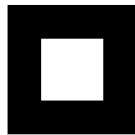

Vincze Gábor

**„Horthysta”
rendőrfőtanácsostól
az „izgató kulákokig”**

**Hódmezővásárhelyiek a szegedi
népbíróság előtt 1945 és 1949 között**

EMLEK PONT
K Ö N Y V E K

„Horthysta” rendőrfőtanácsostól az „izgató kulákokig”

Hódmezővásárhelyiek a szegedi népbíróság előtt
1945 és 1949 között

Vincze Gábor

**„Horthysta”
rendőrfőtanácsostól
az „izgató kulákokig”**

**Hódmezővásárhelyiek a szegedi
népbíróság előtt 1945 és 1949 között**

EMLÉKPONT
KÖNYVEK

Hódmezővásárhely
2021

EMLÉKPONT
FÉL ÉVSZÁZAD VÁSÁRHELYEN

[18]

Emlékpont Könyvek, 18.

Sorozatszerkesztő: Dr. habil. Miklós Péter PhD

A kötetet lektorálta
Prof. Dr. Horváth Attila,
alkotmánybíró, jogtörténész, egyetemi tanár.

ISSN 2498-6658
ISBN 978-963-7379-74-1 (nyomtatott)
ISBN 978-963-7379-75-8 (online)

www.emlekpont.hu

Kiadta
a Tornyai János Múzeum és Közművelődési Központ – Emlékpont
(6800 Hódmezővásárhely, Andrásy út 34.)
Hódmezővásárhelyen, 2021-ben.
Felelős kiadó: Dr. habil. Miklós Péter PhD
Nyomdai előkészítés: Szender Ákos
Nyomás és kötés: s-Paw Nyomda
6794 Üllés, Bem József u. 7.

Tartalom

Előszó.....	6
I. Az 1944 előtti elit egyes tagjai elleni perek.....	8
<i>Dr. Beliczky Kálmán rendőrfőtanácsos.....</i>	<i>11</i>
<i>Vitéz dr. Endrey Antal ügyvéd, közjegyző, felsőházi képviselő.....</i>	<i>27</i>
<i>Vitéz dr. Lénárt János ügyvéd, országgyűlési képviselő.....</i>	<i>33</i>
<i>Dr. Simkó Elemér tiszti főügyész, főispán.....</i>	<i>42</i>
II. Volksbundisták egy színmagyar városban.....	45
<i>Keppinger Károly, gépész.....</i>	<i>50</i>
<i>Dr. Wiener Tibor, görögkeleti lelkész.....</i>	<i>59</i>
III. A Nemzeti Fronttól a Nyilaskeresztes Pártig.....	72
<i>Kruzslicz János, kézimunka-tervező.....</i>	<i>76</i>
<i>Id. Zaka Ferenc, kályhásmeister.....</i>	<i>81</i>
<i>Sándor Lajos, tisztviselő.....</i>	<i>88</i>
<i>Dr. Kovács Ernő, református kántor.....</i>	<i>93</i>
<i>Nagy Kardos Ernő, földműves.....</i>	<i>101</i>
IV. Akik „kiszolgálták a Horthy-rendszert”.....	106
<i>Dr. Körtvélyessy Dezső rendőrhadnagy.....</i>	<i>106</i>
<i>Két leventeparancsnok: Vörös Bálint tsz. hadnagy, Tompa István tsz. főhadnagy.....</i>	<i>118</i>
V. „Izgatási” perek.....	132
<i>Részeg „izgatók” egy kommunista kocsmában.....</i>	<i>132</i>
<i>„Izgató kulákok”: Gallyas János és Gombos Sándor pere.....</i>	<i>148</i>
Felhasznált források, irodalom, rövidítések, a tanulmányok első megjelenési helye.....	158

ELŐSZÓ

Az Emlékpont történészeként 2008 óta foglalkozok 1945 utáni népbírósági perekkel, elsősorban hódmezővásárhelyi vonatkozásúakkal. Az eltelt több, mint egy évtizedben számos esettanulmányt publikáltam ebben a tárgykörben.

Szakmai irányításommal ebbe a munkába bekapcsolódott az Emlékpont néhány korábbi munkatársa, akik ugyancsak publikáltak néhány esettanulmányt. Az Emlékpont könyvek sorozat 17. számú kiadványában részben az én tanulmányaim, valamint volt munkatársaim korábban megjelent dolgozatai közül válogattam egy kötetre valót, melynek szerkesztésében Miklós Péter történész kollégám is részt vett. Jelen kötet tulajdonképpen az előzőnek szerves folytatása azzal a különbséggel, hogy ezúttal az összes tanulmány az én munkám eredménye.

Az itt olvasható tanulmányok alapját a Csongrád-Csanád Megyei Levéltárban, Szegeden található, hódmezővásárhelyi vonatkozású népbírósági aktákat adják. Amennyiben lehetséges volt, munkámat kiterjesztettem az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárában meglévő, az adott személyekhez köthető dossziék kutatására is. Míg az előző kötetben egy bevezető tanulmány formájában röviden összefoglaltam az 1945 elején létrehozott népbíróság, mint speciális különbíróság működésének problémáit, külön kitérve a szegedi tanácsok működésére, ettől most eltekintek. A Tisztelt Olvasó elolvashatja ezt a „testvér-kötetben” (Emlékpont Könyvek 17.).

Ebben a kötetben öt nagyobb fejezetben mutatom be – a teljesség igénye nélkül – azt, hogy 1945-től kezdve miként érintett egyes hódmezővásárhelyi személyeket a jogi-politikai megtorlás. A legkorábbi perek egyértelműen a város korábbi, 1945 előtti, ún. „horthysta elitje” egyes tagjait sújtotta. Közülük csupán azokkal tudtam foglalkozni, akiknek fennmaradt a népbírósági aktája vagy a vizsgálati dossziéja, bár a korabeli helyi lapokból tudható, hogy másokat is sújtott a népbírósági eljárás. Érdekes – és korábban teljesen ismeretlen volt – az, hogy Hódmezővásárhelyen, ebben a színmagyar városban is működött 1945 előtt a „népi németek” szövetségének, a Volksbundnak helyi csoportja. Azzal sem foglalkozott korábban senki sem, hogy a városban a szélsőjobboldalnak mekkora volt a befolyása, illetve mi lett a sorsa egyes nyilasoknak. A kötetben ezekről a témákról is olvashat az érdeklődő érdekes esettanulmányokat. A IV. fejezetben három olyan személy (rendőrtiszt, valamint tovább szolgáló katonatisztek) sorsát mutatom be, akiket közvetve azzal vádoltak meg, hogy „kiszolgálták a Horthy-rendszert”. Sorsuk nem egyedi: 1945 után több tízezer embert vádoltak meg ugyanezzel. Végül az 1945 utáni megtorlásoknak van egy speciálisnak mondható szakasza: az

1946. évi VII. törvénycikk megjelenését követően az országban emberek százezreit lehetett bíróság elé állítani a „népi demokratikus rendszer elleni izgatás” abszurd vádjával. Miként az előző kötetben és az itt is olvasható esettanulmányokból is kiderül, bárki lehetett „izgató”: római katolikus káplán, részeg fuvaros vagy „kuláknak” minősített gazda. A sort még hosszan lehetne sorolni...

A kötetben olvasható esettanulmányok csupán némi bepillantást engednek meg az olvasónak arról, hogy a város egyes lakosait miként is sújtotta az 1945 utáni széleskörű politikai megtorlás. Természetesen az ehhez hasonló perek 1945-től kezdve tömegével előfordultak az egész országban. Ezért gondolom azt, hogy minél több, 1945 utáni politikai jellegű per feldolgozása tovább gyarapítja az 1945 utáni évtized történelméről eddig megszerzett ismereteinket.

Mint az előző kötet esetében, ezúttal is feltüntettem azt, hogy az adott tanulmány korábban hol jelent meg (egyes esetekben, ez az első közlési hely). Az eredeti levéltári hivatkozásokat, ahol szükséges volt, ezúttal is aktualizáltam (például a Magyar Országos Levéltár helyett a 2012-es integráció óta a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára a pontos megnevezés.) Az idézetek – akárcsak a sorozat előző kötetében – minden esetben betűhűek. A szükséges kiegészítéseket []-be tettem. Azoknak iratokban szereplő hódmezővásárhelyi személyeknek, akiknek az életrajzi adatait sikerült kideríteni, valamint az adott korszak kevésbé ismert közszereplőinek életrajzát, lábjegyzetben röviden ismertetem.

Végezetül ismételtelen köszönetet mondok dr. Horváth Attila jogtörténésznek, egyetemi tanárnak, alkotmánybíróknak azért, hogy elvállalta ennek a kötetnek is a szakmai lektorálását.

Vincze Gábor

az Emlékpont történész-muzeológusa

I. AZ 1944 ELŐTTI ELIT EGYES TAGJAI ELLENI PEREK

A második világháború 1944. október 8-án ért véget Hódmezővásárhely számára, így lakóinak a nyilas terror időszakát már nem kellett átélniük. A Vörös Hadsereg bevonulása, a lakosság számára nem felszabadulást jelentett, hanem egy újabb megszállást.¹ A háború vége azonnali, és teljes politikai rendszerváltással járt. A város „horthysta” politikai elitje, és a közigazgatási apparátus nagy része a bevonulást megelőző napokban – más-más okokból – elhagyta a várost, de az ezzel járó „űrt” a szovjet hadsereg jelenlétében meg-, ill. újjászerveződő baloldali politikai erők nagyon gyorsan betöltötték. Az 1944 őszi illegálisban működő Kommunista Magyarországi Pártja (1943-tól Békepárt, 1944 októberétől Magyar Kommunista Párt/MKP), valamint a német megszállás után betiltott Szociáldemokrata Párt (SZDP) és a Független Kisgazdapárt (FKGP) napokon belül szervezkedni kezdett. Akárcsak Csongrád vármegye legtöbb helységében, a kommunisták ocsúdtak föl elsőként, annak ellenére, hogy illegális kommunista mozgalom 1944 előtt lényegében nem volt Hódmezővásárhelyen. Egyes szociáldemokrata párttagok azonban fölismerték a szovjetek jelenlétében rejlő lehetőségeket és „átigazoltak” a legálissá vált MKP-ba.² A leggyorsabban eszmélők ezzel a lépéssel bebiztosították saját vezető pozíciójukat: a „pártalapítás” jogán ők lettek az MKP (majd ennek révén a város) helyi vezetői.³

Az 1944. őszi Hódmezővásárhelyen lezajlott rendszerváltás egyik következménye az lett, hogy az új politikai vezetés – törvényes, vagy törvényen kívüli eszközökkel – az elkövetkező időszakban leszámolt a „horthysta” elittel. Melyek voltak a leszámolás eszközei? A törvényes intézményes eszközök közé sorolható a helyi nemzeti bizottság, az igazolóbizottság, és a Szegeden fölállított néppügyészség és népbíróság. A törvényen kívüli eszközként lehet megemlíteni az internálást, (melynek természetesen volt törvényi szabályozása, csak a gyakorlatban nem tartották be), amely

1 Az 1945-ös sajtóban és hivatalos dokumentumokban még magától értetődően „megszállást” és „oroszkokat” írtak. A kommunista korszak diskurzusában a „felszabadulás” kifejezés használata volt kötelező. Sajnos az 1989–90-es rendszerváltás óta eltelt harminc évben a baloldali közbeszédben még mindig ez a történelmietlen kifejezés az uralkodó.

2 Az „átigazoló” legismertebb alakja Oláh Mihály (1899–1981). 1919-ben vöröskatoná volt, 1922-ben lépett be az MSZDP-be, de volt kapcsolata az illegális kommunista párt felé is. A két világháború között kőműves segédként dolgozott (már amikor egyáltalán dolgozott – nem a munkaszünetére által vált ismertté a városban...), illetve folyamatosan politizált. 1944. október 10-én részt vett az MKP megszervezésében, a helyi szervezet titkára lett. 1945 és 1948 között parlamenti képviselő volt, 1948 és 1950 között Hódmezővásárhely polgármestere, 1950 és 1954 között pedig tanácselnöke.

3 Bővebben Bencsik, 2018.

tág teret nyitott – nem csak Hódmezővásárhelyen, hanem az egész országban! – a parttalan önkénynek és a személyes leszámolásnak, bosszúnak.

A helyi nemzeti bizottság 1944. december 10-én alakult meg. (Bár a bizottságnak közigazgatási szerepe, feladata nem volt, ám ez lett a város „*legfőbb politikai fóruma*”.⁴) Elnökének Márton Árpád⁵ református elnök-lelkész, eredetileg kispap, majd pártönkívüli politikust választották meg, alelnök az ugyancsak kispap Karácsonyi Sándor⁶ lett. Rajtuk kívül a másik három párt (a Polgári Demokrata Pártnak nem volt helyi szervezete) és a szakszervezet is delegált két-két képviselőt a testületbe. Papíron tehát minden párt azonos erőit képviselt, ám a szakszervezetek képviselői egyben az MKP tagjai is voltak, így a kommunisták befolyása a nemzeti bizottságban kétszerese volt a többi párténak. Megalakulása után másfél hónapig lényegében alig működött. Erre utal az is, hogy 1945. január 27-én újjáalakuló ülést kellett tartania. A pártharcok hamar elkezdődtek, ennek volt az egyik jele, hogy már január végén lemondatták Karácsonyi Sándort (az volt a vád ellene, hogy elment néhány nyilas gyűlésre), majd áprilisban az utódát, Molnár Imrét is „*kilőtték*” a kommunisták. (Ellene azt hozták föl, hogy rajta volt a Turul Szövetség taglistáján, bár ő tagadta, hogy „*turulista*” lett volna.) Helyébe az a Vata Ernő⁷ került, aki a II. számú igazolóbizottság elnöke is volt.

Itt kell megemlíteni, hogy a nemzeti bizottság megalakítása előtt, még októberben – feltehetően a szovjet megszállók „javaslatára”⁸ – az új polgármester, Kiss Pál⁹ létrehozott egy sajátos grémiumot: a várostanácsot. Ebbe az MKP, az SZDP és az FKGP két-két személyt delegált. Nem volt ügyrendje vagy szervezeti szabályzata, csupán akkor ülésezett (összesen tizennégy alkalommal), ha a polgármester azt kezdeményezte. Úgy tűnik a fennmaradt iratokból, hogy 1944. végén meg is szűnt.¹⁰

Az igazolóbizottságokat az 1945. január 4-én megjelent 15/1945. M. E. számú kormányrendelet hozták létre abból a célból, hogy a közszférát „*megtisztítsák*” a „*reakciós elemektől*”. Eredetileg csak a köztisztviselők és közalkalmazottak – mai kifejezéssel élve – „*átvilágításáról*” volt szó, de az

4 MNL CS-CSML HL, XVII. 1. fond, Hódmezővásárhely nemzeti bizottságának 1945. április 7-i jegyzőkönyve.

5 Márton Árpád (1879–1953) a Székelyföldön született, 1906-ban szentelték lelkésszé. 1919-től szolgált Hódmezővásárhelyen. 1929-től megválasztott lelképásztor, előbb a tabáni, majd az ótemplomi gyülekezetnél. 1936 és 1948 között elnök-lelkész volt, 1944–1945-ben a debreceni ideiglenes nemzetgyűlés tagja. Presztóczy, 2019. 120.

6 Karácsonyi Sándor (1881–1958) eredeti szakmája ácsmester, kispap párti politikus. 1944 végén a debreceni ideiglenes nemzetgyűlés tagjává delegálták. 1944-től a helyi FKGP ügyvezető elnöke, később pártigazgatója volt. A helyi kommunisták kezdetől fogva támadták. 1947-ben, mint „*jobboldali kispap*” kizárták a pártból 1949-ben „*izgatás*” vádjával egy év börtönre ítélték. Bencsik, 2018., Kovács, 2015. 139.

7 Vata Ernő (1892–1960) 1920-tól a Nagyatádi-féle kispap pártjának, 1930-tól pedig az FKGP-nek volt a tagja. 1947-ben az ún. kékcédulás választások után bekerült a parlamentbe. A pártján belüli küzdelemben a Dobi-féle kollaboráns szárnyat képviselte, ennek ellenére 1948 novemberében megfosztották a mandátumától. Ettől kezdve az ÁVH, mint „*reakciós*”, „*jobboldali*” kispapját, figyelte. 1958-ban „*izgatásért*” fél évre ítélték. Kovács, 2015. 290.

8 Árukkodó, hogy Szegeden is működött kis ideig egy ugyanilyen nevű grémium.

9 Kiss Pál (1898–1974) 1927-től Hódmezővásárhely tűzoltóparancsnoka, 1944. október 10-től a város polgármestere volt. 1947-ben a baloldali politikai támadások miatt lemondott a tisztségéről. Kovács, 2015, 152.

10 Herzeg, 1985. 42.

eljárást hamarosan kiterjesztették a magán- és egyházi¹¹ alkalmazottakra, az önálló egzisztenciákra (iparosokra, kereskedőkre stb.), valamint a honvédség tagjaira is.

Hódmezővásárhelyen január 17-én három igazolóbizottság jött létre hét-hét taggal (egy szakmabeli, egy jogász, a többieket a pártok, illetve a helyi szakszervezet delegálta). A három bizottság eredetileg specializálódott volna a városi, az állami és az egyházi alkalmazottakra, de később ez a különbség elhomályosult. A bizottságok munkája évekig elhúzódott. Fennállása alatt az I. sz. bizottság 793, a II. sz. 1983, a III. sz. pedig 978 személy ügyét tárgyalta. A nem igazolt személyek melletti kiállást „bűnpártolásnak” tekintették, ami sok esetben visszatartotta a mentő tanúkat.

A baloldali erők kezdetben igen elégedetlenek voltak, mert szerintük az igazolások „*rutinszerűen és liberális szellemben folytak*”.¹² Emiatt hosszas vita folyt arról, hogy az igazolóbizottságok „túl enyhe” határozatait fölülbíráhatja-e a nemzeti bizottság. Végeredményben az igazolások a pártpolitikai csatározások közepette folytak, és igen nagy szerep jutott a határozatok meghozatalakor a személyes elfogultságnak. Nem közalkalmazottak részére igazolásokat egyébként a „demokratikus pártok” (vagyis a megszálló szovjetek által annak minősített pártok) is kiadhattak. Az NPP 1945 nyarán panaszolta, hogy az általa kiadott igazolásokat a rendőrség nem fogadja el, mondván, hogy az nem politikai párt. A Nemzeti Bizottság helyt adott a panasznak és átiratban közölte a rendőrséggel, hogy „a mai demokratikus pártok” ellen semmiféle kijelentést ne tegyenek, mert az NPP éppen olyan „demokratikus párt”, mint az MKP vagy az SZDP.¹³ (Figyelemre méltó, hogy a „demokratikus pártok” megnevezésekor az FKGP-re az átirat egyáltalán nem utalt!) 1945 áprilisában a szegedi székhelyű V. honvédkerület Hódmezővásárhelyen is létesített honvédtiszti igazolóbizottságot. A bizottságba kijelölt tiszteket a nemzeti bizottság nyomására májusban leváltották, mert a baloldal szerint „*nem voltak eléggé demokratikusak*”.¹⁴

Az igazolóbizottságok dönthettek úgy, hogy a nem igazolt személyeket átadják a szintén újonnan alakult népbíróóságoknak. Az egyik forrás szerint az 1945 nyaráig lezajlott 1701 igazolási ügyben a nem igazoltak száma kilencvenkilenc volt, s közülük huszonhárom személy esetét utalták a népbíróóság elé.¹⁵ Az igazolóbizottságok határozatai ellen a szegedi népbíróósághoz lehetett fellebbezni.

11 Az egyházi alkalmazottak világi igazolóbizottságok elé állítása miatt az egyházak hiába tiltakoztak. Egyébként ők maguk is létre hoztak igazolóbizottságokat. Lásd Vincze, 2016.

12 Kanyó, 1973., 53.

13 MNL CS-CSML HL, XVII. 1. fond, a hódmezővásárhelyi nemzeti bizottság 1945. június 9-i jegyzőkönyve, ill. 339/1945. Nemz. Biz. határozat (június 18.)

14 MNL CS-CSM, HL, XVII. 1. fond, a hódmezővásárhelyi nemzeti bizottság 1945. május 5-i jegyzőkönyve.

15 Kanyó, 1973., 55.

DR. BELICZKY KÁLMÁN RENDŐRFŐTANÁCSOS

Dr. Beliczky Kálmán előéletéről a fennmaradt levéltári forrásokból meglehetősen keveset lehet tudni. Annyi bizonyos, hogy 1884-ben, az észak-magyarországi, akkor Gömör-Kishont vármegyéhez tartozó Betléren született. Valamikor (feltehetően még a Nagy Háború kitörése előtt) jog- és államtudományi diplomát szerzett. Két fia született, az egyik 1945 után még akkor is rendőrtiszt volt, amikor az édesapja ellen népbíróvási eljárás folyt.

Mielőtt a hódmezővásárhelyi rendőrség élére kinevezték volna, a hajdúszoboszlói kapitányságot vezette. 1940. augusztus 1-től lett a hódmezővásárhelyi rendőrség főtanácsosa. Azelőtt, hogy a Vörös Hadsereg elérte a várost, ő is eltávozott, akárcsak a tisztviselők nagy része. November végén a budapesti főkapitánysághoz osztották be, de hamarosan betegszabadságot kért, majd a nyugdíjaztatását, így a Szálasi-éra alatt ténylegesen már nem állt szolgálatban.

Amikor családostól visszatért Hódmezővásárhelyre, 1945. május 3-án a helyi politikai rendőrség letartóztatta, és rendőrhatalomra bízta (internálta). Hamarosan megindult ellene az igazolóbizottsági eljárás, néhány nap alatt több feljelentés érkezett az I. számú igazolóbizottsághoz. A följelentések szerint a második világháború alatt hatalmával visszaélve üldözött, internáltot egyes személyeket.¹ A június 27-i igazolóbizottsági tárgyaláson összesen tizenhárom személy tett panaszbejelentést ellene. (Egyikük az igazolóbizottság tagja volt.) Egyesek azzal vádolták, hogy a háború alatt ő internáltatta őket. Egy személy azt állította, hogy a férjét munkaszolgálatra hívatta be, egy másik vád szerint pedig egy helyi zsidó asszonyt deportáltatott. A panaszosok által előadottakat a beidézett Beliczky sorra megcáfolta. Kérte több tanújának meghallgatását, amit a bizottság elfogadott, de továbbra is az internálótábor foglya maradt. (A korra jellemző, hogy internálását az utóda, Vad János² rendőr főtanácsos csak egy július 6-i véghatározattal „papírozta” le.)

Július 13-án, majd 16-án (harmadik alkalommal pedig október 1-én) a tiszti főorvos egy hivatalos igazolást adott ki, hogy súlyosan beteg és rendszeres orvosi kezelésre szorul. Ennek ellenére

1 Az egyik följelentő, Halász Mátyas már június 9-én kérte, hogy indítsanak ellene eljárást, mert „*működése alatt párját ritkító szélsőséges felfogásról*” tett tanúbizonyságot. MNL CS-CSML, XXV. 9/b, a B.IV.4630/950. sz. n. (Az iratok nincsenek leszámozva, emiatt – ha van – csak iktatószámra tudok hivatkozni.)

2 Vad János (1902–1972) eredetileg malommunkás, kommunista politikus. 1944 végétől tagja lett a debreceni ideiglenes nemzetgyűlésnek. Szélsőséges kommunista volt, már 1945-ben a proletárdiktatúra bevezetését sürgette. 1945 májusától az év végéig a Hódmezővásárhelyi Rendőrfőkapitányság vezetője volt, akkor leváltották, mert pártja sem volt megelégedve a ténykedésével, áthelyezték a Dunántúlra. Bencsik, 2018. 22–23. és Kovács, 2015. 286.

az internálótáborban maradt. Szabadulása érdekében egy részletes beadványt írt az igazolóbizottságnak, melyben tételről tételre cáfolta az ellene felhozott vádakát. Fölhívta a figyelmet arra, hogy ő politikai pártnak tagja nem volt (mint köztisztviselő nem is lehetett), és amíg a tisztségében volt, „a jobboldali mozgalom felé súlyosabb csapásokat mértem, a nyilasok vezetői ellen sorozatban rendeltem el a szigorú közigazgatási eljárást, és ezzel a párt munkát majdnem teljesen megbénítottam.”³ (Más forrásokból is tudható, hogy Beliczky valóban elszánt küzdelmet folytatott a helyi nyilas-, valamint a Volksbund-csoport ellen.) Amikor legalább három nap eltávozást kért az internálótáborból, azt az igazolóbizottság nem támogatta, csupán azt javasolta a helyi politikai rendőrségnek, hogy engedélyezzék, beszélhessen az ügyvédjével.

Az igazolóbizottsági eljárás július 23-án és 24-én további tanú-kihallgatásokkal folyt tovább. Ügyérőül természetesen a helyi kommunista napilap is beszámolt: „A városháza közgyűlési termében folyik Vásárhely egyik legjobban utált közhivatalnoka, Beliczky Kálmán volt rendőrfőtanácsos igazolása. [...] Sok tanút fognak kihallgatni Beliczky ügyében.” A cikk szerint az előző nap hallgatták ki a főispán, Karácsonyi Ferenc⁴ feleségét. „Beliczky a vádlottak padján úgy viselkedett, mint ha ma is a Horthy rendszer rendőrtisztje volna.” Jellemző, hogy az újságíró szerint az igazolás elé idézett volt rendőrfőtanácsos „tótos kiejtéssel igyekezett – a siker minden reménye nélkül – hangoztatni ártatlanságát.” Beliczkynek ez a sajátosnak mondható megbélyegzése később is előfordult. A lap három tanú vádjait ismertette. Úgy tűnik az egyik „fő bűne” az volt, hogy három helyi kommunistát (Borsi Jánost, Posztós Sándort és Karácsonyi Ferencet, aki a tárgyalás idején a város főispánja volt) 1944-ben internáltatott. A cikket ezzel fejezték be: „Lapzártakor a tárgyalás még folyik. Előre látható, hogy Beliczkyt pókhendisége és gyenge védekezése nem mentheti meg a népbíróság elé utalástól.”⁵ Másnap már arról számoltak be, hogy a volt rendőrfőtanácsos ügyét népbíróság elé utalta az igazolóbizottság. Előzőleg kihallgatták dr. Zágon Elemér rendőrfőtanácsost, aki azt állította, hogy még az ifjabb Beliczky Kálmán „sem nézte jó szemmel atyja túlbuzgó intézkedéseit”. Erdei István szociáldemokrata nemzetgyűlési képviselő szerint a világháború alatt a hódmezővásárhelyi közélet „azért züllött le annyira, mert olyan emberek kerültek a vezető pozícióba, akiknek sem a városhoz, sem annak népéhez semmi közük nem volt”. Ezzel a kijelentésével arra utalt, hogy Simkó Elemér főispán, Beliczky és dr. Simonffy (Scheirich) Ferenc⁶ ügyvéd nem tósgyökeres hódmezővásárhelyiek (bár a főispán ott született), hanem „gyütt-möntök”. Az egyik detektívfelügyelő, Tóth Imre szerint Beliczky „igen ideges ember volt”, azért bánt olykor gorombán a hozzá fordulókkal. Este hat óráig számos tanút hallgattak ki, de „a volt főkapitány” csökönyösen tagadott minden vádat. (Korrupcióval

3 MNL CS-CSML, XXV. 9/b, B.IV.4630/950. 162/1945. sz.

4 Karácsonyi Ferenc (1889–1966) eredetileg ácsmester. 1919-ben vörösőr volt, az 1930-as években az MSZDP helyi titkára. Hódmezővásárhely „felszabadulása” után átlépett az MKP-be. 1944 végén delegálták a debreceni ideiglenes nemzetgyűlésbe. Ő volt Hódmezővásárhely utolsó főispánja. Kovács, 2015. 139.

5 VN 1945. július 24. „Izgalmas tárgyalás Beliczky főtanácsos ügyében”.

6 Dr. Simonffy Ferencről azt jelentette a „Kütvölgyi” fedőnevű ügynök 1963. augusztus 1-én, hogy a Délvidékről került Hódmezővásárhelyre. Elvette egy háromszáz holdas nagygazda leányát, jogot végzett, majd ügyvéd lett. A fiából (ifj. Simonffy Ferencről van szó) „csendőrt nevelt”. (ÁBTL, 3.1.2 M-35.891/2, 284.) Ifjabb Simonffy Ferenc 1952-ben sorkatonaként „disszidálást” kísérelt meg, de elfogták és kilenc évre ítélték. (ÁBTL, 3.1.9 V-40717.) Róla részletesen írt Fráter Olivér. Lásd: https://emlekpont.hu/wp-content/uploads/2019/12/Habram_Nandor-1.pdf

is meggyanúsították.) A tárgyalás végén, július 24-én az igazolóbizottság kihirdette a határozatát: „Beliczkyt állásvesztésre ítéli, családjával szemben méltányosságot gyakorolni nem kíván, fenn tartja internálását, és minthogy népellenes cselekedetek egész halmazát látja esetében fennforogni, ügyét további elbírálás végett a népbírósághoz teszi át.” A cikk ezzel fejeződik be: „Megelégedéssel kell megállapítanunk, hogy ebben az ügyben az igazoló bizottság alapos munkát végzett.”⁷ (Ha abban a korban a kommunisták valamivel meg voltak elégedve, az nem sok jó sejtetett.)

Az igazolóbizottság Beliczky Kálmán fellebbezése miatt július 30-án megküldte az addig keletkezett iratokat a népügyészségnek, amely egy héttel később elrendelte a nyomozás lefolytatását és azt, hogy hallgassák ki a leinternált delikvenst, valamint a följelentést megtett tanúkat. Szeptember 11-én a helyi politikai rendőrség négy tanút hallgatott ki az ügyével kapcsolatban, akik mindnyájan (köztük Galyasi Miklós, a város közismert személyisége, az 1945-ben létrehozott helyi múzeum alapító-igazgatója⁸) terhelő vallomást tettek rá. A helyi szociáldemokrata napilap idézte Galyasi vallomását: „Valóban engem is Beliczky internáltatott. Amikor legjobban dühöngött, nem rejtettem véka alá, vele kapcsolatban azt a föl fogásomat, hogy »az ő nagyapja még drótostót volt, amikor az én nagyapám (Józsa Lajos) ismert városi tisztviselőként dolgozott.«” Ehhez még hozzáfűzte: „Beliczky legalább vehetett volna annyi fáradtságot, hogy megtanuljon magyarul...”⁹ Ez azt jelenti, hogy még a zsidó származású, de erős magyar identitástudattal rendelkező Galyasi Miklós is „letótozta” a felvidéki születésű, magyar etnikumú Beliczkyt.

Szeptember 14-én az addig keletkezett iratokat a Hódmezővásárhelyi Főkapitányság Politikai Osztályáról fölküldték a Magyar Államrendőrség Vidéki Főkapitányságára azzal a megjegyzéssel, hogy „eljárás alá vont szökésétől tartani nem kell, de a múlt rezsimben elkövetett, s az Igazoló Bizottság jegyzőkönyvéből kitűnő cselekményei köztudomásúak, így a szabadonbocsátása a közvéleményre nem kívánatos.”¹⁰ Ennek ellenére október 13-án a főkapitányság politikai rendészeti osztályának (olvashatatlan nevű) helyettes vezetője véghatározatában felfüggesztette az internálását, és egyidejűleg rendőrhatósági felügyelet (ref.) alá helyezte.¹¹ (Az indoklásban a súlyos egészségi állapotára hivatkoztak.) Úgy tűnik azonban, hogy ezt a véghatározatot nem hajtották végre, ugyanis egy két nappal későbbi keltezésű kézbesítési ívet az internálótáborban írt alá.¹² Előbb-utóbb csak kiszabadult a hódmezővásárhelyi internálótáborból, mert október 18-án – súlyos asztmás betegségére hivatkozva – már azt kérte, a rendőrhatósági felügyelet ellenére tegyék lehetővé, hogy hetente egy

7 VN 1945. július 25. „Népbíróság elé utalták és állásvesztésre ítélték Beliczky rendőrfőtanácsost. A terhelő adatok tömelegét vitték a tanúk az igazoló bizottság elé”.

8 Galyasiról bővebben lásd Vincze, 2013.

9 AÚ 1945. szeptember 12. „Újabb vádak gyűlnek Beliczky volt vásárhelyi rendőrfőtanácsos ellen”.

10 MNL CS-CSML, XXV. 9/b, B.IV.4630/950. 162/2-1945. po. sz.

11 A belügyminisztériumban ezt az intézkedést csak október 30-án hagyták jóvá, ezek után csupán november 15-én készült egy újabb véghatározat a rendőrhatósági felügyelet alá helyezéséről. A helyi baloldali napilapok pár nappal később számoltak be arról, hogy egy bizottság (tagjai: dr. Góby Ferenc rendőrszázados, belügyminiszteri tanácsos, Vad János alezredes, Bangó János százados, dr. Fábry Béla tiszti főorvos) utasítására Beliczkynek, valamint még huszonkilenc más személynek megszüntették az internálását, de ref. alá helyezték őket. VN 1945. november 3. „Az internálások felülvizsgálása. A miniszteri bizottság döntése”. AÚ 1945. november 3. „Szabadon engedték a vásárhelyi internáltak egy részét”.

12 Egy későbbi kérvényében azt írta, hogy október 15-ig volt internálva. Ugyanez az időpont olvasható az 1948. február 4-i ítéletében is.

alkalommal kimenjen egy, a város határában lévő, tiszta levegőjű tanyára. Ezt Bangó János¹³ rendőr főkapitány másnap indoklás nélkül elutasította, ám november 3-án mégis engedélyezte. (Eme párfordulás oka a rendelkezésre álló iratokból nem derül ki.) November végén a szegedi népbíróság dr. Tóth László vezette tanácsa hozott egy végzést, mely szerint az igazolóbizottsági határozat elleni fellebbezése miatt elindított eljárást felfüggesztik a népbírósági büntetőperének jogerős lezárásáig.

1945. december 10-én Bangó János hódmezővásárhelyi rendőrfőtanácsos ismét letartóztatatta, és másnap átkísértette Szegedre, a népügyészség fogdájába. („*Beliczky Kálmán foglyot panaszt és sérelem nélkül átvettem*” – áll egy december 11-én tíz órakor Szanka Ferenc fogházőr által aláírt cédula hátoldalán.¹⁴)

December 14-én dr. Márai Pál szegedi népügyész hallgatta ki. Ekkor azt vallotta, hogy a rendőrségi kihallgatása során nem bántalmazták, ám az egészségi állapota nem kielégítő, szívkorona-érelmeszesedése és szív-asztmája van. Egyebek között azzal védekezett, hogy Karácsonyi Ferenc és társai rendőrhatósági őrizet alá helyezését a német megszállás után az akkori főispán követelésére rendelte el, más esetekben az illetőket az árdrágítási ügyük miatt kellett internáltatni. Végül azt vallotta: „*a hungaristák ellen mindig élesen harcoltam, Vásárhelyen nyilas városvezetőket is internáltam, az ottani Volksbundnak a tagjait és vezetőit is.*”¹⁵ Betegségére való tekintettel ismét kérte a szabadlábra helyezését, ám ehelyett dr. Márai az 5425/1945. nü. számú határozatával elrendelte az előzetes letartóztatását.

Öt nappal később a szegedi népügyészség elrendelte a hódmezővásárhelyi rendőrfőkapitányságnak, hogy a „népellenes” bűncselekménnyel gyanúsított dr. Beliczky Kálmán ügyében folytassák le a nyomozást, és hallgassák ki a gyanúsítottat.¹⁶ Úgy tűnik, hogy a népügyészségen belül rosszul működött az információ-áramlás, ugyanis dr. Pártos Imre népügyész arról is jelentést kért, hogy a terhelt szabadlábban van-e, mert ha igen, akkor őrizetbe veendő.

Az év utolsó napján újabb – ezúttal dr. Beliczky Kálmán szempontjából pozitív – fordulat következett be: a szegedi népbíróság dr. Tóth László vezette tanácsa – arra való hivatkozással, hogy az internálással együtt (amely a gyakorlatban előzetes letartóztatásnak számított), több mint fél évet töltött előzetesben – elrendelte a szabadlábra helyezését. Erről 1946. január 3-án értesítették a hódmezővásárhelyi rendőrséget is, amely ismét rendőrhatósági felügyelet alá helyezte. (Hetente egyszer kellett a rendőrségen jelentkeznie.)

A politikai osztály aznap meg is kezdte a tanúkihallgatásokat. Az elsőként kihallgatott Halász Mátyás helybeli zsidó kereskedő azzal vádolta, hogy a volt rendőrfőtanácsos hajszát indított ellene, 1942-ben internáltatta, és azt feltételezte Beliczkyról, hogy részesedett egy zsaroló tőle kicsikart ezer pengőjéből. (Az illető azt ígérte – állítólag – hogy pénz fejében elintézi, a főtanácsos ne internáltassa őt.) Másnap összesen öt tanút hallgattak ki a helyi főkapitányságon. A zsarolással vádolt

13 Bangó János (1894–1973) kőművesmester, 1945-ben SZDP-tagként került a politikai rendőrséghez. Kovács, 2015, 30.

14 MNL CS-CSML, XXV. 9/b, B.IV.4630/950. 5425/1945. sz.

15 MNL CS-CSML, XXV. 9/b, B.IV.4630/950. 5425/1945. sz.

16 A helyi szociáldemokrata napilap szerint „*Beliczky ellen még a legutóbbi napokban is merültek föl új bizonyítékok. Általában nincs Vásárhelyen egy ember sem, aki mellette volna.*” AÚ, 1945. december 16. „*Vásárhelyiek, akik várják a népbírósági ítéletet.*”

személy tagadta a bűnösségét. (Azt állította, hogy nem is ismerte korábban személyesen Halászt.) Két másik tanú megerősítette a zsarolás vádját. Egy másik zsidó származású kereskedő azonban azt vallotta, hogy dr. Simonffy Ferenc ügyvéden keresztül intézték el Halász internáltatási ügyét. Az ügyvéd ezt el is ismerte, azt vallotta, hogy személyesen járt közbe Beliczkynél, és utólag kapott ezért mintegy ezer pengőt.

Január 8-án Bangó János, a hódmezővásárhelyi politikai osztály vezetője is kihallgatta a terhelteket. Ő határozottan tagadta a zsarolás vádját, azt, hogy pénzt fogadott volna el azért, hogy Halász internáltatását leállítsa. 26-án még egy tanút hallgatott ki Bangó, de nem Beliczky, hanem Húvösvölgyi László¹⁷ volt honvéd főhadnagy ügyében. Ekkor Fényes Béláné azt vallotta, hogy a volt rendőrfőtanácsos egy alkalommal följelentette (mivel közbenjárt kezelőorvosa, dr. Kertész Lajos¹⁸ munkaszolgálatból történő hazaengedése érdekében), és a főhadnaggyal együtt mindent megtett azért, hogy internálják.

Január 28-án Koltai Vilmos¹⁹ politikai detektív írt egy jelentést, melyben azt közölte, hogy „megállapította”: dr. Beliczky Kálmán „nyilas gyűléseket engedélyezett”, 1944-ben pedig felterjesztéssel élt a belügyminiszterhez, melyben javasolta, hogy a zsidók rádióit kobozzák el, mert „a zsidók képesek az ellenség kezére adatokat szolgáltatni fénykép útján”.²⁰ (Ennek a zavaros mondatnak az értelmezése nem könnyű. Egyébként pedig a népbírósági aktában található, Beliczky 1942 és 1944 közötti működését bemutató iratok éppen azt bizonyítják, hogy igyekezett a nyilasok ténykedését korlátozni, és szoros megfigyelés alatt tartotta őket a volksbundistákkal együtt.) Másnap, 29-én Bangó ismét letartóztatta Beliczkyt és visszakísértette Szegedre. Az indoklás igen egyszerű: „Nevezett nem csak az iratokban elfekvő alapos gyanúok miatt volt letartóztatandó és átkísérendő, hanem azért is, mert a város lakosságának köznyugalma itt ezt kívánja. Ugyanis nevezettnek az utcán való megjelenése a város lakossága körében általános felzúdulást kelt.”²¹ Ekkor azonban újabb váratlan fordulat történt: két nappal később dr. Márai Pál népügyész – „újabb terhelő adatok hiányában” – ismét elrendelte a szabadlábra helyezését!²² (Az 1948. február 4-i ítélete szerint 1946. január 29. és február 1. között ismét rendőri őrizetben volt.)²³

17 Húvösvölgyi László (1913–?) hivatásos tiszt. Részt vett Észak-Erdély megszállásában és a Bácska visszafoglalásában. 1941. október 1-től 1943. június 1-ig a hódmezővásárhelyi 42. bevonulási központ parancsnoka, majd a 9/III. zászlóalj egyik századparancsnoka. Felsőbb parancsra ő is nyugatra vonult, Ausztriában esett fogságba. Mint „nyugatos”, őt is internálták. MNL CS-CSML, XXV. 9/b, B.IV.4630/950. 1945. november 1-i nyilatkozata az 5. honvédkerület parancsnokságához igazolása végett.

18 Dr. Kertész Lajos a vád egyik tanújaként szerepelt a dr. Hegedűs Imre elleni perben.

19 Klein Vilmos (1912–?) 1945-ben magyarosította a nevét Koltaira. A 1945 és 1948 között a hódmezővásárhelyi PRO/ÁVO, majd a szegedi ÁVO tisztje. 1950-ben a lengyelkápolnai gyilkosság után kreált „kulákszervezkedés” egyik kihallgató tisztje. 1956-ban már államvédelmi főhadnagy Budapesten. A forradalom leverése után Izraelbe „díszszádlát”. 1958 és 1963 között a magyar hírszerzés beszerzés céljából foglalkozott a személyével. ÁBTL 3.2.4. K-802 „Roger” fn. dosszié.

20 MNL CS-CSML, XXV. 9/b, B.IV.4630/950. 7/1946. po. sz.

21 I. h. A helyi kommunista napilap cinikusan így örvendezett: „A politikai osztálynak alapos munka után megint sikerült Beliczky volt fasiszta rendőrkapitányt [sic!] beküldeni Szegedre, az ügyészségre. Már egyszer megjárta Beliczky úr Szegedet, de a minisztériumig is elérő »szervusz kérekalássan« alapján megállapították róla, hogy öreg, beteg, és nem is olyan bűnös. Szépen hazasétált a volt főkapitány úr, itthon sorra látogatta volt hivatali kollégáit. Most azután újabb adatokat gyűjtöttek ellene és többszöri megvesztegetés, kommunisták üldözése és hasonló bűnök aktáival mégis csak sikerült tegnap reggel elszállítani a szegedi internáló táborba.” VN 1946. január 31. „Internálótáborba szállították Beliczky volt főkapitányt és Simonfi-Scheirich ügyvédet”.

22 MNL CS-CSML, XXV. 9/b, B.IV.4630/950. 515/1945. nü. sz.

23 A Vásárhelyi Népe roppantul fölháborodott, hogy ismét szabadlábra helyezték: „Az elmúlt héten is elvitték Szentesre, de már

Dr. Márai Pál népügyész valószínűleg nem hallgatta ki a terheltet, pedig dr. Ries István igazságügy-miniszter még 1945. szeptember 24-én kelt, 17.785/945.I.M.X. szám alatt, az összes népügyészség vezetőjének megküldött körrendeletében sok más egyéb mellett fölhívta a figyelmet arra, hogy vádiratot „a mai naptól gyanúsított kihallgatása nélkül benyújtani nem szabad”, mert „a népbíráskodás mai legsúlyosabb hibája [...], hogy az ügyek megfelelő előkészítés nélkül kerülnek tárgyalásra.”²⁴ Nyilvánvaló, hogy dr. Márai Pál is semmibe vette az igazságügy-miniszter rendeletét.

1946. február 23-án dr. Márai megküldte az addig keletkezett iratokat a népbíróságnak. Az 515/1946.n.ü. számú vádiratban Beliczkyt egy-egy rendbeli, a Nbr. 15. §-ának 2. és 3. pontjában meghatározott, valamint ugyancsak egy-egy rendbeli, a Nbnov.²⁵ 10. §-ával kiegészített, a Nbr. 15. §-ának 5. és 6. pontjában meghatározott „népellenes” büntett²⁶ elkövetésével vádolta meg. A vádak alapjai az addig fölvetett tanúvallomások voltak: 1.) az erről szóló jogszabály megjelenése előtt összeszedette a helyi zsidó lakosok rádióit és fényképezőgépeit; 2.) a világháború alatt „több baloldali felfogású, továbbá zsidó származású egyént komoly, és alapos ok nélkül szabálytalanul internáltatott, letartóztatott, rendőri felügyelet alá helyezett, vagy az ország területéről kiutasított”; 3.) valamikor 1944-ben följelentette Fényes Bélánét a kémelhárító osztálynál; 4.) egy „elhagyott zsidó birtokról” tíz birkát kiigényelt, amit nem fizetett ki. (Korábban Beliczky ezt konkrétan cáfolta.) Az indoklásban az is olvasható, hogy „a nyomozás anyaga szerint a terhelt szélsőjobboldali beállított-ságú egyén volt, aki a nyilas mozgalmakat segítette és támogatta...”²⁷ Tanúként huszonegy személy beidézését indítványozta a népügyész, akik között ott volt a kommunista főispán, Karácsonyi Ferenc, valamint Sárközi János²⁸ volt politikai detektív és dr. Beretz Pál²⁹ volt helyettes polgármester. A tárgyaláson csak tizenhatan jelentek meg, távol maradt a főispán és Sárközi is.

újra itthon van. Olyan magabiztos és öntelt egyéniség, hogy az őt bekísérő rendőr tisztviselőknak legutóbb is kijelentette, hogy »kár a fáradságért, néhány nap múlva úgy is itthon leszek«”. VN 1946. február 13. „Mi van velük? Hogyan élnek a népbíróságok és az igazoló-bizottságok által elítéltek”.

24 Révész, 2016, 136.

25 Nbnov. = a népbíróságokról szóló 81/1945. M.E. rendeletet módosító „novella”, azaz az 1440/1945. M. E. rendelet.

26 A 15. § szerint „népellenes” bűnös az is, aki 2. „az 1939. évi szeptember hó 1. napját követő időben közhivatali ténykedése során a nép egyes rétegei ellen irányuló törvények és rendeletek végrehajtásában a számára előírt ténykedést túlhaladva, olyan tevékenységet fejtett ki, amely a személyes szabadságot vagy a testi épséget veszélyeztette vagy sértette, vagy egyes személyek vagyonai romlását elősegítette”. 3. „az a joghatósággal bíró közalkalmazott, aki következetesen népellenes, fasiszta-barát hivatali működést fejtett ki.” 5. „aki a fasiszta és a demokráciaellenes törekvéseknek vagy a társadalom egyes rétegei üldözésének célját szolgáló hivatalos szerv, párt vagy társadalmi szervezet besúgójaként működött vagy annak számára adatokat szolgáltatott;” 6. „aki a fasiszta és a demokráciaellenes uralmi rendszer hatalmi eszközeinek saját céljaira való felhasználásával szemérem, vagyon vagy személyes szabadság elleni bűncselekményt követett el.” Szűcs – Fenesi – Káldi, 1945., 30.

27 MNL CS-CSML, XXV. 9/b, B.IV.4630/950. II.2221/1945.

28 Ifj. dr. Sárközi János (1913–?) jogász. 1934-ben lépett rendőrségi szolgálatba, 1942-től a szovjet megszállásig politikai nyomozó volt. 1945. április 22-én internálták, a helyi táborból október 16-án szabadult, de rendőrhatalmas felügyelet alá helyezték, amelyet 1946. január 11-én szüntettek meg. 1945. május 19-én az igazolóbizottság megfosztotta állásától és ügyét áttette a szegedi népügyészségre, ám népbírói eljárás nem indult ellene. Több népbírói perben idézték be tanúnak. 1957-ben és 1958-ban kihallgatták a rendőrségen, de eljárást ekkor sem indítottak ellene. Több ügnyökkel figyeltették az 1960-as években. ÁBTL, 3.1.5. 0-14958/472 és V-40856.

29 Beretz Pál (1885–1954) jogász, városi főtisztviselő. 1936-ban választották helyettes polgármesterré. 1944 tavaszán a belügyminiszter megbízta a polgármesteri tisztség ideiglenes ellátásával. Ezen minőségében Endrey Béla főispánnal együtt elszabotálta a gettó fölállítását Hódmezővásárhelyen. 1945 tavaszán letartóztatták, és bár idős, és beteges volt, a „munkásszázadba” hurcolták. Onnan valószínűleg egészségügyi okokból szabadult. Az igazolóbizottság állásvesztésre ítélte, de a szegedi népbírói megsemmisítette a határozatot. 1946-ban „B-listázták” és nyugdíja felét megvonták tőle. Kovács, 2015. 40.

Március 18-án a szegedi népbíróság április 11-ére tűzte ki a nyilvános főtárgyalás napját. A vádlott valamiért újabb védőt bízott meg a védelmével, dr. Jezerniczky Ákost, aki 1945 után számos, „politikailag kényes” perben látta el a védelem feladatát.³⁰ (A korábbi védő, dr. Deák Ferenc feltehetően visszaadta a megbízatását.)

1946. április 11-én Hódmezővásárhelyen a református ógimnázium³¹ épületében megtartott nyilvános főtárgyaláson a kihelyezett tanács vezetője dr. Bozsó Ferenc, a tagjai pedig Andrassy József (MKP), Boros János³² (szakszervezetek), Gajdán Sándor (kisorsolt³³), Kiss János (NPP), Pap Lajos³⁴ (SZDP) és Zékány József (FKGP) voltak. A vádat dr. Nemes Árpád néppügyész képviselte, a védő dr. Mónus Sándor hódmezővásárhelyi ügyvéd³⁵ volt, aki Jezerniczkyt helyettesítette.

A tanács előtt a vádlott ártatlannak vallotta magát. Az első vádponttal kapcsolatban azt vallotta, hogy dr. Buócz Béla³⁶ „körzeti szemlélő” rendelte el, hogy gyűjtesse be a rádiókat és fényképezőgépeket, még a jogszabály megjelenése előtt. A második vádponttal (az internálások elrendelésével) kapcsolatban azt mondta, hogy azoknak minden esetben törvényes jogalapja volt, egyébként pedig a város főispánjai állandó ellenőrzés alatt tartották a tevékenységét, naponta kellett jelentenie. (A jegyzőkönyv szerint egy adott pillanatban helyre kellett utasítani a hallgatóságot. Azt, hogy milyen légkör uralkodhatott a helyiségben, analógiák alapján azért sejteni lehet.) A többi vádpontot is egyenként megcáfolta. Az egyik tanú, dr. Zágon Elemér rendőr alezredes azt vallotta, hogy az ő kifogására a vádlott végül elállt a helyi szélsőbaloldali csoport (Karácsonyi Ferenc, Vad János és tizennégy társuk) internálásától, és a többi vádpont esetében is Beliczky védekezését támasztotta alá. Egy másik tanú, Posztós Sándor³⁷, szociáldemokrata földmunkás azt vallotta, hogy őt a vádlott határozott utasítására internálták (mert a Békepárt egy rölapját valaki³⁸ megküldte neki), de később kézfogással váltak el egymástól. Két, 1944-ben szintén internáltatott, „érdektelen” tanú már valamása elején kijelentette, hogy haragszik a vádlottra. (Végül nem eskették meg őket.) A tanúként

30 Ő védte egyebek mellett a hódmezővásárhelyi ifj. Szathmáry János építőmestert, lapszerkesztőt, dr. Papp Sándor körorvost, valamint Borotvás Boldizsár honvéd századost.

31 A népbírósági iratokban állandóan „ref. kollégium” olvasható a tárgyalás helyszínéeként, ám ez tévedés: valójában a református gimnázium 1820-as években emelt épületéről van szó, amely a 19. század végére kicsinek bizonyult, és emiatt egy új, nagyobb épületet kellett fölépíteni. Ezt követően a köznyelv a régebbi épületet „ógimnázium”-nak nevezte, ma is így ismerik.

32 Boros János (1896–1976) kőműves. A tanácsköztársaság alatt a Vörös Hadserg tisztje. A felölősségre vonás elől Romániába menekül, 1924-ben tér haza. Az SZDP-ben politizál, 1945-ben az MKP tagja lesz. Kovács, 2015, 50.

33 A népbírósági törvény értelmében, ha valamelyik koalíciós pártnak (jelesül Hódmezővásárhelyen a PDP-nek) nem működött alapszervezete, amely jelölhetett volna egy népbírát, abban az esetben a többi párt jelöltjei közül kisorsoltak egyet. Ifj. Szathmáry János népbírósági tárgyalásának jegyzőkönyvéből kiderül, hogy Gajdán Sándor a Kisgazdapárt delegáltja volt.

34 Papp Lajos (1881–1954) szociáldemokrata politikus. 1923-ban alapítója és igazgatója a Munkásbank és Takarékpénztárnak. 1945-ben tagja volt az ideiglenes nemzetgyűlésnek, és kinevezték Vad János rendőrtanácsos helyettesévé. Kovács, 2015, 220.

35 A II. számú igazolóbizottság, Koltai Vilmos politikai nyomozó följelentése alapján, 1945. június 16-án dr. Mónus Sándornak hat hónapra felfüggesztette az ügyvédi gyakorlatát, mert aktív Turul-tag volt, és „fasiszta előadásokat” látogatott.

36 Dr. Buócz Béla (1887–1946) jogász. A német megszállás után lett Szeged rendőrfőkapitány-helyettese, május 19-étől a M. kir. Államrendőrség vidéki rendőrfőkapitányává nevezték ki. 1945-ben letartóztatták, majd vádat emeltek ellene. Népbíróság elé nem állíthatták, mert 1946-ban elhunyt a kórházban. NK, 1945. november 24. „Vádirat Buócz Béla nyilas rendőrfőkapitány ellen”.

37 Posztós Sándor (1873–1963) uradalmi cseléd, majd kubikos. A tanácsköztársaság alatt a hódmezővásárhelyi direktórium tagja. 1927 és 1945 között az SZDP helyi elnöke. 1944–45-ben az ideiglenes nemzetgyűlés képviselője. Kovács, 2015, 228.

38 A helyi baloldali napilapok tudósítása szerint úgy vallott, hogy gyanúja szerint a rölapokat a rendőrség küldte neki provokációs céllal.

kihallgatott Halász Mátyás az általa korábban hangoztatott „zsarolási ügyet” már egy új változatban adta elő, és még azt is állította, hogy „*vádolt ördögi gonoszsággal és aljassággal járt el*” vele szemben.³⁹ (Őt sem eskették meg.) A később kihallgatott tanúk közül valójában egy sem támasztotta alá a vádpontokat. Az idő előrehaladtával a népbírói tanács ezután a főtárgyalást félbeszakította és elrendelte a védelem által kért tizennégy tanú beidézését.

A tárgyalásról mind a két helybeli baloldali napilap beszámolt, a legrészletesebben a kommunista Vásárhely Népe. Ez azzal a felütéssel kezdte a beszámolóját, hogy „*Beliczky, akít a népellenes bűnök sorozatával vádolnak, láthatóan egészségesen jelent meg a népbíróság előtt, bár az internálótáborból már több ízben halálos betegség címén engedték szabadon.*” A lap a továbbiakban összefoglalta a vádiratban szereplő vádpontokat, majd azt írták, „*a vádirat megállapította, hogy Beliczky szélsőjobboldali beállítottságú egyén [volt], aki a nyilas mozgalma[ka]t segítette.*” (Ezt azzal igyekezett a tudósítás alátámasztani, hogy a volt rendőrfőtanácsos 1941-ben engedélyt adott arra, hogy a nyilasok gyűlést tartsanak a városban.) Mind a kommunista, mind a szociáldemokrata napilap idézte az az epizódot, miszerint a tanácsvezető azt kérdezte a vádlottól: „*Zsidóbarát volt ön? Igen az voltam – válaszolta Beliczky a hallgatóság derűltége közben.*”⁴⁰

A következő főtárgyaláson, május 15-én a vádat már nem dr. Kiss Árpád képviselte, hanem dr. Lippay Pál. A népbírák személyében is történt változás⁴¹, ezért a népbírói tanács elrendelte a főtárgyalás előlről kezdését.

A korábban kihallgatott tanúk megismételték a vallomásukat. Az egyik tanú megesketését annak ellenére rendelte el a tanács, hogy haragos viszonyban volt a vádlottal. (Ez számos népbírói tárgyaláson megfigyelhető jelenség.) A most elsőként kihallgatott tanúk közül az egyik többek között azt vallotta, hogy a férjét a vádlott internáltatta és őt állandóan vegzáltta. Amikor a védő ismét ellenezte a tanú megesketését, mert „*egész viselkedéséből látszik, hogy elfogult*”, a jegyzőkönyv szerint a hallgatóság felhördült: „*maga az elfogult!*”⁴² (A tanács nem látta törvényes akadályát a megesketésének...) Ilyen felhevült légkörben folytatódott tovább a tanúk kihallgatása.

A védelem egyik tanúja, dr. Török Bálint rendőr százados egyebek mellett azt vallotta, hogy a vádlott „*a nyilasokkal szemben is erélyesen lépett fel és járt el*”, a helyi Volksbund egyik vezetőjét pedig internáltatta.⁴³ Ugyanezt vallotta a következő tanú, egy volt nyomozó (Szűcs István) is, egy másik (Tóth Imre nyomozó felügyelő) pedig úgy fogalmazott, hogy „*vádolt 1944. március 19. előtt a nyilasokat sokkal szigorúbban kezelte, mint a szociáldemokratákat*”.⁴⁴ Több tanú is azt vallotta, hogy valóban a szegedi dr. Buócz Béla követelte meg, hogy Hódmezővásárhelyen is gyűjtsék be a

39 MNL CS-CSML, XXV. 9/b, B.IV.4630/950. Nb. 1381/5/1945., 14.

40 VN, 1946. április 12. „Pápább akart lenni a pápánál a túlbuzgó Beliczky” és AÚ: „Beliczky Kálmán a népbíróság előtt”.

41 Kiss János helyett Gaál Istvánt, Gajdán Sándor helyett pedig Dávid Balázst delegálták. Róla annyit érdemes megjegyezni, hogy 1946. május 21-én a védő indítványára kizárták Gravázt Ferenc ügyének tárgyalásáról, mert kiderült, hogy köztörvényes bűncselekményért két évre ítélték, amiről a vádlott is említést tett az inkriminált könyvében.

42 MNL CS-CSML, XXV. 9/b, B.IV.4630/950. Nb. 1381/10/1945., 8.

43 Laub Jánosról van szó.

44 MNL CS-CSML, XXV. 9/b, B.IV.4630/950. Nb. 1381/10/1945., 12. Sárközi János volt politikai detektív, később hasonlóképpen vallott. Volt hajdúszoboszlói kollégái is hitelesített nyilatkozatot adtak, hogy mielőtt 1940-ben átvezényelték Hódmezővásárhelyre, a helyi nyilasokkal „*mindig szigorúan járt el*”. Uo. 830/1945. ig.biz.

zsidó származású lakosoktól a rádiókat és fényképezőgépeket, még mielőtt az erről szóló rendelet megjelent volna, és nem a vádlott kezdeményezte. Érdekes Karácsonyi Ferenc, a város kommunista főispánjának tanúvallomása. Azt állította, hogy Beliczky behívatta, majd „lekommunizált, kétségbevonta a magyarságomat. Ő, a Beliczky, engem, a Karácsonyit nem tartott magyarnak, ő, aki ma sem tud jól magyarul.” A hódmezővásárhelyi születésű, minden valószínűség szerint erősen „őző” nyelvjárást beszélő kommunista politikus fülét ezek szerint sértette, hogy a Gömör vármegyei Betlétren született vádlott palóc tájszólással beszélt... A később kihallgatott tanúk vallomása nem támasztotta alá a vádpontokat. Például az egyik vádlott azt vallotta, hogy annak a bizonyos tíz birkának az árát a vádlott kifizette – csak a pénzt átvevő személy azóta eltűnt.

A tárgyalási jegyzőkönyv egy-egy mondatos utalásai szerint nyilvánvalóan végig feszült légkörben folyt a tárgyalás. Amikor azonban délután a népbírószági tanács határozathozatal végett visszavonult tanácskozni, elszabadultak az indulatok: „a hallgatóság egy része szidalmakkal illette a vádlottat, majd egyesek tetteleg bántalmazták” – áll a tárgyalási jegyzőkönyvben. Az egyik helyi napilap is azt írta, hogy „a tárgyalóteremben levő tömeg dühében bántalmazta a vádlottat”.⁴⁵ A rend helyreállítását követően, a népbírószági tanács az idő előrehaladta miatt a főtárgyalást félbeszakítottam és bejelentette, hogy azt másnap délelőtt folytatja tovább.

1946. május 16-án délelőtt, a főtárgyalás utolsó napján a tanácsvezető bíró a bizonyítási eljárást befejezettnek nyilvánította. A népügyész, dr. Lippay László vádbeszédét⁴⁶ és dr. Jezerniczky Ákos védőbeszédét a népbírószági akta nem tartalmazza (ez más esetben is így van). Az azonban a tárgyalási jegyzőkönyvből kiderül, hogy a „felhevült” hallgatóság dr. Jezerniczkyt több alkalommal is félbeszakította, amikor védőbeszédét elmondta. (Erről a tényről hallgatnak a helyi lapok.)

A tanácskozási jegyzőkönyv szerint a bűnösség kérdésében egyhangúlag szavazott a tanács, a mértékében azonban volt eltérés, ugyanis az SZDP és az FKGP által delegált népbírók „csak” öt év börtönbüntetésre ítélték volna. A népbírószági Lippay-tanácsa a tanácskozás végén meghozott Nb.1381/1945/10. számú ítéletében dr. Beliczky Kálmán volt rendőrfőtanácsost az Nbr. 13. §-ának 2. és 3. pontjában⁴⁷ meghatározott, egy-egy rendbeli, valamint a Nbnov. 10. §-ával beiktatott Nbr. 15. §-ának 5. és 6. pontjában⁴⁸ meghatározott, egy-egy rendbeli „népellenes” büntett elkövetésében

45 AÚ, 1946. május 16. „Beliczky Kálmán ellen felvonultak a tanúk”. Hódmezővásárhely esetében nem ez volt az egyetlen eset, amikor a vádlottat bántalmazták. Dr. Hegedűs Imre helyi körorvost tárgyalásának első napján, a folyosón támadta meg néhány helyi felbőszült személy. Szatmáry János építész, laptulajdonos-szerkesztőt „közvetlenül a tárgyalóteremből való eltávolítása után ismeretlen tettesek megverték, valami súlyos tárggyal annyira fejbe verték, hogy agyrázkódást szenvedett és kórházba szállítása vált szükségessé.” MNL CS-CFML, XXV. 8. fond, Nb. 255/1945., 57.

46 A népügyész vádbeszédében állítólag azt mondta, hogy „a múltban történekmért vásárhelyi vonatkozásban Beliczky a felelős. Szélsőséges, népellenes magatartást tanúsított, és tipikus képviselője a fasiszmusnak a vádlott.” Ezek alapján a „legsúlyosabb megbüntetését” kérte. A legsúlyosabb büntetés pedig akkoriban is a halálbüntetés volt... VN, 1946. május 17. „8 évi fegyházra ítélték Beliczkyt”.

47 A 13. §. 2. pontja szerint háborús bűnös az is, aki „valamilyen katonai jellegű alakulatnak személy vagy vagyontárgy ellen elkövetett erőszakos cselekményhez segítséget nyújtott”. A 3. pont szerint háborús bűnös az is, „aki nem vezető jellegű cselekményével a nyilas mozgalomnak segítséget nyújtott a hatalom megszerzéséhez vagy megtartásához.” Magyarországi Rendeletkötés, 1945., 19.

48 „Népellenes” büntetben bűnös az is, „5. aki a fasiszta-, és a demokráciaellenes törekvéseknek vagy a társadalom egyes rétegei üldözésének célját szolgáló hivatalos szerv, párt vagy társadalmi szervezet besúgójaként működött vagy annak számára adatokat szolgáltatott; 6. aki a fasiszta- és a demokráciaellenes uralmi rendszer hatalmi eszközeinek saját céljaira való felhasználás

bűnösnek találta. Emiatt főbüntetésként nyolc év börtönbüntetésre ítélte, és ebben beszámította az előzetesben eltöltött fél évet. Mellékbüntetésként tíz év politikai- és jogvesztésre ítélték.

Az indokolásból kiderül, hogy a tanács ugyanazt állapította meg „tény”-ként, mint a népügyészség. A védelem tanúinak eskü alatt tett vallomásait egyáltalán nem vették figyelembe. (Az ítéletet minősíti, hogy még azt is tévesen állapították meg, hogy a Karácsonyi–Vad-féle kommunista csoport tagjai közül hányat internáltak...) Az ítélet szerint Beliczky egyebek mellett „1939. szeptember 1. napját követő időben közhivatalnoki ténykedése során a nép egyes rétegei ellen irányuló törvények és rendeletek végrehajtásában a számára előírt ténykedést túlhaladva, olyan tevékenységet fejtett ki, amely a személyes szabadságot veszélyeztette; [...] s végül a fasiszta uralmi rendszer hatalmi eszközeinek saját célra való felhasználásával vagy elleni bűncselekményt követett el.”⁴⁹

Az ítélet kihirdetése után a tanács végzésével elrendelte a vádlott előzetes letartóztatását. „A hallgatóság az ítéletet tüntetően megtapsolta – írta a helyi szociáldemokrata napilap – és többen ismét tettleg támadták meg az elítéltet, bár két fegyveres rendőr volt az őrizetére kirendelve.”⁵⁰

Az elsőfokú ítélet ellen a védő felmentés és enyhítés végett, míg a népügyész súlyosbításért jelentett be fellebbezést. Emiatt a keletkezett iratokat a népbíróság megküldte a népfőügyészségnek, illetve a NOT-nak.

Nagyjából egy héttel később⁵¹ Beliczky – védője útján – nyolc oldalas, részletes indoklást nyújtott be a népbírósághoz, melyben pontról pontra cáfolta az ítélet pontjait. Egyben fölhívta a népbíróság figyelmét az ítélet számtalan tárgyi tévedésére és ellentmondására, valamint arra, hogy a tanúk egy része teljesen elfogult volt.⁵² A beadvány végén dr. Jezerniczky Ákos megjegyezte: „Vádlott 62 éves, nős, családos: a megállapított büntetés bűnösségével szemben semminő arányban nincs, még ha bármelyik pontban meg is állana a bűnössége. A tárgyalási jegyzőkönyvből szerényen tűnik ki az ítéletet eredményezett hangulat, s nem mindennapi, hogy a közönség közbeszólásai, illetve félbeszakításai miatt a védő semmisséget jelentsen be.”⁵³ (Ez egyértelműen arra utal, hogy a tárgyalóteremben nagyon forró volt a hangulat.) Arra is fölhívta a figyelmet, hogy 1940 és 1944 ősze között valójában kevés személyt internáltak Beliczky, főleg, ha tekintetbe vesszük a városban lévő nagy számú szociáldemokratát, ráadásul 1944. március 22-én tizenhét helyi baloldalt kiengedtetett az internálótáborból.

Mivel dr. Szűcs János népfőügyész a népügyész fellebbezését fönntartotta, nem volt akadálya a másodfokú eljárás megindulásának. November 22-én Beliczky né a NOT-hoz címzett beadványában előjáróban leszögezte: „Férfem nem volt antiszemita.” Ezt követően kérte, tizenegy, konkrétan megnevezett tanú után kihallgatását, akik igazolni tudnák fenti kijelentése valóságát. Végül azt is megjegyezte, hogy férje a Keleti Arcvonal Bajtársi Szövetség (KABSZ)⁵⁴ helyi csoportjának megal-

nálásával szemérem, vagy személyes szabadság elleni bűncselekményt követett el.” Magyarországi Rendeletek Tára, 1945., 123.

49 MNL CS-CSML, XXV. 9/b, B.IV.4630/950. Nb. 1381/10/1945., ítélet, 2.

50 AÚ, 1946. május 17. „Beliczky Kálmánt a népbíróság nyolc évi fegyházra ítélte”.

51 A pontos időpont nem deríthető ki az iratból.

52 „Vadász Miklósné tanú vallomása még írásban is csepeg az elfogultságtól.” – írta az ügyvéd. MNL CS-CSML, XXV. 9/b, B.IV.4630/950. iktsz. n. 2.

53 MNL CS-CSML, XXV. 9/b, B.IV.4630/950. iktsz. n. 8.

54 Eredetileg a keleti (szovjet) hadszíntért megjárt honvédek összefogására jött létre 1943-ban. Megszervezője dr. Ney Ká-

kítását „minden eszközzel” akadályozta.⁵⁵ December 9-én csatolta dr. Sinka Péter budapesti rendőr főhadnagynak a nyilatkozatát. Ő, mint a hódmezővásárhelyi főispáni hivatalban beosztott tisztviselő, közelről ismerte a volt rendőrfőtanácsos tevékenységét, ezért az volt róla a véleménye, hogy „minden szélsőségektől mentesen, teljesen tárgyilagosan intézkedett [...] minden egyes esetben a legerélyesebben lépett fel Hódmezővásárhelyen minden jobboldali megmozdulással szemben.”⁵⁶

December 11-én a nyilvános fellebbviteli tárgyaláson a dr. Pogány Béla vezette tanács (tagjai: dr. Kovácsy Sándor előadó – FKGP, és dr. Szabó Pelsőczy József – MKP, dr. Fehér László – NPP, dr. Sarlós Béla⁵⁷ – SZDP szavazók) a NOT.III.5725/17/1946. számú végzésével az elsőbírósági eljárást teljes egészében megsemmisítette, és új eljárás lefolytatására utasította a szegedi népbíróságot. Az indokolásban egyebek mellett arra hivatkoztak, hogy a védelem „a hallgatóság részéről használt szidalmazó kifejezések és bántalmazások következtében”, valamint azért, mert az általa kért tanúk meghallgatását mellőzték, „korlátozva volt”.⁵⁸ Ezen kívül a tanács az elsőfokú bíróság által meghozott ítélet „ténymegállapításait hiányos[nak], homályosak találta...”, ráadásul még „a jegyzőkönyvezés is hiányos”.⁵⁹ A NOT végzését követően, az év végén a védőügyvéd nyolc – korábban ki nem hallgatott – személy tanúként beidézését kérvényezte.

1947. január folyamán újabb följelentések érkeztek be a volt rendőrfőtanácsos ellen. Január elején Virág (Wiegner) András hódmezővásárhelyi vendéglős azt állította, hogy Beliczky kiűrtette a vendéglőjét, az ott tartózkodó vendégek még az ételüket sem tudták elfogyasztani. Március 6-án dr. Márai Pál népügyész utasította a Magyar Államrendőrség Államvédelmi Osztályának hódmezővásárhelyi kirendeltségét, derítse ki, hogy mi volt az oka a vendéglő hirtelen bezárásának. 11-én újabb jegyzőkönyvet vettek föl Virágtól, de ekkor azt vallotta, hogy a rendőrfőtanácsos azért záratta be a vendéglőjét, mert keresztény vendégeket is kiszolgált. Határozottan állította, hogy Beliczky „teljesen jobboldali és antiszemita ember volt”.⁶⁰

Három héttel később Budapesten vettek fel egy hódmezővásárhelyi származású orvosnő, özv. Reitzerné tanúvallomását. Ő azt vallotta, hogy anyját, özv. Langfeldernét a hódmezővásárhelyi depor-

rolly tartalékos főhadnagy volt. A német megszállásig illegálisan működött. 1944 március 19. után a KABSZ csatlakozott Imrédy pártjához. Ősszel már a Nyilaskeresztes Párttal működtek együtt, egy kis részük részt vett az október 15-i puccsban. Ezt követően a KBSZ tagjai a Waffen SS-hez csatlakozva harcoltak a világháború végéig. <https://www.arcanum.hu/hu/online-kiadvanyok/2vhSzak-konyv-magyarok-a-ii-vilaghaboruban-2/a-waffen-ss-magyarorszagon-3578/iv-resz-a-waffen-ss-magyar-alakulatai-3FF2/1-hadosztalynal-kisebb-magyar-ss-alakulatok-3FF3/12-a-keleti-arcvonal-bajtarsi-szovetseg-es-a-ney-karoly-fele-ss-harccsoport-ss-kampfgruppe-ney-3FFF/> (Letöltve: 2021. január 23-án.)

55 MNL CS-CSML, XXV. 9/b, B.IV.4630/950. III.5725. sz. Egyébként ugyanezt vallotta Hojtsy István is az 1947. február 22-i tárgyaláson. (A beadvány hátoldalára Pogány Béla NOT-tanácselnök december 1-én kézzel odairta: „Tárgyaláson figyelembe veendő!”)

56 MNL CS-CSML, XXV. 9/b, B.IV.4630/950. 5725. sz.

57 <https://www.nevpont.hu/palyakep/sarlos-bela-7e0ff> (Letöltve: 2021. március 14-én.)

58 Erre már korábban is volt példa, amikor egy „népellenes bűntettel” vádolt személy elsőfokú ítéletét másodfokon megsemmisítették, mert a makói tárgyalásán a hallgatóság üvöltözése miatt nem mondhatta el utolsó szó jogán a beszédét. NK, 1946. április 6. „A hallgatóság magatartása miatt megsemmisített a NOT egy népbírósági ítéletet”. Érdekes, hogy a hódmezővásárhelyi szociáldemokrata napilap pár hónappal később már úgy emlékezett, hogy a NOT azért semmisítette meg az elsőfokú ítéletet, mert a tárgyalás közben „a hallgatóság összeverekedett” – és nem azért, mert a vádlottat akarták összeverni... AU, 1947. június 11. „Beliczky ügyében sem jelentek meg a tanúk”

59 MNL CS-CSML, XXV. 9/b, B.IV.4630/950. NOT.III.5725/17/1946.

60 MNL CS-CSML, XXV. 9/b, B.IV.4630/950. 342/1947. 13/3/1947. sz.

tálás előtt két nappal mentőautóval a fővárosba szállították, mert életmentő műtétre volt szüksége, de pár nappal később Beliczky közbenjárása miatt a kórházból elhurcolták, majd Auschwitzba került, ahol meghalt. Vallomása végén kijelentette: „*Tudomásom szerint Beliczky mindig antiszemita volt, ahol lehetett, a hőmezővásárhelyi zsidóknak kellemetlenkedett.*”⁶¹

A dr. Beliczky Kálmán elleni következő nyilvános főtárgyalásra 1947. február 22-én került sor, ezúttal Szegeden. A tanácsot most is dr. Kiss Dezső táblabíró vezette, a tanács összetétele azonban teljesen megváltozott (ami természetes, hiszen ezúttal a szegedi pártok delegálták a népbírákat). A tanács tagja volt Csamangó István (FKGP), Fábíán Albertné (MKP), Ivánkovics Ferenc (PDP), Kiss Szilveszter (szakszervezetek), Ökrös Lajos (NPP) és Zelenák András (SZDP). A vádat dr. Lippay László helyett dr. Serényi György képviselte. A megidézett tanúk egy része nem jelent meg – például Nagybaconi Nagy Ernő sem. A népügyésznek kellett figyelmeztetnie a tanácsot arra, hogy ilyen személy nem létezik, helyette Nagybaconi Nagy Vilmos idézendő be...

A vádlott továbbra sem érezte bűnösnek magát, és fenntartotta az előző évi tárgyaláson tett vallomását, majd pontról pontra ismét cáfolta az ellene felhozott vádakát. Egyebek mellett azt vallotta, hogy a német megszállás után utasítást kapott a belügyminisztériumból arra, hogy a „megbízhatatlan egyéneket” tartóztassa le, és internáltassa Ricsére, azonban ő Endrey Antal főispánnál elintézte, hogy a letartóztatott személyeket ne kelljen internáltatni és pár nap múlva ki is szabadultak. Arra is felhívta a figyelmet, hogy nem csak zsidó, hanem magyar árdrágító személyeket is internáltatott, és nem csak az „*illegális mozgalom tagjait*” (vagyis a helyi szélsőbaloldaliakat) helyeztette rendőrhatalósági őrizet alá, hanem a szélsőjobboldaliakat is, ő bomlasztotta a mártélyi és vásárhely-kutasi nyilas szervezeteket is.⁶²

A korábbi főtárgyaláson már kihallgatott Vadász Miklósné ismét azt vallotta, hogy a vádlott férjét állandóan „üldözte”⁶³ (annyira, hogy „*az boldog volt, hogy munkaszolgálatos lehetett...*”), majd internáltatta Sárvárra, ahonnan őt is Auschwitzba hurcolták, ahol „*május 21-én elgázosították*”. (Az fölöttébb kérdéses, hogy honnan tudta az özvegy, pontosan mi lett a férjével, mikor halt meg...) Később azt is állította, „*a vádlott tudta, hogy az internáltakat kiviszik Németországba*”.⁶⁴ A vádlott határozottan tagadta a tanú állításait, és azt vallotta, hogy Vadászt a főispán utasítására internáltatta.

Bárány Lajos nagykereskedő szintén azt vallotta, hogy Beliczky utasítására internálták, majd ő is Sárvárra, onnan Auschwitzba került. Végül a népügyész indítványozta a főtárgyalás félbeszakítását és a meg nem jelent tanúk (köztük Karácsonyi Ferenc) ismételt beidézését és elővezetését, a védő pedig kérte védenca szabadlábra helyezését. Előbbit végzésével a tanács jóváhagyta, az utóbbit pedig elutasította.⁶⁵

61 MNL CS-CSML, XXV. 9/b, B.IV.4630/950. 342/1947. 342/1947. iktsz. n.

62 MNL CS-CSML, XXV. 9/b, B.IV.4630/950. 342/1947. 342/1947. Nb. 1381/1945/21. sz. 2.

63 Beliczkynek azért kellett internáltatnia Vadász Miklóst, mert ő a rendelkezések ellenére sem zárta be az üzletet.

64 MNL CS-CSML, XXV. 9/b, B.IV.4630/950. 342/1947. 342/1947. Nb. 1381/1945/21. sz. 5.

65 Beliczky Kálmán „több fordulós” perével a szegedi kommunista napilap csupán két alkalommal foglalkozott. Az 1947. február 22-i tárgyalásról azt írták, hogy „*szombat délelőtt kezdte meg a baloldali elemek kérelmetlenül üldözőjének újabb tárgyalását dr. Kiss Dezső tanácsvezető*”, és mivel több beidézett tanú nem jelent meg, a főtárgyalást el kellett napolni. DM, 1947. február 23. „Beliczky Kálmán államrendőrségi főtanácsos a népbírósg előtt”.

1947. június 7-én a szegedi népbíróság Kiss-tanácsa a nyilvános főtárgyaláson egy úgynevezett közbenszóló határozatot hozott,⁶⁶ melyben „népellenes” bűntett elkövetésében találta bűnösnek azért, mert még az erről szóló rendelet megjelenése előtt elrendelte a helyi zsidó lakosok rádiójának és fényképezőgépének az összeszedését. (A tanácskozási jegyzőkönyv tanúsága szerint egyedül a kisgazda népbíró nem találta bűnösnek a fenti ügyben.)

Aznap, tehát június 7-én került sor a február 22-én megkezdett nyilvános főtárgyalás folytatására. A tanácsot⁶⁷ ezúttal is dr. Kiss Dezső táblabíró vezette, de a vádat most dr. Márai Pál képviselte. A beidézett tanú közül hét (köztük a volt hadügyminiszter, Nagybacsoni Nagy Vilmos és Erdei Ferenc kriptokommunista⁶⁸ volt belügyminiszter) nem jelent meg.

A vádlott továbbra sem tartotta bűnösnek magát és korábbi vallomását fönntartotta. A tanúként kihallgatott kommunista főispán, Karácsonyi Ferenc úgy vélte, hogy „*vádlott nem sok embert internáltatott Hódmezővásárhely lakosságának számarányához képest.*”⁶⁹ Az SZDP-nek a városban mintegy száz-százhusz tagja volt – vallotta – és közülük csupán néhányukat internáltatta. (Érdekes módon ezek után nem eskették meg...) A szintén kihallgatott volt „K” tiszt, Húvösvölgyi László tagadta, hogy ő és a vádlott feljelentették volna Fényes Bélánét. (Őt sem eskették meg.) A következő tanú azt sem tudta, hogy a vádlottnak volt-e köze ahhoz, hogy a férjét behívták munkaszolgálatra, de semmiféle antiszemita magatartást nem tapasztalt nála. Özv. Reitzerné szó szerint megismételte a korábban tett vallomását. Ezek után a vádlott elmagyarázta, milyen körülmények között volt kénytelen özv. Langfelderné Budapestre történő utazásáról jelentést írni a belügyminisztériumnak. A tanú továbbra is a vádlott rosszindulatát hangoztatta. Egy másik tanú (aki 1944-ben a főispánnak, dr. Simkó Elemérnek volt a titkára) azt vallotta, hogy a vádlottnak minden áldott nap referálnia kellett a folyó ügyekről. A későbbi tanúk érdemi vallomást nem tettek, majd a népügyész indítványozta a főtárgyalás félbeszakítását és új tárgyalási nap kijelölését. Ezt a tanács végzésével jóvá hagyta, egyben elrendelte a meg nem jelent tanúk ismételt beidőzését.⁷⁰

A következő főtárgyalás időpontja október 2-án volt. Ismét dr. Kiss Dezső tanácsvezető tárgyalta az ügyet, a vádat pedig dr. Márai képviselte, mivel azonban az NPP által delegált népbíró személyé-

66 A 81/1945. M. E. sz. rendelet 48. §-a szerint „A népbíróság a bizonyítási eljárás teljes lefolytatása előtt a már bebizonyítottak látszó bűncselekmények tekintetében közbenszóló határozattal állapíthatja meg a vádlott bűnösségét. Ilyen határozatot – amely az ítélelhozatalra megállapított eljárással történik – a népbíróság csak abban az esetben hoz, ha a vádlott letartóztatásban van és előrelátható, hogy a letartóztatás leghosszabb tartamának (6 hónap) lejártáig az összes vád tárgyává tett cselekmények tekintetében a főtárgyalás le nem folytatható. A közbenszóló határozatot a népbíróság indokolni köteles. Közbenszóló határozat alapján a vádlott előzetes letartóztatása csak abban az esetben hosszabbítható meg, ha feltehető, hogy az ügyben hozandó ítélet a vádlottat legalább egy évi szabadságvesztés büntetéssel fogja sújítani. A közbenszóló határozat ellen fellebbezésnek helye nincs. Az ügyben hozandó ítéletet a népbíróság a közbenszóló határozatra tekintet nélkül hozhatja meg.” Magyarországi Rendeletek Tára, 1945., 22.

67 A tanács összetételében csupán egy személy esetében történt változás: Zelenák András helyett Komáromi István képviselte az SZDP-t.

68 „Kriptokommunistának” nevezték azokat a politikusokat, akik formálisan egy másik pártnak voltak a tagjai, ám valójában titokban az MKP politikáját képviselték.

69 MNL CS–CSML, XXV. 9/b, B.IV.4630/950. Nb. 1381/27/1947. 4.

70 Az Alföldi Újságot roppantul főlháborította, hogy – a beidézett tanúk egy részének távolléte miatt – ismét el kellett halasztani a tárgyalást. „Nem hallgathatjuk el azt a most már feltűnő jelenséget, hogy az utóbbi időben valamennyi vásárhelyi fasiszta ügyében nem jelennek meg a beidézett tanúk.” AÚ, 1947. június 11. „Beliczky ügyében sem jelentek meg a tanúk”.

ben változás történt (a párt most Nemes Árpádot delegálta) szükségessé vált a főtárgyalás megismétlése. A már harmadszor kihallgatott tanú, Fényesné ugyanazt adta elő, mint korábban: közbenjár a munkaszolgálatra elhurcolt kezelőorvosa hazaengedése ügyében (egyebek mellett a volt hadügy-miniszter, Nagybaczoni Nagy Vilmos bátyjánál, Bélánál⁷¹), de ezt követően a vádlott följelentette őt a nemzetvédelmi osztálynál. Beliczky erre azt vallotta, hogy az osztály (pontosabban az Államvédelmi Központ) vezetőjének, Újszászy István vezérőrnagynak az utasítására tett jelentést az ügyről. Egy későbbi tanú, a szociáldemokrata Erdei István (a két világháború között a helyi pártszervezet titkára, 1945-től nemzetgyűlési képviselő) csak annyit tudott mondani, hogy amikor az SZDP néhány helyi tagját internálták, ő a fővárosban közbenjár Szeder Ferencnél⁷² az érdekében, ám azt nem tudta, hogy ebben az ügyben a vádlott milyen szerepet játszott. Néhány – érdektelen vallomást adó – tanú kihallgatása után a népbürokraták ismét indítványozta a főtárgyalás elnapolását, valamint Nagybaczoni Nagy Vilmos és Béla elővezetését.

A főtárgyalást csak 1948 februárjában folytatták. Előtte azonban dr. Jezerniczky Ákos védeence nevében még 1947. október végén kérte, hogy a vádlottat helyezték szabadlábra, hiszen 1946. május 16. óta folyamatosan előzetes letartóztatásban van, korábban pedig internálva volt, így pár nap híján már két éve tartják fogságban. Azzal érvelt, hogy Beliczky súlyos beteg, angina pectorisa miatt több alkalommal elájult. Kérte, hogy orvosilag vizsgáltsák ki és sürgősen helyezték szabadlábra. November 30-án dr. Ács Sándor törvényszéki orvos szakértő jelentésében azt írta, hogy a vádlott olyan súlyosan beteg, hogy az általa felsorolt betegségek „életét komolyan veszélyeztetik, s azok reá nézve akár a letartóztatásban, akár szabadlábán végzetessé válhatnak.”⁷³ Dr. Márai Pál népbürokraták december 3-án ennek ellenére sem javasolta a népbíróságnak a szabadlábra helyezését. Cinikusan arra hivatkozott, hogy „a jelenlegi letartóztatás állapotát [...] nem súlyosbítja, sőt, betegségére még kedvező [sic!] is, amennyiben állandó orvosi felügyelet alatt lehet és sürgős orvosi segítségben azonnal részesülhet.”⁷⁴ Ezek után 16-án a népbíróság Kiss-tanácsa végzésében a védő kérelmét elutasította, mert úgy vélte, hogy „vádlott betegsége az orvosi bizonyítvány tanúsága szerint nincs összefüggésben letartóztatásával.”⁷⁵ (Az talán föl sem merült a népbírókban, hogy a hatvanhárom éves, korábban is beteg vádlott állapota a börtön-körülmények között tovább romolhatott az elmúlt két évben – vagy ha mégis, akkor meg talán úgy gondolhatták, hogy a „horthysta főrendőr” nem érdemel irgalmat.)

71 Nagybaczoni Nagy Béla (1882–1962) hivatásos tiszt. Végigharcolta az első világháborút, amelynek végén őrnaggyá lépteték elő. 1936-ban vezérőrnagyként vonult nyugdíjba. A második világháború alatt kora, és zsidó származása (de kikeresztelkedett) felesége miatt nem reaktiválták. 1944-ben a nyilasok az öccsével, Vilmossal, a volt hadügyminiszterrel együtt letartóztatták, és Sopronkőhidára hurcolták. 1950-ben kitelepítették a román határhoz közeli Zsákára.

72 Szeder Ferenc (1881–1952) kubikus, „földmunkás”, szociáldemokrata politikus. A két világháború között több alkalommal volt az SZDP országgyűlési képviselője, a párt vezető agrárpolitikusának számított. Mivel 1948-ban ellenezte az SZDP és az MKP „egyesülését”, 1950-ben letartóztatták, börtönben halt meg. www.rev.hu/sulinet45/szerviz/kislex/biograf/szeder.htm (Letöltve: 2012. január 28-án.)

73 MNL CS-CSML, XXV. 9/b, B.IV.4630/950. iktsz. n.

74 MNL CS-CSML, XXV. 9/b, B.IV.4630/950. 141/1947-8. nú. sz.

75 MNL CS-CSML, XXV. 9/b, B.IV.4630/950. Nb. 1381/31/1945.

1948. január 2-án kézzel írt egy nyilatkozatot Nagybaczoni Nagy Béla. Ebben elismerte, hogy Fényesné valóban járt nála, és ő az öccsénél, az akkori hadügyminiszternél közbenjárt a munkaszolgálatra behívott hőmezővásárhelyi orvos leszerelése érdekében. Azt azonban határozottan tagadta, hogy azt mondta volna Fényesnének, miszerint Beliczky volt a följelentő. (Három nappal később a szegedi népbíróság előtt megjelent volt hadügyminiszter az egész ügyre nem emlékezett, arra hivatkozott, hogy hasonló ügyben abban az időben rengeteg kérvény érkezett be.)

A következő főtárgyalási napon, 1948. február 3-án már egy teljesen más összetételű tanács tárgyalta az ügyet. A tanácsvezető dr. Kozma Endre volt, a népbírák pedig Csamangó István (FKGP), Gallotti Ferenc (MKP), Kompraszki Elek (SZDP) és Maróti János (NPP). A vádat dr. Bozsó Béla képviselte. A hatályos jogszabály szerint a főtárgyalást meg kellett ismételni. A vezető bíró fölolvasta a vádlott korábban fölvetett vallomását, melyhez még néhány kiegészítő megjegyzést tett, majd a tanúként megjelent Nagybaczoni Nagy Béla megismételte azt, amit egy hónappal korábban a nyilatkozatában írt. A főtárgyalás másnap délelőtt folytatódott. Mivel tárgyalási jegyzőkönyv nem készült, feltehetően ekkor már csak a vád és a védelem beszédei hangzottak el, majd ítélethirdetésre került sor.

1948. február 3-án a szegedi népbíróság Kozma-tanácsa a Nb. 1381/1945/37. számú ítéletében az 1946. május 16. óta előzetes letartóztatásban lévő Beliczky Kálmánt bűnösnek találták az Nbr. 15. § 3. pontjába ütköző „népellenes” bűntett elkövetésében, emiatt két év börtönbüntetésre (és öt év politikai jogvesztésre) ítélték.⁷⁶ A hétoldalas indoklásból az derül ki, hogy csupán azért találták bűnösnek, mert egyes helyi (szélső)baloldali és zsidó származású személyeket 1944-ben internáltak. A védekezést nem fogadta el a tanács, „mert az esetek nagy százalékából következően úgy találta, hogy a vádlott, mint joghatósággal bíró közalkalmazott, következetesen népellenes magatartást tanúsított...”. Enyhítő körülménynek találták, hogy – a lakossághoz képest – „aránylag kis létszámú internálást történt” (a baloldaliak körében), ráadásul a szélsőjobb felé is „ütött”, tehát üldözte a nyilasokat és volksbundistákat is. Fényesné vádját „megnyugtató bizonyítékok hiányában” elvetették. Mivel az ítéletbe beszámították az addig előzetesben eltöltött időszakot, elrendelték a szabadlábra helyezését.⁷⁷

A felmentő rész miatt a népügyész semmisségi panaszt jelentett be, emiatt az iratok ismét a népfőügyész, illetve a NOT elé kerültek. Március 9-én dr. Szűcs János népfőügyész a fellebbezést fenntartotta, így másodfokú tárgyalásra került sor. Fél évvel később, 1948. november 1-én⁷⁸ dr. Jeczerniczky Ákos – védenca nevében – bejelentette, hogy csatlakozással él a népfőügyész fellebbezéséhez, és elsőként az elsőbírói ítélet megsemmisítését, „legrosszabb esetben az elsőbírói ítéletet helybenhagyni” kérte. Indoklásában iratellenességre és téves ténymegállapításra hivatkozott.⁷⁹

⁷⁶ Az ítéletről beszámolt a szegedi kommunista napilap is. Ebben azt írták, hogy Hódmezővásárhelyen „a hallgatóság Beliczkyt annyira összeverte, hogy az ott hozott nyolc évi börtönbüntetést a NOT ezen az alapon megsemmisítette...” Azt állították, hogy február 4-én éppen tizenharmadszor ült össze a népbíróság (bár más-más tanácsa, tehetnének hozzá), hogy Beliczky bűnügyét tárgyalja. DM 1948. február 5. „Akinek szerencsét hozott a tizenhárom”.

⁷⁷ MNL CS-CSML, XXV. 9/b, B.IV.4630/950. Nb. 1381/37/1945. Az ítéletről a kommunista napilap nem számolt be, csupán a kiszagdzák és a szociáldemokraták lapjai.

⁷⁸ A beadvány alján nincs dátum, a hátoldalon sem található a népbíróság pecsétje.

⁷⁹ MNL CS-CSML, XXV. 9/b, B.IV.4630/950. Nb. 1381/37/1945. 41.

A fellebbviteli tárgyalás ügyében azonban jó ideig semmi sem történt. Az iratokból nem derül ki, hogy ennek mi lehetett az oka. Egy kézzel írott átiratból úgy tűnik, hogy a szegedi népbíróság hónapokon át nem küldte meg az iratokat a NOT-nak. Végül 1949. október 10-én tűzték ki a tárgyalás időpontját, november 3-ára.

1949. november 3-án a NOT dr. Aradi István vezette tanácsa (Kiss György előadó, valamint dr. Sági Imre, dr. Fűvessy Sándor, dr. Kindlovits Kálmán szavazók) a NOT.V.626/1948/46. számú végzésével a népügyésznek a felmentés miatt benyújtott semmisségi panaszt – bizonyítottság hiányában – visszautasította. Elgondolkodtató, hogy az indokolásban arra hivatkoztak, hogy a népbíróság vádlottat ítéletében „*azért mentette [sic!] fel, mert a bizonyítékok mérlegelésének eredményeként arra a ténymegállapításra jutott, hogy a vád tárgyává tett cselekmény elkövetése bizonyítva nincs.*”⁸⁰ A „felmentés” alatt valószínűleg azt értették, hogy éppen annyi börtönbüntetést kapott, amennyit korábban internálásban és előzetesben már letöltött.

Beliczky Kálmán hosszúra nyúló kálváriája 1949. november 10-én ért véget. Négy és fél év után jogerősen lezárult a népbírósági ügye: a szegedi népbíróság aznap az 1948. február 4-i elsőfokú ítéletet jogerősnek és végrehajthatónak nyilvánította.

A volt rendőrfőtanácsos későbbi sorsáról a fennmaradt iratokból alig lehet tudni valamit. Annyi bizonyos, hogy élete hátralévő éveiben fizikai munkából tartotta el magát. Valamikor felköltözött Budapestre. Onnan telepítették ki 1951-ben Jászapátiba.⁸¹ Az első Nagy Imre-kormány idején, amikor a kényszer-kitelepítések intézményét megszüntették, ő is elhagyhatta a Jászságot, de fővárosi lakásába nem költözhetett vissza. Emiatt 1953 őszén Pécsre költözött.⁸² Annyi egészen biztos, hogy „horthysta múltja” miatt „F-dossziés” személy volt (vagyis figyelték a politikai rendőrség által). 1960. július 10-én hunyt el Hódmezővásárhelyen.

80 MNL CS-CSML, XXV. 9/b, B.IV.4630/950. Nb. 1381/37/1945. NOT.V.626/1948/46. sz.

81 ÁBTL, 2.5.6. 03520/1951. Dr. Beliczky Kálmán kitelepítési határozata.

82 MNL CS-CSML, XXV. 9/b, B.IV.4630/950., a BM ÁVH Szolnok Megyei Osztályának 215-879/53. sz. jelentése.

VITÉZ DR. ENDREY ANTAL ÜGYVÉD, KÖZJEGYZŐ, FELSŐHÁZI KÉPVISELŐ

Közismert hódmezővásárhelyi családban¹ született 1885-ben dr. Endrey Antal (Lajos Aladár) a jogi diploma megszerzése után ügyvédként dolgozott. A Nagy Háború után (melyben 1917-ig, súlyos sebesüléséig vett részt) tovább folytatta az ügyvédi praxisát, majd 1927-től közjegyzőként dolgozott. Élénk közéleti tevékenységet folytatott, a helyi Rotary Klubnak tagja és a Hódmezővásárhelyi Olvasókörenek elnöke, 1933-tól az Országos Frontharcos Szövetség egyik vezetője volt. 1930 januárjában a város törvényhatósági bizottsága őt jelölte felsőházi tagnak. Mint felsőházi tag, belépett a kormánypártba, a Magyar Élet Pártjába (MÉP), de abban érdemi tevékenységet nem fejtett ki. 1944 őszén családi (és nem politikai!) okok miatt kellett Budapestre utaznia, és a Vörös Hadsereg előre nyomulása miatt már nem tudott visszatérni a városba. Átvészelte a főváros ostromát, majd kerülő úton 1945. március 18-án hazatért szülővárosába. Az igazolóbizottságnak benyújtott nyilatkozatában ezt írta: *„A nyilas mozgalmakkal szemben mindenkor keményen ellentállottam, azok érvényesülését teljes erővel akadályoztam. Budapesti tartózkodásom alatt bizonyos üldöztetésben részesültem, s csak úgy tudtam Budapesten maradni, és ott a felszabadítást bevárni, hogy állandóan bujkálni és rejtőzködnöm kellett.”*²

1945. április 4-én a Kérdő Ferenc vezette II. sz. igazolóbizottság tárgyalta az ügyét. (A bizottságnak Dávid Balázs, dr. Szemző Miklós, Tóth Sándor és Varga János voltak a tagjai, tárgyalásról nem maradt fenn jegyzőkönyv.) A bizottság határozatával népbíróság elé utalta az ügyét. Azt megjegyezték ugyan, hogy – mivel nem áll rendelkezésre a felsőházi üléseken készített jegyzőkönyvek – nincs módjukban a felsőházban kifejtett törvényhozói működését megvizsgálni, *„azonban abból a tényből, hogy dr. Endrey Antal az összes népellenes törvények meghozatala idején az országgyűlés felsőházának tagja volt és bár a kormányzat erős jobboldali eltolódása idején a felsőháznak számos*

¹ Endrey Antal édesapja, dr. Endrey Gyula ügyvéd tizennyolc éven keresztül a Függetlenségi Párt színeiben képviselte a parlamentben Hódmezővásárhelyt. Emellett élénk közéleti tevékenységet fejtett ki, szerkesztette a Vásárhely és Vidéke című lapot. Antal féltestvére, Béla, városi főjegyző volt. (Endrey Antal életrajzát bővebben lásd Kovács, 2003. 117–120.) Ifjabb Endrey Antal 1948-ban „disszidált” Ausztráliába, míg öccse, Endre Ausztriában élt. Az ÁVH 1950-től foglalkozott a beszervezésükkel, végül elállt ettől. Lásd ÁBTL, 3.2.4., 158. doboz, K-895.

² MNL CS-CSM, HL, XVII. 406. fond, IV. doboz, 1885.II.4. sz.

tagja felsőházi tagságáról lemondott, dr. Endrey Antal felsőházi tagságát még a német megszállás és a nyilas kormányzat idején is megtartotta”, indokolt az ügyét áttenni a szegedi népbíróság elé.³

Az idő, betegeskedő, akkor már hatvanéves Endreyt még aznap munkatáborba hurcolták. Ő emiatt a nemzeti bizottsághoz fellebbezés nyújtott be, melyben betegségére hivatkozva kérte, hogy engedjék szabadon. Április 7-én, majd 14-én és 21-én a nemzeti bizottság tárgyalta az oda befutott kérelmeket, de a szabadon bocsátandók névsoraiban⁴ az ő neve nem szerepelt.

Május 22-én a nemzeti bizottság kérte a rendőrkapitánytól, hogy engedélyezzen neki tíz napi szabadságot.⁵ Azt nem lehet tudni, hogy ez után ismét bevonult-e a táborba, de a június 8-i beadványából az derül ki, hogy valamikor csak elengedték, és rendőrhatalósági felügyelet (ref) alá helyezték. Amikor azután az ügyét áthelyezték a népügyészségre, ismét visszakerült a munkatáborba. (Ennek oka nem ismeretes.) A fennmaradt iratokból nem lehet megtudni, hogy onnan véglegesen mikor szabadult, annyi bizonyos, hogy a decemberi vádiratban már, mint szabadlábon lévő említik meg.

Mivel az április 4-i igazolóbizottsági határozatot még aznap megfellebbezte, emiatt június 6-án a II. számú igazolóbizottság újra tárgyalta az ügyét. (A bizottságot ekkor Vata Ernő vezette.) A fölvetett jegyzőkönyv szerint Endrey cáfolta, hogy ő 1939-ben a MÉP tagjaként lett volna ismét a felsőház tagja. Hangoztatta, hogy még 1930-ban a város törvényhatósági bizottsága választotta meg felsőházi tagnak. Egyébként a bizottság szociáldemokrata tagjai is támogatták őt. Olyan jó volt a viszonya a szociáldemokratákkal, hogy vezetőjükkel, Takács Ferencsel⁶ az élen a lakásán köszöntötték megválasztása után, és „ez alkalommal – nyilatkozta – hitet is tettem előtűk az általános, titkos választójogi harcukban való támogatásra.” Felsőházi tagságáról azért nem mondott le, mert az volt a felfogása, hogy „azok a törvényhozók, akik a háborút és a népellenes intézkedéseket nem helyesljük, ne mondjunk le, mert így talán jobban tudjuk szolgálni ellenzéki álláspontunkat.” Azt elismerte, hogy mint a véderő bizottság tagja, „a népellenes, illetve a háborús célokat szolgáló törvényjavaslatok tárgyalásánál” nem szólalt fel, de azzal érvelt, hogy ha ezt megteszi, a mentelmi joga dacára elhurcolták volna.⁷ (Bizonyára a német megszállás utáni időszakra gondolt, amikor valóban több parlamenti képviselőt elhurcolt a Gestapo.) Határozottan tagadta, hogy bármilyen háborús vagy népellenes törvényt megszavazott volna. Becsatolta az ideiglenes nemzetgyűlés elnöki hivatala által még április 28-án kiadott hivatalos igazolást, miszerint 1939. december 1. után ő egyszer sem szólalt fel a felsőház ülésein és nem vonult Sopronba a „csonka országgyűléssel”, mindvégig a fővárosban tartózkodott. (Ezt igazolták egy nyilatkozattal annak a háznak a lakói is, amelyben a családjával Budapesten tartózkodott 1945. március 12-ig.)

Az igazolóbizottság erre elnapolta ügyének a tárgyalását, és elrendelte, hogy keressék meg az ideiglenes nemzetgyűlés elnöki hivatalát. Június 26-án a megkeresésre az a válasz érkezett, hogy

3 MNL CS-CSM, HL, XVII. 406. fond, IV. doboz, 3/II.nb.1945. sz.

4 MNL CS-CSM, HL, XVII. 1. fond, 44/1945. NB.

5 MNL CS-CSM, HL, XVII. 1. fond, 210/1945. NB.

6 Takács Ferenc (1893–1956) kőműves, szociáldemokrata politikus. 1935 és 1939 között az SZDP listáján országgyűlési képviselő volt. 1945-ben az ideiglenes kormány iparügyi minisztere, majd 1948-ig a földművelésügyi minisztérium politikai államtitkára. 1950-ben egy koncepció perben elítélték, 1955-ben kegyelemmel szabadult, majd hamarosan elhunyt. Precztóczy, 2019/b és Zeman, 2019/b.

7 MNL CS-CSM, HL, XVII. 406. fond, IV. doboz, 3/II.nb.1945. sz.

1930 és 1937 között összesen tizenhárom alkalommal szólalt fel, kizárólag gazdasági ügyekben. Azt nem lehet megmondani, hogy 1939 után miként szavazott, mert nem fordult elő névszerinti szavazás. Annyit lehet csak tudni a meglévő jelenléti ívek alapján, hogy bizonyos napokon részt vett az ülésen, de hogy az egyes napirendi pontok vitáján és megszavazásán jelen volt-e, az nem állapítható meg.

Július 7-én ismét tárgyalta a II. számú, Vata-vezette igazolóbizottság az ügyét. Ekkor azzal védekezett, hogy amikor az 1941. évi XV. törvénycikk⁸ javaslatát tárgyalták, és amikor megtudta, hogy az egyik pontban meg akarják tiltani a zsidó és nem zsidó származású személyek házasságát, nem vett részt a szavazáson, a zsidók erdő és mezőgazdasági ingatlanjainak „igénybevételéről” szóló törvényjavaslat tárgyalásán pedig nemmel szavazott. A két beidézett tanú (Boros Áron unitárius kántor-tanító és Dávidházi Péter földműves) egybehangzóan igazolták, hogy szociálisan érzékeny, mindenkor a kisemberek pártján álló személy volt. Ennek ellenére a grémium – az 1410/1945. M. E. számú rendelet 5. § C) pontjára⁹ hivatkozva – a közjegyzői állásából elmozdította, illetve eltiltotta szakmája folytatásától, iratait pedig áttette a szegedi népbírósághoz. Az indoklás szerint az volt a bűne, hogy a hivatkozott 1941:XV. törvénycikk zsidók és nemzsidók házasságát tiltó pontjának tárgyalásán részt vett. (A jelenléti ív alapján azonban nem lehetett bizonyítani, hogy a törvényjavaslat ominózus pontjának a tárgyalásán is jelen volt, főleg azt nem, hogy miként szavazott!) Azt ugyan elismerték, hogy „a kishaszónbérllőkkel szemben igen humánus és megértő magatartást tanúsított évtizedeken keresztül”, azonban meggyőződésük szerint a volt felsőházi tagot „politikai felelősség terheli azért, hogy mint a város egész közönségének képviselője, a népellenes és háborús célt szolgáló törvények meghozatala idején nem adott hangot annak, hogy ezek a törvények és a fasiszta kormányzat politikája sem a magyar lelkiségnek, sem Hódmezővásárhely város demokratikus érzelmű véleményével nem egyezik meg.” A bizottság tagjai szerint „a valóban demokratikus felfogású törvényhozók” mertek hangot adni az ellenzéki véleményüknek, mivel azonban ő nem merete, vagy nem akarta ezt megtenni, ezért a törvényhozói magatartását „politikai felelősség szempontjából súlyosnak ítéli” meg.¹⁰

Természetesen Endrey ezt a határozatot megfellebbezte. A július 9-én kelt és az igazolóbizottsághoz 21-én beérkezett, nyolc oldalas beadványában egyebek mellett azzal érvelt, hogy a felsőházban csak úgy volt értelme tiltakozni egyes törvényjavaslatok ellen, ha azt „országos tekintélyű egyének” teszik meg. (Valamelyik egyházfő, például a hercegprímás vagy egy protestáns püspök.) Arra is hivatkozott, hogy őt akkor lehetne felelősségre vonni, ha tett volna valami rosszat, azért nem, hogy nem tett semmit sem. Azt, hogy a megélhetőségét biztosító közjegyzői állásából elmozdították, sem igazságosnak, sem törvényesnek nem tartotta. Arra is fölhevítette a figyelmet, hogy ellene egyetlen egy följelentés sem érkezett az igazolóbizottsághoz. A fellebbezésnek semmi eredménye sem lett.

8 Szövegét lásd:

<https://net.jogtar.hu/getpdf?docid=94100015.TV&targetdate=&printTitle=1941.+%C3%A9vi+XV.+t%C3%B6rv%C3%A9nycik-k&referer=1000ev>

9 1410/1945 M. E. számú rendelet az ügyvédek (jelöltek) és közjegyzők (helyettesek, jelöltek) igazolásáról. Bacsó, 1947. 204–205.

10 MNL CS-CSM, HL, XVII. 406. fond, IV. doboz, 3/II.nb.1945., határozat.

Augusztus 30-án dr. Márai Pál szegedi népügyész a fellebbezését a vonatkozó iratokkal együtt megküldte a népbíróságnak és kérte tárgyalás kitűzését. Erre csak pár hónappal később került sor, ám időközben érdekes fordulat következett be: az a Vata Ernő, aki a II. sz. igazolóbizottság elnökeként maga is hozzájárult Endrey népbíróság elé állításához, október 18-án nyilatkozatot adott ki, melyben tulajdonképpen megvédte. Egyebek mellett azt írta, hogy a harmincéves közéleti tevékenysége alatt „mindenkor demokratikus magatartást tanúsított, s erre való tekintettel is a helyi közvélemény megnyugvással fogadná az igazolását. Minthogy a nevezett közjegyző a város demokratikus pártjai széles rétegei előtt rokonszenves, s ellene semmi kifogás, vagy panasz nem tétetett, megvagyok győződve róla, ha igazolási ügyét az igazoló bizottság újból tárgyalná, őt igazoltnak mondaná ki.”¹¹ (Ez azt sejteti, hogy esetleg a bizottság akkori tagjainak többsége elfogult volt Endreyvel szemben.) Vata nyilatkozatát követte Cseh András¹² Hódmezővásárhely-belvárosi plébános, kanonok (szerint-e a volt közjegyző mindenkor „felebaráti szeretetéről tett tanúbizonyságot”¹³), Takács Ferenc volt ipariügyi miniszter (ő igazolta, hogy „hódmezővásárhelyi magatartása nem volt demokrácia ellenes”¹⁴), valamint több mint harminc úgynevezett kismember nyilatkozata, akik mindnyájan kiálltak a volt felsőházi tag mellett. Az utóbbi nyilatkozatban úgy fogalmaztak, hogy „nagy veszteség városunk egész demokratikus közönségére, hogy épen a mai időkben nélkülözni vagyunk kénytelenek dr. Endrey Antal közjegyzői működését, aki a szegényebb néposztály hozzáforduló tagjainak ügyeit díjtanul és lelkiismeretesen végezte s úgy a maga, mint a családi és a társadalmi életében is a demokratikus eszméket szolgálta.”¹⁵

Dr. Márai Pál népügyész december 20-án megküldte a népbíróságnak az 5025/1945. n. számú vádiratot. (Ügyészégi kihallgatásnak az ő esetében sincsen nyoma.) A vádiratban dr. Endrey Antalt az 1945:VII. törvénycikkkel törvényerőre emelt, a Nbr. 11. §. 1. pontjának 2. bekezdése¹⁶ szerint „háborús bűntett” elkövetése miatt emelt vádat, mert mint „a felsőház védelmi bizottságának a tagja, az 1939. évi háborúnak Magyarországra való kiterjedését, illetve Magyarországnak a háborúban mind fokozottabb mértékben történő belesodródását megakadályozni nem törekedett”. Az indoklásban még az olvasható, hogy Endrey 1939-től soha nem szólalt fel, „egyetlenegy alkalommal sem adott hangot annak, hogy ez a háború a magyarság életérdekei ellen való és az csupán imperialista törekvéseket szolgálja”.¹⁷ Ha pedig a felszólalásának súlyos következményei lettek volna (például

11 MNL CS-CSML, XXV.8. fond, Nb. 1376/1945., 47.

12 Cseh András (1887–1950) római katolikus pap. 1910-ben szentelték pappá. 1920 szeptemberében került Hódmezővásárhelyre káplánként. 1920 decemberétől mint adminisztrátor, 1922 januárjától pedig mint plébános szolgált a hódmezővásárhelyi katolikus közösséget. 1924-től címzetes esperes, 1935-től a váci székeskáptalan tiszteletbeli kanonoka. Lelkészi működése idején az egységes vásárhelyi plébánia területén megszervezte a városi Szent István király-plébániát, valamint a vásárhely-kutasi és a mártélyi egyházközséget is. Több hitbuzgalmi témájú könyv szerzője. 1949 végével nyugdíjba vonult. Miklós, 2018. 24.

13 MNL CS-CSML, XXV.8. fond, Nb. 1376/1945., 51.

14 MNL CS-CSML, XXV.8. fond, Nb. 1376/1945., 50.

15 MNL CS-CSML, XXV.8. fond, Nb. 1376/1945., 44.

16 Háborús bűnös az is, „aki az 1939. évi háborúnak Magyarországra való kiterjedését, vagy Magyarországnak a háborúba mind fokozottabb mértékben történt belesodródását [...] megakadályozni nem törekedett, bár erre vezető közhivatali állásánál, politikai, közgazdasági, közéleti szerepénél fogva módja lett volna.” Magyarországi Rendeletek Tára, 1945., 19.

17 MNL CS-CSML, XXV.8. fond, Nb. 1376/1945., 16–17.

internálás), le kellett volna mondania. A népügyész munkáját már az is minősíti, hogy tanúk beidézését nem is tartotta szükségesnek.

Amikor a volt közjegyző megkapta a vádirat egy példányát, valamikor január legelején kétoldalas kérvényt küldött el a népbíróságnak.¹⁸ Ebben – annak igazolásául, hogy a felsőházban az ellenzéki csoporthoz tartozott, valamint a deportálások idején igyekezett zsidó polgártársai segítségére lenni – több személy, mások mellett Vásáry István¹⁹ akkori államtitkár, Hódmezővásárhelyről pedig dr. Szórfly Sándor²⁰ főorvos (ő egy ideig a Nemzeti Egység alelnöke, majd a MÉP ügyvezető elnöke volt), és Karácsonyi Sándor FKGP-elnök tanúkénti beidézését kérte. Kérésének teljesítését szükségtelennek tartotta a népbíróság, a tárgyalásra egyik tanút sem idézték be.

A nyilvános népbírósági tárgyalást 1946. január 22-én tartotta meg a Hódmezővásárhelyre kihelyezett, dr. Bozsó Ferenc vezette tanács, melynek tagjai Andrásy József (MKP), Boros János²¹ (szakszervezetek), dr. Deák Ferenc²² (FKGP), Gajdán Sándor (kisorsolt), Kiss János (NPP) és dr. Springer Ervin (SZDP) népbírák voltak. A vádat dr. Nemes Árpád képviselte. (Ugyanez az összetételű népbíróság tárgyalta korábban Gravázt Ferenc újságíró bűnperét is, csak a tanácsvezető dr. Csaba Sándor volt.)

A vádlott nem tartotta bűnösnek magát. Azt vallotta, mint korábban: 1939 után egyszer sem szólalt föl a felsőházban, előtte pedig kizárólag gazdasági kérdésekben aktivizálta magát. Mint elnöke a Hódmezővásárhelyi Olvasókörnek, az 1939-es választási kampány idején megtagadta, hogy a kormánypárt gyűléseket tartson az épületükben. Azt is elmondta, hogy a felsőházban a MÉP Vásáry István-féle demokratikus csoportjának volt a tagja. Igaz, hogy a felsőház nyílt ülésén nem szólalt fel („a nyílt ülésen a háború ellen csak Bajcsy Zsilinszky Endre mert felszólalni” – mondta), de a véderő bizottságban követelte a magyar csapatoknak a keleti frontról történő hazahozatalát.²³

Mivel a népbírósági tanács „a tényállást tisztázottnak és érdemben elbírálhatónak” találta, rövid úton meghozta az Nb. 1376/1945/2. számú ítéletét: bűncselekmény hiányában fölmentette a „háborús bűntett” vádjá alól.²⁴ Egyebek mellett azzal indokolták az ítéletet, hogy a vádlott az 1930 és 1937 közötti időszakban tartott „egyetlen egy beszéde sem állott összefüggésben a népellenes

18 A kérvényen nem szerepel dátum, a hátoldalon sem található pecsét, melyből kiderülne, hogy mikor érkezett be a népbírósághoz.

19 Dr. Vásáry István (1887–1955) jogász, politikus. 1925-től Debrecen polgármester-helyettese, 1928-tól 1935-ig polgármestere volt. 1939-ben az FKGP országgyűlési képviselő lett. A Debrecenben létrehozott ideiglenes kormányban 1945. június 2-ig a pénzügyministeri tárcát töltötte be. 1946-ban az MKP nyomására az FKGP-ből kizárták, majd Sulyok Istvánnal együtt megalapította a Magyar Szabadság Pártot. 1947-től visszavonult a politikai élettől. <https://www.arcantum.hu/hu/online-kiadvanyok/Lexikonok-magyar-eletrajzi-lexikon-7428D/v-78466/vasary-istvan-7858E/> (Letöltve: 2021. február 1-én.)

20 Dr. Szórfly Sándor (1877–1950) orvos. A Nemzeti Egység Pártjának 1932-es megalakítása után annak helyi alelnöke, majd utódpartja, a Magyar Élet Pártja ügyvezetője, a Munkásbiztosító Pénztár orvosa volt. Kovács, 2015. 271.

21 Boros János (1896–1976) 1919-ben a Vörös Őrség szervezője, a Vörös Hadsereg dandárparancsnok-helyettese volt. 1924-ben romániai emigrációjából visszatérve, az SZDP-ben politizált. 1931-től két évtizedig az építőmunkás szakszervezet helyi elnöke volt. 1945-től lett az MKP tagja. Kovács, 2015. 50.

22 Dr. Deák Ferenc (1887–1948) jogász, 1921-től működött Hódmezővásárhelyen az ügyvédi irodája. Kovács, 2015. 66.

23 MNL CS-CSML, XXV.8. fond, Nb. 1376/1945., 7.

24 A helyi kommunista napilap, a Vásárhely Népe meg sem említette a fölmentő ítéletet (ezt más esetben sem tette meg), csak a kiszagda napilap közölt rövid hírt róla, de tévesen a Csaba-tanácsnak tulajdonította az ítéletet. VFÜ, 1946. február 1. „Endrey Antalt felmentette a Népbíróság”

és háborús célt szolgáló törvényjavaslatokkal". A két ominózus törvényjavaslat felsőházi tárgyalása kapcsán csak azt lehetett a jelenléti ívek alapján megállapítani, hogy aznap jelen volt – egy ideig – az ülésteremben, de azt már nem lehet tudni, hogy a vitákban részt vett-e és hozzá is szólt volna azokhoz. Tényként állapították meg azt is, hogy „baloldali beállítottságú, demokratikus gondolkodású”²⁵ volt a vádlott.

A népügyész – hivatalból²⁶ – fellebbezett a fölmentő ítélet ellen, ezért a népbíróság az iratcsomót március elején a népfőügyészhez továbbította, aki fönntartotta a fellebbezést. A közjegyző – családi helyzetére, nyolc gyermekére hivatkozva – kérte ügyének soronkívüli tárgyalását, amit el is rendeltek, ennek ellenére a NOT csak október 11-én tárgyalta az ügyét. A dr. Szabó Zoltán vezette tanács (tagjai dr. Fadgyas András előadó, dr. Marton István, dr. Vita Gyula és dr. Pikler Kornél voltak) a NOT.V.1780/1946/5. számú ítéletével – mivel „a maga részéről sem állapította meg dr. Endrey Antal vádlottal szemben a vádbeli bűncselekmény fennforgását” – rövid úton helyben hagyta az elsőfokú bíróság ítéletét.²⁷ Öt nappal később a szegedi népbíróság határozatában jogerősnek nyilvánította a fölmentő ítéletet.

Ezek után a szegedi népbíróság dr. Répás József vezette tanácsa, mint az igazolóbizottság fellebbviteli fóruma, Nbf.356/1946/7. számú határozatával 1946. november 15-én az igazolóbizottság 1945. július 7-i határozatát megváltoztatta, és dr. Endrey Antalt igazoltnak jelentette ki. Az indoklás alapján véve megegyezett a büntető eljárásban meghozott ítéletben olvashatókkal. Ezzel végre az idős közjegyző sorsa rendeződni látszott. Ám hamarosan eljött a „fordulat éve”, ami újabb megpróbáltatást hozott rá is. 1949-ben kizárták az ügyvédi kamarából, ezt követően, mint „osztályidegen” nyomorgott népes családjával egy számukra kiutalt lakrészben. 1959-ben hunyt el Hódmezővásárhelyen.

²⁵ MNL CS-CSML, XXV.8. fond, 28. doboz, Nb. 1376/1945., 20.

²⁶ A népügyésznek a népbírói törvény értelmében öt évnél enyhébb büntetés kiszabása esetén kötelessége volt súlyosbítást fellebbezni.

²⁷ MNL CS-CSML, XXV.8. fond, 28. doboz, Nb. 1376/1945., 22.

VITÉZ DR. LÉNÁRT JÁNOS ÜGYVÉD, ORSZÁGGYŰLÉSI KÉPVISELŐ

Vitéz dr. Lénárt János 1883-ban szegény parasztok gyermekeként született Hódmezővásárhelyen. A Budapesti Tudományegyetemen szerzett jog- és államtudományi diplomát, 1912-ben pedig ügyvédi oklevelet. 1913-ban nyitott ügyvédi irodát a városban. Végig harcolta a Nagy Háborút, főhadnagyként szerelt le. 1918–19-ben „behelyettesítő” tisztifőügyész volt, a román megszállás idején pedig a polgárőrség helyettes parancsnoka. Ügyvédi tevékenysége mellett 1930-tól felesége ötven holdas birtokán gazdálkodott. A Hódmezővásárhelyi Gazdák Hitelszövetkezetének igazgatósági tagja és ügyésze volt. 1920-tól tagja a törvényhatósági bizottságnak (ott az ún. „baloldalhoz” tartozott). 1923-tól tisztifőügyész. 1929-től 1936-ig a Vásárhelyi Újság felelős szerkesztője. Pártpolitikával egészen 1939-ig nem foglalkozott. Ekkor dr. Simkó Elemér főispán felkérésére a MÉP országgyűlési pótképviselő-jelöltje lett. Mivel a város mindkét mandátumát a kormánypárt nyerte el, de dr. Bonczos Miklós¹ belügyi államtitkár lemondott a hódmezővásárhelyi mandátumáról, mert Szentesen is nyert, és azt fogadta el, dr. Lénárt János lett a város országgyűlési képviselője (dr. Temesváry Imre mellett). Csupán ezt követően lépett be a kormánypártba, majd – a későbbi vád szerint – a helyi szervezet ügyvezető elnöke lett (ő ezt tagadta). A Nemzeti Munkaközpont – Magyar Munkások Országos Szövetsége² (NMKP) 1942. május 29-én megalakított helyi szervezetének a vezetője lett.³

A szovjet hadsereg bevonulása előtt feleségével fölutaztak a lányához Budapestre, majd mielőtt a front elérte volna a fővárost, vidékre távoztak. 1944 novemberétől 1945 márciusáig Balatonalmá-

1 Dr. Bonczos Miklós (1897–1971) jogász, politikus. 1915-ben a Ludovika Akadémián végzett, harcolt az első világháborúban, századosként szerelt le. Az 1920-as években jog- és államtudományi diplomát szerzett. 1933-ban Csongrád vármegye tisztifőügyészevé választották, 1937-től főispán. 1938-tól belügyi, 1942 és 1944 között igazságügyi államtitkár. Két hónapig a Lakatos-kormány belügyminisztere volt. Emigrációban hunyt el. <https://www.arcanum.hu/hu/online-kiadvanyok/Lexikonok-magyar-eletrajzi-lexikon-74280/b-74700/bonczos-miklos-74D02/> (Letöltve: 2021. február 3-án.)

2 A Nemzeti Munkaközpontot Gömbös Gyula miniszterelnök kezdeményezésére 1932 nyarán hozták létre, az olasz Nazionale Dopolavoro mintájára. Kezdetben csupán szabadidős tevékenységeket szervezett. 1938-ban átalakult, az új neve Nemzeti Munkaközpont – Magyar Munkások Országos Szövetsége lett. „Célja a pártpolitika kizárásával tagjainak és családtagjainak, erkölcsi, anyagi, társadalmi, kulturális érdekeit szolgálni megóvni és előmozdítani. [...] ...a jobboldali nemzeti alapon álló munkavállalók felekezeti szempontok mellőzésével működő szervezete.” Az újabb világháború alatt anyagi-szociális támogatásban részesítette tagjait. Az NMKP-t 1945-ben „demokráciaellenesnek” minősítette az új hatalom. <http://genealogijindexer.org/view/1940H/1940H%20-%200348.pdf> (Letöltve: 2021. február 3-án.)

3 Haeffler, 1940. 239.

diban éltek, ahol sokat betegeskedett. A „fölszabadítókat” Zalaapátiban várták be, mert korábban a leányát és a feleségét az ottani bencés kolostorban helyezte el.

1945. május 7-én érkezett vissza családjával Hódmezővásárhelyre, és még aznap lejelentkezett a rendőrségen. Azt nem lehet tudni, hogy ekkor kihallgatták-e, csak annyi bizonyos, hogy rögvest a helyi internálótáborba zárták.⁴

Május 10-én az igazolóbizottság számára kitöltött egy formanyomtatványt. Ebben elismerte, hogy a MÉP tagja volt, 1940–41 körül pedig a városi elnöke. Ehhez hozzá tette: „*Párton belüli politikai tevékenységet nem fejtettem ki. A képviselők nemzeti szövetségébe⁵ nem léptem be, de nem is tehettem, mert Laky Dezső⁶ vezetése alatt a MÉP demokrata szárnyát képviselő csoportba léptem be, még 1944 elején.*” Az országgyűlés 1944 őszi, téli tevékenységében egyáltalában nem vett részt, abban az időben mindvégig Balatonalmádiban tartózkodott a családjával. Nyilatkozata végén leszögezte: „*Mindig a mérséklet, és megértés szellemét képviseltem. Képviselőségem idejében főleg a szegény emberek ügyeivel foglalkoztam.*”⁷

A hódmezővásárhelyi II. számú igazolóbizottság május 30-án tárgyalta az ügyét, de gyorsan elnapolta arra való hivatkozással, hogy meg kell keresni a nemzetgyűlés elnöki osztályát a „*volt országgyűlési képviselő törvényhozói működésének megállapításához szükséges adatok közlése végett.*”⁸ Erre a választ június 8-án kapták meg: ebből az derült ki, hogy mivel az 1939 és 1944 közötti ciklusban nem volt név szerinti szavazás, nem lehet megállapítani, hogy dr. Lénárt János miként szavazott bizonyos ügyekben.

Közben május végén⁹ a volt országgyűlési képviselő beadványt írt a helyi Nemzeti Bizottságnak. Ebben kérte, hogy engedjék szabadon, mert közérdekű ügyekben kell eljárnia. Mint a Hódmezővásárhelyi Gazdák Hitelszövetkezetének ügyésze, fontos dolgokat kell elintéznie, ráadásul az adóbefizetését is el kellene rendeznie. Arra hivatkozott, hogy se nyilas, se fasiszta nem volt, a MÉP-ben „egyszerű közkatona” volt. A „Szálasi-éra” alatt az országgyűlés egyetlen ülésen sem vett részt, nem

4 Vad János rendőrfitanácsos csupán 1945. július 6-án rendelte el a 101/1945. p. o. számú véghatározatával a rendőrhatalmasági őrizet alá helyezését! Ebben a korban nem volt ritkaság, hogy a hatóság utólagosan „papírozta le” a korábban megtörtént internálást vagy rendőrhatalmasági felügyelet alá helyezést.

5 Pontosabban: Törvényhozók Nemzeti Szövetsége. Ezt az országgyűlés jobb- és szélsőjobboldali képviselőinek egy csoportja hozta létre még 1944. október 9-én.

6 Laky Dezső (1887–1962) közgazdász, statisztikus, egyetemi tanár, akadémikus. A két világháború között a társadalom- és gazdaságstatisztika egyik legjelentősebb szakemberének számított. 1921 és 1926 között a szegedi, utána a budapesti tudományegyetem professzora. 1939-ben a MÉP listáján országgyűlési képviselő lett. 1940–41-ben közellátásért felelős tárca nélküli miniszter volt. Magyarország német megszállása után a Gestapo letartóztatta, októberben kiszabadult a fogságból. 1951-ben családostól kitelepítették Egyekre. <https://www.arcanum.hu/hu/online-kiadvanyok/Lexikonok-magyar-eletrajzi-lexikon-7428D/1-76823/laky-dezso-7688B/> (Letöltve: 2021. február 5-én.)

7 MNL CS-CSML, XXV.8. fond, Nb. 625/1946., 2523/946.

8 MNL CS-CSML HL, XVII. 1. fond, 298/945. sz.

9 A kérelem alján nem található dátum. A hátoldalán a június 1-i időpont olvasható, aznap iktatták a Nemzeti Bizottságnál. MNL CS-CSML HL, XVII. 1. fond, 268/1945. N. B. sz.

volt tagja sem a Turul Szövetség helyi szervezetének¹⁰, sem a Magyar Ügyvédek Nemzeti Egyesületének (MÜNE)¹¹, a kormánypártnak (a MÉP-nek) pedig a balszárnyához tartozott.¹²

A nemzeti bizottság június 2-án tárgyalta az internálótáborból történő elengedésüket kérő személyek ügyét, ám ő sem került a szabadlábba helyezendők listájára. Emiatt 9-én újabb beadványt írt, amelyben ismételten kérte, hogy a kifosztott gazdaságának rendbetétele miatt engedjék szabadon, akár úgy is, hogy rendőrhatósági felügyelet alá helyezik. 28-án megismételte a kérését. Ezúttal arra hivatkozott, fogolytársai az elmúlt hetekben kisebb-nagyobb időre már vagy szabadságot kaptak magánügyeik elintézése végett, vagy szabadon engedték őket. Ismét fölhozta, hogy a Hódmezővásárhelyi Gazdák Hitelszövetkezetének „*szerény munkása*”, és „*be akar illeszkedni a demokratikus Magyarország új gazdasági életébe*” és a családi gazdaságát is rendbe kell hozza.¹³

A június 28-i beadványának elkészítése előtt három nappal, 25-én a Vata Ernő vezette II. sz. igazolóbizottság tárgyalta ismét az ügyét. Ekkor egyebek mellett azzal védekezett, hogy „*a népellenes törvényjavaslatok tárgyalásain*” nem vett részt és nem is szavazott. A Szovjetunió elleni háború megindítása ellen azért nem szólalt fel, mert más sem tette meg, és ha mégis megszólalt volna, azazal úgy sem akadályozhatta volna meg az ország háborúba sodródását, legfeljebb azt érthette volna el, hogy a Gestapo majd elhurcolja. (A német megszállás után, mint korábban említettem, valóban elhurcoltak több képviselőt és felsőházi tagot!) Védekezése ellenére az igazolóbizottság határozatával eltiltotta az ügyvédi tevékenység folytatásától, és elrendelte az ügyvédi névjegyzékből történő törlését. Közhivatalban nem lehetett alkalmazni, és egyáltalán mindenféle közmegegyezéstől eltiltották. Egyebek mellett azt rótták fel bűnéül, hogy a kormánypárt színeiben 1939-ben képviselő lett, majd 1941. február 12-én a parlamentben felszólalva kijelentette, a harmadik zsidótörvénytől várja „*a zsidókérdés végleges rendezését*”. 1941. november 18-án a mezőgazdasági tárca költségvetési vitája során pedig kifogásolta, hogy „*a zsidó birtokosok megváltás alá kerülő ingatlanaiért*” az 1940. évi IV. törvény cikk szerinti teljes értéket fizetik meg. Az is a bűnei között soroltatott fel, hogy a „*fasiszta szellemű*” NMKP helyi vezetője lett, a Szovjetunió ellen indított „*alkotmányellenes háború kérdését nem vitte az országgyűlés elé...*” Azt is felrótták neki, hogy 1939-ben dr. Simkó Elemér főispánnal németországi „*tanulmányúton*” vett részt.¹⁴ Ezek után a bizottság határozatában elmozdította az ügyvédségtől, törölte az ügyvédi névjegyzékből. Mint hogy „*nyomatékos gyanút*” láttak „*fennforogni*”, ügyét áttették a szegedi népjogtudományra, mivel a 81/1945. M. E. rendelet 11. §

10 A „Magyar Egyetemek és Főiskolák Országos Nemzeti Turul Szövetsége Előkészítő Bizottságát” még 1919 nyarán, a Tanácsköztársaság bukása utáni napokban hozták létre. Már az 1920-as években a legjelentősebb ifjúsági szervezetnek számított. Tulajdonképpen egyfajta ernyőszervezetnek tekinthető, amely alá tartoztak a vidéki tagszervezetek. A Turul Szövetségben a jobboldali nemzeti radikális és a népi baloldali irányzat egyaránt helyet foglalt. 1925. október 10-én a hódmezővásárhelyi főiskolai és egyetemi hallgatók Gróf Bercsényi Miklós Bajtársi Vegyes Törzs néven alapították meg a Turul Szövetség helyi tagegyesületét. A Turul Szövetség, hasonlóan több két háború közötti társadalmi egyesülethez, nagy szerepet vállalt a revíziós gondolat terjesztésében, és emellett közéleti és szociális tevékenységet is végzett.

11 A Magyar Ügyvédek Nemzeti Egyesületét 1927-ben hozták létre, budapesti ügyvédek egy kis csoportja. Kezdetben marginális szerepet játszott a magyarországi ügyvédi karban, befolyása csak a harmincas években nőtt meg. Lásd: Kovács M., 2001. 103–106., 123–131.

12 Ezt Laky Dezső egyetemi tanár, aki 1939-től 1944-ig frakciótársa volt a parlamentben, igazolta is 1945. május 23-án.

13 MNL CS-CSML HL, XVII. 1. fond, 268/1945. N. B. sz.

14 MNL CS-CSML HL, XVII. 406. fond, IV. doboz, 9/II.nb./1945. sz. határozat.

1. pontjában¹⁵, valamint az 1440/1945. M.E. rendelet 12. § 2. és 3. pontjában¹⁶ meghatározott „népellenes” bűncselekményeket követte el. Az indokolásból kitetszik, bűne egyebek mellett az volt, hogy 1939-ben a MÉP országgyűlési képviselője lett, az országgházban pedig nem tiltakozott a Szovjetunióval szembeni hadiállapot bejelentésekor, és nem szólalt fel a „népellenes törvények” meghozatalakor, emellett pedig a világháború alatt elnöke volt a helyi NMKP-nak. Az az érdekes, hogy az igazolóbizottság szükségesnek látta a helyi politikai rendőrség megkeresését a „súlyos politikai felelősségből folyóan”¹⁷, rendőrhatalósági őrizet alá vétel céljából – miközben a volt országgyűlési képviselő már másfél hónapja a helyi internálótábor foglya volt...

A határozatot dr. Lénárt János természetesen fellebbezte, ezért az iratok a fellebbviteli fórumhoz, a szegedi népbírósághoz, illetve a népügyészséghez kerültek. Közben igyekezett begyűjteni minél több, mellette szóló nyilatkozatot. Így például július 15-én kilenc személy igazolta, hogy amikor az NMKP vezetője volt, „fasiszta szellem az egyesületben ismeretlen volt”.¹⁸ Előző nap egy házgondnok azt igazolta, hogy megtagadta a Munkásotthon átvételét a Munkaközpont számára, pedig nagy politikai nyomás nehezedett rá. Augusztus közepén a Földművelésügyi Minisztérium igazolta, hogy egy évvel korábban a NMKP-on keresztül több mint háromezer mázsa tűzifát szerzett be, amelynek döntő részét a városi lakosság között osztotta szét. Augusztus 10-én Hódy László nyilatkozatában azt közölte, hogy mind őt, mint a volt képviselőt „zsidóbújtatóknak, zsidómentőnek neveztek és kilátásba helyezték, hogy ebből külön bajunk lehet.”¹⁹

1945. augusztus 18-án több tanúvallomást rögzítettek a politikai rendőrségen. Szathmáry János²⁰ úgy nyilatkozott, hogy dr. Lénárt János 1939-ben lett tagja a kormánypártnak. „Szerény, halk szavú ember volt, és a politikai ügyekben képviselő társához, dr. Temesváry Imréhez igazodott, aki első számú képviselője volt a városnak. [...] Mint a M.É.P. képviselője, a mindenkori kormánynak 100 %-os kiszolgálója volt.”²¹ 1943-ban több cikke jelent meg az általa vezetett Népujságban. Mint mondta, a „Kállay-kettős” politikájának jegyében „az újságban ritka esetben hoztuk le az elhangzott beszédet – mondta – hanem kifelé, vagyis a sajtóban a németeknek megfelelő hangon kellett ugyanazt a témát átdolgozva [kellett] nyilvánosságra hozni. [...] Németellenes magatartását több

15 A 11. § 1. pontja szerint háborús bűnös az is, aki „az 1939. évi háborúnak Magyarországra való kiterjedését vagy Magyarország számára mind fokozott mértékben történt belesodródását vezető állásban kifejtett tevékenységével vagy magatartásával elősegítette, vagy azt megakadályozni nem törekedett, bár erre vezető közhivatali állásánál, politikai, gazdasági, közéleti szerepénél fogva módja lett volna.” Magyar Rendeleték Tára, 1945. 19.

16 „Népellenes” bűntettben bűnös az is, aki 2.) „anélkül, hogy evégből vele szemben közvetlenül vagy közvetve kényszer alkalmaztatott volna [...] fasiszta, illetőleg demokráciaellenes pártban, szervezetben vagy alakulatban tisztséget vállalt, avagy tagként tevékeny működést fejtett ki.” 3.) „aki – a 11. § 6. pontjának, illetőleg a 15. § 4. pontjának esetét ide nem értve – nyomtatványban (bármilyen módon sokszorosított iratban), gyűlekezeti előtt, rádió útján vagy egyébként nyilvánosan népellenes vagy demokráciaellenes intézkedések meghozatalát sürgette vagy a meghozottakat felidcsérte.” Magyar Rendeleték Tára, 1945. 19.

17 MNL CS-CSML, XXV.8. fond, Nb. 625/1946., 9/II.nb.1945. sz.

18 MNL CS-CSML, XXV.8. fond, Nb. 625/1946., iktsz. n.

19 MNL CS-CSML, XXV.8. fond, Nb. 625/1946., iktsz. n.

20 Ifjabb Szathmáry János (1904–1993) építész, újságíró, lapszerkesztő. 1936-tól a Vásárhelyi Újság, 1939-től a Népujság fellelős szerkesztője, a Nemzeti Egység Pártjának helyi titkára volt. 1947-ben állították népbíróság elé, majd több tárgyalási forduló után fölmentették. A népügyész fellebbezése folytán ügye a NOT elé került, ahol három és fél év börtönbüntetésre ítélték. Lásd MNL CS-CSML, XXV. 8. fond, Nb. 39/1946.

21 MNL CS-CSML, XXV.8. fond, Nb. 625/1946., 61/1/int.

ízben kimutatta.”²² Pálffy Palócz János villanytelepi igazgató azt mondta, hogy dr. Lénárt János főhívására két hónapig dolgozott a Nemzeti Munkaközpontnál. Ott az volt a feladatuk, hogy a Munkaközpont tagjait segítsék álláshoz jutni, valamint igyekeztek őket élelmiszerral, tűzifával és olcsó ruházattal ellátni. Egy sokgyermekes napszámos önként jelentkezett tanúnak. Azt mondta, hogy vele mindig emberségesen bánt, sőt egy időben megmentette, mert mint „közveszélyes munkakerülő”, kényszermunkára akarták ítélni. (A népbüvész nem jelölte meg ezeket a személyeket, hogy tanúként idézzék be őket a népbírói tárgyalásra!) Már a fellebbviteli tárgyalás után, november 17-én a mártélyi plébános, Hajós Rezső igazolta, hogy egy alkalommal beszédében németellenes kijelentést tett. (Erről az ominózus, 1944-ben elhangzott beszédéről Szathmáry is beszélt.) 1946 elején a Hódmezővásárhely VII. kerületi olvasóköri tizenhat tagja nyilatkozott úgy, hogy sohasem volt háborúpárti, még magánbeszélgetéseiben is németellenesen nyilatkozott meg.

1945. október közepén a volt országgyűlési képviselő az addig beérkezett nyilatkozatokra alapozva egy beadványt írt a helyi rendőrfőkapitányságnak címezve. Ebben hivatkozott dr. Laky Dezső 1945. május 23-án tett nyilatkozatára, miszerint az általa vezetett csoport 1943 őszén levélben hívta föl Kállay Miklós miniszterelnök figyelmét „az ország demokratikus átalakítása érdekében szükséges lépések megtételére”. Beadványához a fenti nyilatkozaton kívül csatolt egy másikat is, melyből kiderült, hogy amikor családjával Balatonalmádiban tartózkodott 1944/1945 telén, 1945 tavaszán, elítélte a nyilas puccsot és nem volt hajlandó a Törvényhozók Nemzeti Szövetségének tagja lenni. Végül még azt írta, hogy a helyi kormánypárt (a MÉP) „élete a főispáni látogatásokban élte ki magát. A főispán volt a mindenkori elnök, aki a párt ügyeit saját titkára és a párttitkár útján intézte. [...] önként jöttem haza, szökésemről tehát tartani nem kell. Így nincs semmi ok törvényes fogvatartásomra...”²³ Érvei nem találtak meghallgatásra.

1945. november 13-án a népbírói dr. Margita István vezette fellebbviteli tanácsa (tagjai: Daka Ferenc – SZDP, Kun Béla, Lovászi Ferenc Taraszovics Ödön – PDP és Viski Sándor népbírók) határozatában jóváhagyta az igazolóbizottság ítéletét, de azt úgy módosította, hogy (1945. május 7-től) „csupán” egy évre korlátozta az ügyvédi foglalkozástól való eltiltás idejét, ráadásul leszögezte: „a rendelkezésre álló bizonyítás anyagából nem jutott arra a meggyőződésre, hogy az igazolás alá vont cselekménye, illetve ténykedése az igazolás alá vonttal szemben büntető eljárás megindítását tenné indokolttá”.²⁴ Mindez azt jelenti, alaptalannak tartották, hogy büntető eljárás induljon vele szemben, az ügyével a népbüvész foglalkozzon.

A rendőrhatalom őrizetben lévő (vagyis leinternált) volt képviselő egyes források²⁵ szerint még a határozat meghozatala előtt kiszabadult az internálótáborból, ám a fellebbviteli tanács novemberi határozata ellenére csak nem úszta meg a népbírói eljárást! A népbírói aktájában lévő iratokból nem derül ki, hogy utóbb tulajdonképpen miért indítottak ellene eljárást. Csupán annyi bizonyos,

22 I. h.

23 MNL CS-CSML, XXV.8. fond, Nb. 625/1946., 61/1/Int. sz.

24 MNL CS-CSML XXV.8. fond, Nb. 625/1946., Nbf. 298/1945/7. sz. határozat.

25 Az 1945. november 3-i VN és az AÜ egybehangzóan azt írták, hogy a volt országgyűlési képviselővel, Kun Bélával együtt – magas koruk miatt – szabadon bocsájtották az internálótáborból. Ennek ellentmond a népbírói tárgyaláson tett vallomása, miszerint december 8-ig volt internálva.

hogy a hódmezővásárhelyi politikai rendőrség – a szegedi népügyészség felhívására – még 1945 végén újabb nyomozást indított vele szemben. Ennek eredményeképpen Koltai Vilmos a hódmezővásárhelyi főkapitányság politikai osztályáról 1946. január 10-én azt jelentette, megállapította, hogy dr. Lénárt János „a háborús bűnösök listáján szerepel.”²⁶ Fent nevezettnek cselekedetei a 81/1945. M. E. számú rendelet 6. §. 6. pontjába²⁷ ütközik.” Indoklása szerint dr. Lénárt János képviselőtársa, dr. Temesváry Imre²⁸, és dr. Simkó Elemér főispán társaságában egy városkörnyéki gyűlésen 1944. április végén zsidó- és szovjetellenes kijelentéseket tett. Egyebek mellett – állítólag – ezt mondta: „Ez a háború a materializmus háborúja a kereszténység ellen, a rendnek a háborúja a forradalom ellen. Mindazokban a dolgokban, amelyekben bennünket veszélyeztettek, a zsidóság keze van benne, és ha a kormány az eddig bevezetett intézkedéseivel a zsidók gazdasági, társadalmi túltengéseit akarja letörni, s megsemmisíteni, ez csak a mi biztonságunkért történik. Mihozzánk sem Sztálin, sem az angol nem lenne irgalmas szívű, ha ő lehetne itt az úr. Nekünk a németek oldalán van a helyünk és győzelmük a mi győzelmünk.”²⁹

Március 18-án újabb jelentést fogalmazott meg Koltai. Kihallgatta dr. Lénárt Jánost, aki kijelentette neki, hogy nem volt jelen sem „a zsidótörvény” (hogy hányadikra gondolt, az nem világos), sem a Bárdossy-bejelentés (vagyis a Szovjetunió elleni hadiállapot beálltának bejelentése) idején. A politikai nyomozó jelentésében felsorolt több korabeli dokumentum hitelesített másolatát (ezek megtalálhatóak az aktában), majd kijelentette: „Megállapítottam, hogy dr. Lénárt János volt országgyűlés képviselő a múlt rendszernek hű kiszolgálója volt és annak törvényeit, illetve törekvéseit 100 %-ban végrehajtotta.”³⁰

Április 5-én a Hódmezővásárhelyi Rendőrfőkapitányság Politikai Osztályán Bangó János már gyanúsítottként hallgatta ki. Ekkor azt vallotta, hogy az ominózus 1939-es németországi útra csak magánszemélyként ment ki a feleségével, ugyanis a Nemzeti Munkaközpontnak akkor még nem is volt a vezetője, mivel az csak 1942-ben alakult meg Hódmezővásárhelyen. A szervezet vezetését csupán azért vállalta el, mert úgy látta, hogy a nagy létszámú munkanélküli ügyében könnyebben tud eljárni, nagyobb eséllyel bír számukra munkát, a mezőgazdasági munkásoknak pedig a Közellátási Hivataltól ételmezt szerezni. Ismét hangsúlyozta, nem volt jelen sem akkor, amikor Bárdossy László bejelentette a Szovjetunióval szembeni hadiállapot beálltát, sem akkor, amikor a zsidótörvényeket megszavazták.

26 Lásd az 1945. március 29-i kimutatást. Közli Szűcs, 1997. 329.

27 Ilyen jogszabályi hely nem létezik. Lásd: Magyar Rendeletek Tára, 1945. 18. https://library.hungaricana.hu/en/view/OGYK_RT_1945/?pg=0&layout=s (Letöltve, 2021. február 2.)

28 Dr. Temesváry Imre (1874–1954) mérnök, jogász. Fölménői között több polgármester, alispán, rendőrkapitány található. Géza öccse 1920-ban Hódmezővásárhelyi rendőrkapitánya volt, majd 1924-ig kormány megbízott. 1904-ben nősült be Hódmezővásárhelyre, és amikor képviselőként többnyire Budapesten tartózkodott, állandó lakhelye Hódmezővásárhely volt. 1929-től a város törvényhatóságának örökös tagja és legnagyobb adófizetője lett. Elnöke volt a Hódmezővásárhelyi Gazdasági Egyesületnek és az Egységes Párt helyi szervezetének. 1939-ben a hódmezővásárhelyi választókerületből jutott be a parlamentbe, szintén kormánypárti színekben. Nem állították népbíróság elé, de a székkutasi „villájából” kitelepítették, ismeretlen helyen hunyt el.

29 MNL CS–CSML, XXV.8. fond, Nb. 625/1946., 61/1/Int. sz.

30 MNL CS–CSML, XXV.8. fond, Nb. 625/1946., 106/1/1946. po. sz.

A kihallgatását követően nem sokkal (az iraton nem található dátum) egy négy oldalas beadványt állított össze, melyben sorra vette az ártatlanságát alátámasztó bizonyítékait. Például ismét kihangsúlyozta, hogy a munkások érdekében vállalta el a NMKP vezetését. (Megnevezett több mint tíz személyt, akik ezt tanúsíthatják.) Ami pedig a helybeli sajtóban megjelent cikkeket illeti, a kormánypárti lap, a Népiújság főszerkesztőjével (ifj. Szathmáry Jánossal) rossz viszonyban állt, mert a beszédeit nem pontosan közölte le. Határozottan cáfolta, hogy valaha is „zsidózott” volna. Arra is fölhívta a figyelmet, hogy szegény parasztok gyermeke, akit „a régi úrvilág nem tekintett hozzájuk valóznak. Én sem magamat.” Föllépett a nyilasokkal szemben és sohasem volt németbarát.

A népiügyszégen június 13-án hallgatta ki dr. Pártos Imre népiügyszé. A jegyzőkönyv szerint határozottan tagadta, hogy a helyi MÉP ügyvezető elnöke lett volna (utóbb két tanú is ezt állította a vallomásaiban), ugyanis országgyűlési képviselő nem viselhetett párttisztiséget. Elismerte, hogy a NMKP „jobboldali világnézeti alapon állt”, de ő sohasem tett ilyen irányú intézkedéseket. Hangsúlyozta, hogy ő mindig háborúellenes volt, de ilyen jellegű felszólalást nem tett az országgyűlésen, ugyanis félt a németek bosszújától. Amikor fölolvasták előtte, hogy milyen cikkek jelentek meg a korabeli beszédeiről, azt mondta, ő eleve megtiltotta, hogy ezekről írjanak, mert mindig kiforgatták a szavait. Kihallgatása után a népiügyszé elrendelte az előzetes letartóztatását.³¹

A másnapi, tehát 1946. június 14-i vádiratban dr. Pártos Imre 1.) egy rendbeli, a 81/1945. M. E. számú rendelet 11. §. 1. pontjának 2. bekezdésébe; 2.) egy rendbeli, folytatólagosan elkövetett, a 81/1945. M. E. számú rendelet 13. §. 6. pontjába,³² 3.) két rendbeli, az 1440/1945. M. E. rendelet 12. § 2. pontjába³³; végül 4.) az 1440/1945. M. E. rendelet 12. § 3. pontjába³⁴ ütköző „háborús és népellenes bűntett” elkövetésével emelt vádat, egyebek mellett azért, mert képviselőként „megakadályozni nem törekedett” az ország háborúba való belesodródását, bár a népiügyszé szerint erre lett volna módja. (Ez a vád több mint nevetséges.) Továbbá, a vád szerint több „háborúpárti” beszédet tartott, többek között Susánban, amivel „a háborús hírverés szolgálatában jelentős szellemi munkát végzett”. (Jól mutatja a népiügyszé hitvány munkáját, hogy annak sem nézetett utána, hogy Susán nem egy önálló település, hanem Hódmezővásárhely egyik „fertálya”.) A következő vádpont az volt, hogy „anélkül, hogy vele szemben kényszer alkalmaztatott”, a MÉP és a NMKP helyi vezetője lett. A népiügyszé nem vette figyelembe Szathmáry János vallomását, miszerint lapjában „kozmetikázva” közölték a beszédeit. Végül dr. Pártos csupán két helyi újságíró, Csáki Lajost és Gravázt Ferencet³⁵

31 Letartóztatásáról az AÚ csak 1946. augusztus 18-án számolt be: „A múlt héten előállították a szegedi népiügyszégen Vásárhely volt képviselőjét, Lénárt Jánost, a MÉP volt szervezőjét és vezetőjét.”

32 13. § Háborús bűnös az is, aki 6.) „a háborús hírverés szolgálatában jelentős szellemi munkát végzett.” Magyar Rendeletek Tára, 1945. 19.

33 „Népellenes” bűntettben bűnös az is, aki 2.) „anélkül, hogy evégből vele szemben közvetlenül vagy közvetve kényszer alkalmaztatott volna [...] fasiszta, illetőleg demokráciaellenes pártban, szervezetben vagy alakulatban tisztséget vállalt, avagy tagként tevékeny működést fejtett ki.” Magyar Rendeletek Tára, 1945. 19.

34 3.) „aki – a 11. § 6. pontjának, illetőleg a 15. § 4. pontjának esetét ide nem értve – nyomtatványban (bármilyen módon sokszorosított iratban), gyűlekezelt előtt, rádió útján vagy egyébként nyilvánosan népellenes vagy demokráciaellenes intézkedések meghozatalát sürgette vagy a meghozottakat feldicsérte.” Magyar Rendeletek Tára, 1945. 19.

35 Az ellenük folyó perekről lásd Miklós – Vincze, 2021.

indítványozta beidézni tanúnak.³⁶ A vádirat ismertetése napján dr. Lénárt János megbízta dr. Hütter Béla szegedi ügyvédet, hogy képviselje őt a bűnperében.

A vádirat elkészülte után néhány nappal Koltai Vilmos hadnagy újabb tanúkihallgatásokat „esz-közölt”. Ekkor kihallgatta dr. Szörffy Sándor, majd dr. Héjja József³⁷ főorvosokat. Sokra nem ment velük, mindketten azt vallották, amit korábban is lehetett tudni: 1939-től ő volt a MÉP ügyvezető elnöke.

Július elején³⁸ a vádlott – védőjén, dr. Hütter Bélán keresztül – benyújtott egy beadványt a nép-bíróságnak, melyben tételesen cáfolta a vádiratot. Hivatkozott a korábban beszerzett mentőtanúk nyilatkozataira, a mellékelt dokumentumokra, egyben kérte megnevezett tanúinak a kihallgatását (német-ellenességének bizonyítására tíz tanút nevezett meg) és a szabadlábra helyezésének elrendelését. Végül megjegyezte: „*parasztszülőktől nyert egész életem Hmvásárhelyhez köt, ahol egész hivatásom, foglalkozásom, családom, vagyonom van, és ahová engem népi gyökerem mellett sok temetői sírhant is kapcsol.*”³⁹

A dr. Csaba Sándor vezette nyilvános népbírósági tárgyalásra 1946. augusztus 23-án és 24-én került sor Hódmezővásárhelyen. A tanács tagjai: Andrassy József (MKP), Banga Sámuel⁴⁰ (FKGP), Boros János⁴¹ (szabad szakszervezetek), Gajdán Sándor (kisorsolt), Kiss János (NPP) és Papp Lajos (SZDP) népbírák voltak. A vádat nem a vádiratot megfogalmazó dr. Pártos Imre, hanem dr. Serényi György népügyész képviselte, míg a védelmet dr. Hütter Béla helyett dr. Verebes Tibor látta el. A beidézett tanúk közül öten (köztük Karácsonyi Sándor, az FKGP helyi elnöke) nem jelentek meg.

A vádlott nem érezte bűnösnek magát. Megismételte azt, amit több korábbi vallomásában, beadványában kifejtett. A tanácsvezető bíró által elébe tárt – és a különböző beszédjeit tartalmazó – cikkek közül többről (például egy 1944. április 5-iről) azt vallotta, hogy azok nem felelnek meg a valóságnak. Ismét tagadta, hogy a MÉP helyi ügyvezető elnöke lett volna, illetve azt vallotta, hogy 1940 márciusáig volt csak elnök, ugyanis akkor le kellett mondania, mert országgyűlési képviselő nem lehetett pártelnök. A tanúként beidézett két volt újságíró (Gravátz Ferenc és Szathmáry János) elismerte, hogy sohasem szó szerint közölték az elhangzott beszédeket, így a vádlottét sem.

Többen hangoztatták, hogy németellenes beállítottságú volt, és nem szélsőjobboldali. (A szélsőjobboldal „zsidóbérencnek” tekintette őt.) Az egyik zsidó származású tanú kimondottan filozof-

36 MNL CS-CSML, XXV.8. fond, Nb. 625/1946., 2523/1945.n.ü. sz.

37 Dr. Héjja József (1894–1953) gyermekorvos. 1928-tól az Erzsébet Kórház gyermekosztályának főorvosa. A két világháború között ő is élénk közéleti tevékenységet fejtett ki. Az 1945-ben „fasiszta szervezetnek” nyilvánított Magyar Orvosok Nemzeti Egyesülete elnöke volt, a hódmezővásárhelyi politikai elit köreiből tartozott. Számos szociális akció kezdeményezője volt. A II. sz. igazolóbizottság őt is „megfeddte”, csak magánpraxist folytathatott a továbbiakban. 1947. tavaszán „népellenes” büntétt elkövetése miatt emelt vádat ellene a szegedi népügyészség (ezt még két pót-vádirattal egészítette ki). 1947. május 22-én egy koncepció jellegű perben a szegedi népbíróság fél év börtönbüntetésre ítélte. MNL CS-CSML, XXV.8. fond, Nb. 899/1946. sz.

38 A beadványon dátum nem szerepel, az 1946. július 5-én érkezett be a népbíróságra. MNL CS-CSML, XXV.8. fond, Nb. 625/1946., 2916/946. sz.

39 I. h.

40 Banga Sámuel (1881–1972) sportoló, gimnáziumi tanár, edző. Kovács, 2015, 29–30.

41 Boros János (1896–1976) 1919-ben a Vörös Őrség szervezője, a Vörös Hadsereg dandárparancsnok-helyettese volt. 1924-ben romániai emigrációjából visszatérve, az SZDP-ben politizált. 1931-től két évtizedig az építőmunkás szakszervezet helyi elnöke. 1945-től lett az MKP tagja. Kovács, 2015, 50.

mitának tartotta, egy másik tanú szerint pedig a kisemberek érdekeit igyekezett képviselni. „Azt lehet mondani, a vádlott szociális gondolkodású volt. [...] Sokat harcolt és tett a szegény ember életében.” – vallotta az egyik baloldali tanú.⁴² A kihallgatott tizenhét tanú közül tizenhat egybehangzóan pozitívan vallott róla. Egyetlen tanú, az „illegalista” múltú Tulipán József⁴³ tett csak rá terhelő vallomást. Azt állította, hogy a vádlott „soviniszta és részben zsidóellenes volt. Nemzeti és faji jellegű politikával azonosította magát. Erősen hitt a német győzelemben.” Igaz, hogy neki korábban volt egy sikkasztási ügye, a vádlottra pedig nagyon haragudott, de a védő tiltakozása ellenére mégis megeskették.

Dr. Verebes Tibor⁴⁴ ügyvéd egyébként a „rég nem hallott, emberséggel telített védőbeszédében rámutatott arra, hogy a vád egyes pontjai nem meritik ki a népellenes cselekményeket” – írta a helyi szociáldemokrata napilap – „a védőbeszéd alatt egyes népbírák nem egyszer helyeslőleg bólintottak a védelem által felhozott tényekre.”⁴⁵

Mivel nem készült tanácskozási jegyzőkönyv, ezért nem lehet tudni, hogy a népbírák miként szavaztak a büntetés mértékét illetően. (A népbíróságokról szóló 81/1945. M. E. számú rendelet 49. §. 7. bekezdése szerint „A szavazásról csak abban az esetben kell jegyzőkönyvet felvenni, ha azt a vezető bíró szükségesnek tartja.”⁴⁶)

1946. augusztus 23-án a dr. Csaba Sándor vezette tanács a Nbnov. 12. §. 2. pontja⁴⁷ alapján bűnösnek mondta ki „népellenes” büntett elkövetésében, emiatt a Nbnov. 13. §. és az 1. § 1. bek. 8. pontja alapján kilenc hónap börtönbüntetésre, mellékbüntetésként pedig öt évi politikai jogvesztésre ítélte, az NMKP helyi szervezetének élén kifejtett tevékenysége miatt. Mivel az internálásban és előzetes letartóztatásban eltöltött időt (kilenc hónap, tizenkét nap) is beszámították, azonnal szabadlábra helyezték a volt képviselőt. (Az ítéletet másnap, 24-én, szombaton hirdették ki.)

Dr. Lippay Pál népjogász súlyosbításért és az internálásban eltelt idő beszámítása miatt föllebbezést jelentett be. Ezért az iratcsomót a népfőügyészségre továbbította a népbíróság. Mivel a népfőügyész fenntartotta a fellebbezést, december 2-án tárgyalták az ügyét. Ekkor a NOT dr. Pogány Béla vezette tanácsa helybenhagyta az elsőfokú ítéletet.

1947. április 29-én a szegedi népbíróság jogerőssé nyilvánította az ítéletet.

Dr. Lénárt János 1954-ben hunyt el Hódmezővásárhelyen.

42 MNL CS-CSML, XXV.8. fond, Nb. 625/1946., Nb.625/7/1946., 15.

43 Az „éber kommunista” Tulipán József jelentette föl Eperjesi Mihály református hitoktatót lelkész is. Az ő perét lásd: Vincze, 2016.

44 Ő 1945-ben még az MKP tagja volt, sőt, ő szervezte meg a városban a rendőrség politikai osztályát, melynek éléről 1945 júniusában távozott. Ezt követően politikailag éles fordulatot hajtott végre: 1947-ben már a PDP tagja, sőt képviselőjelöltje lett.

45 AÚ, 1946. augusztus 25. („Szabadlábra helyezték dr. Lénárt Jánost”).

46 Magyarországi Rendeletek Tára, 1946. 23.

47 „Népellenes” büntetben bűnös az is: „aki anélkül, hogy evégből vele szemben közvetlenül vagy közvetve kényszer alkalmaztatott volna [...] fasiszta, illetőleg demokráciaellenes pártban, szervezetben vagy alakulatban tisztséget vállalt, avagy tagként tevékeny működést fejtett ki”. <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=94500007.TV> (Letöltve 2020. november 14-én.) Ugyanezen jogszabály alapján vádolták meg dr. Kovács Ernőt, Nagy Kardos Ernőt és id. Zaka Ferencet is.

DR. SIMKÓ ELEMÉR TISZTI FŐÜGYÉSZ, FŐISPÁN

Dr. Simkó Elemér 1880-ban született Hódmezővásárhelyen, az apja Nagyszombatból költözött le az Alföld egyik legnagyobb városába. Ő a kolozsvári M. kir. Ferenc József Tudományegyetemen szerzett jog- és államtudományi diplomát, majd 1908-tól Szeged egyik alügyésze lett. 1915 és 1918 között részt vett a Nagy Háború küzdelmeiben. 1919 őszén Szeged tiszteletbeli főügyészévé nevezték ki, tíz évvel később a város közgyűlése immár életfogytiglan tiszti főügyésszé választotta. 1939-ben Horthy Miklós kormányzó – Keresztes-Fischer Ferenc belügyminiszter előterjesztésére – Hódmezővásárhely főispánjává nevezte ki. (A városnak 1932-től lett ismét főispánja.) Fogadtatása igen pozitív volt: végre hódmezővásárhelyi születésű, ráadásul önálló főispánt kapott a város. Beiktatására 1939. március 28-án került sor. Székfoglaló beszédében egyebek mellett hangsúlyozta a társadalmi egyensúly szükségességét, a város és a tanya életszínvonalának kiegyenlítését, az egészségügyi intézmények fejlesztését.

Tisztségéből kifolyólag tagja lett a kormánypárt, a MÉP nagyválasztmányának, és tevélegesen szerepet játszott abban, hogy pártja nyerte meg az 1939-es országgyűlési választásokat a hódmezővásárhelyi választási körzetben. A német megszállást követően – akárcsak a többi főispán – ő is fölajánlotta a lemondását, amit a Sztójay-kormány belügyminisztere, Jaross Andor elfogadott, így 1944. április 26-án véget ért a főispáni megbízatása.¹ (Utóda az addigi polgármester, Endrey Béla lett.) Nyugdíjasként (hatvanötéves volt) május 4-én visszaköltözött Szegedre, a front elől pedig Budapestre menekült a feleségével.

1945. június 5-én Wellisch Imre, a Magyar Általános Hitelbank szentesi igazgatója a távollévő fivére, dr. Wellisch István nevében feljelentést² tett a Hódmezővásárhelyi Rendőrfőkapitányságon dr. Simkó Elemér volt főispán ellen.

Az indoka az volt, hogy még 1942. október 14-én a vármegye szentesi³ főispánja, dr. Molnár Imre levelet küldött Simkónak. Ebben azt közölte Simkóval, hogy „*az itteni közhangulatnak engedve*” egy helyi zsidó származású ügyvédet, dr. Wellisch Istvánt – aki szerinte „*köztudomásúlag destruktív propagandát folytat*” –, jó lenne a köznyugalom szempontjából a városból legalább egy időre

1 Varsányi, 2013. 261–263.

2 MNL CS–CSML, XXV.8. fond, Nb. 878/1949., 16–17.

3 1950-ig Csongrád vármegye közigazgatási központja Szentesen volt.

eltávolítani. Ehhez kérte a segítségét, mert tudomása szerint a munkaszolgálatos zászlóaljak még nincsenek feltöltve, ezért jó lenne, ha közbenjárna a hódmezővásárhelyi katonai parancsnokságon a behívása érdekében. Megjegyezte még Molnár, hogy mivel a delikvens ötvenkét éves, külön felhívás nélkül valószínűleg nem kerülne behívásra. Erre a levélre két nap múlva érkezett válasz. A följelentő szerint Simkó arról értesítette dr. Molnár Imrét, hogy Wellisch már megkapta a behívóját, aznap kell bevonulnia. Minthogy azonban a negyvennyolc éven felülieket a szentesi parancsnokság általában elbocsátja, szükséges, hogy ő, a főispán interveniáljon náluk, nehogy elbocsássák.⁴

Wellisch úgy vélte, hogy Simkó „cselekedetével magán egyének kezdeményezésére képes volt arra, hogy bár katonai alap vagy parancs nem volt arra, hogy 52 éves korú fivérem munkaszolgálatra behívassék, mégis eleget tett barátja felhívásának és ezáltal olyan népellenes cselekedetet vitt véghez, amiért kérem dr. Simkó Elemér népbíróság elé állítását.” Az ötvenkétéves, beteges testvére a fenti két „rosszindulatú” személy „kénye-kedve miatt a legnehezebb tél idején, 1942. okt. 10. - 1943. év január 10-ig Bácsadorjánban⁵ volt kénytelen munkaszolgálatot teljesíteni. Olyan utasításokat kapott a kiegészítő parancsnokság, hogy fivéremet még gyengélkedőre sem volt szabad engedni és erős szívbaja, basedov kórja még jobban elhatalmasodott rajta.” Ekkor a hadkiegészítő-parancsnok Váradi László százados volt, aki „ugyanezen okok” miatt – szintén az ő feljelentése alapján! – tudomása szerint Molnárral együtt le van tartóztatva. A följelentő szintén munkaszolgálatos volt, egy időben a testvérével. Ugyan ő állítása szerint „kivételezett zsidó” volt, mégis le kellett húznia három hónapot, mert Váradi szerint felsőbb utasításra el kellett távolítsa őket a városból. Mind a szentesi, mind a hódmezővásárhelyi főkapitányságon följelentést tesz – írta –, mert nem tudja, hol tartózkodik Simkó. A testvéréről nem tudott semmit, pedig ő szem- és fültanúja volt az egész ügynek. A fentiekre hivatkozva kérte az eljárás megindítását.

Az eljárás megindulásáról csupán az egyik korabeli hódmezővásárhelyi napilapból lehet tudni valamit, ugyanis azt írták, hogy a helyi politikai rendőrség keresteti Simkó Endrét (Endrey Bélával és Kun Béla volt országgyűlési képviselővel, lapszerkesztővel együtt).⁶

Az országos köröztetése eredménytelen volt, bár a szegedi népbíróság is elfogató parancsot adott ki ellene.

A följelentés után három évvel, 1948. június 9-én a szegedi népügyészség 1443/1948. n. számú átíratában csatolva visszaküldte a följelentést a hódmezővásárhelyi államvédelmi osztálynak azzal, hogy „a bejelentésre foglaltakra nézve a nyomozást folytassa le”. Hallgassa ki a gyanúsítottat (akit évek óta nem találtak!), és a följelentőt, s az ügygel kapcsolatos tanúkat. Július 7-én Borai Emil rendőr hadnagy erre a megkeresésre hivatkozva közölte, hogy a nyomozást lefolytatta, tanúkat feltalálnia nem sikerült. Mint megállapította, Simkó elhagyta az ország területét, és valószínűleg a lányához

4 Wellisch tudomása szerint a két levélmásolat eredeti példányai a letartóztatott dr. Molnár Imre aktájában találhatóak meg, azonban jelenleg nincsenek ott. (Az akta jelzete: XXV.8. fond, Nb. 293/1945.) Figyelemre méltó, hogy az egyik szentesi ügyvédet, dr. Novobáczki Kálmánt szintén azzal vádolták meg, hogy köze volt Wellisch munkaszolgálatra történő behívásához. Távollétében (mivel 1945-ben Nyugaton maradt) bűnösnek mondták ki. Novobáczki aktájának jelzete: MNL CS-CSML, XXV. 9/b, B.IV.5239/1950, Nb. 532/45.

5 A Tisza-menti, Zenta közelében lévő Adorján faluról van szó.

6 VN, 1945. július 21. „Simkó, Endrey és Kun Béla kiadatását kértük Budapesttől”.

szökött Olaszországba. A veje, Antos Kálmán ott orgonaművész, de értesülései szerint most kihívták az Egyesült Államokba,⁷ és az após is velük ment.

1949. február 9-én dr. Szondy György szegedi néppügyész nyomozólevelet bocsátott ki a „népellenes” bűntettel alaposan gyanúsítható Simkó ellen. Március 10-én az Országos Bűnügyi Nyilvántartó Hivatal a kibocsájtott nyomozólevelet azzal küldte vissza, hogy az ügyészség csak büntetés végrehajtás esetén illetékes nyomozólevél kibocsájtására.

Május 10-én a szentesi kapitányságról Papp György alhadnagy azt jelentette, hogy kihallgatta a följelentő Wellisch. Az 1896-ban született kereskedő azt mondta, hogy a kérdéses két levél eredeti példánya a Walthner Aladár elleni feljelentés anyagai között van. Erre megkezdődött a hivatalok között a levelek megkeresése – de azt nem sikerült megtalálni... November 19-én a „népellenes bűntett miatt ismeretlen helyen távollévő” dr. Simkó Elemér ellen indított bűnügyben a szegedi államügyészségen megtartott tanúkihallgatáson dr. Wellisch Imre „érdektelen” tanú előadta, hogy még 1945. június 5-én Szentesen följelentést tett ellene a bátyja nevében.

December 21-én a szegedi népbíróság dr. Kozma Endre vezette tanácsa végzésével a dr. Simkó Elemér elleni bűnvádi eljárást – a távollévő terhelt előállításáig – megszüntette. Ez azért érdekes döntés, mert volt jogi lehetőség arra, hogy a terhelt ellen távollétében is lefolytassák az eljárást, sőt, a bűnösség kérdésében is dönthettek, csak az ítélet mértékében nem.

1958. október 15-én a Csongrád megyei bíróság határozatot hozott arról, hogy az 1949. december 21-én kibocsátott elfogató parancsot, körözőlevelet visszavonja. Azt is megjegyezték, hogy a nyomozati iratok (valószínűleg 1956-ban) megsemmisültek.

A volt főispán tehát megsúzza a népbírósági eljárást és más retorziókat. Pedig nem is „disszidált” nyugatra! A feleségével együtt az 1950 előtt Csanád vármegyéhez, majd annak megszüntetése után Békés megyéhez tartozó Kunágotán húzták meg magukat. Nyugdíjasként a faluban hunyt el 1968-ban. Hogy miként sikerült a Rákosi- és a Kádár-diktatúra éberségét kijátszania, rejtély számomra...

⁷ Antos Kálmán (1902–1985.) zeneszerző, orgonista, zenepedagógus 1944-ig a szegedi Fogadalmi Templom orgonistája volt, de még abban az évben feleségével együtt Rómába költözött. 1947-ig a Szent Pál Bazilika orgonistája volt, majd onnan az Egyesült Államokba mentek, New Yorkban hunyt el.

II. VOLKSBUNDISTÁK EGY SZÍNMAGYAR VÁROSBAN

A Volksbund Hódmezővásárhelyen

A Volksbundról (teljes nevén a Volksbund der Deutschen in Ungarn, vagyis a Magyarországi Németek Népi Szövetsége) nagyon röviden annyit érdemes tudni, hogy részben a korabeli kisebbségpolitika, valamint a korábbi asszimilációs politika kritikájaként, részben pedig a Harmadik Birodalom hatására a korábbi Német Népművelési Egyesület (Volksbildungsvereine) utódként Basch Ferenc¹ és társai hozták létre 1938. november 26-án Budapesten. (Annak ellenére, hogy az alapító ünnep szervezésére rövid volt az idő, közel ezer német gyűlt össze.) A szervezet programja „*a német kisebbség egzisztenciális érdekeit szem előtt tartó defenzív és emancipációs – nem ideológiai vagy világnézeti – jellegű célkitűzés volt*”²

A szervezet elsősorban ott tudott terjeszkedni, ahol a németek többséget alkottak, tehát a Nyugat-Dunántúlon, Tolnában és Baranyában (az úgynevezett „Schwäbische Türkei” területén), Budapest környékén, néhány jelentősebb német lakossággal bíró alföldi településen (például Gyulán, Mezőberényben, Eleken, Kübekháza), valamint az ország-gyarpodás után Szatmárnémeti és Nagykároly térségében, és a Bácskában. A szervezetet anyagilag és politikailag a Harmadik Birodalom támogatta, emiatt a náci befolyás kezdettől fogva jelentősnek mondható. Éppen ezért a korabeli magyar állambiztonság igyekezett szemmel tartani a szervezkedést, a hatóságok sok gyűlés megtartását akadályozták. A Volksbund hivatalos megítélése egyre rosszabb lett, főleg azok után, hogy bekapcsolódtak a Waffen-SS-be történt toborzásokba, illetőleg a Hitlerjugendbe való szervező munkába.

A Volksbund működésével több tanulmány foglalkozott az elmúlt évtizedekben³, de teljesen érthető, hogy az 1945-ben „fasisztának” minősített szervezettel kapcsolatban döntően a dunántúli és főváros-környéki szervezkedésről, tevékenységről írtak, a tiszántúli eseményeknek kevés figyelmet szenteltek. Kerepeszki Róbertnek a debreceni Volksbund-csoport megalakításának történetét

1 Basch Ferenc/Franz (1901–1946) magyar–német szakos középiskolai tanár, politikus. 1925 és 1934 között a Magyarországi Német Közművelődési Egyesület titkára volt. Az 1930-as évek elejétől szélsőségesen nacionalista propagandát folytatott, majd fokozatosan a német nemzetiszocializmus híve lett. 1938-ban megalakította a Volksbund-ot, melynek elnöke lett. A magyarországi németiséget kiszolgáltatta a náci Németországnak. 1946-ban a népbíróság halálra ítélt és kivégezték.

2 Spannenberger, 2005. 156.

3 Tilkovszky, 1978. és Spannenberger, 2005.

feldolgozó tanulmánya,⁴ valamint saját kutatásaim alapján ki lehet jelteni: azokban az alföldi nagyvárosokban, ahol nem volt jelentős német kisebbség (Debrecen, Hódmezővásárhely, Szeged), mindig egy-egy – személyes ambíciótól fűtött vagy anyagilag érdekelt – személy szervező munkája eredményeképpen jött létre a helyi, meglehetősen kis létszámú csoport. A későbbi népbírósi perek anyagai alapján egyértelműen kijelenthető, hogy ezekben a városokban a német szervezetbe belépők jó része csak német fölmenőkkel rendelkezett, német nevű volt ugyan, de magát magyarnak tartotta, ősei nyelvén nem is beszélt. Tehát nem erős német identitástudatuk, vagy a náci eszmék, a hitleri Németország iránti szimpátiából lettek tagok, hanem különböző anyagi előnyök kilátásba helyezése miatt.⁵ Egyesek abban a tudatban léptek be, hogy valójában ez csak egy „Kulturbund” (művelődési egyesület). (Érdekes, hogy a szegedi Wirth Emil perében maga a népbírósi is „Kulturbund”-ot írt az ítéletben.⁶) Arra is akadt példa, hogy az illető részegen aláírta a belépő nyilatkozatot, később pedig hiába kérte, hogy a névsorból töröljék, másokat pedig a tudtukon kívül írtak be.⁷

A Dél-kelet Alföldön a német kisebbség nem volt számottevő, tulajdonképpen csak három Békés vármegyei helységben éltek nagyobb számban: Gyulán, Mezőberényben és Eleken. A Volksbund alföldi központja Mezőberényben volt, tagjai onnan mentek agitálni – állítólag – Hódmezővásárhelyre is. Itt azonban a németek aránya igen alacsony volt az össznépszerűséghez képest: 1930-ban is csak százhusz német nemzetiségű lakost számoltak össze (ez az összlakosság két tized százaléka). Az 1941-es népszámláláskor a város 61.776 lakosából csupán nyolcvanketten vallották magukat német anyanyelvűnek, és negyvenkilencen német nemzetiségűnek.⁸

A Vásárhelyi Reggeli Újság 1941. július 26-i számában közzétette, hogy „hamarosan” megalakul – Keppinger Károly vezetésével – a helyi Volksbund-csoport.⁹ Az augusztus 3-i számban Keppinger felszólította a helyi németeket, hogy jelentkezzenek a Magyarországi Németek Szövetségébe. Anynyi bizonyos csak, hogy a lap szerint a hónap végén, 27-én volt az alakuló ülés, melyen „a tagok igen szép számmal jelentek meg”¹⁰ (valójában csak huszonnégyen voltak). A cikk szerint megválasztották a tisztkart. A helyi csoportvezető („ortsgruppenführer”) Keppinger lett¹¹, a helyettese pedig dr. Wiener Tibor görögkeleti lelkész (aki „a hazaszeretetről és példás német öntudathoz méltó magatartásról tartott nagyhatású beszédet”). Az intézőbizottság tagjává választották Hoche Lajost, Laub Edithet, Maitz (Miklóssy) Lászlót és Schwegler Jánost. Ami a csoport taglétszámát illeti, állítólag fokozatosan mintegy ötven személyt sikerült beléptetni. A szegedi népbírósi aktákból még

4 Lásd Kerepeszki, 2007.

5 Ez még olyan német többségű régióban is elterjedt jelenség volt, mint a móri járás. Lásd Polgár, 2008. 32., 35–75. (Barna Ildikó és Pető Andrea – szerintem szakmailag fölöttébb problémás – könyvükben azt állítják, hogy „A Volksbund-tagság a magyarországi németek esetében szinte automatikus volt”. Ebből nyilvánvaló, hogy abszolút nem ismerik a Volksbund valódi történetét. Barna – Pető, 2012., 70–71.)

6 „...a Kulturbundnak célkitűzése az elnémetesítés volt Magyarországon” – olvasható az ítéletben. MNL CS-CSML, XXV. 8. fond, Nb. 99/1945.

7 MNL CS-CSML, XXV. 8. fond, Nb. 613/1946.

8 Az 1941. évi népszámlálás. 4. köt. Demográfiai és foglalkozási adatok törvényhatóságok szerint. KSH, Budapest, 1979. 33., 222.

9 ÁBTL, 3.1.9. V-40471, 7.

10 VRÚ, 1941. augusztus 31. („A Magyarországi Németek Szövetsége vásárhelyi helyi csoportja 27.-én, szerdán megalakult.”)

11 Keppinger több alkalommal azt állította, hogy csupán 1941. szeptember 20-án lépett be a Volksbundba.

az alábbi Volksbund-tagok neveit lehetett megismerni: Buxbaum Ignác, Csulena János¹², Engelmann (Hódi) Miklós,¹³ Fetter Károly¹⁴, Hoche Lajos,¹⁵ Kathrein(er) Kristóf¹⁶, Keltanik Leander¹⁷, Laub János¹⁸, Schuch József¹⁹, Schultz József és Zélics János. Ezen kívül egy 1945. március 14-i kimutatás szerint a politikai foglyok között az alábbi volt volksbundistákat tartották nyilván: Buxbaum József, ifjabb és „legifjabb” Hettig József, valamint Rudolf Lajos.²⁰

A teljes taglétszám nem ismeretes. (A hódmezővásárhelyi tagnévsor – ellentétben a szegedivel – nem maradt fenn.) Keppinger a helyi Volksbund-csoport működéséről – feltehetően 1946-ban – írt, csonkán fennmaradt összefoglalójában azt írta, hogy az ő idején mindössze huszonnégy tagjuk volt.²¹ Ugyanitt azonban megjegyezte: „tulajdonképpen egysem német, egyiknél apa másiknál anya még német származású de legalább 20-nak megítélésem szerint már semmi köze a németiséghez, szót sem értenek németül, – hogy miért léptek be a Volksbundba? [...] mert kivétel nélkül szegény ember és talán a közepesnél alacsonyabb műveltségű, de egy-kettő kivételével jóhiszemű volt, azt remélték rossz sorsukon segítve lesz, úgymondható kenyérgondjuknál tovább, nem érdekelte őket a Volksbund, hisz asztsem tudták, mit jelen a szó hogy »Volksbund«. A megalakulás után a tagok vártak és vártak ígéreték-ígéreték maradtak, az anyagi támogatásból nem lett semmi, az érdeklődés teljesen kihalt. A központi kiküldött egyszer-kétszer még tett kísérletet velünk, de az „összejöveleknél” még a tisztikar sem volt jelen, 5 tag ha összeverődött, már eredmény számba ment, így a központ megunt bennünket, de mi is a központot. Gyűléseket nem tartottunk egyesületi helyiségünk sem volt, úgyhogy a helyicsoport tulajdonképpen csak névleg létezett.”²²) A népbíró-sági tárgyaláson az egyik tanú azt vallotta, hogy látott egy tagnévsort, amelyen már ötvenkét név szerepelt. Beliczky Kálmán rendőrfőtanácsos a népbíró-sági tárgyaláson azt vallotta, hogy a csoport létszáma dr. Wiener Tibor ideje alatt növekedett meg valamennyire.

Keppinger toborzási módszeréről árulkodik egy korabeli „mínuszos hír”, miszerint felhívást intézett a város „német származású (árja) munkanélküli polgáraihoz”, hogy jelentkezzenek nála – az sem baj, ha nem tagjai (még) a Volksbundnak. Ő is azzal igyekezett megnyerni a megélhetés nélküli német származású lakosokat, hogy munkalehetőséget ígért, a rászorulóknak pedig anyagi

12 Csulena János német származású napszámos volt, a feleségével együtt dr. Wiener Tibor hatására léptek a Volksbundba. A feleségét felmentették, ő hat havi börtönbüntetést kapott.

13 Népbíró-sági iratai nem találhatók meg a Csongrád-Csanád Megyei Levéltárban, de őt Pestről küldték le Keppinger szerint.

14 Fetter Károly cipésmester volt. Népbíró-sági iratai nem találhatók meg a Csongrád-Csanád Megyei Levéltárban.

15 Róla lásd Sass Szilvia tanulmányát: Miklós – Vincze, 2021.

16 Kathrein Kristóf nyugdíjas asztalosmester volt, elsőfokon egy évet kapott, amit a NOT megfeleezett, hat hónapot kellett leülnie.

17 Keltanik Leander ácssegéd volt. Az igazolóbizottság egy évre állásától megfosztotta. Népbíró-sági iratai nem találhatók meg a Csongrád-Csanád Megyei Levéltárban.

18 Zsoldos Imre 1948. június 27-i orosházi vallomásaiban azt mondta, hogy egy németországi útján ismerte meg Laub Jánost, aki akkor ingatlanforgalmi ügynök volt, és „abban az időben az úgynevezett pán-germán mozgalomnak egyik szervezője és irányítója volt – melyből később a Volksbund nőtt ki”. ÁBTL, 3.1.9. V-40471, 6.

19 Schuch József cipézségéd volt, Volksbund-tagsága miatt hat hónapnyi börtönbüntetésre ítélték.

20 MNL CS-CSML HL, XVII. 1. fond, a Hódmezővásárhelyi Nemzeti Bizottság iratai, 7/1945. sz.

21 MNL CS-CSML, XXV. 8. fond, Nb. 537/1946., 183. (Egy 1942-es detektív-jelentés szerint akkor ötvenkét Volksbund-tagot tartottak nyilván a városban. Ez a létszám valószínűleg Keppinger fantáziájának „terméke”.)

22 MNL CS-CSML, XXV. 8. fond, Nb. 537/1946., 182.

támogatást, a tagok gyermekeinek ruhát, cipőt, tűzifát stb.²³ (Ahogy a már hivatkozott töredékes följegyzésében írta: „Az 1941-es év rossz gazdasági viszonyai is hozzájárultak ahhoz, hogy itt ebben a színmagyar városban, csalogatás és ígéretekkel, megalakulhatott, habár csak igen jelentéktelen taglétszámmal a helyi csoport.”²⁴) Egy helyi detektív-információból az is kiderül, hogy – minden bizonnyal a Volksbund-központ utasítására – ő is összeírta a helybeli németeket, készített egy bizonyos listát. (Ilyenek az ország más részein is készültek, és részben ezen listák alapján „rángatták be” a katonaköteles német nemzetiségű magyar állampolgárokat az 1944 áprilisi magyar–német kormányközi megállapodás után a Waffen SS-be.) Mindamellett Keppinger kezdettől fogva igen agilis volt, amit jól jelez, hogy még a Lászságban is tevékenykedett: egy 1946. szeptember 16-án Lászapátiban kelt jelentés szerint ebben a szinte színmagyar faluban is megpróbált Volksbund-csoportot szervezni.²⁵ (Jelen volt a békéscsabai csoport megalakításán is.) 1941 szeptember közepén a Volksbund országos elnöke, Basch Ferenc kinevezte körzeti vezetőnek²⁶, ami azt jelentette, hogy szervezés szempontjából az Alföld jó része alája tartozott. Erre csak két példát említek. Rendszeresen járt a vidéki, németek által lakott településekre beszédet tartani, és ő elnökölt a szegedi csoport 1942. május 3-i alakuló gyűlésén.²⁷ (Az elgondolkodtató, hogy Szegeden, ahol a hódmezővásárhelyihez képest jóval nagyobb²⁸ – bár arányaiban itt is jelentéktelen – volt a németek száma, és a városban működött német konzulátus, az egyetemen pedig német tanszék, mégis csak egy évvel később alakították meg a helyi csoportot.)

A Volksbund-csoport, illetve Keppinger tevékenysége kapcsán mindenképp föl kell hívni a figyelmet egy körülményre. Egyenlőre az egyetlen forrásunk több 1942-es detektívjelentés, illetve Beliczkynek a jelentések alapján a BM-be fölküldött beszámoló. Például a rendőrfőtanácsos 1942. március 16-i, a belügyminiszternek (Keresztes-Fischer Ferencnek) címzett jelentésében²⁹ azt írta, hogy Keppinger nem csak a helyi szervezet, hanem az egész gyulai körzet vezetője. „...egyik bizalmasával folytatott beszélgetése során a következőképpen nyilatkozott meg: Volksbund körzetvezetői tisztségéről lemondott, mert a magyarországi német népcsoport tagjainak az S. S. alakulatokba való beszerzésével elért sikereinek elismeréséül ezen akció országos vezetésével bízták meg, s a Führer vaskereszttel tüntette ki.” Keppinger azzal is elhencegett, hogy legutóbb egy hozzávetőlegesen százfős, önkéntesből álló csapatot személyesen vezetett ki Berlinbe. Sárközi János politikai nyomozónak ugyanaznap kelt jelentésében (mely nagy részben szó szerint megegyezik Beliczky jelentésével) még az is olvasható, hogy Keppinger lemondott a körzetvezetői tisztségéről, mivel olyan

23 Bindorffer Gyöngyi – oral historys kutatásai alapján – szögezte le: „A sváb parasztok a Volksbundban semmiféle magyar-szággal szembe fordított szervezetet nem láttak, elsősorban gazdasági és nem politikai érdekből léptek be, mert tagságukért földet reméltek a háború befejezése után Ukrajnában.” Bindorffer, 2004.

24 MNL CS-CSML, XXV. 8. fond, Nb. 537/1946., 182.

25 MNL CS-CSML, XXV. 8. fond, Nb. 537/1946., 201.

26 VRÚ, 1941. szeptember 14. („A Volksbundnak országos vezetője kinevezte Keppinger Károlyt körzeti vezetőnek.”)

27 MNL CS-CSML, XXV. 8. fond, Nb. 762/1946. és

28 Az 1941-es népszámláláskor Szeged 136.752 lakosából csak négyszázkilenc vallotta magát német nemzetiségűnek, bár nyolcszázötvenhét volt német anyanyelvű.

29 ÁBTL, 3.1.6. P-274, 43.

„élénk tevékenységet fejtett ki az S.S. alakulatokba való beszervezéssel, [hogy] kinevezték az S.S. alakulatokba való beszerzés országos vezetőjének”.³⁰

Beliczky május 2-án ismét jelentést küldött Budapestre. Ebben arról tájékoztatta a belügyminisztert Keppingerről, hogy egy hónapja volt kint Németországban – bár szabályos útlevele nincs – és önkéntesek egy csoportját kísérte ki. Bizalmas értesülése szerint a napokban újabb, ezernégy száz (!) fős önkéntest visznek ki, köztük elekieket, almáskamarásiakat, mezőberényieket, hét gyomait, Hódmezővásárhelyről pedig Buxbaum Zdenkót (nyilván Buxbaum Ignác fiáról van szó) és egy bizonyos Papp Istvánt.³¹ Az említett létszám egészen bizonyosan légből kapott, ugyanis – legalábbis magyar hivatalos adatok szerint³² – az egész országból 1943 végéig illegálisan összesen alig több, mint ezerkétszáz magyar állampolgár jelentkezett az SS-be! (A valóságos létszám ennél nem lehet sokkal nagyobb.) Június 25-én egy újabb jelentésében azt írta a főtanácsos, hogy újabb toborzó akciója volt és másnap akarja huszonnyolc szeged környéki egyetemi hallgatóval Hegyeshalomnál átlépni a határt, információi szerint „nagyobb összegű” német márkát visz magával. (Az irat hátoldalán olvasható egy jelentés a hegyeshalmi határőrségtől, miszerint valóban átlépte a határt.)

Június 25-én azt jelentette Beliczky, hogy – Sárközi János detektíven keresztül – megtudta, „a magyarországi német népcsoport főhivatalnokává nevezték ki” Keppingert.³³ Végül szeptember 18-án a belügyminiszternek, illetve a közbiztonsági osztálynak címezve azt jelentette, hogy (a Sárközitől származó) információi szerint „a Volksbund főtisztviselője” – bár továbbra sincs útlevele – öt napra ismét Németországba utazott, abból a célból, hogy „a magyarországi német népcsoport helyzetéről jelentést tegyen Himlernek”, Nürnbergben pedig találkozni akar Julius Streicherrel is (a Der Stürmer című hírhedt antiszemita lap főszerkesztőjével).³⁴

Utólag azonban kiderült, hogy a fentiekből egy szó sem volt igaz! (A népbírósi perében bevallotta, hogy ami a vaskeresztet illeti, az csak üres dicsekvés volt a részéről...) Rendszeresen szeretett nagyot mondani, erősebben fogalmazva: notórius hazudozó volt. Egy idő múlva erre Beliczky is rájött: egy 1942. november 11-i jelentésében már azt írta róla, hogy „mindenféle vonatkozásban aggályos magatartású, megbízhatatlan egyén”.³⁵

Keppingert 1942. október végén kizárták a Volksbundból. Egy pár hetes „interregnum” után dr. Wiener Tibor lépett a helyébe, aki egészen 1944-ig a csoport vezetője volt. Ezek után lássuk, ki is volt a notórius hazudozó Keppinger Károly?

30 MNL CS-CSML, XXV. 8. fond, Nb. 537/1946., 32. (Sárközi János 1942. március 16-i jelentése.)

31 Arról a mindszei születésű Papp Istvánról lehet szó, akiről az ÁVH 1951-ben „kérdőjegyet” állított ki.

32 Kovács – Számvéber, 2001.

33 ÁBTL, 3.1.6. P-274, 47.

34 ÁBTL, 3.1.6. P-274, 51. (Sárközi erről szóló 17-i jelentése: MNL CS-CSML, Nb. 537/1946., 30.)

35 ÁBTL, 3.1.6. P-274, 54.

KEPPINGER KÁROLY, GÉPÉSZ

Mielőtt ismertetném a hódmezővásárhelyi Volksbund-csoport első vezetőjének perét, el kell mondanom azt, hogy az ideiglenes nemzeti kormány által kiadott, a népbíráskodásról szóló 81/1945. M. E. számú rendelet 12. §. 2. pontja szerint „népellenes” bűntettet követett el az is, aki Volksbund-tag volt.¹ Az már a népbíróság mérlegelésére tartozott, hogy a volt Volksbund-tag ténykedését miként ítéli meg: fölmentik-e vagy elítélik „népellenes” bűntett elkövetése miatt. Számos „volksbundista per” anyagát áttanulmányozva az a véleményem alakult ki, hogy ezekben az ügyekben is a tanácsvezető bíró (és néhány népbíró) tisztességén és bölcsességén múltott az, hogy a volt volksbundista vádlottat elítélték-e, avagy sem.

Ki is volt tehát Keppinger Károly? Zombolyán született 1895-ben. Életrajzi adatai igencsak elmentmondásosak, ugyanis önmagáról hol ezt állította, hol azt. Olykor gépészmérnökként említették, máskor csak gépésztechnikusként. Végig harcolta a Nagy Háborút (népügyészi kihallgatásán azt állította, hogy korvetthadnagy volt²). 1918-ban hadirokkantként szerelt le. 1919-ben tagja lett a Kommunisták Magyarországi Pártjának, majd vöröskatonaként részt vett a felvidéki hadjáratban. (Az egyik tanú 1945-ös nyilatkozat szerint „különleges politikai megbízatással” kiküldték Szovjet-Oroszországba.³) A tanácsköztársaság bukása után hosszabb ideig fogva tartották, de bíróság elé nem állították. Fogsága idején többször súlyosan bántalmazták, mely miatt maradandó sérüléseket szerzett, a két világháború között több alkalommal kezelték idegbetegséggel.

1919-ben, még a tanácsköztársaság alatt megnősült, elvett egy zsidó származású nőt.⁴ 1920-ban született egy fia, akit bár nagyon szeretett, 1926-ban – ahogy a népügyészi kihallgatáson fogalmazott – „a bíróság a házasságot felbontotta.” (A népbírósági tárgyalásán azt állította, hogy 1941-ben ismét össze akartak házasodni.) A két világháború között rendszeresen támogatta anyagilag a fiát

1 A 12. § 2. pontja szerint „népellenes” bűntettben bűnös az is, „aki anélkül, hogy evégből vele szemben közvetlenül vagy közvetve kényszer alkalmaztatott volna a németek által Magyarországon szervezett Volksbundba tagként belépett, vagy fasiszta, illetőleg demokráciellenes pártban, szervezetben vagy alakulatban tisztséget vállalt, avagy tagként tevékeny működést fejtett ki”. <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=94500007.TV> (Letöltve 2020. november 14-én.) Ugyanezen jogszabály alapján vádolták meg dr. Kovács Ernőt, Nagy Kardos Ernőt és id. Zaka Ferencet is. A továbbiakban erre a jogszabályi helyre külön nem hivatkozok.

2 Egy 1946. április 25-i népügyészi határozatban az olvasható, hogy „haditengerészeti üzemeztető” volt. MNL CS-CSML, XXV. 8. fond, Nb. 537/1946., 111.

3 MNL CS-CSML, XXV. 8. fond, Nb. 537/1946., 82. (Dr. Varsányi Elemér nyilatkozata.)

4 A fia azt vallotta az 1946-os népbírósági tárgyaláson, hogy apja a házasságkötés után áttért a zsidó vallásra, ám ezt nem tartom valószínűnek, ugyanis az eredeti vallására, a római katolikusra nem volt olyan egyszerű ezek után visszatérni.

és (volt) feleségét, 1944-ben pedig igyekezett menteni őket.⁵ 1930-ban leköltözött a fővárosból Hódmezővásárhelyre, itt rokkant-nyugdíjából és kölcsönkönyvtára jövedelméből éldegélt.

Mint írtam, 1941-ben ő lett a helyi Volksbund-csoport vezetője. (A népbírószági tárgyaláson azt állította, hogy őt dr. Wiener Tibor görögkeleti lelkész szervezte be). Arra a kérdésre, hogy miért lett Volksbund-tag, látszólag egyszerű a válasz: mert német származású, identitástudatú volt. Lehet, hogy kezdetben ez motiválta, bár az a gyanúm, hogy az anyagiak is nagy szerepet játszhattak a döntésében, ugyanis szervező munkájáért elég szép pénzt kapott: havi háromszázötven pengőt. Természetesen a „felszabadulás” után az előbbi motivációra nem volt tanácsos hivatkozni. Az 1946-os népügyészégi kihallgatásán azzal védekezett, hogy csupán azért lett volksbundista, mert így remélte megvédeni a zsidó származású volt feleségét és félzsidó fiát az üldöztetésektől. A népbírószági tárgyalásán azt is hangoztatta, hogy a helyi rendőrséget rendszeresen informálta a Volksbund-csoport tevékenységéről, ez azonban nem biztos, hogy megfelel a valóságnak, ugyanis Sárközi János, aki politikai detektívként a helyi volksbundisták és nyilasok megfigyelésével volt megbízva, azt írta egy 1958-as feljegyzésben, hogy „a Volksbunddal kapcsolatosan Buxbaum Ignác tájékoztatott, és közölte a dolgokat”, Keppingert nem említette meg informátorként.⁶

Miután 1942 október végén kizárták a Volksbundból, kivonult a közéletből. 1944. március 19. után a helyi megszálló németek és a városvezetés közötti kapcsolattartást segítette tolmácsként. Ezt a pozícióját azután arra használta fel, hogy több helybeli zsidónak segítsen. Faragó Sándorné szerint „ő volt Vásárhelyen az egyetlen ember, aki eredményesen enyhítette fájdalmainkat, pedig őszintén írom, éppen tőle nem vártunk segítséget...”⁷ (Özv. Fülöp Imréné Schwartz Ella egy 1945. júliusi nyilatkozatában azt állította, hogy ő és néhány társa beszélte rá, hogy vállalja el a tisztséget.)

Hódmezővásárhely „felszabadulása” után, 1944. október 27-én a helyi politikai rendőrség rendőrhatalósági felügyelet alá helyezte, majd december 12-én letartóztatta, de az év végén kiengedték az internálótáborból, mert a kiújult idegbaja miatt szinte folyamatos kórházi kezelésre szorult. 1945. február 2-án ismét rendőrhatalósági őrizet alá helyezték, ám ezt valamikor megszüntették.

1945 tavaszán és nyarán több hullámban mintegy harminc helybeli zsidó származású lakos tett nyilatkozott vele kapcsolatban. Elsőként Patzauer Aladár⁸ tett egy nyilatkozatot még 1945. február 22-én. Ekkor egyebek mellett kijelentette: „Keppinger Károly úr mindég önzetlenül a legbarátságosabbban és jóindulattal viselkedett a v helyi. zsidósággal szemben még akkor is, amikor ez nem csak kellemetlenséggel, hanem különösen az ő részére nagy kockázattal is járt.”⁹ Februárban még három zsidó lakos tett egy-egy nyilatkozatot, majd májusban és júniusban összesen heten. Többen megjegyzték, hogy Keppinger 1944-ben a szegedi téglagyári gettóban meglátogatta a hozzátartozóikat, és ruhaneműt, élelmiszert, gyógyszert csempészett be nekik. Amikor a város megbízásából a helyi hatóság és a német katonaság között tolmácsként ő tartotta a kapcsolatot, ezt a helyzetét kihasználva

5 Ezt ő egy Vad János rendőrőtanácsosnak címzett 1945. július 15-i levélben igazolta.

6 ÁBTL, 3.1.5. 0-14958/472., 14.

7 MNL CS-CSML, XXV. 8. fond, Nb. 537/1946., 61.

8 Patzauer Aladár (1895-?) szesz-nagykereskedő. 1919-ben a Szegeden megalakult Nemzeti Hadsereg tisztje, főhadnagyként szerelt le. 1945-ben Hódmezővásárhely állomásparancsnoka volt. Makó – Szigeti, 2014. 76.

9 MNL CS-CSML, XXV. 8. fond, Nb. 537/1946., 60.

számos zsidó lakosnak segített: feljelentéseket semmisített meg, hamis iratokat készített és közben járt az érdekükben dr. Beretzk Pál alpolgármesternél.

Első alkalommal 1945. június 7-én hallgatták ki a főkapitányságon. (A kihallgatást vezető rendőr nem írta alá a jegyzőkönyvet.) Ekkor csak arról beszélt, hogy valamikor 1944 nyarán, még a deportálás előtt megtudta, hogy egy illető bosszúból följelentette Elbogen Mórnét (mert – állítólag – szidta a városban tartózkodó német tisztet). A följelentést nem adta át a Gestapónak, hanem Elbogenné előtt széttépte. (Az ügygel kapcsolatban kihallgatták az asszonyt és egy másik tanút, akik megerősítették Keppinger vallomását.)

1945. július 6-án Vad János rendőrfőtanácsos 90/p.o.1945. számú véghatározatával elrendelte a rendőrhatalom alá helyezését (internálását). A „megokolás”-ban az olvasható, hogy „a 81/1945. M.E. sz. rendelet 13. §-ának 4. pontja értelmében háborús bűnösnek tekintendő, mivel magyar állampolgár létére a Volksbund helyi csoportjának vezető tagja volt.”¹⁰ A véghatározatot többször megfellebbezte, melyeket elutasítottak. Végül Bangó János rendőr százados, a politikai osztály vezetője – a belügyminiszter 300.103/1945.IV/15. számú véghatározatára, illetve egészségi állapotára hivatkozva – november 7-én az internálást megszüntette és elrendelte a rendőrhatalom alá helyezését.¹¹ Az 1946. április 20-i beadványában azt írta, hogy összesen tizenegy hónapot töltött internálótáborban.¹²

Az elkövetkező hónapokban mintha megfeledkeztek volna róla. Végül 1946. március 14-én dr. Pártos Imre szegedi népjogász – a népfőügyész 8-i felszólítására – megindította ellene a büntető-eljárást, illetve elrendelte a nyomozás lefolytatását. Annak nincs nyoma az aktájában, hogy tanúkihallgatások történtek-e az elkövetkező hetekben. Annyi bizonyos csupán, hogy április 10-én elő akarták állítani, ám amikor két rendőrnemzet megjelent nála, öngyilkosságot kísérelt meg. A gyors orvosi beavatkozás megmentette az életét, és pár nap alatt sikerült talpra állítani. (Keppingernek nem ez volt az első öngyilkossági kísérlete.)

1946. április 20-án egy beadvánnyal fordult a népjogászhoz, melyben – a belügyminiszter 300.103/1945.IV/15. számú véghatározatára, illetve egészségi állapotára hivatkozva – kérte, hogy ügyének tárgyalásáig maradjon szabadlábban. A beadványban előadta, hogy csupán azért lépett be a Volksbundba, hogy pozícióját kihasználva valahogy megmentse a félzsidó fiát. Ennek ellenére 23-án Bangó János százados elrendelte az előzetes letartóztatását („mert szökésétől, valamint a büntetéstől való félelmében öngyilkosságától tartani lehet”), melyről még aznap értesítette a szegedi népjogászságot, ahová átkísértette.¹³

Dr. Bite Ferenc népjogász utasítására 24-én egy olvashatatlan nevű börtönorvos megvizsgálta, majd jelentésében azt írta, hogy véleménye szerint „jelenleg nincs kihallgatható állapotban”. Javasolta, hogy vizsgálják meg az állapotát az Elme- és Ideggyógyászati Klinikán.¹⁴ Másnap dr. Pártos Imre népjogász határozatában elrendelte az előzetes letartóztatását (erről értesítette a népfőügyészt),

10 MNL CS-CSML, XXV. 8. fond, Nb. 537/1946., 65.

11 MNL CS-CSML, XXV. 8. fond, Nb. 537/1946., 90.

12 MNL CS-CSML, XXV. 8. fond, Nb. 537/1946., 108.

13 MNL CS-CSML, XXV. 8. fond, Nb. 537/1946., 97., 109.

14 MNL CS-CSML, XXV. 8. fond, Nb. 537/1946., 103.

mert 1940 és 1942 között a Volksbund hódmezővásárhelyi körzetvezetője, „*eme tisztségében az országos szervezet részére adatokat gyűjtött*”, emellett 1942. január 15-én Gyulán beszédet tartott, „*melyben a német és hiltkeri [sic! nyilván hitleri] szellemnek Magyarországon való elterjesztését szolgálta*”.¹⁵ Aznap utasította a kerületi börtön vezetőjét, hogy kivizsgálás céljából kísértesse át az ideggyógyászati klinikára, és ha kihallgatható állapotba kerül, arról értesítse őt. „*Kellő őrzésről szíveskedjék gondoskodni*.”¹⁶

Április 30-án dr. Huszák István, a klinika megbízott vezetője részletes jelentést készített a börtönigazgatóság számára, melynek végén ezt írta: „*Pszichogen ok a letartóztatásával kapcsolatos lelki megrázkódtatás. Tekintve a fennálló okokat, állapotában lényeges javulás egyelőre nem várható. Gyógykezelését illetően nyugalmat és sedatív orvosságok szedését javasoljuk*.”¹⁷ (Szó szerint ugyanilyen jelentést küldött a népügyésznek is.) A következő orvosi jelentést május 6-án készítette dr. Mecsér Ferenc börtönorvos. A klinikai szakvéleményre és saját vizsgálatára hivatkozva arról tájékoztatta a népügyészséget, hogy „*a gyanúsított betegsége intézeti kezelést igényel, betegségének tartósabb jellegű javulása fél éven belül nem várható [...] szabadlábra helyezése orvosilag indokolt*.”¹⁸ (11-én a népügyész megkereste dr. Huszákot, hogy valóban szükséges-e a gyógyulása miatt Keppinger szabadlábra helyezése, amire azt válaszolta, hogy orvosi szempontból a szabadlábra helyezése elősegítené a gyógyulását.)

Május 10-én egy bv. főtitisz arról értesítette a börtönigazgatóságot, hogy Keppingert – székletpanaszok miatt – be kellett utalnia a városi kórházba (erre dr. Pártostól telefon útján felhatalmazást kapott). 18-án dr. Pártos Imre népügyész – érezhetően türelmetlenül – azzal kereste meg a börtönigazgatóságot, hogy kihallgatható állapotban van-e Keppinger, illetve átkísértethető-e hozzá a népügyészségre? Erre három nap múlva azt a választ kapta, hogy a börtönorvos szerint már kihallgatható, de a betegsége miatt át nem kísérhető. Ezért került sor arra, hogy május 23-án dr. Pártos a Csillagbörtönben hallgatta ki Keppingert.

A kihallgatásakor ismételten azt állította, csupán azért lépett be a Volksbundba, hogy az így kialakult kapcsolatai segítségével megmentse a félzsidó fiát. Beismerte, hogy jelen volt a szegedi Volksbund-csoport alakuló ülésén, és 1942. január 12-én beszédet tartott Gyulán. (Ezzel kapcsolatban azzal védekezett, hogy a szöveget a budapesti központtól kapta, de megmutatta dr. Árvay Andor gyulai főkapitánynak, aki két mondatot kihúzott, majd mondta, hogy a többi felolvasható.) Végül még arra hivatkozott, hogy egy öttagú családot kimentett a gettóból.

Másnap, május 24-én dr. Pártos Imre népügyész 2324/1946.n.ü. szám alatt egy rendbeli, a 81/1945.M.E. számú rendelet 13. §. 5. pontjába¹⁹; egy rendbeli, az 1440/1945. számú rendelet 12. §. 2. pontjába és egy rendbeli, a 12. §. 4. pontjába ütköző „háborús és népellenes bűntett” elkövetésével emelt vádat ellene, mert 1.) „*magyar állampolgár létére a németek által Magyarországon szer-*

15 MNL CS-CSML, XXV. 8. fond, Nb. 537/1946., 111.

16 MNL CS-CSML, XXV. 8. fond, Nb. 537/1946., 98.

17 MNL CS-CSML, XXV. 8. fond, Nb. 537/1946., 112.

18 MNL CS-CSML, XXV. 8. fond, Nb. 537/1946., 114.

19 Az 5. pont szerint „háborús bűnös” az is, aki „*valamilyen német alakulatnak a magyarság érdekeit sértő adatokat szolgáltatott, vagy mint besúgó működött*”. Szűcs – Fenesi – Káldi, 1945. 22.

vezett Volksbundba tagként belépett"; 2.) „ebben a minőségben a Volksbund szervezője volt"; 3.) „német alakulatnak a magyarság érdekeit [ceruzával utólag beírva: sértő] adatokat szolgáltatott"; 4.) 1942. január 18-án egy gyulai beszédében „többek között azt állította, hogy a német parasztközök s német szellemi munka segítette Magyarországot talpraállítani, Hitler Adolfot feldicsérte...”, tehát „kényszerű szükség nélkül nép és demokráciaellenes hírverés szolgálatába szegődött”.²⁰

A nyilvános főtárgyalás július 2-án kezdődött Hódmezővásárhelyen, a dr. Csaba Sándor vezette kihelyezett népbíróági tanács előtt. A tagjai: Andrassy József (MKP), Banga Sámuel (FKGP), Boros János (szakszervezeti delegált), Papp Lajos (SZDP), Zékány József (PDP) voltak. A vádat dr. Lippay László népjogász képviselte. Összesen harminckilenc tanú volt jelen, tizenkettőnek nem érkezett meg a vétive.

Keppinger nem érezte bűnösnek magát. Azzal védekezett, hogy „lelki kényszer” hatására lépett be a hódmezővásárhelyi Volksbund-csoportba. A „lelki kényszer” azzal magyarázta, hogy meg akarta menteni a zsidó származású volt feleségét és (az ugyancsak annak számító) fiát „az üldöztetésektől”. Azért, hogy a fiát ne hívják be munkaszolgálatra, 1940-ben hamis keresztlevelet szerzett neki, így a honvédséghez kapott behívót. Természetesen igyekezett jelentéktelenné tenni a körzetvezetői ténykedését. Azt állította, hogy kezdetben nem is volt igazán tisztában a szervezet céljával, mert az „alapszabályokban nem volt lefektetve. Később, amikor rájöttem a Volksbund igazi céljára, akkor már nem voltam tag. Ugyanis 1942. június hóban a helyi vezetők feljelentésére a tagságból kizártak, mert 1919-ben vörös katona voltam, azt is megtudták, hogy a fiam zsidó, a zsidósággal állandó összeköttetésben vagyok, és emiatt zsidóbérencnek nyilvánítottak.”²¹ Tagadta, hogy adatokat szolgáltatott volna ki a Volksbund-központnak, és hogy valamikor Németországban járt. Amikor dr. Csaba Sándor tanácsvezető elé tárta Beliczky Kálmán 1942-es jelentéseit, azt mondta, nem igaz, hogy ötvenkét tagja lett volna a helyi szervezetnek, szerinte csupán húsz volt, azok egy része is „félnémet”. Azt is tagadta, hogy bárkit beszervezett volna. Vallomása szerint őt dr. Wiener Tibor szervezte be. Csupán azt ismerte be, hogy Gyulán egy ízben tartott beszédet, de a szöveget előzetesen „letompította”, mert az eredetinek – amelyet a budapesti központból kapott –, túl éles volt a hangneme („a zsidóság és bolszevizmus ellen” uszított²²). Tagadta, hogy bárkit is kivitt volna Németországba, sőt, azt is, hogy egyáltalán kiutazott oda. Végül azt állította, hogy Sárközi János detektívvé bizalmas viszonyban volt, ezért tőle megtudta, hogy mikor deportálják a helyi zsidókat, ezt nyomban közölte az ismerőseivel, ezért közülük többen meg tudtak menekülni.

Vallomásának megtétele után a tanács olyan végzést hozott, hogy a megjelent harminckilenc tanú kihallgatását mellőzi, mert tizenhárom tanú (köztük a vádlott volt felesége és fia) kihallgatá-

20 MNL CS-CSML, XXV. 8. fond, Nb. 537/1946., 179–180.

21 MNL CS-CSML, XXV. 8. fond, Nb. 537/1946., 144–145. (1949-ben már azt állította, hogy csupán három hónapig volt körzetvezető, azonban ez nem valószínű. Ha valóban 1940. szeptember 30-án alapították meg a helyi csoportot, és 1941-ben – vagy 1942-ben – mondatták le, akkor másfél-két évig is vezető lehetett, ha pedig csupán 1941 nyarán, akkor is több, mint három hónapig tölthette be pozícióját.)

22 MNL CS-CSML, XXV. 8. fond, Nb. 537/1946., 148.

sát „a tényállás tisztázásához elegendőnek tartja”.²³ Mivel a „védelmi tanúk” nagy részének kihallgatását a tanács végzésével mellőzte, ezt a védő, dr. Wilhelm Lajos semmisségi okként jelölte meg.

Az első, kihallgatott tanú Beliczky Kálmán volt rendőrtanácsos volt, aki ezt vallotta: „Vádlott dicsekvő ember volt. Nálam is járt többször, utasításokat mutogatott, dicsekedett, hogy II. o. vaskezeszt kitüntetését kapott, ami persze nem volt igaz. Szélhámoskodott, de komolyan soha nem dolgozott.” Megerősítette a vádlott „tagadólagos” vallomását: valóban nem járt kint Németországban, hiszen még útlevele sem volt. A vádlott csak 1942-ig volt a helyi szervezet vezetője, akkor nem csak tisztségétől fosztották meg, hanem ki is zárták a Volksbundból. Végül ezt vallotta: „Én vádlottat egyénisége miatt nem vettem komolyan. Hogy nem dolgozott, azt arra értem, hogy nem ment a szervezés, azt szinte pangott, s éppen ezért hozták Vásárhelyre Schultzot²⁴ a helyébe vezetőnek.”²⁵ Beliczkyt végül nem eskették meg.

A következő „érektelen” tanú a vádlott volt sógornője, természetesen tudta, hogy Volksbund-tag volt, mint mondta, neki „bizalmasan elmondott mindent”.²⁶ Ő is azt állította, hogy Keppinger azért lépett be a „népi német” szervezetbe, hogy megmentse a családját. A másik, ugyancsak „érektelen” tanú a volt feleség, szintén megerősítette a vádlott vallomását: valóban azért lépett be a „Bundba” (ahogy ő fogalmazott), hogy megmentse őket. Érdekes, hogy ő is úgy vélte, mint a volt rendőrfőtanácsos: „az egész Volksbund szerepe egy nagyolás volt, mert ilyen beállítottságú volt mindenben.”²⁷ Amikor sor került a zsidók deportálására, július 1-én fölutazott hozzájuk a fővárosba és figyelmeztette őket erre. Amikor kiderült, hogy a budapesti zsidók deportálását elhalasztották, megígérte, hogy később is fölmege hozzájuk. A fia, Keppinger Miklós szintén „érektelen” tanú volt (a népbíróság szerint). Hasonlóképpen vallott, mint az édesanyja. Végül megjegyezte: „Mindig magyar érzelmű ember volt, soha magyarelles cselekedetet nem tett. Állandóan az orosz és angol rádiót hallgatta. A zsidókon ott, ahol tudott, segített.”²⁸ (Anyja és az ő megesketését mellőzte a népbíróság.)

A következő tanú (Szőke Imre ácsmester) úgy vallotta, hogy „mindig demokratikus és liberális beállítottságú” embernek ismerte a vádlottat, emiatt nagyon megdöbbent, amikor meghallotta, hogy belépett a Volksbundba. „Komolyan azonban nem működött, s az egész Volksbund-játék komolytalan volt itt Vásárhelyen, szín magyar városban, inkább ez olyan »viszketegség« volt. Vádlott a zsidókkal jó viszonyt tartott fenn abban az időben is, amikor volksbundista volt.”²⁹ A következő tanú (Wolner Károly) zsidó származású volt, és hasonlóképpen vallott a vádlotról: nem csak rajta, hanem másokon is mindig segített, egyébként pedig nem hitt a német győzelemben. Még két tanút kihallgatták, majd az idő előrehaladottságára tekintettel a népbíróság félbeszakította a főtárgyalást és másnap folytatta azt.

23 MNL CS-CSML, XXV. 8. fond, Nb. 537/1946., 150.

24 Schultz Józsefről van szó. Több forrás szerint Keppinger Károly lemondatása után nem Schultz, hanem dr. Wiener Tibor lett a szervezet elnöke.

25 MNL CS-CSML, XXV. 8. fond, Nb. 537/1946., 150–151.

26 MNL CS-CSML, XXV. 8. fond, Nb. 537/1946., 152.

27 MNL CS-CSML, XXV. 8. fond, Nb. 537/1946., 154.

28 MNL CS-CSML, XXV. 8. fond, Nb. 537/1946., 156.

29 MNL CS-CSML, XXV. 8. fond, Nb. 537/1946., 157.

Az első tárgyalási napról a helyi kommunista napilap szokatlanul tárgyilagos stílusban adott rövid beszámolót. A tudósítás szerint Keppinger „*fizikailag teljesen letörve jelent meg a tárgyaláson, ereje teljesen elhagyta és hordágyon szállították a tanácssterembe.*”³⁰

A július 3-i tárgyaláson elsőként Patzauer Aladárt hallgatták ki. Ő egyebek mellett azt vallotta, hogy a vádlott „*egy jóakarátú ember volt, aki a munkaszolgálatosokon is sokat segített.*”³¹ Sárközi János volt detektív azt vallotta, hogy a vádlott közvetlen kapcsolatban állt vele. A helyi Volksbund-csoportra vonatkozó információkat részben tőle, részben Engelmann Miklóstól szerezte be. Tőle tudta meg azt is, hogy a vádlott kiutazott Németországba. (Keppinger ezt a szembesítéskort is tagadta.) Azt állította, hogy neki Engelmann Miklós megmutatott egy tagnévsort, melyen ötvenkét név szerepelt. (Keppinger következetesen azt állította, hogy az ő idejében csak húsz-huszonnégy tagja volt a csoportnak.) A tanú is azt mondta, a vádlott neki is dicsekedett a német kitüntetésével, de utóbb rájött, hogy ez hazugság, a kitüntetést egyik helyi kereskedőtől vásárolta. Befejezésül úgy vallott, hogy „*vádlott minden ténykedését felfújta, nagyzó ember volt, aki benyomásom szerint csak a tiszteletdíjért dolgozott.*”³² Végül a védő kérdésére azt válaszolta, hogy valóban, a vádlott két ellenlábasa Engelmann és Wiener voltak.

Ezek után még négy tanút hallgattak ki, de mindnyájan hasonlóképpen vallottak, mint az előző tanúk: a zsidókon ott segített, ahol csak tudott. Például Engelthaller István azt mondta: „*Tény az, hogy a zsidóságon sokat segített, a deportáltaknak csomagokat vitt be a gettóba [...] ezeket a szolgálatokat barátságból, minden ellenszolgáltatás nélkül tette. Sok zsidólakást mentett meg a német beszállásolás alól.*”³³ Az egyik tanú (Dominusz Jenő) úgy vélte, hogy: „*vádlott elvileg a németek mellett állt, de meggyőződésből nem volt németbarát, a németek győzelmét sohasem hangoztat-ta.*”³⁴ Ezt követően a tárgyalást félbeszakították, és másnap folytatták tovább.

A nyilvános főtárgyalás harmadik napján már csak az maradt hátra, hogy a felek előterjesszék végindítványait. A népügyész a vádat a vádiratnak megfelelően fenntartotta, míg a védő, dr. Wilhelm Lajos felmentést, védenecse elítélése esetén enyhe büntetés kiszabását kérte.

Az utolsó tárgyalási napról, illetve az ítélethozatalról a helyi kommunista napilap is beszámolt. Mint a tudósításban írták, a kilenc órakor kezdődő tárgyalásra a magatehetetlen Keppingert a fia és egy fogházőr támogatta be a tanácssterembe. A védő sajátos érveléssel próbálta védeni védencét: „*Keppinger működését úgy kell tekintenie a népbíróságnak, hogy neki, mint volksbundistának, kellett valami munkát végeznie.*” A vádlott kérte, hogy a népbíróság vegye figyelembe hetvenöt-százalékos rokkant mivoltát – „*beszédjét azonban nem folytathatta, mert idegrohamot kapott, és elájult.*” Erre a népbíróság fölfüggesztette a tárgyalást. Amikor magához tért, közölte, hogy több mondanivalója nincs, mire a tanács visszavonult tanácskozássra.³⁵

30 VN, 1946. július 4. „Keppinger a népbíróság előtt. A hírhedt volksbundista ellen terhelő tanúvallomás egyenlőre nem hangzott el”.

31 MNL CS-CSML, XXV. 8. fond, Nb. 537/1946., 161.

32 MNL CS-CSML, XXV. 8. fond, Nb. 537/1946., 164.

33 MNL CS-CSML, XXV. 8. fond, Nb. 537/1946., 165.

34 MNL CS-CSML, XXV. 8. fond, Nb. 537/1946., 166.

35 VN, 1946. július 5. „Négy év büntetést kapott Keppinger”.

Másfél órás tanácskozás után (sajnos tanácskozási jegyzőkönyv nem készült, így nem tudható, hogy a pártok delegáltjai miként szavaztak a büntetés nagysága tekintetében) a Csaba-tanácsa kihirdette az ítéletét.

Az 537/1946/8. számú ítéletben bűnösnek találta egy rendbeli, a Nbnov. 12. §. 2. pontjába ütköző, és egy rendbeli, a Nbnov. 12. §. 4. pontjába ütköző „népellenes” büntett elkövetésében. Ezért Keppinger Károlyt főbüntetésként négy év börtönbüntetésre (ebben beleszámították az egy év előzetesben eltöltött időt), mellékbüntetésként pedig politikai jogainak tíz évi felfüggesztésére ítélte, valamint még 2,6 millió pengő bűnügyi költség megfizetésére is kötelezték. Az indokolásban egyebek mellett ez olvasható: *„Az egyébként is hazudozó és nagyzó természetű vádlott Volksbund körzetvezetői tevékenységének ideje alatt eldicsekedett még a rendőri közegeknek is, hogy a Volksbundban majd nagyobb tisztségre fogják kinevezni, hogy az SS alakulatokba való beszerzés terén élénk tevékenységet fejtett k, hogy Németországban járt kint, oda beszerzett SS. tagokat vitt ki...”*³⁶ Azt is részletesen kifejtették, hogy nem lehet elfogadni azt a védekezését, miszerint valamiféle lelki kényszer hatására lépett volna be a szervezetbe, ugyanis semmi sem bizonyítja azt, hogy ha nem lett volna tag, sőt, helyi vezető, a zsidó származású családjának rosszabb lett volna a sorsa. Azt is terhelő tényállásnak tudták be, hogy Gyulán magyarellenes beszédet tartott. Azt azonban nem sikerült megnyugtatóan tisztázni, miért is zárták ki a szervezetből. Az ítélet meghozatalakor teljesen figyelmen kívül hagyták a zsidó tanúk vallomásait, azt, hogy milyen sok segítséget nyújtott az üldözötteknek.

A népbügyész súlyosbításért fellebbezett, ezért az ügy a népfőügyészen keresztül a Népbíróságok Országos Tanácsa elé került. A védő kérte a vádlott *„azonnali szabadlábra helyezését, arra való tekintettel, súlyos betegségben szenved.”* A népbírósági tanácsot azonban nem hatotta meg az a tény sem, hogy Keppingert hordágyon kellett a tárgyalóterembe vinni – szerintük továbbra is fennállt a szökés veszélye, ezért továbbra is fönntartotta az előzetes letartóztatást.³⁷ Emiatt valamikor július 10. környékén³⁸ – védőjén keresztül – felfolyamodást küldött a népbíróságnak a szabadlábra helyezése érdekében. Előljáróban kérte, hogy az iratait sürgősen terjesszék fel a NOT-hoz. A továbbiakban súlyos idegbetegségére hivatkozott és arra, hogy számos orvosi vizsgálat azt állapította meg, hogy a gyógyulása érdekében mindenképpen szükséges a szabadlábra helyezése. Fölhívta arra is a figyelmet, képtelenség az a feltételezés, hogy szabadlábra helyezése esetén fennállna a szökés veszélye, hiszen a tárgyalásra is hordágyon vitték be.

Augusztus 17-én dr. Serényi György népbügyész utasított a börtönigazgatóságot, hogy ismét vizsgáltsák meg a börtönorvossal. A börtönorvos jelentése nem található meg az aktában, csak annyi bizonyos, hogy a népbügyész a népbíróságnak küldött augusztus 26-i átiratában már nem ellenezte Keppinger szabadlábra helyezését. Valószínűleg ez is közrejátszott abban, hogy szeptember 12-én a NOT II. számú tanácsa – az orvosi szakvéleményekre hivatkozva – megszüntette az előzetes

36 MNL CS-CSML, XXV. 8. fond, Nb. 537/1946., 135.

37 MNL CS-CSML, XXV. 8. fond, Nb. 537/1946., 168.

38 A beadványon nincsen dátum, és az irat hátlapján sem látható, hogy mikor iktatták a népbíróságon.

letartóztatását és elrendelte az azonnali szabadon bocsátását. Erről aznap „sürgönylevélben” értesítették a Szegedi Népbíróságot, az pedig 15-én a főkapitányság politikai osztályát.

Mivel még augusztus 24-én a népfőügyész a fellebbezést fenntartotta, másodfokon a bűnügy a NOT elé került. Október 17-én délelőtt a dr. Sarlós Márton (MKP) vezette tanács (tagjai: dr. Keresztes Ferenc – PDP, előadó, dr. Kiss Kálmán – NPP, dr. dr. Sárkány Kálmán – FKGP, dr. Hajnal Béla – SZDP, szavazók) a NOT.II.5516/1946/11. számú ítéletével Keppinger Károly elsőfokú ítéletét fölülbírálva, egy év két hónapra szállította le a büntetés mértékét. Ebbe beleszámították az előzetesben eltöltött időszakot is, vagyis a szabadságvesztés büntetést kitöltöttnek vették – gyakorlatilag fölmentették.³⁹ (Indoklást nem tartalmaz az ítélet.)

Keppingerről azonban a helyi politikai rendőrség nem vette le a kezét. Arató József rendőrhadnagy 1949. február 1-én gyanúsítottként hallgatta ki. Egy, még 1938-ban Németországba kiküldött levélről volt szó (a jegyzőkönyvből részletek nem derülnek ki a levél tartalmáról). Ő tagadta, hogy annak szerkesztésében részt vett volna, ugyanis akkor még sem Laub Jánost, sem dr. Wiener Tibort nem ismerte. A vizsgálati dossziéjából az sem derül ki, hogy az 1949-es kihallgatásának voltak-e következményei, ismét állt-e bíróság előtt. Annyi bizonyos csupán, hogy Hoche Lajos, valamint felesége és nagyobb lánya, Margit, rajtuk kívül pedig dr. Wiener Tibor perében a vád tanúja volt. További sorsa iratok hiányában ismeretlen.

³⁹ Így értelmezte a másodfokú ítéletet a helyi kisgazdapárti napilap is: VFÚ, 1946. október 22. („Keppinger Károlyt felmentette a NOT”).

DR. WIENER TIBOR, GÖRÖGKELETI LELKÉSZ

Elöljáróban érdemes leszögezni: dr. Wiener Tibor történetét vizsgálva, annyi kérdés merül föl, melyekre nem találni választ, hogy már csak emiatt is megérdemli az utókor figyelmét.

1887-ben született Nagykanizsán, apja táblabíró volt. (A szegedi népbíróság előtt 1947-ben azt állította, hogy apai ágon francia fölmenőkkel rendelkezik, anyai ágon pedig „a hét vezér egyikétől származik”). 1907-ben Budapesten érettségizett, Bécsben teológiai tanulmányokat folytatott, 1915-ben kánonjogból doktorált, majd 1920-ban jogtudományi doktorátust is szerzett. Ezt követően a váci római katolikus egyházmegyéhez tartozó Kunszentmiklóson, majd Soroksáron, Szegváron, Kiskunmajsán, Kecskeméten szolgált segédlelkészként, legutóbb pedig Rákospalotán.

Itt ismerhette meg későbbi feleségét, Bakos Margitot, és ez a kapcsolat játszhatott közre abban, hogy 1923-ban kilépett a római katolikus egyházból és átlépett a görögkeleti egyházba, még pedig a szerbbe.¹

Ekkor merül fel az első kérdés: miért éppen a görög-keleti egyházba lépett be, és nem valamelyik protestáns egyházban, hiszen azokban nem volt tiltott a lelkészek házassága? És miért éppen a szerbbe? Utóbbi kérdésre csupán egy hipotetikus válasz adható: talán az motiválta őt, hogy a Buda-Szentendrei Görögkeleti Szerb Püspökség és a joghatósága alá tartozó egyházközségek helyzete Trianon után egyházz jogilag rendezett volt, ellentétben a többi ortodox egyházközséggel.² Annyi bizonyos, hogy a római katolikus teológiai diplomával rendelkező Wiener valamiféle „gyorstalpaló” képzés után érhetett el, hogy a szerb püspökség fölszentelje, majd ezt követően 1924-ben Hódmezővásárhelyre nevezte ki segédlelkésznek.

1929-től lett véglegesített lelkipásztor.³ Az további kérdést vet föl, hogy beszélt-e és milyen szinten ószlávul és szerbül, ugyanis a hódmezővásárhelyi egyházközségnek (is) a liturgiai nyelve az ószláv volt, míg a budai szerb püspökséggel a levelezés nyelve a szerb. Egyébként a hívei döntő része már akkor is csak magyarul beszélt (nem mellesleg pedig jelentős részük nem is szerb, hanem román fölmenőkkel rendelkezett).

1926-ban megnősült, házasságából egy leánygyermek született. Hódmezővásárhelyre kerülését követően hamarosan bekapcsolódott a város kulturális vérkeringésébe. 1934-ben egyik alapító tagja

1 Hasonlóképpen döntött Németh István is. Lásd Miklós, 2014.

2 Lásd Manzinger, 2010. 177. skk. és Berki, 1942. 133–138.

3 Csordás, 1967.

lett a Tornyai Társaságnak. Erre az időre feleségével közösen országszerte ismertté vált magángyűjteményt állítottak össze, részben képzőművészeti alkotásokból⁴, de jelentős háziipari gyűjtemény-nyel, köztük mintegy kétezer darab népi kerámiával rendelkeztek.

A jelentős magángyűjtemény létrehozása újabb kérdőjeleket vet föl. Wiener – aki tehetős családból származott – már korábban is gyűjtött képeket, ikonokat. A hódmezővásárhelyi gyűjtemény kialakításához azonban komoly anyagi forrásra volt szükség, még akkor is, ha egyes adatok szerint olykor „barter alapon” szerzett be egy-két műalkotást. Valószínűleg egyházi javadalmának egy részét fordította műgyűjteményének gyarapítására, ugyanis a hódmezővásárhelyi görögkeleti egyházközség a két világháború között igen tehetős volt.

Wiener (és felesége) gyűjteményét több korabeli neves személyiség – mások mellett a népi mozgalom ismert tagja, Féja Géza, valamint Radnóti Miklós költő, Kiss Lajos és Bálint Sándor néprajztudósok – is megtekintette az otthonukban. Medgyessy Ferenc a kislányukról szobrot készített. Gyűjteményük egy részével több kiállításon vettek részt. A lelkész kapcsolatban állt olyan neves tudósokkal, mint Baktay Ervin orientalista és Moravcsik Gyula bizantinológus-történész. Több tudományos testületnek, egyebek mellett a Néprajzi Társaságnak és a Szegedi Alföldkutató Bizottságnak is tagja volt.⁵ Szociálisan érzékeny emberről van szó (többször tartott előadást a munkásotthonban), aki a hódmezővásárhelyi társadalomnak egy köztiszteletben álló tagja volt.

Felesége és leányuk a front közeledtével Rákospalotára, a lelkész apósához költözött, majd nyugatra menekültek. 1946-ban az Egyesült Államokba költöztek Wienerné bátyjához. A lelkész a családját fölkiérte ugyan Rákospalotára, ám még a „felszabadulás” előtt visszatért a városba. A szovjet hadsereg bevonulását követő napon, október 9-én a Volksbund-tagsága miatt kihallgatta az NKVD (a lelkész szerint a GPU⁶), házkutatást is tartottak nála, de mivel terhelő adatok nem merültek fel ellene, szabadon engedték.

Bár az NKVD emberei elengedték, nem sokáig maradt szabadlábban, ugyanis 1944. december 6-án internálta a helyi politikai rendőrség. 1945. január 6-án kiszabadult, ám március 1. és június 1. között ismét a hódmezővásárhelyi internálótábor foglya volt.⁷ Igazából akkor került képbe, amikor egy háború alatti ismerőse, Balogh Sándor volt református gimnáziumi tanuló ellen – följelentés nyomán – márciusban megindult a nyomozás, és az ő ügyében⁸ április 20-án kihallgatták. A Hódmezővásárhelyi Rendőrfőkapitányságon fölvelt jegyzőkönyvben⁹ olvasható az a védekezése, amelyhez azután következetesen ragaszkodott a későbbiekben is. Elismerte ugyan, hogy 1939-ben¹⁰ belépett

4 A képzőművészeti gyűjteményéről lásd: <https://axioart.com/hir/f2c46ec5f604f18b1fc77de6e1e3de35>

5 Életrajzi adatait a felesége írta meg röviden Kárász József helytörténésznek a Vásárhelyi Almanach számára. A levelet a Németh László Városi Könyvtár Helytörténeti Gyűjteménye őrzi.

6 A szovjet titkosszolgálatnak az 1920-as évek elején volt Állami Politikai Igazgatóság (ill. orosz rövidítéssel GPU) a neve, utóda az OGPU, majd 1934-től az NKVD lett, Wienert ez utóbbi hallgatta ki.

7 MNL CS-CSML, XXV. 8. fond, Nb. 267/1947., 47.

8 Balogh Sándort azzal vádolták meg, hogy – Wiener „fölbujtására” – ellopott a református gimnáziumból egy németellenes színezetű dolgozatot, melyet a lelkész a budapesti német követségre juttatott el. Balogh és Wiener ügye ezen a ponton összefonódik. A fiatalembert 1948. október 16-án jogerősen egy év börtönbüntetésre ítélte a népbíróság. (Éppen annyi időre, amennyit már előzetesen eltöltött.) MNL CS-CSML, XXV. 8. fond, Nb. 98/1947. sz.

9 MNL CS-CSML, XXV. 8. fond, 98/1947. 16.

10 Ez az időpont biztosan nem helyes, mert a helyi csoport 1940-ben vagy 1941-ben alakult meg.

a Volksbundba, de mindezt abból a meggondolásból tette, hogy a „növekvő német befolyást” jobban fölhasználhassa egyháza „politikai védelmében” a magyarosító törekvésekkel szemben. (Kihangsúlyozta, hogy csak rövid ideig volt a Volksbund helyi vezetője és szervezője, ráadásul 1944 tavaszán „közismert szerb-barátsága” miatt kizárták a szervezetből.¹¹)

Mielőtt tovább követném a görögkeleti lelkész sorsát, röviden mindenképp ki kell térni arra a kérdésre, hogy volt-e valamilyen alapja a fenti védekezésének. Valóban voltak magyarosító törekvések a szerb görögkeleti egyházzal szemben? A probléma ott kezdődött, hogy a trianoni békediktátum miatt a nagyszebeni román, valamint a karlócai szerb érsekségeket betagolták az egységes nemzeti román, illetve szerb egyházba. A Magyarországon maradt román – korábban a nagyváradi és aradi egyházmegyékhez tartozó – egyházközségek helyzete rendezetlen maradt. Ezzel szemben a megcsonkított ország szerb egyházközségeinek helyzete egyházz jogilag rendezett volt, hiszen a budai püspökséghez tartoztak. A harmincas években felmerült az az elképzelés, hogy valamennyi ortodox hívőt egy egységes (országos) egyházszervezetben fogják össze – mint ahogy az a balkáni államokban is létezett. Ezért az 1930-as évek második felében az akkori kultuskormányzat elhatározta egy „nemzeti” ortodox egyház létrehozását.¹² Ez a terv csak a világháború alatt realizálódott, amikor 1942-ben Horthy Miklós egy kormányzói rendeletével létre hozták a magyar ortodox egyházat, élére egy orosz emigráns, bizonyos Popoff Mihály¹³ került, mint a magyar (és rutén) egyházközségek érseki helynöke. Adminisztrációja (a kárpátaljai parókiákön és a székelyföldi ortodox egyházközségeken kívül) kiterjedt a bihari és békési román parókiák egy részére, valamint egyebek mellett a budapesti, szegedi és szentesi magyar, valamint több „görög” (valójában macedo-román) alapítású egyházközségre – közöttük a hódmezővásárhelyire is.¹⁴ Hogy ezt a magyarosító törekvést a hódmezővásárhelyi görögkeleti lelkész miként igyekezett megakadályozni, azt források hiányában¹⁵ nem tudni, de mindenesetre sikert ért el.¹⁶ Arra a kérdésre, hogy ebben mekkora szerepe volt annak, miszerint tagja lett a Volksbundnak, nem igazán lehet megnyugtató választ adni.

Visszatérve a görögkeleti lelkészre, április 21-én Zombory István, a Hódmezővásárhelyi Rendőrőrkapitányság vezetője 930/1945. szám alatt összefoglaló jelentést készített a szegedi népügyészség számára, melyben megállapította: ifj. Balogh Sándor és dr. Wiener Tibor a 81/1945-ös törvény 13. §. 5. pontjába¹⁷ ütköző cselekményt „együttesen követték el”, és „magatartásukkal

11 „Szerb-barátsággal” vádolni a szerb ortodox egyház lelkészét meglehetősen érdekes...

12 Bővebben lásd Miklós, 2014.

13 Popoff (eredeti írásmód szerint: Popov) Mihály/Mihail (1888–1946) orvos, lelkész. Doni kozák származású volt, részt vett a Nagy Háborúban, majd az oroszországi polgárháborúban, a fehérek oldalán. 1928-ban került Magyarországra. 1938-tól a debreceni Tisza István Tudományegyetemen oktatott. Püspöki kinevezését nem sikerült elismertetni. 1947-ben a megszálló szovjetek, mint emigránst letartóztatták. A GULAG-ra került, ahonnan 1955-ben szabadult, majd visszatérhetett Magyarországra.

14 Manzinger, 2010. 176.

15 A dr. Wiener Tibor idejében keletkezett egyházi iratok döntő része megsemmisült a háború végén, jelenleg az egyházközségeknek nincs kutatható irattára. A Wiener előtt, illetve utána keletkezett iratokat a szentendrei Szerb Ortodox Egyházmegyei Levéltár őrzi.

16 Lásd a kiscgazdapárt lapjának egyik cikkét: „Horthy 1941. április 12-én kelt elhatározásával a vásárhelyi egyházközséget is ez alá kényszerítette s ilyen módon akarta markában tartani a »rakoncátlan« és »megbízhatatlan« görögkeleti híveket. Az egyház azonban továbbra sem szakadt el püspökétől és visszautasította azt a rendelkezést... VFÜ, 1946. október 8. („Horthy és Hóman kisebbség-ellenes rendelete alapján zaklatják a vásárhelyi görögkeleti híveket”) Eredeti kiemelés.

17 Az 5. pont szerint „háborús bűnös” az is, aki „valamilyen német alakulatnak a magyarság érdekeit sértő adatokat szolgál-

tevékeny részük volt a németbarát hangulat kialakulásában és terjesztésében". A följelentést és a tanúvallomási jegyzőkönyveket megküldte a népügyészségnek és kérte, hogy a fenti két személyt helyezték előzetes letartóztatásba. Erre azonban „csak” jó másfél hónappal később került sor. (A késlekedés okát nem lehet megismerni a fennmaradt iratokból.)

Május folyamán tárgyalta az I. sz. igazolóbizottság a lelkész ügyét.¹⁸ A vád ugyanaz volt ellene, mint amely Balogh Sándor ügyében is fölvetődött, de ezen kívül azzal is megvádolták, hogy ő üdvözölte a Volksbund nevében Szálasi Ferencet annak hódmezővásárhelyi látogatásakor.¹⁹ Május 26-án az igazolóbizottság határozatában megfosztotta állásától, és ügyét áttette a szegedi népbíró-sághoz.²⁰ Ő a határozatot megfellebbezte, ezért ügye a Budapesti Népbíró-ság, mint Igazolási Fellebbezési Bíró-ság elé került.²¹ (Az nem világos, hogy miért oda, hiszen az igazolóbizottsági határozatát megfellebbező dr. Ivánka Zoltán és Csáki Lajos ügye is a szegedi népbíró-ság elé került. Talán az lehet az oka, hogy állandó lakhelye Rákospalotán volt és nem Hódmezővásárhelyen.)

Feltehetően az állásvesztést kimondó határozat miatt (vagy – mint ahogy a népbíró-sági tárgyalásán állította – saját kérésére) a felettes joghatósága valamikor ebben az időben fölmentette a lelkési szolgálat alól.

A szegedi népügyészség június 12-én Balogh Sándort (a kihallgatását követően) előzetes letartóztatásba helyezte, de a lelkész esetében azonban erre nem került sor. Az nem egészen világos, hogy mi is történt pontosan, ugyanis a fennmaradt forrásokból két verziót ismerhetünk meg. Egy 1945. augusztus 14-i hódmezővásárhelyi rendőrségi feljegyzésben (melyet Vad János alezredes, a főkapitányság vezetője is aláírt) az olvasható, hogy aznap, amikor Baloghot előzetesbe helyezték, tehát június 12-én, a lelkészt (aki állítólag már június 1-én kiszabadult a helyi internálótáborból!) a politikai rendőrség – „*az orosz katonai parancsnokság szóbeli és azonnal végrehajtandó rendelkezésére*” – Szegedre kísérte a népügyészség Béke utcai fogházába. Onnan azonban 16-án „*felsőbb utasításra az oda beszállított politikai foglyokat felügyelet nélkül elengedték, és azóta dr. Wiener Tibor nem jelentkezett.*”²² A lelkész azonban egy 1946. augusztus 3-i rendőrségi vallomásában azt állította, hogy Vad alezredes „szabadságot adott” neki, hogy a hódmezővásárhelyi internálótáborból Budapestre távozhasson, ügyeinek intézése végett.²³

Vallomása több okból is megkérdőjelezhető. Egyfelől állítólag június 1-én távozatott az internálótáborból. (Az nem valószínű, hogy éppen az a Vad engedte ki nagylelkűen a táborból, aki nem csak nevében volt vad, hanem politikusként is.) Valószínűbbnek tartom azt a változatot, miszerint

tatott, vagy mint besúgó működött". Magyarországi Rendeleték Tára, 1946. 19.

18 Erről a helyi kommunista lap is beszámolt: „...rendőrségünk politikai osztálya bőséges bizonyítási anyagot tárt a bizottság elé: tiszta kép tárult fel ennek a rossz emlékű politikai kalandor papnak eléggé el nem ítélt magatartásáról” – írták az ügyéről. VN, 1945. május 29. („Ismét népbíró-ság elé utalta az igazolóbizottság dr. Wiener Tibor nyilas Volksbund-vezetőt”).

19 Szálasi Ferenc 1942. szeptember 7-én látogatott Hódmezővásárhelyre. Lásd az 1942. szeptember 4-i szolgálati jegyet. MNL CS-CSML, XXV. 8. fond, Nb. 537/1946., 33.

20 MNL CS-CSML HL, XVII. 405. fond, III. doboz, 2/III/1945. sz. határozat.

21 BFL, a Budapesti Népbíró-ság iratai, igazolásfellebbezési iratok (XXV.1.b. – 1741 – 1945). A pandémia miatt ezt a levéltári állagokat már nem állt módomban átnézni.

22 MNL CS-CSML, XXV. 8. fond, Nb. 267/1947., 183.

23 MNL CS-CSML, XXV. 8. fond, Nb. 267/1947., 5.

június 12-én valóban a szovjetek parancsára kísérték Szegedre, ám az, hogy a „felsőbb utasítás” kitől származhatott, feltehetően örökre titok marad.

Mivel tehát június 12-én a gyanúsított Wiener a négy nappal korábbi szabályszerű idézés ellenére nem jelent meg, és nem mentette ki magát, a népügyészség 599/1945. nü. szám alatt átiratot intézett a hódmezővásárhelyi főkapitánysághoz: *„Tekintettel a nevezett által elkövetett bűncselekményre alkalmazandó büntetés nagyságára, a szökés veszélye fennáll, ellene a Bp. 141. §. 2. pontja alapján előzetes letartóztatásnak van helye.”* Ennek következtében nevezett ellen elővezetési parancsot bocsátott ki, és felhívta a főkapitányságot, hogy a delikvenst a *„szükséges kényszerítő eszközök, esetleg karhatalom igénybevételével is”* állítsa elő.²⁴ Talán a fenti felhívás következtében Vad János július 6-án 118/po./1945. számú véghatározatával elrendelte a rendőrhatalom őrizetbe helyezését, vagyis internálását. Ezt azzal indokolta meg, hogy *„Wiener Tibor dr., mint a helyi Volksbund szervezője és vezetője a fennálló állami és társadalmi rend szempontjából veszedelmes, hogy a közéletben kint legyen. Az I. sz. Ig. Biz. tárgyalása alatt megállapították, hogy veszedelmes politikai kalandor, aki a politikai nézeteit akként változtatta, amint részére a legelőnyösebb volt.”*²⁵

A már hivatkozott 1946. augusztus 3-i jegyzőkönyv szerint először Romániába, majd onnan Jugoszláviába szökött, ahonnan Amerikába akart tovább menni. Itt újabb kérdés merül fel: miért szökött Romániába, ha a családja után akart menni? Logikusabb lett volna Ausztrián vagy esetleg egyből Jugoszlávián és Olaszországon keresztül kiszökni! Egyébként Jugoszláviában elfogták, mert az iratai nem voltak rendben. Nagy szerencséje volt, mert sváb neve miatt akár a hírhedett járeki/tiszaistvánfalvi vagy a gádori haláltáborba is hurcolhatták volna a sok ezer bácskai szerencsétlen sorsú sváb közé. Ehelyett augusztusban kitoloncolták Magyarországra. Ezekután felszökött a fővárosba, és egy évig ott bujkált.²⁶ (Lehet, hogy a rákospalotai apósánál húzta meg magát.)

1946. július 31-én Koltai Vilmos ávós hadnagy fölismerte egy budapesti utcán. (Ez újabb kérdést vet föl: miként lehetséges az, hogy a hódmezővásárhelyi politikai nyomozó „csak úgy” belebotlott a fővárosban a körözött lelkészbe?) Elfogásáról így számol be a hódmezővásárhelyi kommunista napilap: *„Újból sikerült a rendőrség politikai nyomozóinak egy »nagyobb vadat« elkapni a pesti dzsungelban. [...] A legutóbb elfogott Kun Béla²⁷ után most dr. Wiener Tibort sikerült kézrekeríteni, aki a bejelentőlapján mint nyugalmazott görögkeleti lelkész szerepelt, és azt állította, hogy a görögkeleti egyháznál dolgozik. Wiener a vásárhelyi politikai nyomozót nem ismerte, és amikor az igazoltatásra szólította fel, gyanútlanul bement neki minden adatot. Csak akkor lepődött meg, amikor a detektív emlékeztette vásárhelyi dolgaira, és kebelbarátjára, Keppingerre. A szakállas volksbundista egészen megtört a sok bujdosás alatt. Minden ellenkezés nélkül követte a nyomozót*

24 MNL C5-CSML, XXV. 8. fond, Nb. 267/1947., 93.

25 ÁBTL, 3.1.9. V-34192, 17.

26 Időközben „bűntárs”, Balogh Sándor – akit 1946. január 23-án első fokon három év börtönre ítélték – is megszökött, őt, csak 1947 januárjában fogták el.

27 Kun Béla (Hódmezővásárhely, 1875–1954) laptulajdonos, szerkesztő, politikus, a két világháború között országgyűlési képviselő. 1945 szeptemberében Budapestről hozták vissza Hódmezővásárhelyre, pár hétre leinternálták. 1946 márciusában „háborús és népellenes bűntett” elkövetésével állították népbíróság elé, de a Csaba-tanács 1947 májusában „csak” fél év börtönre ítélte. A népügyész föllebbezése miatt ügye a NOT elé került. A másodfokú ítélet nem ismeretes, dossziéja hiányzik a szegedi levéltárban.

a budapesti főkapitányságra, ahonnan azután Vásárhelyre szállították.”²⁸ Újabb internálása 1946. augusztus 1-től 1947. április 1-ig tartott, majd hamarosan előzetes letartóztatásba helyezte a szegedi népbürokrácia.

Mialatt Wiener az internáltak keserű kenyerét ette, 1946. december 18-án Schultz Csedomir szentendrei görögkeleti lelkész – akinek 1945 előtti joghatósága alá tartozott a hódmezővásárhelyi egyházközség – levelet írt Rajk László belügyminiszternek, melyben kérte az idős, beteg lelkész szabadlábra helyezését. Azt nem tudni, hogy ezen kérvény hatására-e, de egy belügyminisztériumi véghatározattal 1947. április 1-én kiengedték a Buda-déli Központi Internálótáborból (egyébként vele együtt raboskodott Vásárhelyi (Zsarkó) Lajos hódmezővásárhelyi református lelkész is), ezután apósához költözött, Rákospalotára, ahol rendőri felügyelet alá helyezték.

Ezt követően ismét csak megmagyarázhatatlan dolgok történtek. Ahelyett, hogy a népbürokrácia heteken belül vádat emelt volna ellene, majd elkezdődött volna a pere, nem történt semmi sem. Az iratokból csupán annyi derül ki, hogy Wienernek az internáló táborból történő szabadulását követő napon (!) Balogh Sándor egy, a szegedi ügyészségi fogházból a népbíróságnak címzett beadványában kérte a korábban benyújtott perújrafelvételi kérelmének soronkívüli tárgyalását, mert megtudta (vajon honnan?), hogy az ellene felhozott egyik vádpont koronatanúja, Wiener, akit (az előző nap!) „internálás alól a belügyminiszter felmentett”, a rákospalotai lakhelyét „kivándorlási szándékkal készül elhagyni”.²⁹ (Feltételezett kivándorlási szándékáról a hódmezővásárhelyi szociáldemokrata lap is beszámolt egy kis hírben.³⁰) Balogh beadványának azonban egyelőre semmiféle következménye nem lett. Bár dr. Lippay László népbürokrácia a beadvány kelte után két héttel, április 16-án indítványozta a lelkész előzetes letartóztatásba helyezését (arra hivatkozva, hogy kivándorolni készül), az újpesti kapitányság államvédelmi osztálya – érthetetlen módon – csak majdnem egy hónappal később intézkedett.

Május 12-én – egy dr. Kiss Dezső szegedi népbíró által még előző hó 21-én kiadott Nb. 98/3/1947. számú elfogatóparancs nyomán – Dézsi Imre rendőrnagy – „a Balogh Sándor ellen indított bűnyűgyben a gyanúsított Wiener” előállította az újpesti kerületi kapitányságon, ahol őrizetbe vették.³¹ (Bár le kellett volna őt kísérni Szegedre, de „az anyagi ellátmány és a megfelelő kíséret hiánya miatt” ezt nem tették meg...³²)

A Budapesten előzetes letartóztatásba helyezett gyanúsítottat május 17-én kísérték le Szegedre, ahol a népbürokrácián 21-én kihallgatták. Ekkor kijelentette, hogy egészségi állapota jó, a rákospalotai rendőrségen nem bántalmazták. Dr. Lippay László népbürokrácia közölte vele, hogy az Nbr. 13. §.

28 VN, 1946. augusztus 3. („Elfogták Budapesten Wiener Tibort”). A kommunista firkász cikke végén azt is állította, hogy Wiener a világháború alatt „tenyérmű nagy horogkeresztrel a mellén járkált az utcán”. A kommunista napilap számos esetben terjesztett koholmányokat, hazugságokat (lásd id. Zaka Ferenc esetét). Természetesen ez az állítás sem felelt meg a valóságnak.

29 MNL CS-CSML, XXV. 8. fond, Nb. 98/1947. 79.

30 AÚ, 1947. április 12. („Elköltözött a vásárhelyi Volksbund-vezér”). Ebben azt írják, hogy „ő volt itt a Volksbund-vezér s ő hangoskodott a német hitlerizmus nevében. Miután Vásárhelyen nincsen már talaja, a belügyminiszter engedélyével elköltözött Rákospalotára.” A volt lelkész az apósánál lakik, a családja egyébként kiköltözött az USA-ba, ám lehet, hogy „egyszer” ő is utánuk fog menni – írták.

31 ÁBTL, 3.1.9. V-34192, 5.

32 MNL CS-CSML, XXV. 8. fond, Nb. 267/1947., 68.

5. pontjában és az Nbnov. 12. §. 2. pontjában meghatározott „háborús és népellenes bűntett” elkövetésével vádolja. Közölte a népbíróság 98/1947/3. számú végzését is, mely szerint a Bp. 141. §. 2. pontja alapján elrendelte az előzetes letartóztatásba helyezését a fenti bűntett elkövetésének alapos gyanúja miatt. Miután kijelentette, hogy nem érzi bűnösnek magát, hasonlóképpen védekezett, mint 1945-ös rendőrségi kihallgatásakor. Valamikor 1938 körül belépett ugyan a Volksbund elődjébe, a „Kulturbund”-ba³³, „*ezt azonban – mondta – az egyház hierarchikus rendjének, illetve a budai gör. kel. szerb püspök joghatósága megvédése érdekében tettem, miután minden korábbi, erre vonatkozó kísérlet hiába való volt*”. Akkoriban ugyanis – a törvényes egyházi kánonok figyelembevétele nélkül – elindult a magyarországi görög-keleti egyház szervezése, amit az egyetemes görög-keleti egyház „*nem acceptálhatott*”. A belépésével sikerült is a hódmezővásárhelyi ortodox egyházköztség „*elkapcsolását eltolni*”. (Ami pedig a háborús bűntett vádját illeti, elmondta, hogy a már elítélt Balogh Sándor valamikor 1942-ben behozott hozzá egy németellenes dolgozatot, de tagadta, hogy ő azt a német követségnek juttatta volna el. Valójában Engelmann Miklós, a Volksbund területi titkára vitte föl a fővárosi központjukba, majd amikor a gimnazista azzal kereste meg, hogy sürgősen adja vissza a dolgozatot, mert különben kirúgják, ő azt visszaszerezte.)³⁴

Június 12-én dr. Lippay népbügyész 226/1947/6.nü. szám alatt megküldte a nyomozati iratokat és a vádiratot a népbíróságnak. Ebben Wiener ellen egy rendbeli, az Nbr. 13. §. 5. pontjában, mint a Btk. 70. §-a szerinti tettestárs és egy rendbeli, az Nbnov. 12. §. 2. pontjában meghatározott „háborús és népellenes bűntett” elkövetése miatt emelt vádat. Egyrészt azért, mert azt a bizonyos dolgozatot eljuttatta a budapesti Volksbund-központba, másrészt pedig azért, mert belépett a Volksbundba, majd annak szervezője, vezetője lett.³⁵

Másnap, 13-án a dr. Kiss Dezső tanácsvezető bíró vezette tanács „*a perben hozandó érdemleges határozathozatalig*” meghosszabbította az előzetes letartóztatás határidejét.³⁶

Egy hónap múlva, július 13-án dr. Kiss Dezső szeptember 4-ére tűzte ki a főtárgyalás időpontját, azonban augusztus 19-én a népbíróság a főtárgyalást „*hivatalos akadály miatt*” (erről nem lehet tudni, hogy mi is lenne) elhalasztották, majd újabb tárgyalási napnak október 9-ét nevezték meg.

A vádlott még július közepén egy beadványában kérte a népbíróságtól szabadlábra helyezését. A részletes indoklásban egyebek mellett arra hivatkozott, hogy összesen több mint egy évig volt internálva, az előzetes letartóztatásba helyezését pedig semmi sem indokolja. „*Tehát ellentmondás látszik a Belügyminiszter internálást megszüntető és a Népbíróság előzetesen letartóztató rendelkezése között*”, amit azzal magyarázott, hogy a népbíróságnak nem álltak rendelkezésére az internálásával kapcsolatos iratok. Beadványa végére kézzel odaírta: „*Az a feltevés, hogy illegálisan ki akarok vándorolni, teljesen légbőlkapott, és semmiféle adat nem támasztja alá.*”³⁷

33 A még 1923-ban megalapított Magyarországi Német Népművelési Egyesületről, német rövidített nevén a Kulturbund-ról van szó, mely a Volksbund létrehozása után gyakorlatilag megszűnt.

34 MNL CS-CSML, XXV. 8. fond, Nb. 267/1947., 6–7.

35 ÁBTL 3.1.9. V-34192, 7.

36 MNL CS-CSML, XXV. 8. fond, Nb. 267/1947., 43.

37 MNL CS-CSML, XXV. 8. fond, Nb. 267/1947., 53–54.

Dr. Wiener Tiborral kapcsolatban, mint láthattuk, már eddig is több megválaszolhatatlan kérdés merült fel – így már meg sem tudunk lepődni azon, hogy a kérdések tovább sorjázanak. Tehát 1947. június 13-án a dr. Kiss Dezső vezette népbírószági tanács elrendelte az előzetes letartóztatását. Július 7-én azonban a BM 456.022/1947.IV/4. számú véghatározatával egy három főből álló bizottság (dr. Karczag Imre miniszteri tanácsos, dr. Dulin Jenő kisgazdapárti igazságügyi államtitkár, és dr. Szebenyi Endre kommunista belügyi államtitkár) megszüntette az internálását (sic!) és elrendelte a rendőrhatalósági felügyelet alá helyezését.³⁸ Ennek a véghatározatnak ellentmond az, hogy Hegedűs János hódmezővásárhelyi rendőrnagy, a politikai osztály vezetője 94/1946. pol. szám alatt a Magyar Államrendőrség Szentesi Főkapitányság Politikai Rendészeti Osztályának megküldött átiratában azt írta, hogy Wienert, aki még az előző év nyarán „ismeretlen körülmények között megszökött, Budapesten az egyik nyomozóm elfogta, és Hódmezővásárhelyre visszakísérte.” (Akkor most egy hódmezővásárhelyi nyomozó fogta el vagy az úpester kapitányság vette őrizetbe?) Végül azt közölte Hegedűs, hogy Wienert átkísérteti a szentesi internálótáborba.³⁹ Onnan október 2-án átkísérték a Buda-déli Központi Internálótáborba.⁴⁰ Ezek az egymásnak teljesen ellentmondó adatok nem igazán teszik lehetővé a tisztánlátást...

Úgy látszik, a szegedi népügyészségnek nem volt tudomása a fenti kaotikus viszonyokról, mert indítványozta a népbírószágnak, hogy utasítsa el a vádlott szabadlábra helyezése iránti kérelmét és hosszabbítsák meg újabb három hónappal az előzetesben tartását. Augusztus 13-án dr. Lippay László népügyész arra hivatkozott, hogy „a kiszabandó büntetés előrelátható nagyságánál fogva még az internálásban eltöltött idő beszámításának esetében is, terhelt szökésétől tartani kell, mert kívándorlására az előkészületeket megtette.”⁴¹ Észrevételét a népbírószág elfogadta és 16-án elutasította a vádlott kérelmét. (Akiről nem lehet tudni: előzetes letartóztatásban, internálótáborban volt vagy ref. alatt állt?)

Dr. Wiener Tibor – ügyvédje⁴² útján – szeptember végén két és fél oldalas észrevételt fűzött a vádirathoz. A Volksbund-tagságot illetően megismételte korábbi érvelését. A hódmezővásárhelyi gyülekezet a budai szerb ortodox egyházmegyéhez tartozik, de a Hóman-féle kultuszminisztérium a harmincas évek végén felszólította, hogy a budai joghatóság alól függetlenítse magát, ám ő erre nem volt hajlandó. Erre a hívek között is mozgalmat indítottak az elszakadás érdekében.⁴³ Ekkor és emiatt döntött úgy, hogy belép a „Kulturbund”-ba, abban reménykedve, hogy akkor a „németbarátnak” gondolt Hóman Bálint vallás- és közoktatási miniszter békén fogja hagyni. „Belépésem tehát

38 ÁBTL 3.1.9. V-34192, 14. (Az a furcsa, hogy a ref. alá helyezését még 1947. április 1-én elrendelte egy véghatározatával dr. Mónus István hódmezővásárhelyi rendőrfőtanácsos. 3.1.9. V-34192, 16-17.)

39 ÁBTL 3.1.9. V-34192, 21.

40 I. h.

41 MNL CS-CSML, XXV. 8. fond, Nb. 267/1947., 32.

42 A lelkes eleinte védőügyvéd kirendelését kérte, majd a vádemelést követően édesanyja egy budapesti ügyvédet hatalmazta meg, hogy képviselje fia érdekeit, pár nap múlva azonban a szegedi ügyvédi kamara egy szegedi ügyvédet jelölt ki védőjéül, aki valószínűleg lemondott, ezt követően újabb védőt kapott, végül 1947. szeptember 26-án dr. Balázs Béla szegedi ügyvédet hatalmazta meg a vádlott, hogy őt ügyében képviselje.

43 A mozgalom mögött egy Misán János nevű egyháztag állt. Lásd a korábban hivatkozott cikket („Horthy és Hóman kisebbség-ellenes rendelete alapján zaklatják a vásárhelyi görögkeleti híveket”) valamint a szociáldemokrata párt helyi lapját: AÚ, 1946. október 17. „Mi a valóság a görög-keleti egyház körül?”

nemesebb cél érdekében, és pedig valóban közvetett kényszerű körülmények következtében következett be." (Eredeti kiemelés – V. G.) Ő akkor lépett be a Bundba, amikor Németország „meglehetősen jó viszonyban” volt a Szovjetunióval és Jugoszláviával, tehát „háborús bűnösségről” szó sem lehet – érvelt. „De egyébként sem azonosítottam magam a németek ideológiájával, s az igen távol állt tőlem.” – írta. (A városban nem is igen laktak németek, a Volksbundnak hozzávetőlegesen huszonöt-harminc tagja volt az ő idejében, és ez a szám később sem emelkedett meg jelentősen.) „Az én belépésem kizárólag egyházam célját szolgálta” – szögezte le még egyszer. Ráadásul, amikor megszállták az országot a németek, a Gestapo vizsgálatot folytatott ellene, majd a Volksbund kizárta a tagjai közül. „Nagy lelki vívódás után léptem be a németbarát egyesületbe egyházam érdekében. Akkor azt hittem, hogy ezzel egyházamat, tehát nemes célt védek. [...] Rossz szándék sohasem vezetett, s ezért reményem van rá, hogy a Népbíróság jóindulatúlag bírálja el ügyemet.” – írta.⁴⁴ (A Balogh Sándor-féle „dolgozat-lopással” kapcsolatban megismételte a korábbi vallomását.) Kilenc személyt kért tanúként beidézni, közülük öten egyháza képviselői voltak, ketten pedig volt Volksbund-tagok. A kért személyek közül azonban csupán egy görögkeleti lelkészt idéztek be.

Október 9-én Szegeden tartották meg a nyilvános főtárgyalást. A tanácsot dr. Kiss Dezső vezette, a népbírák: Csamangó István (FKGP), Fábián Albertné (MKP), Ivánkovic Ferenc (PDP), Kiss Szilveszter (szakszervezetek), Komáromi István (SZDP) és Maróti János (NPP) voltak. A vádat dr. Serényi György képviselte. A görögkeleti lelkész – aki ismételtelen kijelentette, hogy nem érzi bűnösnek magát – korábbi érvelését ismételte meg: egyházi érdekből lépett be a Volksbundba, ugyanis Hóman Bálint álláspontja az volt, hogy „a görögkeleti szerb egyházat el kell szakítani a budai püspökségtől, és be kell olvasztani a görög-keleti magyar egyházba”. Ő úgy gondolta, hogy majd a Volksbundban, „a németek szárnya alatt” őt és az egyházát „nem fogják bántani”. Ez a számítása be is jött, ugyanis míg a szentesi és a kecskeméti egyházközségeket elszakították a budai püspökség joghatósága alól, addig a hódmezővásárhelyit nem. A „felszabadulás” után kérte püspökét, hogy ne kelljen Hódmezővásárhelyre visszamennie, de ő csak a népbírósági eljárás lefolytatása után dönt a sorsáról.

Védője kérésére elsőként Gruncsics Milán szegedi ortodox lelkészt (aki 1931 óta ismerte a vádlottat) hallgatták ki. Ő megerősítette a korábbi vallomását: Wiener egyházi felettesei tudomásával, és egyháza védelmében lépett be a Volksbundba. 1941 körül (amikor ő börtönben volt) híveitől hallotta, hogy a vádlott „a németek védőszárnya alatt meg tudta csinálni”, hogy ne vegyék el a hódmezővásárhelyi és szegedi egyházközségeket. (A védelem tanúját nem eskették meg.) A védő felolvasta azt a levelet, amit Schultz Csedomir 1946. december 18-án írt Rajknak. Ebben a szentendrei püspöki titkár arról tájékoztatta a kommunista belügyminisztert, hogy a „lelkiekben joghatósága alá tartozó” volt hódmezővásárhelyi lelkész „taktikai okokból a Volksbund tagja lett, hogy a Hóman-Jeszenszky-féle szerb kisebbségellenes akcióban oltalmat nyerjen egyházközsége és hívei részére.” Végül nyomatékosan leszögezte: „nevezett lelkész kizárólag egyházközsége és hívei védelme érdekében” vállalta magára a Volksbund-tagságot.⁴⁵

44 MNL CS-CSML, XXV. 8. fond, Nb. 267/1947., 55–58.

45 MNL CS-CSML, XXV. 8. fond, Nb. 267/1947., 61–63.

A tanúként beidézt (és mint említettem, első fokon már elítélt) Balogh Sándor – ellentmondva korábbi vallomásainak – megvédte a lelkész, azt állítva, hogy nem ő juttatta el az ominózus dolgot a német követségre.

Keppinger Károly (aki az egyik tanú szerint rossz viszonyban volt a vádlottal!) azonban – ellentétben Balogh Sándorral –, kimondottan terhelően vallott rá. Azt állította, hogy a vádlott volt a Volksbund helyi csoportjának legelső tagja, abban „szervezési munkát végzett, és ő volt a helyi szervezet vezetőhelyettese. 1942. évben helyi csoportvezető lett. Nincs tudomásom arról, hogy 1944. évben kizárták volna.” Ez utóbbi állítását azzal magyarázta, hogy a német megszállás után tolmácsként működött a németek mellett. „Vádlott a Volksbundban aktív szerepet játszott. Az, hogy helyi csoport nem fejlődött ki, nem az ő érdeme. Hmvasárhelyen ugyanis nem volt talaja a Volksbundnak.” (Ennek kapcsán fölmerül a jogos kérdés: ha ezt tudta a világháború alatt is Keppinger – már pedig tudta – ő miért lett a Volksbund első vezetője?) Egyébként az ominózus dolgot szerinte igenis a vádlott lopatta el a gimnazista fiúval. A későbbi tanúvallomások a Balogh Sándor-féle ügygel foglalkoztak és a vádlott felelőssége tekintetében, ellentmondtak egymásnak.⁴⁶

A tanácskozási jegyzőkönyv szerint a népbírák a vádlott bűnösségében egyetértettek, csupán annak mértékében volt eltérés. Míg a kiscgazda, a szociáldemokratapárti és a parasztpárti népbírók „csak” két, a demokrata párti népbíró pedig három, addig a kommunista és a szakszervezetis népbírók öt év börtönbüntetésre szavaztak. Mivel nem alakult ki szavazattöbbség, a tanácsvezető bíró szava döntött: a vádlott büntetése három év. (Az előzetes letartóztatás tekintetében a demokratapárti, a kommunista és a szakszervezetis delegáltak a letartóztatás meghosszabbítása, míg a többiek a szabadlábra helyezés mellett szavaztak – a patthelyzetet dr. Kiss Dezső oldotta fel: továbbra is előzetesben maradt Wiener Tibor.)

A népbíróság tehát az Nb. 267/1947/10. számú ítéletében kimondta: a „háborús és népellenes bűntettel” vádolt hatvanéves görögkeleti lelkész „bűnös az Nbr. 13. §. 5. pontjában meghatározott háborús és az Nbnov. 12. §. 2. pontjában meghatározott népellenes bűntettben”, ezért az Nbr. 14. §. d) pontja és az Nbr. nov. 1. §. 1. bekezdése, valamint a Btk. 96. és 99. §-ai alkalmazásával főbüntetesként három év börtönbüntetésre ítélték – az előzetesben eltöltött négy hónap és huszonnyolc nap beszámításával. A népbíróság azonban meglehetősen „furcsán” számolt: valójában Wiener összesen tizenhárom hónapot töltött az internáló táborban, és majdnem öt hónapot rendőrségi őrizetben, illetve előzetes letartóztatásban! (Mellékbüntetesként öt év politikai jogvesztésre ítélték.)

Az indoklásban az olvasható, hogy az ítélet a vádlott „részbéli ténybeli beismerésén”, valamint a vádnak a főtárgyaláson kihallgatott tanúi vallomásain alapult. A népbíróság nem fogadta el a vádlottnak azt a védekezését, hogy csak azért lépett be a Volksbundba, hogy megvédje az egyházát, mert amikor 1939-ben belépett, a német szervezetnek még nem volt akkora „hatalma”, hogy meg tudták volna akadályozni a szerb ortodox egyház „bekebelezését”, amikor pedig a németek lerohanták 1941-ben Jugoszláviát, nem lehetett remélni, hogy épp a szerb egyházat védik meg Budapest ellenében. Azt is figyelembe vették, hogy két tanú szerint a Volksbundban „élénk tevékenységet” fejtett ki. A védelem bizonyítási indítványát éppen azért mellőzték, mert az csak arra irányult, hogy

46 MNL C5-CSML, XXV. 8. fond, Nb. 267/1947., 10–18.

bizonyítsa, milyen okból lett volksbundista – csakhogy ez nem magyarázza azt, miért tartott ki mindvégig a szervezet mellett 1941 után is.⁴⁷

Az ítélet kihirdetését követően dr. Serényi György népügyész súlyosbításért történő fellebbezést jelentett be és indítványozta az előzetes fenntartását. A védő az ítéletben – perorvoslat hiányában – megnyugodott, de a bejelentett semmisségi okokat (mert az általa kért tanúk meghallgatását a népbíróság elutasította) fönntartotta, és kérte védenca szabadlábra helyezését. Mint korábban szó volt róla, a népbíróság ezt elutasította.

A három hódmezővásárhelyi politikai lap közül a kisgazdapárti Vásárhelyi Független Újság röviden, de tárgyyszerűen, míg a szociáldemokrata Alföldi Újság a kommunista bulvárlapra jellemző stílusban „tájékoztatót” a népbírósági tárgyalásról, illetve az ítéletről: „*az elmúlt rendszer egyik ismert alakja volt*” a lelkész, ő is „*típusa volt az új német szellem egyik megszedítettjének, akiben Hitlerék uralomra jutása után fellángolt a német vér, s addigi magyarsága helyett »nagynémetiségét« hirdette.*” Az ügyét most tárgyalta a népbíróság, „*ahol népellenes cselekedetei teljesen felszínre kerültek*”.⁴⁸

Érdekes módon Wiener „bűntársa”, Balogh Sándor szerencsésebbnek bizonyult. Még 1947 februárjában perújrafelvételi kérelmet nyújtott be, melyet a népbíróság elfogadott, áprilisban szabadlábra helyezték, majd – hosszas tanúkihallgatások után – a népügyészség 1948 júniusában indítványozta az újrafelvételi tárgyalás megtartását. Végül az 1948. október 16-i főtárgyaláson a „háborús bűntett” vádjára alól fölmentették, míg a „népellenes” bűntett elkövetése miatt egy év börtönbüntetést kapott, amit a vádlott előzetes letartóztatásával és „*a kiállott börtönbüntetésével teljes egészében kitöltöttek*” vettek.⁴⁹ A részletes indoklás szerint nem bizonyítható, Balogh tudta azt, hogy Wiener mi célból kérte el tőle az ominózus dolgozatot, de a tárgyalás során ismételten az is bizonyítást nyert, hogy nem Wiener juttatta azt Budapestre!

A népügyész fellebbezése miatt tehát Wiener iratcsomója a budapesti népfőügyészségre került, ahol november 25-én dr. Szűcs János népfőügyész azzal küldte tovább azt a Népbíróságok Országos Tanácsának, hogy a füllebbezést fönntartja. A NOT azonban több mint egy évig nem foglalkozott Wiener ügyével. Talán valahol, valakik elfektették az iratokat? Erre a kérdésre megint nem lehet választ adni. Amikor 1948. november 12-én Wiener igazoló fellebbezési ügyében a budapesti népügyészség – mint fellebbezési fórum – a szegedi népügyészségtől kérte az elítélt iratcsomóját, a következő év január 4-én dr. Kovács Tibor népügyész arról értesítette a budapesti felet, hogy a bűnügyi iratokat még 1947. november 22-én fölterjesztette a NOT-nak, ahonnan máig sem kapták azokat vissza. (Az azonban furcsa, hogy egy nappal korábban, tehát január 3-án dr. Gönczi György budapesti népügyész a fővárosi népbíróságnak címzett átiratában azt indítványozta, hogy az hagyja jóvá a hódmezővásárhelyi igazolóbizottság határozatát, az iratokat pedig – „*a folyamatban lévő bűnügy befejezhetősége*

47 MNL CS-CSML, XXV. 8. fond, Nb. 267/1947., 20–22.

48 AÚ, 1947. október 11. „Három év börtönre ítélték Wiener Tibor dr. vásárhelyi lelkészét”.

49 MNL CS-CSML, XXV. 8. fond, Nb. 98/1947. 58.

miatt” sürgősen küldjék vissza.⁵⁰ Úgy látszik, addigra kiderült, hogy nem Szegeden fekszenek el az iratok.)

Ami az igazolóbizottság határozata elleni fellebbezési ügyét illeti, a Budapesti Népbíróság, mint Igazolási Fellebbezési Bíróság dr. Rátay György vezette tanács (tagjai: dr. Gyöngyösi Dezső, dr. Visszavics Béla, dr. Komlós László, és dr. Nesselfeld Géza) az Nb.lg.II.1741/1945. sz., 1949. február 7-én meghozott határozatában az igazolási ügyében a hódmezővásárhelyi I. sz. igazolóbizottság által 1945. május 26-án kelt ig.biz.I./3/1945. számú, állásvesztést kimondó határozata ellen bejelentett fellebbezést a 4080/945. M.E. számú rendelet és a 10.000/947. kormányrendelet 12. §-a alapján visszautasította. Az indoklásban az olvasható, hogy „*az igazolás alá vontra, mint közalkalmazottra vonatkozólag a 10.000/947. Korm. rend. 12. §-a akként intézkedik, hogy az 5000/946. ME. (B-lis-ta) rendelet folytán szünetelő eljárás lefolytatását 30 napon belül kérelmezni kell. E határidő 1947. szeptember 13.-án letelt, igazolás alá vont az eljárás folytatását nem kérte, ezért a hivatkozott jogszabály értelmében a fellebbezést visszautasítani kellett.*”⁵¹ Tulajdonképpen azért utasították el a fellebbezését, mert a határidő lejárta előtti hetekben-hónapokban éppen előzetes letartóztatásban volt, és a vádemelésre, majd pere megkezdésére várt.

Végül majdnem másfél évvel az elsőfokú ítélet kihirdetése után, 1949. március 25-én a dr. Aradi István vezette fellebbviteli tanács (dr. Kiss György – SZDP, előadó, dr. Kovács Géczy József – FKGP, dr. dr. Fűvessy Andor – NPP, dr. dr. Ágoston Pál – MKP, szavazók) meghozta a NOT.V.3404/1947/15. számú ítéletét: a semmisségi panaszt elutasították és helybenhagyták az elsőfokú ítéletet, a két év tíz hónap, tizenkét nap előzetesben eltöltött idő beszámításával. Az indoklásban a fellebbviteli tanács a védő semmisségi panaszra kapcsán arra hivatkozott, hogy az általa „*indítványozott tanúk kihallgatásának mellőzése következtében nem maradt olyan ténybeli adat felderítetlenül, amely a büntetőigény bármely mérvű megerősítését eredményezhette volna.*”⁵²

Március 29-én dr. Kovács Tibor népbügyész megküldte az államügyészségnek a jogerősen elítélt dr. Wiener Tibornak a NOT által kiállított értesítőlapját, egyben közölte, hogy az elítélt jelenleg a szegedi Országos Büntetőintézetben (közkeletű nevén a Csillagbörtönben) tölti szabadságvesztését. Május 13-án a Kozma utcai Budapesti Országos Büntetőintézet értesítette a népbügyészséget, hogy a jogerősen három évre ítélte, és a szegedi törvényszéki fogházból 1949. november 14-én az intézetükbe szállított dr. Wiener Tibor a szabadságvesztés-büntetését kitöltötte és aznap szabadon bocsátott.

Végezetül meg kell jegyezni: dr. Wiener Tibornak alapján véve azért kellett bűnhődnie, mert a Volksbund tagja, és egy rövid ideig tisztségviselője volt. (Az azonban már egyáltalán nem érdekelte a népbíróságot, hogy miért lépett be!) Mind ehhez azonban azt is hozzá kell tennem, hogy ilyen nagyságú büntetést a többi népbíróság elé állított hódmezővásárhelyi volt Volksbund-tagra nem szabtak ki. Mindnyájan megúszták fél- vagy egy év börtönbüntetéssel. Hogy a görögkeleti lelkesre

50 BFL, XXV.1.b fond, 1741/1945. sz. 6.

51 BFL, XXV.1.b fond, Nb. 1741/1945. sz. 5.

52 MNL CS-CSML, Nb. 267/1947., 42.

miért sújtottak le jobban? Ezt az utolsó kérdést csak a további kutatások után lehet – ha egyáltalán lehet – megválaszolni.

Több mint tíz évvel a szabadulása után, 1962-ben a családját követve dr. Wiener Tibor is az Egyesült Államokba költözött – ám ott nem találta a helyét, ezért két év múltán hazajött. Hogy a Kádár-rendszerben hetvenhét évesen megtalálta-e a helyét, nem lehet tudni. 1978. október 27-én hunyt el a gödöllői szociális otthonban.

Keppinger Károlyon és dr. Wiener Tiboron kívül más hódmezővásárhelyi személyek (Schuch József, Kathrein Kristóf, Hoche Lajos, a felesége, egyik lánya, valamint Csulena János és felesége) is a népbíróság elé kerültek, azonban ők csak a „kis halak” voltak. Engelmán Miklós és az alapító tagok többsége nyilvánvalóan elmenekültek a városból, azért kerültk el a felelősségre vonást. A hódmezővásárhelyi volksbundistákat – legalábbis azokat, akik helyben maradtak, illetve visszatértek lakóhelyükre – nem amiatt állították népbíróság elé, mert bármiféle bűnt követtek el 1945 előtt, csupán azért, mert német származásúak voltak. Elvégre Európában 1945-ben a német nemzetet kollektíve bűnössé tették a náciak tetteire hivatkozva – és ennek a felfogásnak Hódmezővásárhelyen is következménye lett.

III. A NEMZETI FRONTTÓL A NYILASKERESZTES PÁRTIG

Nyilasok Magyarországon, Hódmezővásárhelyen

A 20. század két nagy szélsőjobboldali eszmeáramlatának, a Benito Mussolini nevével fémjelzett olasz fasizmus, valamint az Adolf Hitlerhez köthető németországi nemzeti szocializmus történelmének könyvtárnyi szakirodalma van. Emiatt, itt ezek bemutatásával nem foglalkozok, csupán annyit jegyzek meg, hogy a szélsőjobboldali ideológia azért is vált népszerűvé az olasz, német (magyar, román stb.) társadalmak nagy része számára, mert pozitív jövőképet, anyagi jólétet ígért (akárcsak a szélsőbaloldal).

Nem volt ez másként a magyarországi szélsőjobboldali mozgalmak, pártok esetében sem.¹ A Horthy-korszak egyik legégetőbb problémája az agrárkérdés volt, amelyet részben a múltból örökölt torz agrárbirtok-szerkezet okozott. A korai szélsőjobboldali mozgalmak a megoldatlan agrárkérdés, a földnélküli szegényparasztság, az „agrárproletariátus” súlyos helyzetét állították propagandájuk középpontjába. (Lásd például Böszörmény Zoltán Kaszaskeresztes Pártjának sikerét a Viharsarokban.) A szélsőjobboldali pártok azonban nem csak a szegényparasztság, hanem a nagyipari munkásság problémáival² is foglalkoztak. Szálasi Ferenc több pártformációjának is volt munkás tagozata, melyben számos volt kommunista megfordult. Az egyik legismertebb kommunista múltú nyilas Péntek István, a szélsőjobboldali párt fő „ideológusa” és Kassai-Schallmayer Ferenc voltak. A nyilas propaganda tehát hatással volt a társadalom egy részére, sokan ebben a pártban látták egyfajta társadalmi reform lehetőségét, de a párt radikálisai ezzel nem elégedtek meg: magának a Horthy-rendszernek a megsemmisítésére törekedtek, teljes rendszerváltozást és „társadalmi forradalmat” akartak megvalósítani. Például az egyik nyilas csoport „Ököl” című lapjában a következőképpen fogalmaztak a párt programjáról: „A termelési eszközök fokozatos szocializálása, a nagybirtokok felosztása, a nagytóke államosítása, a jövedelmek szabályozása a célunk! Az új rendszer a kollektív gazdálkodás. Röviden: forradalmat akarunk!”³ (Ezzel kapcsolatban érdemes idézni egy volt 1919-es veterán, Csongrád nyilas városvezetőjének népbírsági tárgyalásán tett vallomásából: a Nyilaskeresztes Pártba

1 A kérdésről egyebek mellett lásd Ungváry, 2003.; Ungváry, 2004.; Paksy, 2013.; Paksy, 2013.; Máthé, 2013.; Máthé, 2019.

2 Az 1940-ben kiadott „Nemzetiszocialista káté – Nemzetnevelés” című brosúra kiemelten foglalkozott gazdasági problémákkal: az összes kérdés kétharmada ezeket tárgyalta.

3 Idézi Kovács, 2009. 47.

csak azért lépett be, mert egy toborzó-előadáson „*úgy éreztem, hogy az ott elmondottak megegyeznek korábbi, 1919-ben vallott kommunista elveimmel.*”⁴)

Korabeli iratok alapján nyilvánvaló, hogy a nyilaspárt „fénykora” – legalábbis ami a párttagság létszámát illeti – 1939 és 1941 közé tehető. Ezt követően új tagok bevonása elvértve sikerült, sőt számosan otthagyták a pártot, mert csalódtak benne. (Lásd az alább bemutatott hódmezővásárhelyi példákat.)

A legújabb kutatások⁵ szerint az első szélsőjobboldali szervezet 1929 januárjában hozta létre a hódmezővásárhelyi csoportját. A Magyar Fascista Párt azonban igen hamar megszűnt, márciusban feloszlatták. Egy hónap múlva egy újabb pártalakulat bontott zászlót a városban, Magyar Nemzeti Munkáspárt néven, de kis idő múltán ez is megszűnt. 1933 nyarán alakult meg a Meskó Zoltán-féle Nemzeti Szocialista Földműves és Munkáspárt, az alakuló gyűlésen megjelent maga a pártvezér is. 1934 elejétől a helyi szervezet vezetését egy rövid időre az a dr. Hódi András vette át, aki a második világháború alatt is aktívan politizált a szélsőjobboldalon.

1936-ban Salló János és Rajniss Ferenc újabb pártalakításba fogott. A Nemzeti Front – Magyar Szocialista Néppártnak 1938-ban alakították meg a hódmezővásárhelyi csoportját, melyet az a dr. Lázár Béla⁶ vezetett, aki 1939-ben a párt képviselőjelöltje lett, de nem jutott be a parlamentbe. Hamarosan ki is lépett a pártból. A Nemzeti Front azonban 1940-ben egyesült a Nyilaskeresztes Párt – Hungarista Mozgalommal, és a taglisták alapján minden párttagot automatikusan átvettek, sok esetben az illető akarata vagy tudomása ellenére.

1938 végén megalakult a Magyar Nemzeti Szocialista Párt – Hungarista Mozgalom helyi szervezete Katona Lajos vezetésével. A pártot a belügyminiszter hamarosan betiltotta, emiatt Hubay Kálmán és társai megszervezték a Nyilaskeresztes Pártot. Ennek hódmezővásárhelyi szervezetét 1939 novemberében hozták létre. Első elnöke (városvezetője) Meszlényi Ferenc kereskedő volt, az utóda pedig dr. Bán Imre orvos. A párt működéséről csak elszórt információk állnak az utókor rendelkezésére. A legtöbb forrás az 1942-es évből való, ugyanis ekkor dr. Beliczky Kálmán rendőrfőtanácsos (1940. augusztus 1-jétől 1944 októberéig volt a városi rendőrség vezetője) több jelentést írt a Belügyminisztérium Közbiztonsági Osztályára, melyek másolatban az 1945 utáni perének anyagai között fennmaradtak. Az 1942. március 1-jei keltezésű⁷ jelentésében azt írta, hogy a pártnak ezerhatszáz bejegyzett tagja van, de a szimpatizánsok száma eléri a négyezret. (Ehhez érdemes megjegyezni: 1939-ben a Hódmezővásárhelyen leadott mintegy tizenötezer szavazatból a Nemzeti Front közel háromezretet kapott. Ezek jó része nyilvánvalóan nem volt a Nemzeti Front tagja, de akik igen, azok a Nyilaskeresztes Pártba történő beolvadás után akarva-nem akarva a nyilasok tábort erősítették.)

4 Idézi Máthé, 2019. 181.

5 Lásd Zeman, 2019. 316–320.

6 Dr. Lázár Bélát 1945. április 20-án helyezték rendőrhatalósági őrizetbe, az internáló táborból november 1-ével szabadult. 1946. június 7-én a népügyészség „háborús bűntett” elkövetésével emelt vádat ellene, október 11-én a népbíróság Csaba-tanácsa fölmentette. (Kiderült, hogy a tudtán kívül írták be a Nyilaskeresztes Pártba, ott pedig semmiféle tevékenységet nem fejtett ki.) Az elsőfokú ítélet csak 1948. február 6-án emelkedett jogerőre. MNL CS-CSML, XXV. 8. fond, Nb. 620/1946.

7 MNL CS-CSML XXV. 9/c fond, B. IV. 4630/1950, 441/1942. „A Nyilaskeresztes Párt hódmezővásárhelyi helyi szervezetének működése”, 1–2.

A jelentés szerint Meszlényi helyettese Verók Péter Kokron gyári tisztségviselő volt, a helyettese pedig Tóth Ferenc cipész. „A pártüggyész dr. Széll Bálint⁸, jelenleg katonai szolgálatban van és Tóth István ügyvédek. Pénztáros id. Zaka Ferencz kályhászmester, ellenőrök Fábián Ferenc fényképész és Süle Sándor. A személy és államügyek intézője Benkő Antal újságárus, a szociális ügyeké Fodor Ferenc könyvkötő, a sajtóé dr. Kovács Ernő ref. kántor. [...] Az általános szervezési teendők – folytatódik a jelentés – vezetésével Havranek József vasúti raktárnokot, Tóth Mihály cipészt és Bányai József géplakatost, a nemzetszervezéssel Sente Antalt, a propagandával Hegedűs Sándor ércfényező és festőt, az üzemi és szakmai nyilvántartás vezetésével ifj. Mucsi Sándor Kokron gyári férfiszebát bízták meg. A helyi szervezetnek vannak csoportjai is, mint az ifjúsági csoport, Hódi János cipész, a női csoport B. Szabó Andrásné, a munkásság csoportja B. Szabó András kőműves, és a parasztság csoportja, az ú. n. parasztság széktartóság Török Imre kisbirtokos, illetőleg ennek katonai szolgálata folytán Fári István kisbirtokos vezetése alatt, ez utóbbi csoport kb. 200 taggal, amely a parasztság, a földmunkásság beszerzésével foglalkozik, nemkülönben a munkásság csoportosításai, és ennek üzemi és szakmai nyilvántartása különösebb figyelmet érdemel.” A parasztság „tulajdonképpen szellemi vezére” Nagy Pál kisbirtokos, aki a háttérből „irányítja a parasztság nyilas szervezkedését”.⁹

Beliczky közölte azt is, hogy még a múlt évben, vagyis 1941-ben több helyi nyilast rendőrhatalósági felügyelet alá helyeztetett, így például dr. Bán Imre orvost, valamint azt a Nagy Kardos Ernő joghallgatót (az ifjúsági csoport vezetőjét), akinek az esetét az alábbiakban mutatom be. Jelentésében megemlítette azt is, hogy 1944. január 21-én dr. Endre László, Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye közismerten antiszemita alispánja Hódmezővásárhelyen járt, és a városházán tartott beszédet, melyen mintegy kétszáz nyilas párttag is részt vett. A nyilas szervezkedés azért is aggasztotta a rendőrfőtanácsost, mert az kiterjedt a Kokron gyárra is, amely a világháború alatt hadiüzem volt.

A párt későbbi működéséről egyelőre nem áll rendelkezésemre levéltári forrás. Beliczky Kálmán 1946 tavaszi népbírósi perében nem került szóba az, hogy miként korlátozta a helyi nyilasok tevékenységét. Annyi bizonyos, hogy a második világháború éveiben igyekezett minden információt beszerezni velük kapcsolatban. Az egyik detektív, Sárközi János későbbi vallomása szerint értesülései nagy részét néhány nyilas párttagtól szerezte be: „Nagyon sok hírt és közleményt tudtunk meg Dr. Baán Imre, Havranek Lajostól, Meszlényi Ferenctől, akik beszélgetés során mondtak el olyan dolgokat, amire szükség volt.”¹⁰

Annak ellenére, hogy a második világháború alatt – Beliczky fentebb idézett jelentése szerint – állítólag mintegy másfélezer tagja volt Hódmezővásárhelyen a Nyilaskeresztes Pártnak, közülük elenyészően keveset voltak felelősségre. A Magyar Nemzeti Levéltár Csongrád-Csanád Megyei Le-

⁸ Dr. Széll Bálint ellen nem azért emeltek vádat 1945 nyarán, mert rövid ideig tisztséget viselt a Nyilaskeresztes Pártban, hanem amiatt, mert a 115. vasútépítő munkásszázad parancsnokaként állítólag kegyetlenkedett egyes, reábizott zsidó munkaszolgálatosokkal. Emiatt a szegedi népbírósi 1945. szeptember 3-án másfél év börtönbüntetésre ítélte, amit a Népbírósi Tanács (NOT) két évre súlyosbított.

⁹ MNL CS-CSML XXV. 9/c. fond, B. IV. 4630/1950. „A Nyilaskeresztes Párt hódmezővásárhelyi helyi szervezetének működése”, 1–2.

¹⁰ ÁBTL, 3.1.5. 0-14958/472. 15.

véltárban tucatnál alig több olyan népbíróági akta található, amely hódmezővásárhelyi volt nyilasok bűnperét tartalmazza. A korabeli helyi napilapokból azonban kiderül, hogy ennél több volt nyilas ellen indult népbíróági eljárás¹¹, bár a jogerős ítéletekről ritkán értesítették az olvasókat.

¹¹ Lásd például Czizok Mihály, Fodor Ferenc, György Vilmos, Mucsi Imre, ifj. Hódi András és Zsoldos Imre esetét, akiknek a népbíróági aktái nem találhatóak meg a Magyar Nemzeti Levéltár Csongrád-Csanád Megyei Levéltárában.

KRUZSLICZ JÁNOS, KÉZIMUNKA-TERVEZŐ

Kruzslicz János 1905. december 14-én született Hódmezővásárhelyen. Elvégezte a polgári iskola négy osztályát, a harmincas évektől kézimunka-tervezőként dolgozott. Családja nem volt.

Az 1930-as évek közepén a Magyarországi Szociáldemokrata Párt tagja lett, de csalódott a pártban, nem tartotta azt eléggé radikálisnak. 1938 végén először a rövid életű Magyar Nemzeti Szocialista Párt – Hungarista Mozgalom helyi szervezetébe lépett be, ahol propagandavezető, „szervezési főnök” volt.¹ A párt betiltása után, 1940. február 15-én a Nyilaskeresztes Párt – Hungarista Mozgalomnak lett a tagja. A pártnak nem csupán egyszerű tagdíj-fizetője volt (mint ahogy azt az egyik valómásában állította), hanem tisztségviselője is. 1940. december 12-től a „hírvető” osztályt vezette, ilyen minőségében tizenkilenc alkalommal tartott különféle témákban beszédet.² 1941. május 26-án Szálasi a helyi szervezet „munkás vezetőjének” nevezte ki. Júniusban öt napig ő volt a pártszervezet ideiglenes vezetője. 1942. február 1-én fegyelmivel kizárták a pártból. 1944 tavaszán ő is belépett a gr. Pálffy Fidélt³ által alapított Magyar Nemzetiszocialista Pártba⁴. A szovjet hadsereg bevonulása előtti héten Hódmezővásárhelyről Budapestre utazott, ott vészelte át az ostromot.

Első alkalommal 1945. április 1-én a Magyar Államrendőrség Budapesti Rendőrfőkapitányság Politikai Osztályán hallgatták ki. Ekkor egyebek mellett azt vallotta, a Nyilaskeresztes Pártba történt belépésének oka részben az volt, hogy „*helyesnek találtam a párt programját, részben pedig anyagi előnyöket vártam a párttól. 50 f[illér]-ért tagságot fizetem, a párt jelvényét állandóan viseltem, zöldinget⁵ akkor viseltem, ha valami hivatalos ügyben jártam el. A párt akkori vezetője Bán Imre orvos volt, belépésem után csak mint fizető tag működtem, majd később a propaganda vezetésével lettem meg bízva, még ez év júniusában pedig megválasztottak szervező bizottsági tagnak, ezt a tisztségemet kilépésem napjáig töltöttem be. A propaganda munkám plakátok terjesztésében és tagok szervezésében nyilvánult meg. kb. ötször felszóltam a helyi szervezetben, a szöveg rendszerint*

1 MNL CS-CSML, XXV. 8. fond. Nb. 612/1946. 26. (A korabeli dokumentum hitelesített másolata.)

2 MNL CS-CSML, XXV. 8. fond. Nb. 612/1946. 4.

3 Gróf erdődi Pálffy Fidélt (1895–1946), arisztokrata, szélsőjobboldali politikus. Végigharcolta a Nagy Háborút. Az 1930-as években több szélsőjobboldali pártban megfordult, majd 1941-ben néhány képviselő társával megalapította a Magyar Nemzetiszocialista Pártot. 1944. október 15. után a Szálasi-kormány tagja lett, 1946-ban a népbíróóság halálra ítélte, kivégezték.

4 A pártról lásd: Paksa, i. m. 234–235.

5 A zöld színű egyenruhát még 1928-ban, az egyik legelső, dr. Csomóss Miklós vezette szélsőjobboldali pártformáció ajánlotta a párttagoknak. Később a különböző szélsőjobboldali pártok más-más színű egyenruhát hordtak: a Böszörmény-párt tagjai barna színűt, Meskó Zoltán hívei pedig kéket, végül a nyilaskeresztesek szintén zöldet.

a munkás kérdésekről szöveget, tag gyűlések alkalmával szintén. Amikor Bán Imre, dr. Halmi László és Gyula, Nagykardos Ernő, Nagy Páll, Sándor Lajos és Vereg⁶ Péter, Holló István fölszóltak, én is hozzá szoktam szólani gyakran. A pártnak 1942. febr. 1-ig voltam a tagja. Ebben az időben azért léptem ki a párt szervezetéből, mert olyan dolgokat és visszaéléseket tapasztaltam a pártba, amit én nem bírtam elviselni. A pártból saját elhatározásomból léptem ki, nem pedig azért, mit első jegyzőkönyvembe foglaltattam, hogy én ott bomlasztó munkát fejtettem volna ki. 1942. februárjától nem vettem részt semmilyen párt mozgalomba mindaddig, míg Sándor Lajos szervezésére meg nem alakult Hódmezővásárhelyen a Pálfi Fidél vezetése alatt Magyar Nemzeti Szocialista Párt. Ebe a pártba 1944 áprilisában léptem be és szervező bizottsági tagként működtem és a propaganda osztályon segédkeztem.”⁷ 1944. október 1-jén Budapestre ment. Ezt azzal indokolta kihallgatója előtt, meg akarta úszni azt, hogy szeptember végén őt is elvigyék sáncására.

1945. április 2-án a Magyar Államrendőrség Budapesti Politikai és Rendészeti Osztálya 2810/1945. számú véghatározatával elrendelte az internálását, mert belépett Hódmezővásárhelyen a Nyilaskeresztes Pártba, és ott propaganda tevékenységet fejtett ki, majd 1944-ben a Pálffy Fidél-féle pártban is aktív szerepet töltött be. A fővárosi politikai rendőrségen ekkor úgy határoztak, hogy nem kell népbíróság elé állítani, mert „a nyomozás során, egyéniségének vizsgálatánál megállapítottuk, hogy megtévesztett ember.” Részben aktív tevékenységéért, részben „szélső jobboldali fertőzősége miatti veszélyességéért” azonban feltétlenül szükségesnek tartották az internálását.⁸

A Buda-déli internálótáborból 1945. szeptember 19-én kísérték le Hódmezővásárhelyre, és rendőrhatalmasi őrizetbe helyezték. A helyi kommunista napilap ezt így kommentálta: „A vásárhelyi rendőrség politikai osztálya nagyszerű fogást csinált Budapesten.” Elfogtak három hódmezővásárhelyit, a volt országgyűlési képviselő és laptulajdonos Kun Bélát, aki a Vásárhelyi Népe szerint „első számú közellenségünk” és a „dúsgazdag” dr. Temesváry Imre volt országgyűlési képviselőt. A harmadik személy „egy icike-picike akarnok – Kruzsliz János rajzoló, aki megpróbált a szociáldemokratáknál is érvényesülni, de amikor a baloldali tevékenységéért bekísérték a rendőrségre és kapott a detektívektől egy pofont, sírva fakadt, hogy »bácsi kérem, én nem voltam rossz fiú«. [...] A pofon emléke készítette Kruzslizot úgy látszik arra, hogy olyan helyre álljon, ahol azután bátorkodás nélkül legénykedhet.”⁹ (A lap stílusa önmagáért beszél...)

Az internálása 1946. január 7-én¹⁰ szűnhetett meg, mert aznap Bangó János százados, a Hódmezővásárhelyi Rendőrfőkapitányság Politikai Osztályának vezetője rendőrhatalmasi felügyelet alá helyezte. Ezt csak 1949. augusztus 26-án szüntette meg Kopácsi Sándor ügyosztályvezető (a későbbi budapesti rendőrfőkapitány, akit az 1956-os forradalom leverése után bíróság elé állítottak). Időközben azonban eljárás indult Kruzsliz ellen.

6 Helyesen: Verók.

7 ÁBTL 3.1.9. V-88018.

8 ÁBTL 3.1.9. V-88018, 2810/1945. sz. véghatározat.

9 VN 1945. szeptember 20. „A rendőrség hazaszállította Pestről Kun Bélát és Temesváry Imrét. Folym a város hírhedt közéleti gangsztereinek kihallgatása”.

10 A népbírósági tárgyalásán azt állította, hogy 1945. március 12-től október 30-ig állt internálás alatt.

1946. március 16-án, a szegedi népügyészségen dr. Pártos Imre népügyész a hódmezővásárhelyi főkapitányság politikai osztályának címzett átiratában elrendelte, hogy indítsanak nyomozást¹¹ ellene, mert „*alaposan gyanúsítható, hogy a helybeli nyilaskeresztes pártnak vezető tagja volt.*”¹² Utasította a politikai rendőrséget, hogy derítsék ki, mettől meddig volt a párt tagja, és ott milyen tisztséget töltött be.

Április 6-án Koltai Vilmos rendőr nyomozó hadnagy kétoldalas jelentést írt róla, melyben – korabeli iratok hitelesített másolatai alapján – összefoglalta a különféle szélsőjobboldali pártokban folytatott tevékenységét. Az egyik másolatban mellékelte irat szerint 1941. július 26-án a párthelyiségben tartott gyűlésen, mint városvezető szerepelt. „*Megállapítottam, hogy Kruzslíc Jánost – írta a hadnagy – 1942-ben a nyilaskeresztes pártból fegyelmi úton kizárták...*”, amelynek bizonyítására ugyancsak mellékelte egy hitelesített iratot. Hivatkozott arra is, hogy kihallgatott több volt „kisnyilas”. Kettén, Sándor Lajos villamostelepi tisztviselő és Benkő Antal volt nyilas párttagok tanúsították, hogy Kruzslíc először a Magyar Nemzeti Szocialista Párt – Hungarista Mozgalomnak, majd 1940-től a Nyilaskeresztes Pártnak a tagja, és ott egy kis ideig valóban városvezető volt, majd kizárták a pártból, 1944-ben pedig belépett a Pálffy Fidél-féle pártba.¹³

Két nappal később Bangó János százados megküldte Koltai jelentését és a mellékelte iratmásolatokat a szegedi népügyészségnek. Onnan dr. Pártos Imre azokat azzal küldte vissza, hogy „az alakszerűségek” betartása mellett hallgassák ki Kruzslícot, és a fölvetett jegyzőkönyvet a többi irattal együtt küldjék neki vissza.

Május 31-én tehát Koltai kihallgatta a volt nyilast, aki mindent beismert. Elmondta, hogy 1942-ben zárták ki a pártból, ráadásul a városvezető, dr. Bán Imre bosszúból följelentette a rendőrségen, hogy „*kommunista törekvésekre igyekszik*”, ezért rendőrhatalósági felügyelet alá helyezték. 1944 tavaszán Sándor Lajos rábeszélésére lépett be a Pálffy Fidél-féle nemzetiszocialista pártba, de tagadta, hogy oda bárkit is beszervezett volna, csupán az önként jelentkezőket regisztrálta.¹⁴

Bár a népügyészeknek kötelességük lett volna a vádemelés előtt kihallgatni a gyanúsítottat, és erről jegyzőkönyvet felvenni, úgy tűnik, erre ebben az esetben sem került sor, mert dr. Pártos Imre népügyész 1946. június 7-én csak a nyomozati szakaszban keletkezett iratokat és a 2522/1946. nú. számú vádiratot küldte meg a népbíróságnak. Itt kell megjegyezni, hogy a büntető perrendtartás nyílt megsértése a népügyészek, tanácsvezető bírók részéről viszonylag gyakran tetten érhető ebben az időszakban. Érdekes módon az itt bemutatott, hódmezővásárhelyi volt „kisnyilasok” ellen indított népbíróági perek egyikében sem található az aktákban jegyzőkönyv a népügyészségi kihallgatásról.¹⁵

11 Dr. Pártos már két nappal korábban azt írta egy rövid följegyzésben, hogy a hódmezővásárhelyi rendőrségtől hitelesített másolat formájában megküldött 1941. április 30-i nyilaskeresztes szolgálati jegy szerint ő nevezte ki Budai Bálintot „cégszervezet vezetőnek”. Ezek szerint pedig alaposan gyanúsítható, hogy tisztséget viselt a pártban. MNL CS-CSML XXV. 8. fond. Nb. 612/1946. 7.

12 MNL CS-CSML XXV. 8. fond. Nb. 612/1946. 6.

13 MNL CS-CSML XXV. 8. fond. Nb. 612/1946. 11.

14 MNL CS-CSML XXV. 8. fond. Nb. 612/1946. 8–9.

15 Nem csak volt „kisnyilasok” elleni perben érhető tetten ez a „slendriánság”: dr. Pártos Imre 1945-ben dr. Köves Mihályné esetében is „megfelekedezett” az ügyészségi kihallgatásról.

A vádiratban Kruzslicz Jánost két rendbeli, az 1440/1945. M. E. számú rendelet 12. §. 2. pontjába¹⁶ ütköző, „népellenes” büntett elkövetésével vádolta meg, mert belépett a Nyilaskeresztes Pártba, ott tisztséget viselt és „propaganda előadásokat” tartott, majd pedig a Pálffy-féle pártnak lett tagja, és ebben a pártban is „tagként tevékeny működést fejtett ki”. A vád bizonyítását a becsatolt, hitelesített iratokkal, valamint öt volt nyilas párttag vallomásával vélte bizonyítottának. (A megnevezett személyek egyikét sem idézték be, illetve hallgatták ki a tárgyaláson!)

Június 22-én a szegedi népbíróság Csaba-tanácsa augusztus 21-re tűzte ki a nyilvános főtárgyalás napját.

1946. augusztus 21-én a dr. Csaba Sándor törvényszéki bíró vezette, Hódmezővásárhelyre kihelyezett tanács előtt folyt a tárgyalás. A tanács tagja Andrásy József (MKP), dr. Boross János (szakszervezetek), dr. Deák Ferenc (FKGP), Gajdán Sándor (kisorsolt), Kiss János (NPP) és Papp Lajos (SZDSZ) népbírák voltak, a vádat dr. Serényi György képviselte.

A vádlott bűnösnek tartotta magát. Elismerte, hogy a Nyilaskeresztes Pártban tisztséget viselt, ám azt tagadta, hogy a Pálffy Fidél-féle pártban bármiféle szerepet játszott volna. Ebbe a pártba senkit sem szervezett be, a tagok egy újsághirdetés hatására jelentkeztek az új pártba. Amikor a tanácsvezető elébe tárta a rendőrségen fölvevett vallomását, kijelentette, hogy az nem egészen felel meg a valóságnak, nem vallotta azt, hogy Sándor Lajos megbízta volna a pártszervezéssel, a jegyzőkönyvet anélkül írta alá, hogy elolvasta volna annak tartalmát. Azzal védekezett, hogy amikor 1934-ben részt vett egy kommunista szervezkedésben, majd „lebukott”, a rendőrségen nagyon megverték. A kommunista elvtársai nem törődtek vele, ami nagy lelki válságot okozott számára, emiatt kiábrándult „a baloldali vezetőkben”. A szociáldemokratákban nem látta azt a „dinamikus erőt”, amelyet a nemzeti szocialistáknál megtalált. „A nemzeti szocialisták is szocialista programmal bolondították az embereket. Engem is megszedített ez a propaganda.” – mondta. „Tettem megbántam. Azt kívánom hangsúlyozni, hogy én is, mint sok más, a propaganda áldozata lettem.” – fejezte be a vallomását.¹⁷

Mivel a vádlott mindent bevallott, a népbírósági tanács szerint tanúk kihallgatása nem vált szükségessé, ezért a Csaba-tanács gyorsan berekesztette a tárgyalást, és az Nb.612/1946/5. számú ítéletével Kruzslicz Jánost „népellenes” büntett elkövetése miatt nyolc hónap börtönbüntetésre, mellékbüntetésként pedig öt év politikai jogvesztésre ítélte. Az ítéletbe beszámították az internálásban eltöltött hét és fél hónapot. Az indokolás szerint az ítélet kiszabásánál enyhítő körülményként vették tekintetbe, hogy „a kétségtelenül nagy és féktelen propaganda áldozata lett...”, azt azonban súlyosbító körülménynek tartották, hogy a harmincas években két évig „már tagja volt egy demokratikus pártnak, [vagyis az SZDP-nek – V. G. megj.] s így a demokratikus társadalmi berendezkedés helyességét ismerhette, ennek ellenére a politikai bűn útjára lépett.”¹⁸ (Ez egyértelműen egy politikai érvelés!)

¹⁶ „Népellenes” büntetben bűnös az is: „aki anélkül, hogy evégből vele szemben közvetlenül vagy közvetve kényszer alkalmaztatott volna [...] fasiszta, illetőleg demokráciaellenes pártban, szervezetben vagy alakulatban tisztséget vállalt, avagy tagként tevékeny működést fejtett ki”. <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=94500007.TV> (Letöltve 2020. november 14-én.) Ugyanezen jogszabály alapján vádolták meg dr. Kovács Ernőt, Nagy Kardos Ernőt és id. Zaka Ferencet is.

¹⁷ MNL CS-CFML XXV. 8. fond. Nb. 612/1946. 13–14.

¹⁸ MNL CS-CFML XXV. 8. fond. Nb. 612/1946. 21. (Szinte szó szerint ugyanez az indoklás olvasható Nagy Dezső volt csongrádi

A népjogász, dr. Serényi György súlyosbításért fellebbezett, ezért az iratokat a népbíróság megküldte a népfőügyésznek. Mivel november 13-án a népfőügyész a fellebbezést visszavonta, ezért dr. Csaba Sándor november 29-i végzésével jogerősnek hirdette ki az elsőfokú ítéletet.

1946. december 20-án a népjogászság értesítette az elítéltet, hogy 1947. január 15-én jelentkezzen, mert meg kell kezdeni a kiszabott ítélet letöltését. 13-án azonban Kruzslíc egy kérvényt nyújtott be, melyben kérte, hogy a maradék két hét börtönbüntetésének letöltését csak március 15-én kezdhesse meg, mert nem egészséges, a hideg idő pedig még inkább megviselné a szervezetét. Február 6-án, majd március 14-én újabb halasztást kért. Utóbbi kérvényében még hat hét haladékot kért, arra hivatkozva, hogy folyamatos orvosi kezelés alatt áll. (Erről csatolt egy igazolást.) Védekezésként azzal is érvelt, hogy *„Én az egész büntető eljárás alatt oly módon viselkedtem, amely viselkedésem meggyőzhette a tisztelt Vádhatóságot, hogy a büntetés kiváltását előidéző bűnömet őszintén és töredelmesen megbántam, azóta a demokratikus államrendbe való beilleszkedést minden erőmmel szolgáltam...”*¹⁹

Végül 1947. április 10-én vonult be a Csillagbörtönbe, majd két hét múlva szabadult onnan. További sorsáról források hiányában nem rendelkezek adatokkal, de azt feltételezem, hogy nyilas múltja miatt őt is figyeltette egy jó ideig a kádári állambiztonság.

nyilas városvezető ítéletében is! Lásd Máthé, i. m. 186.)

19 MNL CS-CSML XXV. 8. fond. Nb. 612/1946. 43.

ID. ZAKA FERENC KÁLYHÁSZMESTER

1946. április 13-án szenzációszámú cikk jelent meg az MKP hódmezővásárhelyi napilapjában. A cikk valós háttere az, hogy idősebb Zaka Ferenc és családja 1944 őszén a szovjet csapatok bevonulása előtt elmenekült Hódmezővásárhelyről. 1945 tavaszán a deportálásból visszatért Rubinstein család a polgármesteri hivatalban kiigényelte az üresen maradt ingatlanukat, de amikor haza értek Zakáék, vissza akartak költözni az elhagyott házukba, emiatt pedig a zsidó családnak mennie kellett. (A cikk szerint „*állandóan piszkálta, nyugtalanította őket*“.) Amikor a Vásárhely Népe cikkírója szerint a Rubinstein család éppen csomagolt Zakáék Csomorkányi utcai¹ házában, az egyik segítőjüknek föltűnt, hogy az udvaron szaladgáló disznójuk „*az udvar sarkában, a kályhacserepek között erősen túr. Odament, arrébb hajtotta a disznót, amely még hirtelen belenyomta az orrát a földbe és egy kis zöld fűvet rántott ki onnan és röfögve hurcolta végig az udvaron. Többen kíváncsian odafutottak s kivették a disznó fogai közül a zsákmányt. Nagy meglepetéssel látták, hogy az egy nyilaskeresztes tagkönyv.*” Ezek után a család feltúrta a környéket és „*egy titkos földalatti rejtékhelyet fedeztek fel*”, ahová „*Zakáék és cinkosaik az egész nyilas irattárat elásták.*” Közöttük voltak Szálasi Ferenc által írt levelek is, de a tagnyilvántartási kartertékokon „*nem egy olyan név szerepel, amelynek közlése óriási meglepetést fog szerezni a város közönségének. Mihelyt a nyomozás érdeke lehetővé teszi, azonnal megkezdjük az új »lelet« eredményének közlését.*” – írták.² Mi is történt valójában? És tényleg megtörtént az, amit a helyi kommunista lap közreadott? Vagy merő kitaláció az egész?

Előjáróban le kell szögezni, hogy a szegényes forrásokból meglehetősen keveset tudhatunk meg a Zaka családról. Annyi bizonyos, hogy idősebb Zaka Ferenc 1901-ben született Hódmezővásárhelyen. Hat elemit végzett, foglalkozása kályhászmester volt. Rajta kívül felesége, valamint fiuk, ifjabb Zaka Ferenc (ő 1927-ben született) is aktív tagja, sőt, tisztségviselője volt a Nyilaskeresztes Párt városi szervezetének. (Amikor 1946 októberében tanúként kihallgatták a dr. Lázár Béla elleni perben, azt vallotta, hogy először a Salló János féle Nemzeti Front tagja volt, a Nyilaskeresztes Párt-

1 A népbírói aktában található iratok többségében az olvasható, hogy Zakáék a Kölcsey utca 29. szám alatt laktak! A Csomorkányi és a Kölcsey utca légvonalban nincsen messzire egymástól, mindkettő Hódmezővásárhely Újváros nevű városrészében található.

2 VN, 1946. április 13. „Egy disznó kitérte a vásárhelyi nyilaspárt irattárat. Meglepő adatok kerültek felszínre a Zaka házában fölfedezett földalatti rejtékhelyről”.

ba úgy került, hogy a két párt fuzionált, és a nemzetifrontos párttagokat automatikusan átvették a nyilaspártba.³⁾

Az idősebb Zakát a világháború alatt többször hívták be katonai szolgálatra, legutoljára 1944. szeptember 10-én. Fiával együtt került ki Ausztria területére, ahol amerikai hadifogságba estek. Későbbi vallomása során az amerikai hadifogságból 1945. június 27-én szabadultak és július 13-án érkeztek haza Hódmezővásárhelyre.⁴⁾

A két Zaka hazaérkezése után öt nappal, július 18-án az apát Nagy Zoltán, a Magyar Államrendőrség Hódmezővásárhelyi Főkapitányság Politikai Nyomozó Osztályának vezetője hallgatta ki.

A kályhásmeister elismerte, hogy dr. Bán Imre városvezető felhívására, emlékezete szerint 1940 júliusában⁵⁾ belépett a pártba, de azt tagadta, hogy 1941-ben a VIII. kerületi „belterületi szervezés” vagy a pártiroda vezetője lett volna. Azt elismerte, hogy 1942-ben néhány hónapig a párt pénztárnoka volt. 1943-ban azonban behívták a honvédségbe, és néhány hónapig a keleti hadművelleti területen teljesített katonai szolgálatot. Amikor leszerelt, megbízták a Nyilaskeresztes Párt munkásvezetői tisztségének ellátásával, ami csak egy hónapig tartott. Mivel az akkori vezetőjüket, Meszlényi Ferenc városvezetőt rendőrhatalmas felügyelet alá helyezték, őt 1944. július 18-i kelettel városvezető-helyettesnek nevezték ki. Azt tagadta, hogy ténylegesen is ellátta volna ezt a feladatot, egyébként pedig – mint mondta – az irattárat, a nyilvántartást nem ő, hanem Meszlényi kezelte.

1944. szeptember elején ismét behívót kapott. Amikor megtudta, hogy felesége bombatalálat következtében elhunyt, parancsnoka engedélyével Budapestre ment elintézni a hivatalos ügyeket, majd levante fiával visszatért az alakulatához. 1945 április elején kerültek ki Stájerországba. Hazaérkezésük után, rendőrségi kihallgatását követően, július 23-án fiával együtt őrizetbe vették, és a helyi internálótáborba helyezték.

Július 31-én a rendőrhatalmasi őrizet elrendelő 173/Po/1945. számú véghatározat ellen, a Magyar Államrendőrség Vidéki Főkapitányságnak címzett beadványában Zaka Ferenc fellebbezést jelentett be. Az indokok között felhozta azt, miszerint alighogy belépett 1940 júliusában a Nyilaskeresztes Pártba, máris behívták katonának, és csak az év végén szerelt le, majd 1941 áprilisa és júliusa között ismét katonai szolgálatát töltötte. 1941 decemberében – mivel a helyi pártszervezetben általános fejtelenség uralkodott – a pártközpont egy ellenőrt küldött le, aki őt pénztárnokká nevezte ki, de ezt a tisztséget csak két hónapig töltötte be, mert ismét behívták. 1943 júliusában az orosz fronton légnyomást kapott. Amikor hazajött a frontról, kiderült, hogy a talajvíz súlyosan megrongálta a házat, ezért „belvíz-kölcsonnel” – jórészt a saját kezével – új házat épített. 1944-ben ismét behívták, alakulatával 1945. május 5-én esett amerikai fogságba, június 27-én engedték szabadon. Mindezt azért írta le, hogy látni lehessen: ő érdemi politizálást nem is tudott folytatni, hiszen több alkalommal behívták a honvédségbe. Mindezek figyelembevételével tisztelettel kérte a rendőrha-

3 MNL CS-CSML, XXV. 8. fond. Nb. 620/1946, 5.

4 A népbírói tárgyaláson a tanácsvezető egy 1945. június 18-i rendőrségi vallomásra hivatkozott, ez az időpont azonban bizonyosan téves.

5 A népbírói aktában található mellékletek között van egy karton, melyen látható a belépés dátuma: 1940. május 28. MNL CS-CSML, XXV. 8. fond. Nb. 118/1947, 68.

tósági végzés hatálytalanítását.⁶ Ez nem történt meg: fiával együtt továbbra is a hódmezővásárhelyi internálótábor foglyai maradtak. (Beadványa alapján úgy tűnik, azt hitte, hogy kizárólag a nyilas párttagsága miatt került rendőrhatalósági felügyelet alá, ám az igazolóbizottsági határozatból kiejlik, hogy nem csak ezért internálták, hanem azért is, mert nyugatra távozott.)

A volt nyilas kályhásmesternek az ügyét 1946. március 4-én tárgyalta a hódmezővásárhelyi, Vata Ernő vezette II. számú igazolóbizottság. Ő ekkor előadta, hogy 1940-ben valóban belépett a Nyilaskeresztes Pártba, ahol 1942-ben tisztséget is vállalt. 1945 áprilisában hagyta el az országot (katonai kötelékben, de a bizottságnak nem tudta pontosan megnevezni az alakulat számát, nevét), és a Német Birodalom területére távozott. Muladi István (a felesége jelentette föl az ifjabb Zakát), megjelent tanú átadott egy tábori levelezőlapot, melyet Zaka a frontról küldött haza a családjának. Ebben „*a szovjet ellenes hírverésnek megfelelő tényeket [sic!] állított*”. Mivel iratokkal nem tudta bizonyítani, hogy katonaként, felsőbb parancsra hagyta el az országot, úgy vélték, ezt „*a politikai magatartásából várható jogkövetkezmények elkerülésének reményében*” tette, így pedig „*népellenes*” bűntettet követett el, ezért iparjogosítványától megfosztották és ügyét a népügyészségre helyezték át.⁷ „*A bizottság a rendelkezésre álló adatok alapján megállapította, hogy Zaka Ferenc még ma is meggyőződéses fasiszta, ezért a rendőrség politikai osztályához megküldött átiratában Zaka internálását javasolta. A tárgyalás során kiderült, hogy nem csak Zaka Ferenc, hanem a fia és a felesége is rendszeres fasiszta propagandát fejtett ki.*” – írta a helyi kommunista napilap, majd megjegyezte: „*Kíváncsian várjuk, hogy a nyilas család másik két tagja ellen mikor teszi meg a rendőrség politikai osztálya a szükséges intézkedést.*”⁸ (Ezek szerint nem tudták, hogy Zakáné már nem él.)

1946. április 10-én a Hódmezővásárhelyi Rendőrfőkapitányság Politikai Osztályán Koltai Vilmos hadnagy jelentésében beszámolt arról, hogy előző nap bizalmas forrásból értesült arról, miszerint Zaka Ferenc házánál el vannak ásva a Nyilaskeresztes Párt volt helyi csoportjának a kartotékjai, tagnévsora és egyéb iratai. Nyomban kiszállt Dániel István nyomozó hadnaggyal a Kölcsey u. 29. szám alá, és „*az ott lakó Rubinstein Nándor, valamint a MADISZ ifjúságának 2 vezető tagja előadta, hogy észrevették, hogy a disznó a földből kitért egy nyilaskeresztes párttagsági könyvet, erre ők ugyanazon a helyen ásní kezdtek és megdöbbenve látták, hogy cca. ½ méterre le van ásva a fent említett fasiszta iratok. Mindt [sic!] demokratikusan gondolkozó magyarok, erről először telefon útján, végül személyesen*” őt felkeresték és értesítették – írta.⁹ (Rubinstein az aznap tett tanúvallomásában azt mondta, hogy a két szemtanú már nem tartózkodik a városban, gyorsan felköltöztek Budapestre...) A politikai nyomozó – jelentése szerint – az összes megtalált iratot magához vette, majd Zakát, valamint fiát, akik nyolc hónappal korábban érkeztek haza, és internálva is voltak, akkor pedig rendőrhatalósági felügyelet alatt álltak, őrizetbe helyezte, mert ezekről az állítólag náluk elrejtett dokumentumokról addig hallgattak. Kihallgatta őket, de csak annyit ismertek el, hogy 1944 nyarán

6 MNL CS-CSML, XXV. 8. fond. Nb. 118/1947, 43.

7 MNL CS-CSML HL XVII. 406. fond, IV. doboz, 14/1946. II.nb.

8 VN, 1946. március 5. „Népbíróság elé állítják Zakát, a meggyőződéses nyilas kályhásmestert”.

9 MNL CS-CSML, XXV. 8. fond, Nb. 874/1946, 6.

Egyed Béla és Baghy Pál detektívek az összes pártiratot lefoglalták és elhelyezték a főkapitányság nyilvántartásában. Arról fogalma sem volt Zakának, hogyan került udvarukra az iratanyag.

Aznap Bangó János, a politikai osztály vezetője kihallgatta idősebb Zaka Ferencet. Ő ekkor megismételte azt, amit Koltai hadnagynak mondott: még 1944 nyarán¹⁰ belügyi rendeletrre az összes pártot betiltották, emiatt dr. Kuczka rendőrfogalmazó, valamint két detektív bementek a párthelyiségbe, összeszedtek mindent (tagnévsort, pénztárkönyvet, pecséteket stb.) és elvitték. Továbbra is azt állította, hogy nem tudja, a tagnévsor miként kerülhetett a Kölcsey (vagyis nem a Csomorkányi!) utcai házuk udvarára.

Összefoglalva tehát, a politikai rendőrséget feltehetően Rubinsteinék értesítették arról, hogy állítólag rábukkantak Zakáék házának udvarán az elrejtett nyilas iratokra. Ezt az információt vette át a helyi kommunista lap, a Vásárhely Népe, amely négy nappal később tovább „színesítette” a „sztorit”. Eszerint amikor közeledtek a városhoz a szovjet csapatok, a „*váratlanul jött előnyomulás következtében már nem volt idejük a rengeteg nyilas iratot biztosabb helyre rejtetni, így az egyik színek használt melléképület sarkában ásták el irattárukat...*”. Amikor pedig a Zaka-család visszajött, beperelték a házukba beköltöző Rubinsteinéket, akik egy idő után nekiláttak kiköltözni, ekkor történt az ominózus eset: megtaláltak két, 1940-ből és 1941-ből való tagnyilvántartást és mintegy nyolcszáz kartotékot. „*Közölhetjük, hogy rengeteg olyan úr neve szerepel az iratokban, akik eddig ügyesen titkolták múltjukat és mai is szabadon járnak.*” – írták fenyegetően.¹¹

A fentiek kapcsán meg kell jegyezni: a hódmezővásárhelyi volt nyilasok elleni perekben eredeti pártiratok elvétele bukkannak fel¹², tagnévsor pedig nem maradt fenn. Ráadásul az sem igaz, hogy a Zaka család a Csomorkányi utcában lakott! Véleményem szerint ez az egész történet (vagyis, hogy Zakáék elhagyott házának udvarán megtalálták a helyi nyilaspárt elásott irattárát) egyszerű kitaláció. Az a gyanúm, hogy ha valóban előkerült volna egy nyolcszáz nevet tartalmazó tagnyilvántartás, jóval több „kisnyilast” internáltak vagy állítottak volna népbíróság elé.

1946. szeptember 9-én dr. Répás József tanácsvezető bíró átiratában megküldte Zaka igazolási ügyében addig keletkezett nyomozati iratokat a népügyészségnek azzal, hogy „*a fennforogni látszó bűncselekmény miatt vádiratát megszerkeszthesse.*”¹³ Ezek után 23-án dr. Márai Pál a csatolt iratokkal együtt megküldte a népbíróságnak a 4298/1946.nü. számú vádiratát.

A népügyész anélkül, hogy kihallgatta volna (ennek ugyanis nincs nyoma az iratok között), a negyvenöt éves Zaka Ferenc ellen „*az 1945:VII. tc.-kel törvényerőre emelt Nbnov. 12. §. 2. pontjában meghatározott népellenes bűntett*” miatt emelt vádat, mert 1940-ben belépett a Nyilaskeresztes Pártba, ott 1942. február-márciusban pénztárosi tisztséget töltött be, majd 1944-ben „*közelebről ismeretlen időben*” városvezető lett, és ezzel „*fasiszta pártban tisztséget vállalt anélkül, hogy*

10 A Nyilaskeresztes Pártot 1944. augusztus 24-én tiltotta be a Sztójay-kormány.

11 VN, 1946. április 17. „A Zaka ház rejtélye”.

12 Kruszlicz János aktájában ugyan található néhány 1944 előtti irat, csakhogy azokat napokkal azelőtt hitelesítették a politikai rendőrségen, hogy a dísznő – a Vásárhely Népe szerint – kitúrta Zakáék udvarán az elásott nyilas irattárát! Ez is azt sejteti, hogy az egész történetből egy szó sem igaz.

13 MNL CS-CSML, XXV. 8. fond, Nb. 874/1946, 51.

evégből vele szemben közvetlenül, vagy közvetve kényszerrel alkalmaztak volna.”¹⁴ A népügyész tanácsát nem is sorolt fel, megelégedett az írásos bizonyítékokkal, a nyomozás során megtalált nyilas iratokkal.

Október 5-én dr. Bozsó Ferenc tanácsvezető bíró értesítette a népügyészséget, hogy a főtárgyalás időpontját november 6-ára tűzte ki a hódmezővásárhelyi református ógimnázium tanácstermébe. (Az iratra utólag valaki kézzel ráírta: „3 évi börtön, 5 évi pol. jogvesztés, előzetes letartóztatás elrendelve”.¹⁵) 16-án a szegedi ügyvédi kamara dr. Molnár László hódmezővásárhelyi ügyvédet nevezte ki védőnek.

November 6-án a szegedi népbíróság Hódmezővásárhelyre kihelyezett tanácsa az ógimnázium épületében tartotta meg a tárgyalást. A tanácsvezető bíró dr. Kozma Endre volt, tagjai pedig Andrassy József (MKP), Banga Sámuel (FKGP), Gajdán Sándor (kisorsolt), Kiss János (NPP), Papp Lajos (SZDP) és Varga Imre (szakszervezeti delegált). A vádat dr. Lippay László népügyész képviselte. A nyilvános főtárgyaláson a vádlott nem érezte bűnösnek magát. Azt elismerte, hogy tagja volt a Nyilaskeresztes Pártnak és egy rövid ideig tisztségviselője volt. Azt, hogy miként kerültek az iratok a házuk udvarába, nem tudta megmagyarázni. Mint mondta, ő már 1944 nyarán elhagyta a várost. Később fölment Budapestre, mert a Margit híd november 3-i felrobbanásakor a felesége is meghalt. Azt elismerte, hogy mint katona, Szálásira letette az esküt. Amikor a vezető bíró megmutatta neki azokat az iratokat, melyeket, mint nyilas városvezető írt alá, azt mondta, hogy ugyan az aláírások valóban az övéi, de a jegyzőkönyveket nem ő szövegezte. (Más egyéb iratokat is elébe tárt a vezető bíró – ezek mellékletben megtalálhatóak az aktában.) Azt is tagadta, hogy „belterületi” vezető lett volna. Azt vallotta, hogy amikor a párhelyiséget bezárták, a rendőrség minden iratot magával vitt. A védő – arra nézve, hogy a vádlott nem volt városvezető – kérte két tanú, Braczkó Sándor¹⁶ és Kapus Sándor¹⁷ beidézését, de a népügyész ezt feleslegesnek tartotta és ellenezte, a népbíróság – „halk tanácskozás” után – meghozott végzésében ezt elutasította, amit a védő semmisségi okként jelölt meg.

A tanúkihallgatásokat mellőző ítélet kihirdetése után a népügyész fellebbezést jelentett be súlyosbítás végett, valamint az internálásban eltöltött idő beszámítása miatt, és kérte az előzetes letartóztatás elrendelését, mert „a kiszabott büntetés súlyánál fogva az elítélt megszökésétől alaposan tartani lehet.”¹⁸ (Ez ellen a védő felfolyamodást jelentett be.) A fellebbezést a népbíróság elfogadta,

14 MNL CS-CSML, XXV. 8. fond, Nb. 874/1946, 22.

15 MNL CS-CSML, XXV. 8. fond, Nb. 874/1946, 55.

16 Braczkó Sándor (1900–?) szíjgyártó mester. Először a Nemzeti Front tagja volt ő is, majd a pártegyesülés után vált a Nyilaskeresztes Párt tagjává. Az I. sz. igazolóbizottság 1945. november 19-én iparjogosi tványának gyakorlásától három évre eltiltotta, ügyét pedig a szegedi népbíróság elé utalta. A szegedi levéltárban nem található meg az aktája és a helyi sajtó sem számolt be arról, hogy lett volna népbírósági tárgyalása. Vizsgálati dossziéját (ÁBTL, 3.1.9. V-33145) a pandémia miatt bevezetett korlátozások miatt nem tudtam feldolgozni.

17 Kapus Sándor (1902–?) textil kiskereskedő 1940 és 1942 között a Nyilaskeresztes Párt tagja, egy rövid ideig pedig a Baross Szövetség helyi ügyvezető elnöke volt. 1945 augusztusában az I. sz. igazolóbizottság megfosztotta az iparengedélyétől. A szegedi népbíróság 1946. március 28-án a dr. Csaba Sándor vezette tanács első fokon fél év börtönre ítélte, melyet az internálási idővel kitöltöttnek vettek. (A Vásárhelyi Népe az ítélet miatt dühödtt kirohanást engedett meg magának.) A NOT 1947. április 17-én két évre súlyosbította az ítéletet. MNL CS-CSML, XXV. 8. fond, Nb. 417/1947. sz. és ÁBTL, 3.1.9. V-36776.

18 MNL CS-CSML, XXV. 8. fond, Nb. 874/1946, 16. (A tárgyalás másnapján, november 7-én a hódmezővásárhelyi államvédelmi osztály vezetője, Kotroczó Máttyás százados átíratot küldött a népügyészségnek, miszerint id. Zaka Ferenc őrizetést, akit a népbíróság három évre ítél, átkísérteti.)

az iratokat pedig fölterjesztette a népfőügyészre. Ugyanaznap a tanácsvezető bíró – egy kézzel írt értesítés szerint – elrendelte Zaka előzetes letartóztatását.

Az Nb. 874/1846/3. számú ítéletével a népbíróság Kozma-tanácsa a vádlottat a Nbnov. 12. §-ának 2. pontjában¹⁹ meghatározott „népellenes” bűntett elkövetése miatt főbüntetésként három év börtönbüntetésre, és mellékbüntetésként öt év politikai jogvesztésre ítélte. A szabadságvesztés büntetésbe tizenegy hónapot beszámítottak. Az indoklásban csupán Zaka beismerő vallomására, valamint „a nyomozás adatai alapján” megállapított „tényállás”-ra hivatkoztak. Eszerint 1942-ben két hónapig a Nyilaskeresztes Párt városi pénztárnoka volt, 1944-ben pedig „közelebről pontosabban meg nem állapítható időpontban” a párt városvezetője lett. Ez utóbbit a vádlott mindvégig tagadta. Enyhítő körülménynek tudták be családos állapotát, súlyosbító körülménynek pedig azt, hogy elásta a párt iratait.²⁰ (Ez utóbbit azonban csak Rubinstein állította, akit ki sem hallgattak a tárgyaláson!)

November 19-én idősebb Zaka Ferenc dr. Verebes Tibort²¹ hatalmazta meg, hogy büntetőügyében képviselje őt. December 4. körül²² új védőügyvédje útján az előzetes letartóztatásba helyezése miatt bejelentett felfolyamodás indoklását megküldte a népbíróságnak. Ebben arra hivatkozott, hogy „mint kellő látókörrrel nem rendelkező iparosember, ha későn is, de felismertem politikai eltévelyedésemet”. Ismét tagadta, hogy a nyilaspárt városvezetője lett volna. Az ötödikes gimnazista fiának ő az egyedüli eltartója – írta –, a háza is „teljesen kifosztva, romokban hever”. Ezek miatt szökésétől tartani nem kell, ráadásul arra lehet számítani, hogy a semmisségi panaszuk miatt a NOT enyhíteni fogja a büntetését, mert ügye „igazságos elbírálásánál ki fog derülni”, hogy bár ő is egyike volt azon munkásembereknek, „akiknek a hamis propaganda osztályöntudatát elnyomta, megtévesztette, és ezzel helytelen politikai útra tévelyítette”, de nem követett el semmilyen olyan cselekményt, amely indokolttá tenné a fellebbezés alatt álló ítélet súlyosságát.²³

1947. február 20-án dr. Szűcs János népfőügyész értesítette a NOT-ot, hogy a népügyész által bejelentett fellebbezést fenntartja és ellenzi az előzetesből történő szabadlábra helyezést. 1948. április 2-án a NOT dr. Téglás István vezette tanácsa visszautasította a felfolyamodást, tehát továbbra is előzetes letartóztatásban maradt. Előző nap végzésével a tanács május 5-ére tűzte ki a főtárgyalás időpontját.

1948. május 5-én a NOT dr. Szabó Mihály vezette III. tanácsa (tagjai dr. Sömjén Pál előadó, dr. Wollák Miklós, dr. Aczél Endre és dr. Kajcsa Andor szavazók) a NOT.III.538/1947/9. számú ítéletével a főbüntetést két év hat hónapra szállította le. Az addig előzetesben eltöltött időt be kellett számí-

19 Lásd <https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=94500007.TV6searchUrl=/ezer-ev-torvenyei%3Fpagenum%3D42> (Létezés: 2019. november 4-én.)

20 MNL CS-CSML, XXV. 8. fond, Nb. 874/1946, 25–26. A tárgyalás után a hódmezővásárhelyi kisgazdapárti napilap, kurtán csak annyit közölt, hogy „a terhelt vallomások után” (!) előző nap, a déli órákban Zakát három évre ítélték. (VFÜ 1946. november 7. „Zaka Ferencet, volt nyilaszvetőt 3 évi börtönrre ítélte a Népbíróság”). A kommunista Vásárhely Népe meg sem említette az ítéletet, talán azért nem, mert súlyosabbat vártak.

21 Dr. Kovács Ernő és Sándor Lajos volt „kisnyilasok” is őt kérték föl, hogy lássa el bűnperükben a védelmet. Érdekes, hogy helyettesítésével azt a Dr. Lénárt Jánost bízta meg, akinek korábban ellátta a védelmét népbírósági perében.

22 A beadványon nem található dátum, a népbírósághoz 1946. december 5-én érkezett be.

23 MNL CS-CSML, XXV. 8. fond, Nb. 874/1946, 41.

tani. Az enyhítő körülmények között figyelembe vették, hogy 1944-ben elveszítette a feleségét, és egyébként is „*már súlyos konzekvenciák hárultak rá múltbeli magatartása, itt elbírált politikai tevékenysége miatt, amennyiben iparjogosítványától megfosztották...*”²⁴ Az pedig nem számított súlyosbító körülménynek, hogy nem juttatta rendőrkézre az elrejtett iratokat. (Talán azért nem, mert a NOT nem látta bizonyítottnak, hogy Zaka valóban elrejtett bizonyos nyilas pártiratokat az udvarán...)

1948. május 22-én a szegedi népbíróság Félegyházi-tanácsa az Nb. 874/1946/8. számú végzésében jogerősnek és végrehajthatónak nyilvánította a NOT ítéletét azzal, hogy a bíróság „*a mai napig*” két év, öt hónap és tizenhét napot kitöltöttnek vett az előzetesben eltöltött időből.

Június 4-én az Országos Büntetőintézet Igazgatósága átiratában értesítette a népbíróságot, hogy a jogerősen két és fél évre ítélt, és a szegedi törvényszék fogházából az ottani börtönbe 1947. március 17-én átszállított id. Zaka Ferenc a szabadságvesztés büntetését kitöltötte. Ugyanaznap a népügyészség 98/1946.nü. számú átiratában értesítette az államügyészséget, hogy Zaka „*a mai napon szabadlábra helyezendő – mert a szabadságvesztés büntetését kitöltötte.*”²⁵

Idősebb Zaka Ferenc a büntetését letöltve ugyan kiszabadult a szegedi Csillagbörtönből, azonban ügye ezzel nem zárult le. 1949. november 10-én a szegedi népbíróság, mint fellebbezési bíróság jóváhagyta a hódmezővásárhelyi II. számú igazolóbizottság 1946. március 4-i határozatát, mely szerint megfosztották a hatósági jogosítványától, tehát szakmáját nem folytathatta tovább. Későbbi sorsáról források hiányában semmit sem lehet tudni, ám azt feltételezem, hogy nyilas múltja miatt 1956 után is figyeltették, akárcsak a fiát.²⁶

24 MNL CS-CSML, XXV. 8. fond, Nb. 874/1946, 24.

25 MNL CS-CSML, XXV. 8. fond, Nb. 874/1946, 45.

26 Ifj. Zaka Ferencről még 1966. június 2-án is jelentett egy „Pogány” fedőnevű ügynök. ÁBTL 3.1.5. 0-14967/425. 18-19.

SÁNDOR LAJOS, TISZTVISELŐ

Sándor Lajos az erdélyi Szamosújváron született 1892. január 1-én. A fémipari iskolának csak az első két osztályát végezte el. Valószínűleg ő is a román megszállás miatt menekült el a szülőföldjéről. Az 1920-as évek elején telepedett le Hódmezővásárhelyre. 1933-tól a Hódmezővásárhelyi Villamossági Rt. tisztviselőjeként dolgozott. 1938-ban belépett a Nemzeti Front dr. Lázár Béla vezetete helyi szervezetébe. Egy tanú szerint 1939. október 17-től ő lett a párt városi vezetője. Az 1940-es pártfúzió után ő is tagja lett a Nyilaskeresztes Pártnak. „A pártnak a programját helyesnek találtam és magamévá is tettem.” – vallotta az 1945. április 1-i budapesti kihallgatásakor.¹ (Aznap hallgatták ki a Magyar Államrendőrség Budapesti Főkapitányság Politikai Rendészeti Osztályán Kruzslíc Jánost is.)

Mint ekkor elmondta, a pártban propaganda ügyekkel foglalkozott. 1942 márciusában őt is kizárták (de nem azért, mint ahogy az első kihallgatásakor mondta, hogy „akna munkát” végzett a pártban), mert megkerülve a helyi vezetést, dr. Göllner Pál szegedi megyevezetőhöz fordult panaszszal a helyi visszaélések miatt. Emiatt dr. Bán Imre városvezető pártfegyelmet adott neki, és kizáratta a szervezetből. Erre Sándor Lajos annyira megsértődött, hogy fölment Budapestre, ott személyesen Szálasinak szerette volna elpanaszolni a rajta esett sérelmet. A későbbi „nemzetvezető” azonban nem fogadta. Mintegy két hónappal később leutazott az egyik központi vezető, és egy közös megbeszélésen hatálytalanított a korábbi párthatározatot. Ezután visszavették, de ő már nem járt be olyan sűrűn a pártszékházba, mint korábban. 1944. február 16-án levelet írt Szálasinak, és kérte az elbocsátását, mert úgy látta, a tagságot nem tudta arra a fegyelemre szorítani, mint amelyre szükség lett volna. Kérése teljesült, Szálas elbocsátotta. (Ennek ellenére az 1945. április 1-i budapesti kihallgatásakor azt vallotta, hogy 1944-ig rendszeresen hordta a nyilaskeresztes jelvényt, és alkalmanként fölvette a zöld inget. A kihallgató detektív azt írta, „*ara a megállapításra jutottam, hogy az igazságot mondotta és hogy nem halgatot el semmit, ami esetleg később helyzetét súlyosbítaná.*”²) 1944. március végén, amikor a városban járt dr. Palló Imre³, aki még a Nemzeti Front színeiben lett 1939-ben országgyűlési képviselő, megbízta őt azzal, hogy álljon élére a gr. Pálffy Fidél által alapított Magyar Nemzetiszocialista Párt helyi csoportja megszervezésének. Ezt ő elvállalta.

1 ÁBTL 3.1.9. V-88018. (Az iratok nincsenek oldalszámmal ellátva.)

2 ÁBTL 3.1.9. V-88018.

3 Palló Imre (1904-?) elmagyarosodott bunyevác család leszármazottja (apját még Popitynak hívták). A román megszállás elől menekült Nagyszentmiklósról Budapestre, 1923-tól 1939-ig középiskolai tanárként ténykedett. 1939-ben a Nemzeti Front jelöltjeként lett az országgyűlés tagja.

Sándor Lajos szeptemberben egy belövéstől megsebesült. Előbb a helyi kórházban ápták, majd onnan leánya fölvitette Budapestre, a Magdaléna kórházba. Az ostromot leánya lakásában, majd a ház pincéjében vészelte át.

Az iratokból nem derül ki, hogy mikor és miért került őrizetbe, majd a budapesti Fogház és Toncügyi Osztályra. 1945. április 9-től (a népbírósi tárgyaláson tett vallomása szerint március 7-től) október 11-ig rendőrhatalósági őrizetben volt.⁴ Az internálását betegségére való tekintettel függesztették fel, majd elrendelték a rendőrhatalósági felügyelet alá helyezését. A hódmezővásárhelyi I. sz. igazolóbizottság 1946 januárjában állásától megfosztotta, és elrendelte az iratainak át-helyezését a népbürokráciára⁵, amit ő megfellebbezett. A rendőrhatalósági felügyeletet 1947. május 27-én szüntették meg egy belügyminisztériumi véghatározattal.

A személyével kapcsolatos nyomozás csupán 1946 nyarán kezdődött el. Augusztus 10-én ifjabb Vad János, a Magyar Államrendőrség Hódmezővásárhelyi Főkapitányság Politikai Osztályának nyomozója három korábban kihallgatott tanú (Kruzslicz János, Fodor Ferenc és Pável Anna) közlései alapján jelentést írt Sándor Lajos ügyéről. Kruzslicz 1940 októberében ismerte meg a gyanúsítottat, amikor a Nemzeti Front egybeolvadta a Nyilaskeresztes Párttal. Sokáig nem volt párttag, mert 1941 szeptemberében – ahogy a tanú fogalmazott – a „nagy belső összeomlás idején” kizárták. 1944. április 3-án a Magyar Nemzetiszocialista Párt szervezési vezetője megbízta, hogy kezdje el szervezni a városban, majd a vármegyében a pártot. Fodor szintén emlékezett arra, hogy a gyanúsított 1939-ben a Nemzeti Front helyi vezetője volt, Pável Anna pedig arra, hogy 1944-ben a Magyar Nemzetiszocialista Pártot szervezte a városban.

Kihallgatta a politikai nyomozó magát Sándor Lajost is, aki ekkor azt vallotta, hogy 1909 és 1919 között a szociáldemokrata párt tagja volt. A Nemzeti Frontnak 1938 májusában lett a tagja, 1939-től pedig a városvezetője. Amikor pártja fuzionált a Nyilaskeresztes Párttal, ő utóbbinak egyszerű tagja lett. 1941-ben, mivel ő sem értett egyet a helyi pártvezetés politikájával, „antiszociális viselkedésükkel”, személyesen Szálasi Ferencsel akart beszélni a helyi problémákról, de nem fogadta őt. 1941. augusztus 13-án kizárták a pártból, de szeptemberben hatálytalanították a határozatot. Ezt ő nem vette tudomásul, szerinte ezután a párttagsága csak formális volt. 1943-ban minden áron ki akarták nevezni a városvezető helyettesévé, de ezt ő nem volt hajlandó elfogadni. Beismerte, hogy 1944 tavaszán megtudta, Pálffy Fidél meg akarja bízni a Magyar Nemzetiszocialista Párt hódmezővásárhelyi szervezésével. Erre ő György Vilmossal⁶ (aki korábban szintén nyilas párttag volt) fölutazott Budapestre, ahol kiderült, hogy nem őt, hanem a társát nevezték ki városvezetőnek, ő pedig ezek után a pártszervezéssel foglalkozott. Májusban Oláh Imre, pártjuk megyei vezetője kinevezte őt a he-

4 Érdekes, hogy a helyi kommunista napilap 1946 márciusában úgy tudta, hogy „internálására eddig semmi intézkedés nem történt”, bár az igazolóbizottság az internálását javasolta. VN 1946. március 7. „Vásárhelyi népbűnösök pályafutása”.

5 VN, 1946. január 27. „Sándor Lajost a népbírósi tárgyalás elé utalta az igazolóbizottság és megfosztotta állásától”. A cikk szerint 1944-től a Pálffy Fidél-féle Magyar Nemzetiszocialista Párt városvezetője volt, és „minden jelentősebb nyilas megmozdulásban része volt és a nevéhez fűződik a helyi nyilas mozgalom szervezése.”

6 György Vilmosznak az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárában megtalálható egy vizsgálati dossziéja (V-21004), ezt azonban a pandémia miatt bevezetett kutatási korlátozások miatt már nem tudtam megnézni.

lyettesévé. Ezt a tisztséget június 15-ig látta el, attól kezdve felhagyott a politizálással. „*Beismerem azt, hogy 1941. évben nyilas zöld ingben jártam.*” – fejezte be a gyanúsított vallomását.⁷

1947 februárjában tovább folytak a tanúkihallgatások a Hódmezővásárhelyi Kapitányság⁸ Államvédelmi Osztályán. Juhász Pál nyomozó alhadnagy 5-én reggel kihallgatta Tóth Mihály cipésmestert. Ő csupán annyit tudott elmondani, hogy Sándort a Nyilaskeresztes Pártban ismerte meg, melyben akkor tisztséget viselt. Valamikor 1944-ben át akarta csábítani őt a Nemzetiszocialista Pártba, ahol „igen erősen szervezkedett”. A kihallgatását követően egy újabb cipésmester került sorra. Ferenczi Mihály rövid vallomásából az derül ki, hogy az 1940-es pártfúzió után ismerte meg a gyanúsítottat. Úgy tudta, hogy ő a Nyilaskeresztes Pártban vármegyei tisztséggel volt megbízva. 7-én Juhász alhadnagy ifj. Zsoldos Imre férfiszabót is kihallgatta tanúként. Alapjában véve ő hasonló vallomást tett, mint a korábbi tanúk. Még a Nemzeti Frontban ismerte meg György Lajost, és többször látta őt „szürke inget” viselni. (Ennek a pártnak ez volt a megkülönböztető színe.) 1944-ben a tanút is megpróbálta beszervezni a Magyar Nemzetiszocialista Pártba.

A nyomozati szakasz lezárása után az iratokat a politikai rendőrség megküldte a szegedi népügyészségnek. Ezek után még a népügyészségen is ki kellett volna hallgatni, de ennek semmi nyoma sincs az aktában. Február 22-én dr. Bozsó Béla népügyész a 98/1947. n. számú vádiratban a Nbnov. 12. § 2. pontjába ütköző „népellenes” büntett elkövetésével vádolta meg György Lajost, mert 1938 és 140 között tagja volt a Nemzeti Frontnak, 1940-től a Nyilaskeresztes Pártnak, 1944-től pedig a Magyar Nemzetiszocialista Pártnak, és mind három pártban tisztséget is vállalt.

A nyilvános főtárgyalást eredetileg Hódmezővásárhelyen akarta megtartani a szegedi népbíróság, ám 1947. március 3-án dr. Bozsó Ferenc népbírósági tanácselnök értesítette a szegedi népügyészséget, hogy „*a hmvásárhelyi. külön alakított népbíróság már hónapok óta nem tárgyal a pártok meg nem egyezése miatt, és előreláthatólag nem is lesz a pártok között megegyezés.*”⁹ Emiatt jobb lenne az ügyet Szegeden letárgyalni. (Pár nappal korábban ugyanez a probléma merült fel dr. Kovács Ernő bűnpere kapcsán is. Az nem világos, hogy a Hódmezővásárhelyre kihelyezett népbíróság működésképtelenségéről miért nem tudtak egyes szegedi tanácsvezető bírók.)

1947. március 27-én a szegedi népbíróság Bozsó-tanácsa április 23. délelőtt tíz óra tűzte ki a főtárgyalás határnapját – a fenti problémák ellenére – Hódmezővásárhelyre. Másnap megkeresték a szegedi ügyvédi kamarát, hogy jelöljenek ki a vádlott számára egy védőügyvédet. Ez meg is történt dr. Kiss Pál személyében. Csakhogy az ügyvéd kérte a fölmentését, emiatt dr. Kovács Ferenc lett a kirendelt védőügyvéd. Az iratokból nem derül ki, hogy Kiss miért lépett vissza, mint ahogy az sem, hogy Sándor Lajos miért bízott meg egy harmadik személyt védelme ellátására: április 21-én ugyanis azt a dr. Verebes Tibort hatalmazta meg, aki korábban ellátta id. Zaka Ferenc védelmét is.

Április 23-án Hódmezővásárhelyen az ógimnázium épületében megtartották a nyilvános főtárgyalást. A tanácsvezető dr. Kozma Endre törvényszéki bíró volt, a népbírák pedig Daka József (SZDP),

⁷ MNL CS-CSML, XXV. 8. fond, Nb. 118/1947, 15.

⁸ Rajk László belügyminiszter az 1946. október 4-i, 533.900/1946.BM számú rendeletével elrendelte, hogy az addig a törvényhatósági jogú városokban működő főkapitányságok megnevezése ezentúl „kapitányság” legyen, a politikai rendészeti osztály új neve: államvédelmi osztály. Lásd Krahulcsán – Müller, 2015. 49–51.

⁹ MNL CS-CSML, XXV. 8. fond. Nb. 118/1947, 38.

Kocsis József (szakszervezeti delegált), Lévy Béla (FKGP), Nemes Árpád (NPP) és Taraszovics Ödön (PDP). A vádat dr. Bozsó Béla népegészségügyi képviselte.

A tanács előtt Sándor Lajos nem érezte bűnösnek magát. Mint fogalmazott: „*A nagy propaganda hatása alatt követtem el bűncselekményemet és nagyon megbántam.*” Tagadta, hogy a Nyilaskeresztes Pártban tisztséget viselt volna. A jegyzőkönyv szerint azt vallotta: „*Azért léptem be, mert azt hittem, hogy a párt javít a munkásság helyzetén.*”¹⁰ (Ehhez csak annyit tehetnék hozzá, hogy Magyarországon az 1930-as években százazrek hittek abban, a szélsőjobboldal által hangoztatott „szegény-barát” programot komolyan lehet venni.) Tagadta, hogy egyáltalán tagja lett volna a Magyar Nemzetiszocialista Pártnak (bár – mondta – az egyik helyi újságban ezt lehetett olvasni), és szervező tevékenységet sem végzett. A városvezető nem is ő volt, hanem György Vilmos. Azt elismerte, hogy Oláh Imre felkérte, állapítsa meg, mi a helyzet a szegedi szervezet körül, de tagadta, hogy a megyevezető-helyettesi funkciót elvállalta volna. Végül azt állította, a rendőrségi vallomását anélkül írta alá, hogy elolvashatta volna.

Az elsőként kihallgatott tanú (Tóth Mihály) megismételte a rendőrségi kihallgatásakor tett vallomását, ám a következő tanú (ifj. Zsoldos Imre) ugyanazt vallotta, mint a vádlott: úgy írta alá a rendőrségi vallomását, hogy azt előzőleg nem olvashatta el. Mint mondta, a vádlottat és őt is azért zárták ki a Nyilaskeresztes Pártból, mert nem látták „*a szociális célok megvalósulását.*”¹¹

Kruzslicz János, akit nyolc hónappal korábban ítélték el¹², azt vallotta, hogy 1944-ben a vádlott a korábban a Nyilaskeresztes Pártból kizárt személyekből szeretne volna megalapítani a Magyar Nemzetiszocialista Párt helyi csoportját. Őt és György Vilmost is beszervezte. Jelen volt azon a „*délvidéki seregszemlén*”, amikor a vádlottal együtt megszemlélték a szegedi pártszervezetet. Jártak Mindszenten és Szegváron is, de megállapították, hogy csak Szegeden van pártélet. A szembesítés után is fenntartotta a korábbi vallomását: „*a vádlott az utasításokat Budapestről kapta, úgy értettem, hogy közvetlenül Oláh Imrén keresztül. A vádlott egy alkalommal volt fent Budapesten, és amikor hazajött, mondta, hogy megbízása van a szervezésre.*”¹³ Végül azt mondta, hogy Sándor Lajost és őt azért zárták ki a Nyilaskeresztes Pártból, mert ellentétbe kerültek Szálasival, amikor a munkás származású tagokat kezdték kiszorítani a párttisztségekből. (Kruzslicz személyéről érdemes elmondani, hogy számos perben tett az adott vádlottra olykor súlyosan terhelő vádat. Ezt tette Csáki Lajos, dr. Kovács Ernő, Nagy Kardos Ernő, dr. Lázár Béla és Mucsi Sándor perében is.)

Utolsóként kihallgatták még Pável Annát, aki megismételte a rendőrségen tett vallomását. Ezt követően a védő még két tanú kihallgatását kérte, amit a népbíróság végzésével mellőzött. (A védő ezt semmisségi okul jelölte meg.)

A tanácskozási jegyzőkönyv hiányában nem lehet tudni, hogy a népbírók egységesen hozták-e meg az ítéletet. Annyi bizonyos csupán, hogy a szegedi népbíróság Hódmezővásárhelyre kihelyezett Kozma-tanácsa a Nb. 118/1947/5. számú ítéletével Sándor Lajost főbüntetesként hét hónapi börtön-

10 MNL CS-CSML, XXV. 8. fond. Nb. 118/1947, 18.

11 MNL CS-CSML, XXV. 8. fond. Nb. 118/1947, 20.

12 Az 1947. április 24-i VN újságírója azt írta, hogy „*Kruzsliczot foglár hozta át Szegedről és rabruhában teszi meg vallomását.*” Az az érdekes, hogy Kruzslicz a tárgyalás napján még elítélt volt, tehát bekísérhették rabruhában – de másnap már szabadult.

13 MNL CS-CSML, XXV. 8. fond. Nb. 118/1947, 20.

re, mellékbüntetésként pedig öt év politikai jogvesztésre ítélte. A börtönbüntetésbe beleszámították a rendőrhatalóság őrizzetben eltöltött időt, vagyis a hét hónapot kitöltöttnek vették. A tényállásban az olvasható, hogy 1938-ban belépett a Nemzeti Frontba, ahol egy idő után városvezetői tisztséget töltött be. Az 1940-es pártfúzió után a Nyilaskeresztes Pártban helyettes városvezető volt, egészen a pártból történt kizárásáig. Azt is tényként kezelték – bár ő ezt tagadta – hogy 1944-ben „*Pálffy Fidél befolyása alatt*” elvállalta a Magyar Nemzetiszocialista Párt Csongrád vármegyei helyettes vezetői tisztségét. Nem fogadták el a vádlott azon védekezését, hogy a rendőrségen tett vallomását úgy írta alá, hogy azt nem olvashatta el, egyébként pedig Kruzslicz vallomása alátámasztotta a vádat. Enyhítő körülményként figyelembe vették családos mivoltát és törődött egészségi állapotát.¹⁴

Az ítélet jogerős lett, mivel sem a védő, sem a népügyész nem jelentett be fellebbezést. Sándor Lajos további sorsáról – források hiányában – semmi sem lehet tudni.

14 MNL C5-CSML, XXV. 8. fond. Nb. 118/1947, 25–27.

DR. KOVÁCS ERNŐ, REFORMÁTUS KÁNTOR

Dr. Kovács Ernő 1906. május 16-án született Hódmezővásárhelyen. 1930-ban a Debreceni Magyar Királyi Tisza István Tudományegyetemen latin–görög szakos tanári oklevelet szerzett, majd ugyanott filozófiai doktorátust. Ezt követően a munkanélküli értelmiségiek keserű kenyerét ette, míg végül jobb híján letette a református kántori vizsgát, és az egyház szolgálatába állt. Megpályázta a hódmezővásárhelyi ótemplomi rész-egyházközség kántori tisztségét, amelyet elnyert, így végül kenyérhez jutott.

1940. május 1-én lépett be a Nyilaskeresztes Párt hódmezővásárhelyi szervezetébe, és annak fizető tagja volt egészen addig, amíg megkapta a katonai behívóját. (Egy kihallgatási jegyzőkönyve szerint 1944. július 25-én hívták be először, de hamarosan leszerelték, majd szeptember 24-én SAS-behívót kapott.) Több kihallgatása alkalmával azt hangoztatta, hogy ő semmiféle párttisztséget nem viselt, a pártgyűlésekre is csak néhány esetben járt el. 1940-ben vagy 1943-ban két alkalommal (anyák napján, és karácsonykor) „egyházi jellegű beszédet” tartott.¹ Ennek ellentmond egy, az 1956. november 4. után felállított kádári állambiztonsági szervek által fölfektetett operatív dossziében, fotómásolatban található személyi lap, amelyet a Nyilaskeresztes Párt Országos Propaganda Osztálya állított ki. Eszerint a tisztsége: „Hódmezővásárhely, propag. vezető”. Arra a kérdésre, hogy „Milyen tisztségei voltak pártunkban?”, az olvasható, hogy „Ideológavez.”²

A 90/I. újonckiképző ezred 9/III. zászlóalj élelmezési számvevő karpaszományos őrzetetőjeként alakulatával előbb Kistelekre vonult, innen átvezényelték őket Nagyatádra, majd pedig Alsónemesapátiba. A Zala vármegyei faluból vonultak nyugatra, 1945. február 1-én hagyták el az országot. Alakulatával gyalogmenetben Alsó-Ausztriáig vonult, majd Amstetten városában bevagonírozták és Dániába szállították őket. Schleswig-Holsteinben kiképzésben részesültek, a táborukat május 8-án foglalták el a britek. A hadifogolytáborból 1946. július 2-án átkerült egy hadifogoly-kórházba, ahonnan azonban néhány társával együtt meg tudtak szökni. Münchenben az ottani „magyar jóléti bizottság”-nak köszönhetően bekerült a közelben elterülő Bad Aibling „magyar kórházába”, itt gyógykezelték október 2-ig, onnan indult haza. Október 5-én érkezett meg a kaposvári szűrőtáborba, ahol bizonyára kihallgatták, ugyanis az október 9-i, hódmezővásárhelyi kihallgatásáról fölvetett jegyzőkönyv alján található „A nyomozó javaslata” rovatba egy olvashatatlan nevű személy azt gépelte,

1 MNL CS-CSML, XXV. 8. fond. Nb. 85/1947. 45.

2 ÁBTL, 3.1.5. 0-14967/162. 3.

hogy „mint intellektuelről feltételezhető, hogy a Hódmezővásárhelyi Nyilaskeresztes párt szellemi irányításában tevékenyen részt vett”, de „a helyszínen ügyének kivizsgálásához kellő adat nem áll rendelkezésemre”, ezért javasolta, hogy kísérik a lakhelye szerint illetékes hódmezővásárhelyi politikai rendőrségre.³ (A szöveg alján egy körpecsét látható, az alábbi szöveggel: „Hazahozatali Kormánybiztosság”.⁴ Ez arra utal, hogy az első kihallgatására még a Dunántúlon került sor.)

A Hódmezővásárhelyi Főkapitányság Politikai Rendészeti Osztályán 1946. október 9-én Tóth István rendőr nyomozó hallgatta ki. Ekkor röviden ismertette, miként került nyugatra, és meddig volt a Nyilaskeresztes Párt – Hungarista Mozgalom tagja. Elismerte, hogy 1944-ig fizetett tagdíjat (havi egy pengőt).

A terhelt következő kihallgatására október 21-én került sor. Koós István alhadnagynak megismételte a korábbi vallomását, azzal egészítve ki azt, hogy amikor a helyi párhelyiségben katonai témák jöttek elő (nyilván a hadi helyzettel kapcsolatban), ő „jobboldali szellemben” szólt hozzá a témához, Nagyatádon pedig letette Szálásra az esküt.⁵ Kihallgatása után dr. Mónus István rendőr alezredes a 893/1946. számú véghatározatával rendőrhatósági felügyelet (ref.) alá helyezte. Az ok a nyilas párttagsága volt, és az, hogy „nyugatos” (tehát az országot elhagyta és nyugatra távozott), valamint „bevallása szerint jobboldali magatartást tanúsított.”⁶ (November 30-án a Belügyminisztérium 335.892/1946/IV/4. számú véghatározatával jóváhagyták a ref.-et.)

Mielőtt megkezdődtek volna a tanúkihallgatások, november 28-án kitöltött egy nyilatkozatot az igazolóbizottság számára. Ebben elismerte, hogy 1940. május 1-vel lépett be a Nyilaskeresztes Pártba. „Sajnos nem tartoztam a letűnt úri-Magyarország gentry vezetősége által pártfogolt elemek közé, így diplomás ember létemre, mint állástalan, szegény öreg Szüleim tartottak, majd pedig mint óradíjas segédtanár nyomorogtam. [...] Ilyen előzményekkel terhesen ítélt meg és tartottam igazságtalannak a múlt rendszert, amelyből az akkori hangos, és magát szocialistának hirdető propaganda hatása alatt a magam különös helyzetétől befolyásolva, mint kivezető utat láttam – már sokkal előbb tudom, hogy tévesen – a nyilaskeresztes pártot. Engem nem a demokráciaellenesség, vagy a zsidóellenesség, még kevésbé a legkisebb mértékű németbarátság vitt ezen párt sorai közé, hanem a megtévesztett ember tiszta idealizmusa...” – írta.⁷ Ehhez csak annyit tehetek hozzá, hogy a volt nyilasok jó része hasonlókat írhatott le, ha meg kellett volna indokolnia, miért lépett be a pártba.

November 19-én és 20-án Koós István alhadnagy három tanút (Fodor Ferenc könyvkötőt, Kruzlícz János kézimunka-tervezőt és Tóth Ferenc cipész mestert) hallgatott ki, akik mindnyájan „kisnyilasok” voltak. Egybehangzóan azt vallották, hogy több alkalommal látták a kántort a pártszékházban, tudomásuk szerint egyszerű párttag volt, nem viselt semmiféle tisztséget, és Bán Imrének, a helyi szervezet vezetőjének volt jó barátja. (Érdekes, hogy Zana László nyomozó alhadnagy, jegyzőkönyvvezető már 19-én készített egy főljegyzést a tanúkihallgatásokról, miközben a jegyzőkönyvek tanúsága szerint aznap csupán Fodort hallgatta ki...)

3 MNL CS-CSML XXV. 8. fond. Nb. 85/1947. 17.

4 A kormánybiztosságról lásd Erdős, 2015.

5 MNL CS-CSML XXV. 8. fond. Nb. 85/1947. 18.

6 ÁBTL, 3.1.9. V-41371. 27-28.

7 MNL CS-CSML HL XVII. 406. fond, III. doboz, 80/II.f.1947. sz.

December 3-án Juhász Pál rendőrnyomozó alhadnagy a Hódmezővásárhelyi Kapitányság Államvédelmi Osztályán jelentést írt a volt „kisnyilas” kántor ügyéről. Azt állította, hogy ő is kivallatta a fenti tanúkat és a gyanúsítottat (az nem világos, hogy erre mi szükség volt, ha csak az nem, hogy abban reménykedett, majd ő ki tud szedni komolyabb terhelő vallomásokot is a gyanúsítottal kapcsolatban). A tanúk szinte szó szerint ugyanazt mondták neki is, mint Koós alhadnagynak. A kántor nekik is bevallotta, hogy 1940. május 1-én lépett be a Nyilaskeresztes Pártba. Azt állította, hogy csak azért járt el rendszeresen a pártszékházba, mert abban reménykedett, valamikor „hátha bejut állásba”. Juhász a jelentése végén azt írta, hogy a kántor szerepel az államvédelmi osztály nyilvántartásában, és jelenleg rendőrhatalósági felügyelet alatt áll, heti háromszor kell a rendőrségen jelentkeznie.⁸

Pár nappal később a szegedi népügyészség utasítására a helyi politikai rendőrség nyomozni kezdett, hogy kiderítse: csupán egyszerű párttag volt-e (mert ez önmagában még nem feltétlenül büntetendő cselekmény), vagy „tevékeny működést fejtett ki”, vagyis valamilyen tisztséget viselt a pártban. December 10-én Juhász alhadnagy újabb két tanút (Bányai János gyári munkást és Hódi János cipészsegédet) hallgatott ki. Mindketten emlékeztek arra, hogy tartott egy vagy két előadást, és a jegyzőkönyv szerint azt vallották, hogy szerintük az előadásának – melynek szövegére nem emlékeztek! – anyagát a fővárosi pártközpontból kaphatta meg, de arról egyikük sem tudott, viselt-e valamilyen párttisztséget.

December 12-én Borza Ferenc alhadnagy, a Hódmezővásárhelyi Főkapitányság Államvédelmi Osztályának vezetője az addig keletkezett iratokat „a további eljárás lefolytatása végett” megküldte a szegedi népügyészségnek,⁹ de az érhetően elégedetlen volt az addigi nyomozati munka eredményével. Dr. Lippay László népügyész december 18-án pótnyomozást rendelt el, mivel az addigi nyomozások során keletkezett iratokból az nem derült ki, hogy a párttagságához „tevékeny működés is járul”. Éppen ezért a nyomozást ki kell terjeszteni abba az irányba is, hogy „a terhelte, mint egyszerű párttag fejtett-e ki oly mérvű tevékenységet, pl. tagok beszervezése, nyilas egyenruha viselés stb. melynek figyelembevétele mellett már vád emelhető.”¹⁰

Bő egy hónappal később, 1947. január 23-án a hódmezővásárhelyi államvédelmi osztályról Nagy Benkő Sándor rendőr nyomozó hadnagy küldött egy jelentést a népügyészségnek. Újra kihallgatta a fent említett öt tanút (hogy miért nem hallgattak ki további volt nyilas párttagokat, az nem igazán érthető, pedig a városban található volna eleget belőlük), majd közölte: „tanúk pótkikérdezése során megállapítottam, nevezett, mint egyszerű nyilastag szerepelt, szervezéssel nem foglalkozott, semmiféle más tevékenységet nem vállalt. Egyenruhát nem viselt.”¹¹ Február 12-én Koós alhadnagy is csak azt tudta jelenteni, hogy „újabb terhelő adatokat beszerezni nem sikerült”.¹² Ez bizony kudarcnak tekinthető a politikai rendőrség és a népügyészség szempontjából.

1947. február 20-án dr. Lippay László népügyész megküldte az addig elkészült nyomozati iratokat és a 372/1947. Nü. számú vádiratot a népbíróságnak. (A vádirat elkészítése előtt természetesen

8 ÁBTL 3.1.5. 0-14967/162. 5.

9 MNL CS-CSML XXV. 8. fond. Nb. 85/1947. 51.

10 MNL CS-CSML XXV. 8. fond. Nb. 85/1947. 47.

11 ÁBTL 3.1.5. 0-14967/162. 10.

12 MNL CS-CSML XXV. 8. fond. Nb. 85/1947. 52.

ezúttal is ki kellett volna hallgatni a terheltet, ám a népbírószági aktában ennek nincs semmi nyoma.) Lippay a Nbnov. 12. § 2. pontjának 2. bekezdésében meghatározott „népellenes” büntett elkövetése miatt emelt vádat dr. Kovács Ernő ellen, mert egyfelől „tevékeny tagja” volt a Nyilaskeresztes Pártnak a „felszabadulásig” (ez azonban nem igaz, hiszen hónapokkal korábban behívták a honvédségbe), másfelől „a budapesti pártközpontból kapott agitációs anyagból propaganda előadásokat tartott”. (Ez azonban csupán az egyik tanú feltételezése volt.) A fentiek alapján Lippay vádirata kapcsán is megállapítható, hogy az is egy összecsapott jogász munkának tekinthető. Egyébként pedig az őt, korábban kihallgatott tanú közül csupán háromnak a beidézését jelölte meg.¹³

A tárgyalást eredetileg Hódmezővásárhelyen szeretnék volna lefolytatni, ám a helyi koalíciós pártok hónapok óta tartó viszálya miatt dr. Bozsó Ferenc szegedi népbírószági tanácselnök február 25-én azt javasolta, hogy a helyszínt helyezték át Szegedre.¹⁴ Március 17-én a Szegeden lefolytatandó tárgyalás időpontját április 24-re tűzte ki. Aznap Bozsó fölhívta a szegedi törvényszéket, hogy védőügyvéd kijelölése vált szükségessé. Április 2-án dr. Mónus Sándor hódmezővásárhelyi ügyvédet jelölték ki védőnek. Egy nappal később azonban a vádlott – mivel valószínűleg nem jutott el hozzá a fenti határozat – dr. Verebes Tibor helyi ügyvédet bízta meg, hogy folyamatban lévő bűnügyében képviselje őt.

Közben a Dávid Balázs vezette hódmezővásárhelyi II. számú igazolóbizottság (melynek tagja az elnökön kívül Varga Imre előadó, Bordás János és Tóth János beülődött, valamint dr. Deák Ferenc „behívott”) március 19-én összeült, hogy megvizsgálja a kántor ügyét. Természetesen most sem tagadta, hogy a Nyilaskeresztes Párt tagja volt. Ezt azzal indokolta, hogy a párt „szocializmust hirdetett, az igazságtalan társadalmi berendezkedések megszüntetését helyezte kilátásba, én pedig a múlt rendszerben elégedetlen voltam, mert bölcsész doktor vagyok, és képesítemnek megfelelő állást protekció hiányában kapni nem tudtam, és hogy magamnak és családomnak kenyeret biztosíthatasak, kénytelen voltam kántori állást vállalni.” A pártban csak szociális kérdésekkel foglalkozott – mondta – a politika nem érdekelte.

Az elsőként kihallgatott tanú (Nagy Endre tanító) azt mondta, több alkalommal beszélgetett a kántorral, ezért tudja, hogy „igazságtalannak tartotta a társadalmi berendezkedést... [...] A nyilasoktól a munkásosztály felemelkedését várta és a nagybirtokrendszer megszüntetését remélte.” A következő tanú dr. Verebes Béla ügyvéd volt, (ő április 3-án bízta meg a kántor védelme ellátásával), aki elmondta, hogy a harmincas években ismerte meg a kántort, amikor neki helyettesítő tanára volt a gimnáziumban. Bizalmas viszonyba kerültek, és emiatt tudja, hogy mennyire rossz anyagi viszonyok között élt a harmincas években, a pártba való belépésre pedig dr. Bán Imre beszélte rá. Még kihallgattak egy harmadik tanút is, de ő csupán annyit tudott mondani, hogy szociálisan érzékeny embernek ismerte a kántort. Ezek után az igazolóbizottság dr. Kovács Ernőt „megfeddte” és három évre kizárta az előléptetésből.¹⁵ (Kérdés, hogy egy kántort hová lehet előléptetni?)

13 ÁBTL 3.1.5. 0-14967/162. 22.

14 Érthetetlen módon dr. Lippay László népbírószág annak ellenére, hogy „a szegedi népbírószág hódmezővásárhelyi tanácsa ezidőszakra, és egyelőre belátható időn belül tárgyalóképtelen”, mégis csak azt indítványozta, hogy Hódmezővásárhelyen folytassák le a tárgyalást. MNL C5-CSML XXV. 8. fond. Nb. 85/1947. 38.

15 MNL C5-CSML HL XVII. 406. fond, III. doboz, 80/II.f.1947. sz.

Visszatérve dr. Kovács Ernő népbíróági ügyére, a tárgyalás megkezdése előtt, valamikor április legelső napjaiban¹⁶ – dr. Verebes Tibor ügyvéden keresztül – előterjesztette a vádirattal kapcsolatos észrevételeit, és a bizonyítás-felvétel iránti kérelmét. Ebben határozottan cáfolta, hogy ő a budapesti pártközpontból kapott „agitációs anyagból” tartott volna „propaganda előadást”, és a pártban semmiféle szervező munkát nem végzett. Annak bizonyítására, hogy a megtartott két beszéde kizárólag egyházi jellegű volt, megnevezett három tanút, egyebek mellett Rapcsák Péter¹⁷ református lelkipásztort.¹⁸

Április 24-én végre megtartották a hódmezővásárhelyi Református Ógimnázium épületében a nyilvános főtárgyalást. A dr. Kozma Endre törvényszéki bíró vezette tanács tagja Daka Ferenc (SZDP), Kocsis József (szakszervezetek), Lévy Béla (FKGP), Nemes Árpád (NPP), Szél Sándor (MKP) és Taraszovics Ödön (PDP) népbírák voltak. A vádat dr. Bozsó Béla népügyész képviselte.

A népbíróság előtt dr. Kovács Ernő református kántor nem érezte bűnösnek magát. Tagadta, hogy a párt helyi szervezetében „propaganda előadásokat” tartott volna, csupán azt ismerte el, hogy két alkalommal egyházi jellegű beszédet tartott. Amikor a vezető bíró elé tárta a korábbi vallomását, ismét kijelentette: „*Én a pártban a szocializmust láttam és azért léptem be*”.¹⁹ Ezek után megjegyezte, hogy az igazolási eljárása során ellene egyetlen elmarasztaló bejelentés sem érkezett.

A népügyész által beidézni indítványozott három tanú közül az elsőként kihallgatott Bányai János azt vallotta, hogy a politikai rendőrségen nem azt rögzítették, amit vallott, ugyanis ő azt mondta, hogy „*a vádlott beszéde vallási tárgyú volt*” és nem mondott olyasmit, miszerint valami „propagandaanyag” volt annak az alapja.²⁰ Hódi János ugyanazt vallotta, mint az előző tanú: nem igazán azt mondta, mint ami a jegyzőkönyvben olvasható. A harmadik tanú, Kruzslíc János csak annyit tudott mondani, hogy emlékei szerint egy alkalommal, anyák napján tartott egy beszédet, egyébként „*Bán Imre közvetlen baráti köréhez tartozott, [...] így nagy szava lehetett vádlottnak a nyilas pártban.*”²¹ (A kántor az igazolóbizottság előtt azt mondta, hogy neki Bán Imre az iskolatársa volt, később pedig a házi orvosa. Ő beszélt rá, hogy lépjen be a pártba, cserébe megígérte neki, hogy szerez tanári állást számára.)

A védelem tanúja, Rapcsák Péter református lelkipásztor azt vallotta, hogy mielőtt a két beszédét megtartotta volna – karácsonykor, majd később, anyák napján – kikérte a véleményét, mire ő azt mondta neki, hogy nyugodtan tartsa meg ezeket. Megjegyezte még, hogy „*a deportálások idején fájdalommal és dühösen jelentette ki, hogy mindentől kiábrándult, mert a hóhérmunkát utálja. A vádlottat szociális gondolkodású embernek ismertem. Szavahihetőségét nem volt okom soha két-*

16 A beadványon alján nincs dátum, a hátoldali pecsét szerint április 4-én iktatták a népbíróaságon.

17 Rapcsák Péter (1911–1997) Hódmezővásárhelyen született. 1934-től szolgált szülővárosában, előbb ótompomi református segédlelkészként, később hitoktatóként. 1944 októberében választotta meg a Hódmezővásárhely–susáni gyülekezet a lelkipásztorának. Életrajzát közli Presztóczy, 2019. 123.

18 MNL CS-CSML XXV. 8. fond. Nb. 85/1947. 37.

19 MNL CS-CSML XXV. 8. fond. Nb. 85/1947. 21.

20 I. h.

21 MNL CS-CSML XXV. 8. fond. Nb. 85/1947. 22.

ségbe vonni. Zsidó barátaival megtartotta a kapcsolatait egész[en] a deportálásokig.”²² A kihallgatott másik két tanú is cáfolta a vádiratban megfogalmazott állításokat.

Egy május 6-i felirat szerint a tárgyalás lezárása után készült tanácskozási jegyzőkönyv, azonban ez nem található meg a népbírósági aktában. Csupán annyi bizonyos, hogy a dr. Kozma Endre vezette tanács a 85/1947/7. számú ítéletével fölmentette a „népellenes” büntett alól. Az indokolás szerint „megnyugtató bizonyíték nem merült fel abban a tekintetben, hogy a vádlott a budapesti pártközpontból kapott agitációs anyagból propaganda előadásokat tartott volna, és így mint tag, a nyilaskeresztes pártban tevékeny működést fejtett volna ki.”²³

A népügyész a fölmentés miatt fellebbezést jelentett be, emiatt az iratokat a szegedi népbíróság fölküldte a népfőügyészségre. Mivel dr. Szűcs János népfőügyész 1947. május 20-án visszavonta a fellebbezést, másodfokú tárgyalásra nem került sor, ezért július 1-én az elsőfokú ítélet jogerőre emelkedett.

A fölmentő ítélet után – mivel az 1946 októberi véghatározat továbbra is érvényben volt – a kántor továbbra is rendőrhatósági felügyelet alatt maradt, ez alól csupán 1947. december 12-én szabadult. Természetesen a hírhedett ávó ezek után sem veszítette szem elől: erre utal az, hogy 1955. május 16-án Kiss János államvédelmi hadnagy a Belügyminisztérium X. osztályán jelentést készített róla, mely szerint „nyugatos” volt, ráadásul nyilas, de a népbíróság ennek ellenére felmentette. Mindenesetre a náluk lévő, a Nyilaskeresztes Párt Országos Propaganda Osztályán kitöltött személyi lap szerint „ideológiai vezetőnek van minősítve”.²⁴

Arról nem árulnak el semmit sem a források, hogy az elkövetkező tíz évben milyen „politikai magatartást tanúsított” a volt „kisnyilas” református kántor. 1956-ban „ellenséges tevékenységére utaló körülmény részéről nem merült fel” – írták egy 1965-ös jelentésben.²⁵ Ennek ellenére – nyilvánvalóan nyilas múltja miatt – a forradalom leverése után nem sokkal dossziét nyitottak rá. (Ennek pontos ideje nem tudható meg a vizsgálati dossziéjából.)

1958. október 6-án Kiss Sándor hadnagy a Hódmezővásárhelyi Rendőrfőkapitányságon készített róla egy rövid jelentést. Ebben egyebek mellett azt írta, hogy a „felszabadulás” előtt „a »nemzetség szervezet«-nek volt tagja, ami egyébként a nyilaskeresztes párthoz tartozott, csupán fedőnévvel működött a párt mellett.” Szerinte 1956 előtt „az egyik rémhírterjesztő csoportnak volt a tagja”, ezért konkrétan foglalkoztak az ügyével.²⁶ A jelentésből nem derül ki, hogy miféle „rémhírterjesztő központra” gondolt a rendőrhadnagy. Talán a szegedi „rémhírterjesztő alközpont” nevű, a helyi politikai rendőrség által 1947-ben megkonstruált „összeesküvés”-ről²⁷ lehet szó, ám az kizártnak tekinthető, hogy a szinte az év végéig ref. alatt álló dr. Kovács Ernő bármiféle formában is belekeveredett volna ebbe.

22 I. h.

23 MNL CS-CSML XXV. 8. fond. Nb. 85/1947. 30–31.

24 ÁBTL 3.1.9. V-41371. 58–59.

25 ÁBTL 3.1.9. V-41371. 61.

26 ÁBTL 3.1.9. V-41371. 11.

27 Lásd Bálint, 2005. 79–100.

Egy évvel később, 1959. november 7-én – az irat fejléce szerint – a Csongrád Megyei Rendőrfőkapitányság Politikai Nyomozó Osztály V. alosztályán²⁸ Nagy Ferenc hadnagy jelentést írt „Tornyai” fedőnevű ügynökének jelentéséről. „*Dr. Kovács Ernő tanár (Gyulai u. 1.) v. nyilas pártpropagandista – bármilyen politikai vitában vagy beszélgetésre csak velem egy szellemi színvonalon állókkal szoktam beszélgetni – mert társadalomtudományi alapon vizsgállok mindent és ehhez megfelelő képzettség kell. Filozófiai munkája: nem politikai – vallási – címe kb. ez: A csoda az, hogy még áll a kereszténység, dacára a papjainak. Ebben a művében az ellentmondásokat és főleg a tehetségtelen papságról ír. Zenei művész – saját halotti miséjét írja. Általános egyház vélemény róla: ütődött-terhelt családból származik, most már teljesen összeférhetetlen, állandóan ingerült, hasonszórú politikai barátaival egy év óta minden kapcsolatot megszakított. Az utcán, ha találkozik valamelyikkel, átmegegy a túloldalra. Üldözési mániában szenved. Nyugdíjba is úgy ment, hogy minden nemű egyházi szolgálatra alkalmatlan. Dr. Hódi András²⁹ nyilas turulvezérrel majdnem tettlegességre mentek, úgy, hogy Hódi elköltözött tőle.” A hálózati személy szerint Hódi is „beszámíthatatlannak tartja”, egyébként meg mindenki kiábrándult belőle. „Tornyai” beszélt a Nyilaskeresztes Párt hajtani helyi vezetőjének, dr. Bán Imrének az anyósával is, aki elárulta neki, hogy a veje az NSZK-ban tartózkodik. A jelentés végén Krenács Márton alhadnagy megjegyezte, hogy le kell ellenőrizni Kovács „*orvosilag beszámítási képességét*”.³⁰ (Egy pár nappal későbbi jelentéséből kiderül, hogy semmi baj nem volt a „beszámítási képességével”, azt csak a haragosai, főleg Hódi András terjesztették róla, egyébként az ügynök beszámíthatónak, csak szélsőséges természetűnek tartotta...)*

November 12-én „Tornyai” ismét jelentett Krenácsnak a célszemélyről: Rébék Sándor kisiparral együtt az „*Egyesült Európában látja a kibontakozást, egyetlen út ebből a káoszról. Ő tudományosan vizsgálja a mai rendszert, és társadalmat.*” Az alhadnagy utasította az ügynökét, hogy mélyítse el a kapcsolatát Kováccsal, és próbálja meg elkérni olvasásra az előző jelentésében említett könyvet, mert érdeklí őket annak a tartalma.³¹

December 1-én Krenács jelentést írt „Tornyai” legutóbbi jelentéséről, aki beszélt Kováccsal, de ő közölte, hogy megsemmisítette az „*egyháztörténeti filozófiai munkáit*”. „*Jelenleg Erópuszi [sic!] meséken dolgozik, ezek tudvalevően állatmesék, holott is az ENSZ-t karikírozza, illetve parodizálja – erről szóban beszámolok.*” – mondta a feltételezhetően református kántori tisztséget betöltő hálózati személy. Még azt is elfecsegte, hogy meghívták Rapcsák Péter lelkes névnap ünnepségére,

²⁸ Valószínűleg a Belügyminisztérium II/5. („belsőreakció-elhárító”) osztályának helyi csoportjáról van szó. Erről lásd Takács, 2013.

²⁹ Dr. Hódi András, a hódmezővásárhelyi Turul Bajtársi Egyesület egykori vezetője ellen 1947-ben – amikor a szovjet hadifogságból hazaengedték – népellenes büntetés miatt eljárást indítottak. 1948-ban a Szegedi Népbíróság hat hónap börtönbüntetésre, másodfokon 1949-ben a NOT egy évre ítélte. A népbírósági aktája nem található meg a szegedi levéltárban. Állambiztonsági dossziéját először 1951. április 2-án zárta le 67 számozott oldallal Szegeden Boda Józsefné, majd 1968. szeptember 18-án Vasas János rendőr őrnagy Budapesten, 39 oldalszámmal. Utóbbi azt írta, hogy „*A dosszié tartozéka Hódi András dr. Nb. 1105/1948. sz. anyaga, mely 115 oldalszámmal külön dossziében mellékelve.*” Ez azonban nem található meg az ÁBTL-ben.

³⁰ ÁBTL 3.1.5. 0-14967/162. 11-12.

³¹ ÁBTL 3.1.9. V-41371. 14.

ahol többen azt hangoztatták, hogy december 20-ig kivonulnak a szovjet csapatok Magyarországról.³²

1965. április 30-án Kiss Sándor százados a Csongrád Megyei Rendőrfőkapitányság III/III-as alosztályán jelentést írt dr. Kovács Ernő ügyéről. Beszélt a volt nyilas ifj. Zaka Ferencsel, ő is elmondta, hogy 1940-ben lépett be a volt kántor a pártjukba, rendszeresen látogatta a gyűléseket és jó viszonyt ápolt a pártvezetéssel. A kérésükre, mint egyházi személy két alkalommal tartott beszédet. *„Előadásainak lényege inkább az egyházi szertartásokkal függött össze, habár a párt politikájának célkitűzéseiről is említést tett.”* 1946-ban együtt voltak „gyűjtőfogságban”, de Kovács ügye „tisztaződött”, ezért a fogságból kiengedték és ref. alá helyezték. 1961-ben nyugdíjba vonult.³³ Aznap a szegedi politikai osztályon Kiss százados határozatot hozott dr. Kovács Ernő kutató nyilvántartásban való meghagyásáról.

Későbbi sorsáról hallgatnak az eddig megismert levéltári források. Annyi bizonyos, hogy egy 1977. március 22-i lakcímfelügyelő lap szerint 1976. március 27-én hunyt el.

32 ÁBTL 3.1.9. V-41371. 15.

33 ÁBTL 3.1.9. V-41371. 18.

NAGY KARDOS ERNŐ, FÖLDMŰVES

Nagy Kardos Ernő 1921. február 6-án született Hódmezővásárhelyen, földműves családban. Kortársai nagy részével ellentétben érettségivel rendelkezett. Még tizenöt éves korában, 1936-ban egy diákcsere-akcióval egy hónapot tölthetett el Németországban. Az ott látottak-hallottak nagy hatással voltak rá. Miként a Magyar Államrendőrség Hódmezővásárhelyi Főkapitányság Politikai Osztályán fölvelt, 1948. május 3-i gyanúsított kihallgatásakor vallotta, az előbbieken említetteknek köszönhető, hogy „meggyőződéses Nemzeti Szocialista” lett. Előbb a Turul Szövetség hódmezővásárhelyi tagszervezetének, a gróf Bercsényi Miklós Bajtársi Egyesületnek lett a tagja, majd 1939 szeptemberében belépett a Nyilaskeresztes Pártba. Igen aktív volt a pártban, ennek köszönhetően 1941. augusztus 11-vel ifjúsági megyevezetővé nevezték ki.¹ Ezt követően rendszeresen fölkereste a környező települések ifjúsági pártszervezeteit. Ott, ahol még nem működött, ő szervezte meg az ifjúsági szervezetet, ahol pedig gyenge volt, igyekezett megerősíteni a működését. Ez az aktivitás fölkelte a hódmezővásárhelyi főkapitányság figyelmét. A gyanúsított jegyzőkönyvében ez olvasható: „Nemzeti szocialista meggyőződés miatt az akkori rendőrség a nyilvánosság előtt elmondott kijelentéseimért rendőrhatalom felügyelet alá helyezett.”² Népbírósi vallomása szerint 1942 tavaszán kizárták a pártból, mert nem teljesítette a reábizott feladatokat. Hamarosan megkapta a behívóját (zászlósként harcolt), majd szovjet hadifogságba esett, csak több, mint két évvel később, valamikor 1947. végén vagy 1948. elején térhetett haza.

A rendőrség 1948. március elején figyelt föl rá (valószínűleg a politikai rendőrség egyik informátorának köszönhetően). Zana László alhadnagy március 3-án tanúként kihallgatta azt a volt nyilas párttag, ezért már elítélte Kruzslíc Jánost, aki korábban több, volt párttársa elleni eljárásban tett terhelő vallomást. Azt vallotta, hogy még 1939-ben ismerte meg Nagy Kardost, és azt tapasztalta, hogy az akkori városvezető, dr. Bán Imre bizalmasa volt. „Nagyon aktív tevékenységet fejtett ki, és munkájának köszönhető az, hogy Hódmezővásárhelyen és az alárendelt környékbeli pártszervezetekben mozgalmas ifjúsági élet indult meg. Az ifjúság részére többször tartott ideológiai előadásokat, amelyben a nemzeti szocializmust és a hitleri Németországot dicsőítette.”³ Egyébként részben Nagy

1 Erről Simkó Elemér főispán egy 1941. szeptember 1-i feliratában értesítette a belügyminisztert. „Nevezett a helyi nyilaskeresztes párt ifjúsági szervezője volt. Újabb megállapítás szerint nevezett a nyilaskeresztes párt országos központjától ifjúsági vezetői megbízást kapott, illetőleg Csongrád vármegye ifjúsági vezetőjévé neveztetett ki.” ÁBTL, 3.1.5. 0-14967/263, 10.

2 MNL CS-CSML, XXV. 8. fond. Nb. 1309/1948, 10–11.

3 MNL CS-CSML, XXV. 8. fond. Nb. 1309/1948, 6.

Kardosnak köszönheti, hogy őt 1942-ben kizárták a pártból – vallotta. Április 30-án Zana újabb tanúkihallgatást tartott. Ekkor egy másik volt „kisnyilast”, Hódi Jánost⁴ hallgatta ki. Ő hasonló vallomást tett, mint volt párttársa: Nagy Kardos „*élénk tevékenységet fejtett ki a pártba, mert munkássága nyomán egészséges pártélet bontakozott ki az ifjúság között. Kiadta az utasítást mindegyik pártagnak, hogy mindegyikőjük szervezzen be a párt részére embereket. [...] Az ifjúságot különböző kulturcsoportok munkájával tartotta szorosan össze.*”⁵

Nagy Kardos Ernő május 8-i gyanúsított kihallgatása után Zana megküldte a keletkezett jegyzőkönyveket a Magyar Államrendőrség Államvédelmi Osztálya szegedi osztályának. A kísérlő levélben megjegyezte: „*Jelenben sem tud beleilleszkedni a mai társadalmi rendbe. Meggyőződéses nemzetiszocialistának tartja magát ma is. Állandó levelezést tart fenn a külföldre szökött sógorával, dr. Szentkúti György⁶ volt csendőrhadnaggyal.*” (Egy nyugaton maradt volt csendőrtiszttel kapcsolatot tartani 1948-ban önmagában bűnnek számított az ávósok szemében!) Zana szerint Szentkúti többször próbálta sógorát nyugatra „csábítani”, de az anyja a „disszidálásról” mindig lebeszélte őt. Egyébként azt feltételezte a politikai tiszt, hogy a volt csendőrtiszt a gyanúsítottat „*hírszerzőnek használja fel*”. Mindezekre való tekintettel szerinte „*ajánlatos volna rendőrhatalósági őrizet alá helyezni, mert káros tevékenységet fejt ki.*”⁷ Június 30-án a szegedi ÁVO-n dr. Bolgár György rendőr százados megküldte a nyomozati iratokat a népügyészségnek. A kísérlőlevélből kiderül, hogy a gyanúsított ekkor szabadlábon volt, az internálást valamilyen módon megsúgta. Egy héttel később a szegedi népügyészség vezetője, dr. Serényi György a nyomozás kiegészítésére utasította az ÁVO-t azzal, hogy ismét hallgassák ki Kruzslíczt és Hódit, valamint keressenek más tanúkat is, és állapítsák meg, 1942 júniusát követően végzett-e bármilyen pártmunkát. Ez azért lenne lényeges – írta –, mert az 1942 júniusa előtti tevékenysége miatt a népügyészség szerint „*elévülés okából felelősségre nem volna vonható*”.⁸

A fenti utasításnak megfelelően a hódmezővásárhelyi politikai rendőrségen Borai Emil hadnagy július 26-án kihallgatta Kruzslíczt Jánost, aki ekkor már azt állította, hogy a gyanúsított 1942 júniusa után is ifjúsági vezető volt, egészen a város „felszabadulásáig” (1944. október 8-ig). Másnap

4 Hódi János ifjabb Zaka Ferenc után lett a Nyilaskeresztes Párt helyi ifjúsági vezetője. 1946. július 5-én internálták. Egy 1965. december 7-i állambiztonsági jelentés szerint „*A párton belül először mint aktív tag, majd ifjúsági csoportvezetőként tevékenykedett. Nyilas tevékenysége miatt a Hódmezővásárhelyi Rendőrkapitányság internáltatta 1946. VII. 5-én. Ellenforradalom alatt nem tevékenykedett, visszavonult életet él.*” ÁBTL 3.1.9. V-36736, 8.

5 ÁBTL 3.1.5. 0-14967/263, 13.

6 Dr. Szentkúti György (1921, Hódmezővásárhely) volt csendőrhadnagy 1947 nyarán „disszidált” nyugatra, majd Nagy Britanniában telepedett le. Egy 1972. augusztus 21-i, a BM III/1-1 osztályon kiállított szolgálati jegy szerint „*Valószínűleg angol ügynök, telepíteni kívánták Magyarországra.*” Emiatt tiltónévjegyzékben szerepelt, vagyis nem utazhatott be Magyarországra – még 1986-ban sem. Ezért levelet írt Kádár Jánosnak. A „disszidálását” azzal indokolta meg, hogy 1947 elejétől „*bevásárlója voltam a Négyhatalmi Ellenőrző Bizottságnak és az élelmiszert Hódmezővásárhelyen szereztem be. Ez lett a vesztem, mert a hódmezővásárhelyi rendőrség politikai osztályának vezetője azt kívánta, hogy működjek vele össze, végezzek konspirációs tevékenységet, amire én nem voltam hajlandó. Mivel a rendőrség vezetőjének kérését nem voltam hajlandó teljesíteni, retorziótól félttem, és figyelemmel arra, hogy a házaseletem is szerencsétlenül alakult, 1947. év nyarán egy régi útlevéllal elhagytam az országot és jelenleg Írországbán élek.*” Már Nagy Britanniában tudta meg, hogy távollétében koholt váddal őt évre ítélték. A tiltólistáról csak 1989-ben vették le, akkor utazhatott be először a szülőhazájába. ÁBTL 1.11.13. 0005-620-3-SKI. (KEOKH-irat)

7 MNL CS-CSML, XXV. 8. fond. Nb. 1309/1948, 48.

8 MNL CS-CSML, XXV. 8. fond. Nb. 1309/1948, 58.

Benkő Antal újságárus következett, aki egy 1942-es rendőrségi jelentés szerint „személy és állományvezető” volt a helyi Nyilaskeresztes Pártban. Hasonló vallomást tett, mint korábban Kruszlicz és Hódi János. Nagy Kardos igen agilis munkát végzett az ifjúsági csoport élén, de azt nem tudta megmondani, csupán gyanította, hogy az ominózus időpont után is viselt párttagságot. Az előző tanúval ellentétben azonban megjegyezte, hogy tudomása van arról, miszerint a gyanúsított 1944-ben katonai szolgálatot végzett, és ez előtt automatikusan megszűnt a párttagsága. Végül Borai 31-én kihallgatta Hódit is. Második tanúvallomásában elmondta, hogy őt még 1941-ben behívták a honvédségbe, ezért a gyanúsított későbbi tevékenységét nem ismeri. Csupán annyit hallott, hogy 1942 augusztusában ő is megkapta a behívóját, és utóda az ifjúsági csoport élén Papp György lett.

Az elrendelt pótnyomozás lefolytatása után a keletkezett nyomozati iratokat a szegedi ÁVO vezetője, Bokor Ernő százados augusztus 5-én megküldte a népügyészségnek. Ott dr. Serényi György népügyész tovább küldte az iratokat, valamint a 1524/1948-2. n. számú vádiratát a népbíróságnak. Ebben egy rendbeli, Nbnov. 12. § 2. pontjába ütköző, „népellenes” bűntett elkövetésével vádolta meg Nagy Kardos Ernőt. Az indoklás szerint a (szabad lábbon védekező) terhelt egészen a város „felszabadulásáig” a helyi nyilaskeresztes párt ifjúsági vezetője volt. Ez képtelenség, hiszen amikor megkapta a behívóját, nyilván nem lehetett tovább párttag – ez az „apróság” azonban a népügyészt nem zavarta.

1948. október 26-án dr. Kovács László tanácselnök november 19-ére tűzte ki a népbíróság nyilvános főtárgyalásának időpontját, a helyszín a hódmezővásárhelyi járásbíróság épülete volt. A Hódmezővásárhelyre kihelyezett tanács elnöke dr. Kovács volt, tagjai pedig Horváth István (FKGP), Kiss Szilveszter (MDP – 1947-ben még szakszervezeti delegált), Nemes Árpád (NPP) és Rózsa István (MDP) népbírák. A vádat dr. Szondy György népügyész képviselte, a védelmet pedig dr. Hódi Sándor kirendelt ügyvéd látta el.

A vádlott a tanács előtt kijelentette: *„részben bűnösnek érzem magam”*. Azt állította, hogy csupán egy-egy alkalommal fordult meg pártszervezés céljából Mindszenten, illetve Szegváron. Elismerte, hogy mintegy két évig a Nyilaskeresztes Párt helyi ifjúsági vezetője volt, de azzal védekezett, hogy 1942 tavaszán kizárták a pártból, és ő tulajdonképpen megtévedt *„az akkori propaganda hatására”*, és most már nagyon bánja, hogy belépett a pártba, és abban tisztséget vállalt.

A beidézett három – a nyomozati szakaszban kihallgatott – tanú fönntartotta a rendőrségen rögzített vallomását. A védő kérésére kihallgatott Tóth Imre, szintén korábbi „kisnyilas” előadta, hogy a vádlottat 1942 elején kizárták a pártból, mert *„nem tett eleget kötelezettségeinek és pártszerűtlenül működött”*. Az utóda egy bizonyos Papp György lett. Erről a másik tanút, Hódi Jánost, aki akkor frontszolgálatát teljesítette, levélben értesítette. (A védelem tanúját nem eskették meg.)

Ezt követően a tanácsvezető bíró ismertetett egy, a vádlottról készített környezettanulmányt (ez nem található meg az aktában!), majd befejezettek nyilvánította a bizonyítási eljárást. Természetesen védő és védelem fölmentést kértek, míg a népügyész fönntartotta a vádat.⁹ Végül a szegedi a Kovács-tanács az Nb. 1309/1948/3. számú ítéletével Nagy Kardos Ernőt az Nbr. 17. § 2. pontjában¹⁰

⁹ MNL CS-CSML, XXV. 8. fond. Nb. 1309/1948, 12–15.

¹⁰ *„Népellenes vétségben bűnös az [...] aki fasiszta, demokráciaellenes pártban fejtett ki kevésbé jelentős, de még vezető*

meghatározott „népellenes” büntett elkövetése miatt a Nbnov. 13. §. és az 1. §. 8. pontja alapján főbüntetésül tíz hónap börtönbüntetésre, mellékbüntetésként pedig öt évi politikai jogvesztésre ítélte. Az indoklásból az derül ki, hogy a büntetést a vádlott beismerő vallomása és a tanúk vallomásai alapján hozták meg. Azzal nem foglalkoztak, hogy 1942 után is aktív tagja volt-e az ifjúsági szervezetnek.

Mivel a védő és védence Kruzslíc János tanú megesketése miatt semmisségi panaszt jelentett be, a népbírói tanács végzésével az iratok a népfőügyészségre kerültek. Az ítélet kihirdetése után két nappal Nagy Kardos Ernő – védője útján – írásban indokolta meg a fellebbezést. Először is sérelmesnek találta, hogy a népbírói tanács az ítélet meghozatalakor nem vette figyelembe Tóth Imre vallomását, miszerint őt már 1942 tavaszán kizárták a pártból és utána semmiféle tevékenységet abban nem fejtett ki. Arra is hivatkozott, hogy „20-21 éves gyermek voltam, amikor a nyilaskeresztes pártba bevitték, becsábítottak, s így nem vettem számot annak következményeivel...”¹¹ Végül kérte a népbírói tanácstól a fölmentését.

1949. február 7-én dr. Borbély János népfőügyész csatlakozott a semmisségi panaszhoz, ám ő súlyosbítás végett. A NOT malmai – mondhatni megszokott módon – ezúttal is lassan öröltek: csupán 1949 végén tárgyalták le Nagy Kardos Ernő bűnügyét.

December 23-án az ügyet a dr. Aradi István vezette tanács (tagjai: dr. Lukács Géza, az ügy előadója, dr. Kindlovits Kálmán, dr. Kiss György és dr. Pászkan Mihály szavazók) a nyilvános fellebbezési tárgyaláson NOT.V.163/1949/8. számú ítéletével a népfőügyész súlyosbítás végett beadott semmisségi panaszra folytán megsemmisítette az elsőfokú ítéletet, és Nagy Kardos Ernőt főbüntetésként kettő év börtönbüntetésre, mellékbüntetésként pedig tíz év politikai jogvesztésre ítélte. Az indoklás szerint a NOT-tanács „úgy látta, hogy az elsőbíróság a vádlott büntetését aránytalanul enyhe mértékben szabta ki...”, és az enyhítő körülmények „nem oly nyomatékosak, hogy indokoltá tennék a Nbnov. 2. § 5. bek. alkalmazását...”¹²

1950. február 20-án az államügyészség megkereste a helyi rendőrséget, hogy haladéktalanul vezessék elő a jogerősen elítélt Nagy Kardos Ernőt, hiszen már meg kellett volna kezdenie büntetésének letöltését. Az a fennmaradt iratokból nem derül ki, hogy ez miért nem történt meg korábban, de egy kézzel írott fogalmazvány szerint a büntetésének letöltését március 6-án megkezdte.

Az 1956-os forradalomban aktívan nem vett részt (legalábbis ilyen vonatkozású források nem maradtak fenn). Annyi bizonyos, hogy 1958-ban egy „Kalocsai Sándor” fedőnevű hálózati személylyel (ügynökkel) figyeltették. Egy 1958. november 14-i jelentésben az olvasható róla, hogy „A népi hatalom ádáz ellensége.”¹³

1958. november 13-án a Hódmezővásárhelyi Rendőrfőkapitányságon Kiss Sándor rendőr százados, operatív tiszt még javasolta a nyilvántartásban való meghagyását, de 1964. december 19-én a

jellegű tevékenységet”. https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=94500007.TV_6searchUrl=/ezer-ev-torvenyei%3Fpagenum%3D42 (Letöltve: 2021. január 20-án.)

11 MNL CS-CSML, XXV. 8. fond. Nb. 1309/1948, 35.

12 MNL CS-CSML, XXV. 8. fond. Nb. 1309/1948, 30.

13 ÁBTL, 3.1.5. 0-14967/263, 23.

Csongrád megyei Rendőrfőkapitányság Politikai Osztályán ugyanő már határozatot hozott anyagának alapnyilvántartásba¹⁴ helyezéséről.¹⁵ Későbbi sorsa források hiányában ismeretlen.

Az 1930-as években a komoly gazdasági-társadalmi feszültségek, problémák, a kilátástalanság miatt a magyar társadalom egy része fogékonyvá vált a mind erősebb szélsőjobboldali demagógia iránt. A „zöld bolshevikoknak” is nevezett nyilasok, hungaristák hasonlóan radikális társadalmi-gazdasági-politikai nézeteket vallottak, mint a kommunisták – csak éppen nemzeti alapon, elutasítva az előbbieket internacionalizmusát.

Az 1945 utáni jogi-politikai megtorlás a volt szélsőjobboldali pártok tagsága és szimpatizánsai több mint félmillió¹⁶ táborának különös módon csak egy kisebb hányadát érintették. Ezzel kapcsolatban átfogó, empirikus kutatások még nem folytak, emiatt a miért kérdésre csupán hipotetikus válasz adható. Egyfelől az 1944/45-ben hatalomra került új politikai csoport szélsőbaloldali szárnya (az MKP) mintha megelégedett volna az országosan ismert szélsőjobboldali politikusok, valamint a vidéki településeken a helyi lakosok által leginkább ismert nyilasok (volt képviselők, helyi településvezetők stb.) bíróság elé állításával. (A szegedi népbíróság elé is csupán mintegy háromszáz személyt állítottak azzal a váddal, hogy valamelyik szélsőjobboldali párt tagja, esetleg tisztségviselője volt.) A népbíróságok tevékenységének egyre nagyobb hányadát 1946-tól már nem a volt szélsőjobboldaliak, hanem az MKP politikai ellenfeleinek számonkérése, elítélése tette ki. Másrészt ne feledkezzünk el arról a jelenségről sem, hogy az ország keleti részében, amelyet a szovjet megszállás miatt a nyilas hatalomátvétel nem érintett, abban nem vehettek részt, a kommunisták elnézőbbnek bizonyultak a „kisnyilasokkal” szemben. Ennek a kérdésnek a tisztázása – legalábbis regionális, megyei szinten – még további kutatások feladata lesz.

Hódmezővásárhely esetében is az látható, hogy a nyilaspárt „fénykorában” feltehetően valóban ezernél is több tagja volt, ám csupán töredéküket vonták felelősségre. Természetesen felvethető az is, hogy csupán a hiányos források miatt tűnik ez így az utókor számára. Azonban az eddig megismert levéltári dokumentumok, korabeli újságcikkek alapján is azt kell kijelenteni: a hódmezővásárhelyi „kisnyilasok” döntő többsége megúsza a felelősségre vonást – hogy azután beleilleszkedjen a „népi demokrácia építésébe”.

14 Az Állambiztonsági értelemző kéziszótár szerint az alapnyilvántartás: „országos méretekben kimutatja az állam elleni és más politikai bűncselekményekért elítélt, ilyenért eljárás alatt állt-álló személyeket. Választ ad arra, hogy milyen az ellenőrzés alatt álló személy 1945 előtti és 1956-os kompromittáltsága, volt-e ezért letartóztatva. Az ebben elhelyezett terhelő, kompromittáló adatok priusz tárgyát képezik.” Állambiztonsági értelemző kéziszótár. H. é. n. BM Könyvkiadó, 4. http://www.titoktan.hu/_raktar/biztonsag/Allambiztonsagi-Ert-szotar1970-.pdf (Letöltve: 2021. 01. 29.)

15 ÁBTL, 3.1.5. 0-14967/263, 3.

16 Ignác Károly számításai szerint 1939-ben kb. 615 ezren szavaztak valamelyik szélsőjobboldali párt listájára. Ignác, 2016.

IV. AKIK „KISZOLGÁLTÁK A HORTHY-RENDSZERT”

DR. KÖRTVÉLYESSY DEZSŐ¹ RENDŐRHADNAGY

A második világháború végén, a szovjet megszállás következtében végbement egy olyan radikális rendszerváltozás, amelyre addig nem akadt példa a modernkori magyar történelemben. A hatalom megszerzésére törekvő szélsőbaloldal, azaz a kommunisták az első pillanattól kezdve (a Vörös Hadsereg megjelenésétől fogva) mindent megtettek, hogy az általuk gyűlölt Horthy-rendszer „kiszolgálóit” (legyen az köztisztviselő, rendőr, csendőr, katonatiszt) tönkre tegyék, meghurcolják. Az mellékes volt, hogy az illető valóban elkövetett-e bármiféle, 1945 után „népellenesnek” minősített bűncselekményt. A lényeg az volt, hogy a „Horthy-fasiszta rezsim kiszolgálójaként” megbélyegzett személyeken keresztül magát a gyűlölt rendszert lehessen jelképesen bíróság elé állítani. Ezt történt Dr. Körtvélyessy Dezső esetében is.

Dr. Körtvélyessy Dezső 1913. november 7-én született Hódmezővásárhelyen, köztisztviselői családban. (Édesapja, Körtvélyessy Károly a harmincas években a polgári fiúiskola igazgatója és református presbiter volt.) Az egyetemi törzskönyve szerint 1933-ban érettségizett, majd a szegedi Ferenc József Tudományegyetemen szerzett állam- és jogtudományi diplomát, valószínűleg 1938-ban.² Ezt követően Hódmezővásárhelyen volt tisztviselő-gyakornok. 1940 első napjaiban felköltözött Budapestre, ugyanis január 16-tól a Fogház és Toloncügyi Ügyosztályhoz alkalmazták fogalmazó gyakornokaként. A családban megmaradt levelek szerint 1940-ben behívták a honvédséghez, és részt vett az észak-erdélyi bevonulásban. Leszerelése után, 1942-ig közigazgatási előadó, utána internálási referens volt. Az a fent maradt iratokból nem derül ki, hogy mikor léptették elő rendőr hadnaggyá, valószínűleg 1943-ban vagy 1944-ben. 1943-ban megnősült, 1944-ben született meg a fiuk, aki 1948-ban betegségben hunyt el. (Abban az évben született egy leányuk, egy évvel később pedig egy fiuk.) Beosztásában megmaradt az 1944. március 19-i német megszállás után is. Valamikor 1944 tavaszán kaphatott ismét behívót a honvédséghez. A családja a Vörös Hadsereg meg-

1 Körtvélyessy Dezső nevét a korabeli forrásokban sokszor Körtvélyesinek írták, ő maga következetesen Körtvélyessy-ként írta alá az iratokat.

2 Köszönettel tartozok Vajda Tamásnak, a Szegedi Tudományegyetem Levéltára vezetőjének, aki elküldte nekem dr. Körtvélyessy Dezső fennmaradt egyetemi törzslapjait. Sajnos csak három maradt fenn, ezek alapján úgy tűnik, hogy az 1937/38-as tanév végén diplomázott le.

érkezése előtt nyugatra menekült. Arra számítottak, hogy valamiképpen a családfő is utánuk megy, ám erre valószínűleg Budapest körülrzása miatt nem kerülhetett sor. December folyamán alakulatát elhagyta, mert az ostrom végéig a II. kerületi Olasz fasor³ 13–15. szám alatti bérházban rejtőzködött. Lakásukat közben súlyos bombatalálat érte, részben emiatt költözött haza Hódmezővásárhelyre, idős édesapjához.

Volt egy másik ok is, amiért visszaköltözött családjával Hódmezővásárhelyre. 1945. május 12-én ugyanis a Magyar Államrendőrség Budapesti Főkapitányságának Igazoló Bizottsága egy határozattal megfosztotta az állásától. Az indokolásban egy bizonyos Bata Alíz és Rátki Zoltán ügyét hozták fel. Végül azt írták, hogy ügyéről értesítik a népbíróságot is, mert „*súlyosabb bűncselekmény látszik fennforogni*”.⁴ A dátumot biztosan elgépeltek, ugyanis a fenti személyekkel kapcsolatos két följelentés pár nappal későbbi keltezésű. Május 16-án a budapesti Rátki Zoltán följelentést írt az „Államrendőrség Igazoló Bizottságának”, mert Körtvélyessy 1944. június végén „*mint a toloncházban működő rendőrtiszt, egyetlen hűgomat internálta, s néhány nap múlva, jóllehet a rendőr orvos a toloncházba utalta, ugyancsak törvénytelenül, súlyos beteg állapota dacára egy szál ruhában a Sárvári internáló táborba vitette, ahonnan július 6-án náci cinkosai az Auschwitzi haláltáborba deportálták. Bűnét tetézte azzal, hogy másnap a beteg és összetört anyámat, aki a toloncházban fekvő egyetlen lányát akarta meglátogatni, könyörtelenül elutasította azzal, hogy a maga lánya már nincs itt, és kérkedett azzal, hogy én vitettem el a kórházból. Nyilvánvaló tehát, hogy egy közönséges nyilas gyilkossal állunk szemben, aki méltó főnökei, Endrén és Bakyn is túltette magát. Ellene különben több más hasonló bűnténye miatt mások is jelentkeztek nálam.*” Kérte azonnali letartóztatását és népbíróság elé állítását.⁵ Aznap ugyanoda címzett följelentést Bata Lajos is, azért, mert a huszonnégy éves, „született keresztény” lányát, Alízt, aki 1944 júliusában a keceli barátnőjénél tartózkodott, és fölmerült a gyanú ellene, hogy sárgacsillag viselésére kötelezett, de a bemutatott iratok valóságában a csendőrök kételkedtek, ezért Kalocsán keresztül a fővárosi Toloncházba küldték. Amikor Bata a lánya után ment június 28-án, Körtvélyessy közölte vele, hogy már Sárvára küldte, de megnyugtatta, hogy ott csak „kisegítő toloncház” van, majd az ügyét ott vizsgálják – csakhogy a lányát azóta sem látta. „*Az ő rosszindulatú mulasztásának következménye gyermekem eltűnése, szerencsétlenségének ő a közvetlen okozója, mert ha az iratok eredetét ellenőrzi, azonnal rájöhetett volna a keceli csendőrség tévedésére, mely különben is kivizsgálás végett továbbított Budapestre. Így indította dr. Körtvélyesi Dezső az én keresztény gyermekemet a másvilágra.*”⁶ Egy nappal később Kálmán Istvánné szintén fővárosi lakos tett jegyzőkönyvi nyilatkozatot, mert a férjét egy „*csehszlovák zsidó rejtegetése miatt*” Körtvélyessy internáltatta. Az illetőnek „*kifogástalan magyar*” (mint utólag kiderült, hamis!) iratai voltak, mégis „*a segédfogalmazó véleményezése alapján hét hónapot töltött a kistarcsai internálótáborban.*”⁷ (Egy későbbi tanúvallomásában azt közölte, hogy a „csehszlovák zsidó” nő, aki miatt férje bajba került, az albérlőjük volt, nekik pedig

3 Ma Szilágyi Erzsébet fasor a neve.

4 ÁBTL, 3.1.9. V-36764, 26.

5 ÁBTL 3.1.9. V-36764, 5. (Az aláhúzás Rátki Zoltántól származik.)

6 ÁBTL 3.1.9. V-36764, 6.

7 ÁBTL 3.1.9. V-36764, 7.

azt hazudta, hogy Nyíregyházáról jött gyógykezeltetni magát Budapestre.) Már most le kell szögezni, hogy a fenti vádaknak semmiféle alapja sem volt. Dr. Körtvélyessy Dezső nem volt „nyilas gyilkos”, és nem volt antiszemita. Ha ezeknek a vádaskodásoknak bármi alapja lett volna, akkor a volt „horthy-sta” rendőrhadnaggyal szemben megindul a nyomozás, majd a népbünyesség nyilvánvalóan vádat emel ellene, és ügye a népbíróság elé kerül. Erre azonban nem került sor – tulajdonképpen ezeket a vallomásokat az elkövetkező hónapokban „elfelejtették”.

Május 17-én a Magyar Államrendőrség II. sz. igazolóbizottsága közölte a XII. kerületi⁸ rendőrkapitányság vezetőjével, hogy Körtvélyessyt nem igazoltnak mondta ki, és a bizottság „*úgy látja, hogy az igazolás alá vont egész magatartása valószínűvé teszi, hogy a közrendet a jövőben veszélyeztetni fogja, a kapitányságot rendőrhatalom alá helyezése (internálása) iránt megkeresi és kéri a szükséges intézkedések megtételét.*”⁹ Három héttel később a XII. kerületi rendőrkapitányság politikai csoportjának vezetője átiratot küldött a Hódmezővásárhelyi Főkapitányság Politikai Osztályra, miszerint tudomásuk van arról, hogy a körözés alatt álló dr. Körtvélyessy Dezső ott tartózkodik az apjánál, ezért kérték, hogy tartóztassák le, és kísértessék föl a fővárosba. Ez valamikor június közepén történhetett meg, ugyanis 15-én a Budapesti Rendőrfőkapitányság Politikai Rendészeti Osztályán 1381/945. számú alatt Lami (?) Lajos ügyeletes tiszt őrizetbevételei utasítást adott ki.

Június 18-án egy olvashatatlan nevű detektív gyanúsítottként hallgatta ki a XII. kerületi rendőrkapitányságon, tanú jelenlétében. Ekkor ismertette rendőrségi előmenetelét, majd előadta, hogy amikor internálási referens lett, a feladata az volt, hogy a beérkezett jelentéseket átnézze, és azokról felettesének referáljon, akinek a határozata nyomán megírta a véghatározatot, amit kihirdetett az érintettnek. Mint mondta, az utolsó két évben rengeteg munkája volt, ezért nem minden alkalommal tudta pontosan kivizsgálni az aktákat, de neki a nyomozó hatóságok javaslata alapján kellett referálni az adott ügyről. „*Tagadom azonban, hogy én rosszakaratúlag kezeltem volna az ügyeket, s én lettem volna az oka annak, hogy bizonyos személyek le lettek internálva.*” – vallotta. Nem ismerte az ellene terhelő vallomást tett személyeket, nem is emlékezett az ügyükre. Végül azt mondta, hogy őt igazolhatja a „*zsidó pártfogó iroda*”¹⁰ vezetősége” is, mert számtalan esetben segített nekik.¹¹ Emiatt egy detektív június 22-én tanúként kihallgatta Boros János izraelita vallású kereskedőt, aki a Pesti Izraelita Hitközség részéről volt megbízva „*patronázs ügyek vezetésével*”. Szerinte a gyanúsított „*az internálásokat javasolta, és kihirdette a baloldali és zsidó őrizeteselek előtt a végzést. Tudomásom van arról, hogy nevezett több zsidó őrizettest, menlevelekkel rendelkezőket (svéd és sweizi) szabadon bocsátott. Dr. Körtvélyessy úgy ismerem, mint aki hivatásának élt, és a kiadott rendelkezéseknek minden esetben eleget tett. Olyan esetet nem tudok, mely szerint valakit egyéni szempontból internált volna. Általában, amikor hozzá különböző ügyek elintézése miatt mentem, a kért adatokat minden további nélkül rendelkezésemre bocsátotta és az ügyek menetével kapcsolatban felvilágosítást nyújtott. Azonban hallottam vele kapcsolatban arról is, hogy voltak olyan alkalmak, amikor*

8 Az Olasz-fasorban lévő lakása ehhez a kerülethez tartozott.

9 ÁBTL 3.1.9. V-36764, 30.

10 Pontos nevén: Magyar Izraeliták Pártfogó Irodája.

11 ÁBTL 3.1.9. V-36764, 16–18.

minden érdeklődést elutasított, felsőbb utasításra hivatkozva." Végül megjegyezte, nem tartotta „németbarát embernek, és tőle soha jobboldali politikai vonatkozású kijelentéseket” sem hallott.¹² Aznap kihallgatták még Haitman Jolánta missziós nővért, aki több alkalommal járt bent a Toloncházban, és több ügyben segített neki Körtvélyessy. Mint előadta, valamikor a nyilas hatalomátvétel (1944. október 15.) utáni hetekben a Szociális Testvérek anyaházából húsz, különféle menlevelekkel ellátott, kikeresztelkedett zsidót az egyik Svábhegyi villában működő politikai nyomozó osztályra hurcoltak. Onnan egy idő után levitték őket a Toloncházba, ahol az ügyük Körtvélyessy elé került. Ő Slachta Margit kérésére közbenjárt az érdekükben, melynek következtében szabadlábra helyezték őket. „Körtvélyesit általában jóindulatú embernek ismertem, aki bár az érvényben lévő rendeleteknek megfelelően végezte munkáját, nem igyekezett senkire a szükségénél többet rányomni.”¹³ – vallotta a missziós nővér.

A fenti két tanúvallomásból tehát kiderül: dr. Körtvélyessy Dezső nem hogy antiszemita lett volna, hanem éppen ellenkezőleg: amikor tehetette, mentette a zsidókat. Ezt volt kénytelen megállapítani a kihallgatások után egy olvashatatlan nevű politikai rendőr is: „Mint internálási referens, munkáját szigorúan a kiadott rendelkezések értelmében végezte, azonban sok esetben mégis segített az oda bekerült egyéneknek, s ügyük eredményes elintézését elősegítette. Általában, a lefolytatott nyomozás szerint, nem volt kimondottan rosszakaratú ember, s a hozzá forduló feleknek a legtöbb esetben felvilágosítást nyújtott, sőt, vannak olyan esetek is, amikor az ő személyes közbenlépésének volt köszönhető, hogy az érdekeltek kiszabadultak, s nem lettek leinternálva.” Annak érdekében, hogy ne legyen annyira pozitív a kép, még megjegyezte: „...az is bizonyos, hogy az általa elintéztett ügyek között volt olyan is, amelyiknél nem a legjobb akarattal járt el és az internálást nem igyekezett megakadályozni, mint azt a mellékelt tanúvallomások is bizonyítják. Ő maga is elismeri azt, hogy mint toloncházi internálási referens, sok ellenséget szerzett, bár az internálási végzést nem ő, hanem a felettese hozta, azonban a felekkel ő érintkezett, s sokan őt okolják a történetekért.”¹⁴ A jelentés hatására a Budapesti Főkapitányság Politikai Rendészeti Osztályának vezetője utasítást adott a szabadlábra helyezésére.

Egy héttel később, június 30-án a XII. kerületi rendőrkapitányság vezetője 6/1945. int. számú véghatározatával rendőrhatósági felügyelet (ref.) alá helyezte, mert „a feljelentések adatai szerint egyes ügyekben túl szigorú elbánást javasolt. A tanúvallomások adatai szerint pedig sok esetben segített azokon, akik őhozza fordultak.” Bár cselekedeteinek túlnyomó többségét felettesei utasítására követte el, de „személye a demokratikus rend szempontjából aggályos”.¹⁵ Két hét múlva a volt rendőrhadnagy kérvényezte, hogy a véghatározatot annyiban módosítsák, hogy a ref. hódmezővásárhelyi tartózkodásra szóljon, ugyanis, mivel az igazolóbizottság állásától megfosztotta, a fővárosban semmiféle megélhetéssel nem rendelkezik, azzal pedig, hogy otthon megműveli az apja földjét, „az országnak ismételten hasznos és becsületes polgára” szeretne lenni.¹⁶ Az illetékes kapitányság

12 ÁBTL 3.1.9. V-36764, 12–13.

13 ÁBTL 3.1.9. V-36764, 14–15.

14 ÁBTL 3.1.9. V-36764, 8.

15 ÁBTL 3.1.9. V-36764, 27–28.

16 ÁBTL 3.1.9. V-36764, 33.

ebbe beleegyezett, emiatt visszaköltözhetett Hódmezővásárhelyre, és június 14-én ott jelentkezett a rendőrségen.

A rendőrhatalom felügyeletet 1945. október 19-én szüntették meg, de továbbra is a politikai rendőrség célkeresztjében állt. Ezt jelzi az is, hogy 1946. április 2-án Bangó János rendőr százados, a Hódmezővásárhelyi Főkapitányság Politikai Osztályának vezetője feliratot küldött a Vidéki Főkapitányság Politikai Osztályára, hogy Körtvélyessy „hazaérkezése óta kizárólag mezőgazdasági munkával foglalkozik, és a politikai élettől ezidáig távol tartotta magát. Nevezett magatartását és mozgását állandóan figyelemmel kísérem és ha törvénybe ütköző cselekményt észlelek nevezettel szemben, azonnal jelenteni fogom.”¹⁷

A fővárosi politikai rendőrség a fentiek ellenére továbbra is fogást keresett rajta. 1946. július 18-án a Magyar Államrendőrség Vidéki Főkapitányság Politikai Rendészeti Osztályán dr. Gajzágó György őrnagy, a II. alosztály vezetője utasította a hódmezővásárhelyi politikai (rendészeti) osztályt, hogy hallgassák ki, és az erről fölvevett jegyzőkönyvet augusztus 15-ig küldjék föl neki. Ennek hatására augusztus 6-án Hódmezővásárhelyen is kihallgatták. Olasz Ferenc próbarendőr nyomozó előtt az idézésre megjelent Körtvélyessy részben megismételte a június 18-i budapesti vallomását. 1944 júniusától lett „az összes zsidó ügyek előadója”, és közölte, hogy mivel csak azoknak a személyeknek az ügyeivel foglalkozott, akiknek vezetékneve K, L, M és N betűkkel kezdődött, néhány tanú nem mondott igazat, hiszen a fenti ok miatt nem is hozzá kerültek. „Előadom, hogy az őrizetessekkel illetőleg internáltakkal szembeni bánásmódom soha sem volt embertelen, sőt, a lehetőségekhez mérten útba igazítással és felvilágosítással szolgáltam az arra rászorulóknak.” Még megjegyezte, hogy olykor azért nem engedélyezte a beszélgetést, mert az csak kéthetente járt a delikvenszeknek, rendkívüli engedélyt pedig csak a főnöke tudtával, és beleegyezésével adhatott ki.¹⁸ A vizsgálati dossziéjában található iratok alapján úgy tűnik, hogy ezután az ügyét „ejtették”. Hamarosan azonban újabb ügye keletkezett.

„Izgatási” ügyének az az előzménye, hogy édesapja nyolcvannégy katasztrális holdjából két testvérével tizenöt-tizenöt holdat örökölték, míg huszonhat hold szántót apjuk kiadott két gazdának úgynevezett harmados haszonbérletbe, de ezt 1948. szeptember 21-én a városi földbérleti bizottság határozatával¹⁹ gyakorlatilag kisajátították, és átadták három „kistanyás” bérlőnek. Mint utólag kiderült, a két érintett gazda attól tartott, hogy elveszítik a bérleményüket, és ezért Körtvélyessyt okolták.

Elsőként Kérdő József, a Hódmezővásárhely-Gorzán élő tanyai gazdálkodó tett följelentést a BM Államvédelmi Hatóságának hódmezővásárhelyi kirendeltségén, 1948. november 29-én. Az Arató József hadnagy által fölvevett jegyzőkönyv szerint azt vallotta, hogy még szeptember közepén fölkereste a volt rendőr hadnagy. Arról beszélgettek, hogy a bérlőszövetkezet „igénybe fogja venni és kiosztja” azt a huszonhat hold földjét, melyet idáig nem ő művelt meg, hanem bérletbe adott. A tanú szerint erre ő kijelentette, „nem fog belenyugodni, hogy ilyen disznó rendeletek végrehajtsák azt,

¹⁷ ÁBTL 3.1.9. V-36764, 38.

¹⁸ ÁBTL 3.1.9. V-36764, 19-20.

¹⁹ MNL CS-CSML, XXV. 8. fond, Nb. 8/1949. 5.

és hogy elrabolja az állam tőle a földet." Még azt is mondotta állítólag, hogy „így legyen az ember demokratikus érzelmű, hát természetesen nem lehet ennek a rendszernek a híve az az ember, mikor meg sem kérdezik tőle, hogy leadja-e a földet." A bérlője azt mondta, nyugodjon bele a helyzetbe, így is marad még harminc hold földje, amin dolgozhat. Erre Körtvélyessy – állítólag – azt felelte, hogy „Nem baj, majd megváltozik a helyzet, megfordul még a kelepce.” (Ez a furcsa szófordulat feltehetően a kihallgatást vezető ávóstól származik.²⁰) Egyébként – Kérdő vallomása szerint – ennek a beszélgetésnek nem volt más fültanúja.

Aznap Arató kihallgatta a másik bérlőt, Szőke Imrét is. Ő (vagy a kihallgatást végző ávos tiszt!) szinte szó szerint ugyanazokat a szavakat adta Körtvélyessy szájába, mint az előző tanú. A két vallomás között csupán az a különbség, hogy a vele folytatott beszélgetést október elejére tette – akárcsak a tanyástársa, Kotormán Imre. A három tanúvallomást egybevetve nyilvánvaló, hogy előzőleg egyeztetett szövegekről van szó. (Az sem kizárt, hogy Arató József „rendezte össze” a vallomásokat.²¹)

December 2-án Arató már gyanúsítottként hallgatta ki a volt rendőr hadnagyot. Ő nem érezte bűnösnek magát, és nem emlékezett a fent idézett, ominózus kijelentésekre. Végül megjegyezte, hogy amikor kiment a „tanyásaihoz”, sohasem politizált velük, kizárólag gazdasági kérdésekről beszéltek.²² (A jegyzőkönyvhöz mellékelte „szegénységi bizonyítvány” szerint meglehetősen csekély jövedelemmel, havi nyolcvanöt forinttal rendelkezett.)

Másnap Arató írt egy összefoglaló jelentést a négy tanú és a gyanúsított kihallgatásáról. December 4-én Farkas József őrvezető a hódmezővásárhelyi ÁVH-kirendeltségen összeállított egy környezettanulmányt Körtvélyessyről. Ebben egyebek mellett azt írta, hogy két testvére van, az egyik, László, a Turul Szövetség helyi csoportjának „kulturális alvezére” volt, jelenleg iskolaigazgató. A másik, Károly, ügyvéd. „Múltban tanúsított magatartása kivizsgálható nem volt, mivel Hódmezővásárhelyen csupán 1940-ig tartózkodott, ennek előtte pedig Szegeden és Budapesten végezte iskolai tanulmányait.” Amíg a városban tartózkodott, nem politizált, jelenleg is pártonkívüli. Az igazolóbizottság állásvesztésre ítélte. Ezzel kapcsolatban azt hangoztatja, hogy „pedig sok jót tettem annak idején, nem tudom megérteni, miért bocsájtottak el!”. Igen szegény anyagi körülmények között élnek, korábban a felesége tartotta el őket kézimunkázással, és több üzletnek volt a könyvelője. Vallásos életet él, rendszeresen eljár a református templomba. „Barátai nincsenek. Társadalmi életet kimondottan nem él. Társaságba ritkán jár.” Egy Mihály nevű nagygazdához járogat, aki kiscgazdapárti, és „jobboldali beállítottságú”. „Erkölcsi szempontból magatartása eddig kifogás alá nem esett. Egyénisége gerinctelen jellemű.” Farkas szerint gazdálkodása nem ésszerű (tehát szerrinte nemigen ért a földműveléshez), a tanyaszomszédaitól kér tanácsot. „A jelenlegi demokratikus rendszernek nem híve. [...] A demokratikus rendszerbe beleilleszkedni – társadalmi helyzeténél

20 MNL C5-CSML, XXV. 8. fond, Nb. 8/1949. 41.

21 A korabeli állambiztonsági források problémájáról lásd Farkas, 2006.

22 MNL C5-CSML, XXV. 8. fond, Nb. 8/1949. 13.

*fogva – nem tud, családjuk földjét félti, hogy egészében elveszik, demokráciaellenes kijelentéseinek tulajdonképpen az az eredeti indítóoka.*²³

1948. december 10-én a nyomozati iratokat az ÁVH szegedi osztályáról Bokor Ernő államvédelmi százados „a további eljárás foganatosítása végett” megküldte a népügyészségnek. A népügyészségi kihallgatása azonban elmaradt, ugyanis az év végén táviratilag értesítette dr. Tárkányi Béla népügyészt, hogy influenzás (erről orvosi igazolást is mellékel), és csak 1949. január 4-én fog jelentkezni. Aznap dr. Tárkányi hallgatta ki, gyanúsítottként. Kiegészítésül elmondta, hogy a szüleinek összesen nyolcvannégy hold birtoka volt, az anyja halála után ennek fele örökségként háromfelé oszlott, neki tizenöt hold jutott, de nem osztották meg, az apjuk művelte, ill. műveltette a teljes birtokot, míg meg nem betegedett 1945-ben. Utána ötvenhat holdat részes haszonbérletbe adott ki, ezt – a legutóbbi kishaszonbérleti rendelet megjelenéséig – Szőke Imre és Kotormán Imre (a két följelentő) bérelték „harmadosokként”. A fennmaradó huszonnyolc hold föld egy részén, kilenc hold szántón és négy hold legelőn ő gazdálkodott. (A birtok többi részét a két testvére bérletbe adta ki.) Tavaly ősszel (szeptember 21-én) a két „harmados” által művelt földből huszonhat hold szántót másik három földműves számára juttatott a földbérlő bizottság, előhaszonbérletként. A két „harmados” (Szőke és Kotormán) erre megijedt, hogy a maradék földet is elveszik tőlük, és feszült viszony támadt közöttük, valamint az új bérlők között. Erre ő megmagyarázta a két későbbi följelentőnek, hogy mivel korábban is azon a földön gazdálkodtak, nem lehet, hogy őket kismazzák, ez a bizonytalan helyzet majd megfog változni, és ők is részesednek a földből – talán ezt értették ők félre, vélte Körtvélyessy. Még ehhez hozzá tette, nem is lett volna értelme, hogy az előhaszonbérlet miatt ő mérgeződjön, hiszen így anyagilag jobban jár – mondotta a jegyzőkönyv szerint.²⁴

Másnap, vagyis 1949. január 5-én dr. Tárkányi Béla népügyész megküldte a népbíróság külön-tanácsának a nyomozati szakaszban keletkezett iratokat, valamint az 1948.Nü.1871/4. számú vádiratot. Ebben a szabadlábbon lévő terhelt ellen két rendbeli, az 1946. évi VII. tc. 2. §. b) pontjában²⁵ meghatározott „izgatás” büntette miatt emelt vádat, mert megtette az inkriminált kijelentéseket. „Ezek a kijelentések alkalmasak arra, különösen egyszerű földműves emberek előtt értelmiségi, és pedig volt rendőrtiszt részéről megtéve, hogy a hallgatókból a mai rendszerrel szemben gyűlölet, elégedetlenség támadjon, mert a kijelentések olyként igyekeznek feltüntetni a népi demokratikus államrendet, mint amelyik mindenkitől mindent elrabol, és amelynek sorsa és fennállása éppen ezért bizonytalan, meg fog változni.”²⁶

Január 12-én dr. Kovács László tanácsvezető bíró a főtárgyalás időpontját január 26-ra tűzte ki a hódmezővásárhelyi járásbíróság épületébe. Két nap múlva azzal kereste meg a hódmezővásárhelyi ügyvédi kamarát, hogy jelöljenek ki védőt a volt rendőrhadnagy számára. Másnap dr. Draskovits Ernő

23 ÁBTL 3.1.9. V-36764, 44–45.

24 ÁBTL 3.1.9. V-36764, 51.

25 A 2. §. b) pontja szerint az is „izgatást” követ el, aki „a demokratikus államrend vagy annak alapintézményei ellen gyűlöletre izgat”. A jogszabályt lásd: <https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=94600007.TV&searchUrl=/ezer-ev-torvenyei%3Fpagenum%3D42> (Letöltve: 2021. január 18-án.)

26 MNL CS-CSML, XXV. 8. fond, Nb. 8/1949. 28.

ügyvédet jelölték ki. Erről úgy tűnik, hogy nem tudott a vádlott, mert egy nappal később testvérét, dr. Körtvélyessy Károly ügyvédet hatalmazta meg, hogy büntetőperében ellássa a védelmét.

1949. január 26-án Hódmezővásárhelyen megtartották a nyilvános főtárgyalást. A szegedi nép-bíróság „ötös” különtanácsát dr. Kovács László²⁷ vezette, a tanácsstagok Martonosi István (NPP), Fodor Gyula (FKGP), Száraz Ferenc (MDP), és Bujdosó Pál (MDP) voltak, a vádat dr. Szondy György népügyész képviselte.

A személyi adatok ismertetése után az elnök megállapította, hogy a megidézett tanúk – éppen az egyik följelentő, Kérdő József kivételével – mind megjelentek. A vádirat felolvasása után a vádlott kijelentette, hogy nem érzi bűnösnek magát, és tagadta a vádbeli kijelentések megtételét. Lényegében megismételte – kissé bővítve – a népügyészségi vallomását. Az első tanú, Szőke Imre most tagadta, hogy a vádlott azt mondta volna, amit a rendőrségi vallomásában rögzítettek. Azt adta elő, hogy a rendőrségen félreértették a vallomását, és a kihallgató tiszt felszólítására anélkül írta alá a jegyzőkönyvet, hogy elolvasta volna azt. A vádlottal semmi baja nem volt, politikáról sohasem beszéltek. A következő tanú, Kotormán Imre az előző tanúval megegyezően vallott, és ő is kijelentette, hogy anélkül írátták vele alá a jegyzőkönyvet, hogy előzetesen fölolvasták volna azt. Erre a népügyész indítványozta, hogy „rövid úton” idézzék be Arató József rendőr nyomozó hadnagyot, mely után a különtanács végzésében elrendelte a kihallgatását. Arató – mivel már nem emlékezett a két tanú és közöttük lefolyt párbeszédre, a jegyzőkönyvek felolvasása után – azt adta elő, hogy a tanúk vallomásának megfelelően vette föl a jegyzőkönyvet. (Utólag kézzel, feltehetően a tanácsvezető bíró beszúrta a jegyzőkönyvbe: „aláírás előtt felolvastam nekik”.²⁸) A két tanúval való szembesítés eredménytelen lett. Népügyész indítványára a hiányzó Kérdő Imre rendőrségi vallomását felolvasták, ám a védő bizonyítaskiegészítési kérelmét elutasították (ezeket ő semmisségi okként jelölte meg)

Ebben az esetben készítettek tanácskozási jegyzőkönyvet. Eszerint a bűnösség tekintetében egyformán szavaztak a tanácsstagok, ám a büntetés mértékéről eltérőek voltak a vélemények. A kisgazdapárti delegált Fodor Gyula népbíró, valamint dr. Kovács László, az „ötös” tanács elnöke megelégedett volna másfél év börtönbüntetéssel, míg a másik három népbíró a kétévnyi büntetési tétel mellett szavazott.

Ezek után kihirdették a népbíróság különtanácsának Nbk. 8/1949/4. számú ítéletét: a vádlottat az 1946. évi VII. tc. 10. §. 3. és 5. bekezdése²⁹ alapján, a Btk. 91. §. alkalmazásával főbüntetésként két év börtönbüntetésre, mellékbüntetésként pedig öt év hivatal-, és politikai jogvesztésre, valamint ingatlana háromnegyed részének elkobzására ítélte, ráadásul az addig felmerült, és a később felmerülő költségeket is köteles volt megtéríteni. Az indokok között arra is hivatkoztak, hogy ugyan a vádlott

27 Dr. Kovács László tanácsvezető tárgyalta le egyebek mellett a hódmezővásárhelyi vitéz Pető Sándor, K. Szabó Pál, Prágai József gazdálkodók, valamint dr. Héjja József gyermekorvos és társai „izgatási” ügyeit is.

28 MNL CS-CSML, XXV. 8. fond, Nb. 8/1949. 33.

29 A 10. §. 3. bekezdése szerint „A 2. §-ban meghatározott cselekmény büntetése két évtől tíz évig terjedhet börtön.” Az 5. bekezdése szerint „A jelen törvényben meghatározott bűncselekmények esetében mellékbüntetésként a hivatalvesztést és a politikai jogok gyakorlásának felfüggesztését minden esetben ki kell szabni. [...] Az 1. § (1) bekezdésében meghatározott büntett miatt, ezenfelül az elkövető egész vagyonának, a jelen törvényben meghatározott egyéb büntettek miatt pedig egész vagyonának vagy vagyona meghatározott hányadának elkobzását is ki kell mondani.” <https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=94600007.TV> (Letöltve: 2019. október 10-én.)

tagadta a terhére rótt cselekmény megtételét, a két megjelent tanú pedig azon indoklással vonta vissza a rendőrségen tett vallomását, hogy ott félreértették őket, de „a tanúk nem adtak megfelelő indokot arra nézve, hogy miért változtatták meg a nyomozás során tett vallomásukat...”³⁰ A beidéztet Arató József ávós nyomozó vallomása nyomán azonban megállapították, hogy a jegyzőkönyveket helyesen vette fel, azt tartalmazza, amit a tanúk mondtak. A büntetés kiszabásánál a népbíróság súlyosbító körülményként vette figyelembe a „folytatólágosságot”, enyhítő körülményként pedig családos mivoltát. Tehát arról van szó, hogy kizárólag a BM ÁVH hódmezővásárhelyi kirendeltségének nyomozója által megtett vallomás alapján ítélték el első fokon a volt rendőr hadnagyot.

A vádlott és védője semmisségi panaszt jelentett be a felmentés végett, valamint a büntetés súlyossága, és enyhítés miatt. Dr. Körtvélyessy Károly a NOT-nál szóbeli főtárgyalás megtartását kérte. A népbíróság végzésében a semmisségi panaszokat elfogadta, és az iratokat a népfőügyészség útján a NOT-hoz rendelte küldeni. (Április 6-án a népfőügyészség súlyosbítás végett csatlakozott a semmisségi panaszhoz.)

Ezt követően a népügyész indítványozta a vádlott előzetes letartóztatását, amit a védő ellenzett, hiszen a volt rendőrhadnagyoknak rendes jövedelme, állandó lakása volt, és a kiszabott büntetés sem volt olyan mértékű, hogy szökéstől kellett volna tartani. A különtanács azonban „halk tanácskozáson” meghozott, majd kihirdetett végzésében elrendelte az előzetes letartóztatásba helyezését, melynek határidejét az elsőfokú ítélet jogerőre emelkedésnek időpontjában határozták meg. (Az indoklás az volt, hogy „a kiszabott büntetés súlyánál fogva vádlott szökésétől, tekintettel személyi körülményeire is, tartani lehet.”³¹ Ez a sablonos indoklás azonban Körtvélyessy esetében nevetséges és igaztalan, hiszen nem feltételezhető, hogy pár hónapos csecsemőjüket, és várandós feleségét otthagynak ki akart volna szökni az országból, vagy valahol álnéven bujdosni...)

Az előzetes letartóztatást elrendelő végzés után dr. Szondy György megkereste a hódmezővásárhelyi rendőrséget azzal, hogy az előzetes letartóztatásba helyezett vádlottat haladéktalanul kísérik át a szegedi Országos Büntetőintézetbe, közkeletű nevén a Csillagbörtönbe.³² (Onnan valamikor, ismeretlen időpontban a budapesti, Kozma utcai börtönbe szállították.) A végzés ellen a vádlott és védője felfolyamodást jelentettek be, de ezt a NOT április 21-én elutasította. Ezután a népügyész indítványozta, a két tanúval, Szőke Imrével és Kotormán Imrével szemben „fennforogni látszó hamis tanúzás büntettének alapos gyanúja miatt”³³ a főtárgyalási jegyzőkönyv és a nyomozati szakaszban keletkezett rendőrségi vallomások megküldését az államügyészséghez. A népbíróság – megint csak „halk tanácskozáson” ezt elrendelte. (Iratok hiányában nem lehet tudni, hogy az ellenük május 18-án lefolytatott büntetőeljárásnak mi lett a következménye, de joggal feltételezhető, hogy pár hónap börtönbüntetésre ítélték őket.)

Az elsőfokú ítélet kihirdetését követően, két hónappal később, március első napjaiban³⁴ dr. Körtvélyessy Dezső – a védőügyvéd testvérén keresztül – megküldte az indoklását a népbíróságnak a

30 MNL CS-CSML, XXV. 8. fond, Nb. 8/1949. 39.

31 MNL CS-CSML, XXV. 8. fond, Nb. 8/1949. 40.

32 MNL CS-CSML, XXV. 8. fond, Nb. 8/1949. 48.

33 MNL CS-CSML, XXV. 8. fond, Nb. 8/1949. 36.

34 A beadványon alján nincs dátum, a hátoldali pecsét szerint március 4-én érkezett be a népbíróságra.

semmisségi panasszal kapcsolatban. Arra hivatkozott, hogy a földbérleti határozat nem is neki volt sérelmes, hanem Kotormánéknak, tehát ebből következik, hogy a vádbeli kijelentéseket meg sem tehetette, mert annak semmi értelme nem volt. Igen fontos lett volna Kérdő tanúként való meghallgatása is, ugyanis feltételezhető, hogy az ő rendőrségi vallomása ugyanúgy „félreértésen” alapszik, mint a másik két tanúé. Ők azért változtatták meg a tanúvallomásukat, mert „igen értelmes, jó felfogású” mindkettő, „megértették minden következményét az ő vallomásuknak”. Tehát „Kérdő József személyes meghallgatása indokolt.” Azt is felhozta, hogy „ilyen súlyos büntetés kiszabásánál mérlegelni kell a múltbeli és jelen magaviseletét – de az ezzel kapcsolatos bizonyítást mellőzte a bíróság.” Végül arra hivatkozott, hogy „rendőrségi, majd ügyészségi kihallgatásom, a főtárgyaláson előadott védekezésem, a kihallgatott tanúk egybehangzó vallomása, tehát az összes elhangzott bizonyító anyag ezideig engem igazol.” A két tanú pedig annak ellenére kitarzott a tárgyaláson a megváltoztatott vallomása mellett, hogy tisztában voltak azzal, ennek következményei lehetnek. A fentiek miatt szerinte indokolt a felmentése.³⁵

Május 4-én az elítélt felesége felfolyamodást nyújtott be a NOT-hoz férje szabadlára helyezése végett. Arra hivatkozott, hogy nem csak a munkaképtelen, idős édesapjáról kellene a férjének gondoskodnia, hanem a tizenhathónapos csecsemőjükről is, ráadásul róla is, hiszen hatodik hónapos állapotos, (erről tisztí főorvosi igazolást mellékel) emiatt nem tud dolgozni. A férje az örökölt tizenkét hold földön egyedül gazdálkodott, de most nincs, aki megmunkálja a földet, ami pedig „a köz szemszögéből is káros”. Kérte, vegyék tekintetbe azt, hogy a férjét csupán „felolvasott bizonyítékokra alapozva” ítélték el. (A felfolyamodás hátlapján az olvasható, hogy az „szegényjogon bélyegmentes” – ez egyértelműen utal arra, hogy nyomorgott a volt rendőrhadnagy családja.)³⁶

Mivel az első beadványra nem válaszolt a NOT, június elején³⁷ Körtvélyessyné újabb felfolyamodást nyújtott be férje szabadlára helyezése végett. Hivatkozva a fenti kérelmére, most arra apellált, hogy a két tanú, Szőke, meg Kotormán ellen május 18-án folytatták le a hamis tanúzás miatti bűnpert, de ott mindketten fenntartották a férje népbírósági főtárgyalásán hangoztatott vallomásukat. Végül leszögezte: „Megállapítható a vallomás gondos mérlegeléséből az is, hogy az egész feljelentés bosszú műve, maga a feljelentő nem emlékszik arra, hogy milyen kijelentéseket hallott.”³⁸ Ezt a kérelmét június 24-én a NOT elutasította arra való hivatkozással, hogy rövidesen megtörténik az ügy felülvizsgálata, és addig már nem vehetik figyelembe a kérelemben felhozott indoklást. (Egyébként dr. Borbély János népfőügyész is elutasította a szabadlára helyezését.) Figyelemre méltó, hogy a NOT Budai-tanácsa annyire nem volt „képpen” az ügyet illetően, hogy a végzés kézzel írott változatában az olvasható, miszerint Körtvélyessyt nyolc hónapra ítélték! Az sem kizárt, hogy ez volt az első „eredeti verzió”, még a tárgyalás lefolytatása előtt...

Július 21-én a Népbíróságok Országos Tanácsának IV. számú, dr. Budai Ferenc tanácselnök vezetett tanácsa (az előadó dr. Melcer József volt, a szavazók pedig dr. Pap Ádám, dr. Ágoston Pál és dr.

35 MNL CS-CSML, XXV. 8. fond, Nb. 8/1949. 56–60.

36 MNL CS-CSML, XXV. 8. fond, Nb. 8/1949. 71–72.

37 A beadványon alján nincs dátum, a hátoldali pecsét szerint június 8-án érkezett be a népbíróságra.

38 MNL CS-CSML, XXV. 8. fond, Nb. 8/1949.61–62.

Hajnal Béla³⁹) a NOT. IV. 811/1949/13. számú ítéletében az elsőfokú ítéletnek a büntetés kiszabására vonatkozó részét megsemmisítette, és a vádlott börtönbüntetését egy évre szállította le (a büntetésbe beszámították az addig előzetesben eltöltött öt hónap, és tizenöt napot is), a vagyonekbezés mértékét pedig csak a mezőgazdasági ingatlan egynegyedének elkobzására korlátozta. A felmentés végett benyújtott semmisségi panaszt elutasították. Az indokolás szerint „*az elsőbíróság törvényt sértés nélkül mondotta ki bűnösnek vádlottat*” – ez pedig azt jelenti, hogy a jogvégezett tanácsstagok is hitelt adtak annak az ávós vallomásnak, miszerint a rendőrségen a tanúk vallomásait helyesen rögzítették. (Lehet, hogy némelyikük kételkedett ebben, de azt gondolom, hogy az akkori politikai helyzetben féltek ennek hangot adni.) Tulajdonképpen kijelenthető, hogy dr. Körtvélyessy Dezsőt az ÁVH kihallgató tisztjének a vallomása alapján ítélték el! Egyébként a büntetés mértékének enyhítését azzal indokolták, hogy a tanács az elsőfokú ítéletet „*aránytalanul súlyosnak tartotta*”.⁴⁰

Október 13-án a népbíróság Kovács-tanácsa a másodfokú ítéletet jogerősnek és végrehajthatónak nyilvánította. 1950. február 5-én a fővárosi, Kozma utcai Országos Büntetőintézet értesítette a szegedi népbíróságot és az államügyészséget, hogy a jogerősen egy évre ítél, a szegedi Országos Büntetőintézetből 1949. március 24-én hozzájuk átkísért elítélt a szabadságvesztés büntetését kitöltötte, és aznap szabadon bocsájtották.

A volt „horthysta” rendőrhadnagyot azonban továbbra sem tévesztette szem elől a hírhedett Államvédelmi Hatóság. Négy nappal később, február 9-én az ÁVH szegedi osztálya 858/1950. számú véghatározatával rendőrhatalósági felügyelet alá helyezte, mert „*Izgatás büntette miatt egy év börtönbüntetést letöltött, és szabadult.*”⁴¹ (Március 17-én a BM 303.508/1950/IV.4. véghatározattal jóváhagyta a fenti véghatározatát.)

A Belügyminisztérium II/II. osztályán 1950. május 23-án feljegyzést készített vele kapcsolatban Sánta Józsefnek államvédelmi százados, aki egyebek mellett közölte, hogy egy 1950. május 23-i hálózati jelentésben az szerepel, egy fővárosi lakosnak, kinek férje 1945-ben nyugaton maradt, tudomása van arról, hogy Körtvélyessy „*dolgozik kifelé...*” (vagyis a nyugati hírszerző szervezetek „dolgozik”).⁴² Ezt a „szálat” a későbbiekben „*ejtették*”.

Augusztus 4-én Orendi Károly államvédelmi százados, a szegedi osztály előadója utasította a hódmezővásárhelyi kirendeltséget, hogy 19-ig készítsenek róla környezettanulmányt, melyben „*különösen nevezett erkölcsi és főleg politikai magatartására és beállítottságára térjen ki, és hogy nevezett a ref. szabályokat miképpen tartotta be.*” Utóbbiakat tekintetbe véve javasolják-e annak a további fenntartását, vagy sem?⁴³ A környezettanulmányt szeptember 15-én készítette el Bencze 1. Sándor államvédelmi tizedes Hódmezővásárhelyen. Eszerint az Október 8. (volt Csáky Albin) utcában lakik. (Itt is olvasható, hogy egyik testvére a Turul Szövetség helyi „alvezére” volt.) 1939–40-ig Hódmezővásárhelyen a közigazgatásban volt gyakornok tisztviselő, 1940-ben költözött fel Buda-

39 Az iraton nincs feltüntetve a tanács tagjainak párthovatartozása, ami jogszabályellenes volt.

40 ÁBTL 3.1.9. V-36764, 54–55.

41 ÁBTL 3.1.9. V-36764, 58.

42 ÁBTL, 3.1.9. V-26176, 85/4. (A dosszié dr. Körtvélyessy Dezső névkonának az iratait tartalmazza, melybe belekeverték a volt rendőrhadnagy néhány iratát is.)

43 ÁBTL3.1.9. V-36764, 71.

pestre, ahol a Toloncüggyi Osztályra osztották be. A jelentés idején az apjától örökölt tizenöt (valójában tizenkettő) holdján gazdálkodott, egyik testvére ügyvéd, a másik gimnáziumi igazgató. „A múltban politikai pártnak tagja nem volt, de jobboldali magatartást tanúsított. A felszabadulás után szintén pártonkívüli maradt és most is ellenséges magatartást tanúsít a fennálló társadalmi rendszerrel szemben, habár igen óvatos, nézeteit nem igen szokta kinyilvánítani. Rövid időn belül rendszerváltozást remél, az amerikaiak felszabadításában bízik. Mint osztályidegen, a mai rendszerben soha nem tud beleilleszkedni. Politikailag meg bízhatatlan. Erkölcsei szempontból kifogás alá nem esik, e tekintetben megbízható. A rendőrhatalósági ref. szabályokat ezideig betartotta, azonban annak megszüntetését nem javaslom, mivel nevezett most is ellenséges magatartást tanúsít a demokráciával szemben, politikailag megbízhatatlan.” – írta róla a helyesírás szabályait csekély mértékben ismerő tizedes.⁴⁴

Talán a jelentés hatására, október 26-án Tatai István őrnagy, az ÁVH szegedi osztályának vezetője a 1713/1950. számú véghatározatával továbbra is fönntartotta a rendőrhatalósági felügyeletet, amelyet végül csak 1952. január 7-én a Csongrád Megyei Rendőrfőkapitányság vezetője, Klár Miksa a 4852/2-1951.VI. számú véghatározatával szüntetett meg.⁴⁵ (Erről Papes Béla rendőr főhadnagy március 7-én értesítette az ÁVH megyei osztályát.)

Dr. Körtvélyessy Dezső későbbi sorsáról hallgatnak a levéltári források. Annyi bizonyos csak, hogy a kádári állambiztonság 1956 után is figyeltette. Erre utal az, hogy 1964. augusztus 12-én a Csongrád Megyei Rendőrfőkapitányság Politikai Osztályán Nagy Ferenc százados, operatív tiszt határozatot hozott az alapnyilvántartásban⁴⁶ való meghagyásáról, amit Molnár István őrnagy jóváhagyott.⁴⁷

A család közlése szerint az 1960–70-es években a Csongrád Megyei Állami Építőipari Vállalat hódmezővásárhelyi telephelyén dolgozott, brigádvezetőként. Ez azt jelenti, hogy jogvégezt emberként csak alantas munkakörben tudott elhelyezkedni. Ha a volt „horthysta” rendőrök, csendőrök, katonatisztek eddig ismertté vált, 1945 utáni sorsát végig nézzük, azt lehet mondani, hogy dr. Körtvélyessy Dezsőé a többiekéhez hasonlóan alakult. A társadalom perifériáján szorítva létezhetett, és azon kívül, hogy őt meghurcolták, családtagjait is különféle hátrányok érték.

Mindössze hatvanhárom éves volt, amikor – gyermekei közlése szerint a munkahelyén szerzett szilikózis miatt – 1976. október 8-án elhunyt a szülővárosában.

44 ÁBTL 3.1.9. V-36764, 46.

45 ÁBTL 3.1.9. V-36764, 61.

46 Az Állambiztonsági értelmező kézikötő szerint az alapnyilvántartás: „országos méretekben kimutatja az állam elleni és más politikai bűncselekményekért elítélt, ilyenért eljárás alatt állt-álló személyeket. Választ ad arra, hogy milyen az ellenőrzés alatt álló személy 1945 előtti és 1956-os kompromittáltsága, volt-e ezért letartóztatva. Az ebben elhelyezett terhelő, kompromittáló adatok priusz tárgyát képezik.” Állambiztonsági értelmező kézi szótár. H. é. n. BM Könyvkiadó, 4. http://www.titoktan.hu/_raktar/biztonsag/Allambiztonsagi-Ert-szotar1970-.pdf (Letöltve: 2021. 01. 29.)

47 ÁBTL 3.1.9. V-26176, 85/5.

KÉT LEVENTE-PARANCSNOK: VÖRÖS BÁLINT TSZ. HADNAGY ÉS TOMPA ISTVÁN TSZ. FŐHADNAGY

A leventeservezetről, röviden

A két világháború között létező leventeservezet a Horthy-korszak egyik emblemikus intézménye volt.¹ (Ezért azután 1945-től ezt is „fasiszta” intézményként bélyegezték meg.) 1921-ben hozták létre, a 12 és 21 év közötti, eredetileg csak az iskolai oktatásból kimaradt fiúk testi-lelki nevelése céljából (az Országos Testnevelési Tanács felügyelete alatt), azonban lényegileg egy katonai előképzést folytató szervezet volt. (Ilyen jellegű szervezetek akkoriban Európa számtalan országában léteztek.) A fiatal legények hetente egyszer kötelesek voltak részt venni a néhány órás levente-foglalkozáson. A hivatalosan hirdetett fő feladat természetesen a testgyakorlás volt. Ezt mind a három korcsoport esetében (I. 12–14 év, a II. 15–17 év, III. 17–21 év) rendszeresen művelték, de a II. korcsoport már céllövészetben, míg a III. korcsoport már menetgyakorlatokon is részt vett és egy idő után már harcászati kiképzést is kaptak. Mivel a testnevelésen volt a fő hangsúly, a két világháború között országszerte épültek sportpályák, uszodák, leventeotthonok. Számtalan levente lett országosan kiemelkedő élsportoló.

A fentiek mellett igen nagy hangsúlyt fektettek a nemzeti szellemű és valláserkölcsös nevelésre. Kötelező volt a vasárnapi istentiszteleteken való részvétel. Ha valaki bármilyen okból nem jelent meg a leventefoglalkozáson, akár a csendőr is kényszeríthette arra, hogy részt vegyen azon, vagy a szülőket büntették meg a távolmaradás miatt.

A levente korabeli megítélése változó volt. Egyesek örültek, ha kimozdulhattak a szülői házból (vagy pár óra megszabadulhattak a nehéz mezőgazdasági munkától) és találkozhattak a barátaikkal, míg mások egyenesen gyűlölték (főleg a liberális és baloldali politikai orientációjú családok fiai). A parlamentben balszélről számtalan támadás fogalmazódott meg a leventeservezet ellen. Nem csak ideológiai megfontolásból bírálták a leventét. A vidéki parasztság visszatérő sérelme volt,

¹ A leventeintézménnyel 1989 előtt két marxista történész foglalkozott, természetesen az elvárt „pártos” megközelítéssel (Gergely – Kiss, 1976.). A téma újabb szemléletű feldolgozása még várat magára.

hogy nyáron, például betakarítás idején vonták ki a családi munkából a leventekorú fiatalot, míg télvíz idején, amikor nem volt munka, nem foglalkoztak annyit velük.

A Leventeservezet gyakorlatilag kettős irányítás alatt állt: hivatalosan a Vallás- és Közoktatási Minisztérium alá tartozott, de a Hadügyminisztérium is részt vett a képzésben, azáltal is, hogy a leventeoktatók egy része hivatásos tiszt volt. Leventeoktató vidéken legtöbbször a helyi iskola valamelyik tanítója vagy igazgatója volt (egyedülálló pedagógusok főállásban foglalkoztak a leventékkel). 1939-től a leventeoktatást kiterjesztették az iskolás fiatalokra is, és kizárólag a hadügyminisztérium felügyelete alá helyezték a szervezetet, ezzel erősödött a militarista jellege.

A világháború végén, amikor a szovjet hadsereg elérte Magyarország területét, a katonai hatóságok elrendelték az ország keleti részének részleges kiürítését, melybe beletartozott az is, hogy a leventéket „hátra kellett vonni” az ország belsejébe. A III. korcsoportos (17-21 éves) leventékből munkásszázadokat létesítettek. Először csak a Tisza jobb partjára kellett vonulnia a leventék egy részének, de a szovjet előretörés miatt szeptember második felétől a cél már a Dunántúl volt. A leventeparancsnokok vezetésével a szerencsétlen leventék tízezreinek kezdődött el a hónapokig tartó kálváriája.

Természetesen ezt az értelmetlen intézkedést a helyi lakosság elkeseredve, ellenségesen fogadta. Ahol lehetett, egyébként maguk, a leventeparancsnokok igyekeztek „elszabotálni” a kiürítési parancs teljesítését.²

Hódmezővásárhelyen a két világháború között általában ötezer leventét emlegetett a sajtó. A városi csapaton kívül még huszonöt külterületi, tanyai csapat keretén belül folyt a leventeoktatás. Az 1930-as években, a gazdasági világválság idején több „szellemi ínségmunkás” kapott munkát a leventeservezetben, az egyikük volt Tompa István, akinek az ügyét itt mutatom be.

1944 nyarán a középiskolás leventéket honvédelmi munkaszolgálatra hívták be, a kecskeméti repülőtéren dolgoztak szeptember 21-ig. Augusztus végén a katonai Kiegészítő Parancsnokság az 1924-es születésű leventéket sorozás alá szólította. Szeptember 15-én megjelent a Levente Parancsnokság bevonulási hirdetménye, miszerint az összes III. korcsoportban születetteket (1422 leventét) honvédelmi munkára veszik igénybe. (A korabeli nyilvántartás szerint a II. korcsoportba 1726, az I. korcsoportba pedig 1648 fiatal tartozott, rajtuk kívül még volt 787 „iskolába járó” levente.)³ A bevonulás időpontjára szeptember 20., 21., 22-ét jelölték meg. Hódmezővásárhelyről mintegy ezernyolcszáz leventét indítottak útnak a Dunántúlra. Ezeknek csak egy része volt ténylegesen hódmezővásárhelyi, (mintegy kilencszázötven fő) a többiek a város körüli falvakból vagy távolabbról, Csanád vármegyéből származtak.⁴ Szeptember 23-án öt századot indítottak útnak, az első nap végén mindegyiket a Pallavicini uradalom egy-egy majorjában helyezték el. Kacsaringós útvonalon 1944 novemberében jutottak el Zircre. Ott megszervezték a Győri Vasútépítő Ezred 550. számú levente

² Gergely – Kiss, 1976. 255. (Például Szentgyörgyi Ferenc deszki igazgató-tanító, leventeparancsnok a helyi leventékkel csak a közeli Kiskundorozsmáig vonult, majd közölte velük, mindenki menjen, amerre lát, vagyis szivárogjanak haza. Ennek ellenére 1945-ben népbíróóság elé állították, mert a szülők egy része följelentette. 1946-ban fölmentették.)

³ Herczeg, 1990. 9.

⁴ Herczeg, 1990. 6.

munkás zászlóalját⁵, melynek parancsnoka Baranyai Béla alezredes⁶ lett, de valami oknál fogva csak rövid ideig töltötte be ezt a tiszteket, mert tőle először Vörös Bálint vette át ideiglenesen a zászlóalj vezetését, majd pedig két-három hét múlva Tompa István.⁷ A zászlóalj leventéi romeltakarításban, mezőgazdasági termények begyűjtésében vettek részt, vagy a dudari szénbányához vezető vasútvonal kiépítésénél segítettek.

A munkászászlóalj századai 1945 tavaszán – parancsra – elindultak a nyugati határ felé. Bár a parancs úgy szólt, hogy a határt átlépve a Bécstől nyugatra lévő Stockerauig kell vonulniuk, tulajdonképpen Tompa és tisztársai elszabotálták ezt a parancsot. Nem voltak hajlandók a történelmi Magyarország határát átlépni, ezért 1945. április 4-én Királyhidánál (mai nevén Bruck-nál) szovjet hadifogságba estek a tisztek és a megmaradt⁸ leventék.

A két leventeparancsnok pere

A népbírószági irataikból meglehetősen kevés tény tudható róluk. Tompa István 1898-ban született Kapuváron, felsőkereskedelmi iskolai érettségivel rendelkezett, nős volt, de gyermektelen. Anyagi viszonyairól annyit lehet tudni, hogy a pere idején a Deák Ferenc utca 10. sz. alatti ház után házadót, mintegy hat kat. hold földje után pedig földadót fizetett. Az 1920-as évek elején került Hódmezővásárhelyre, valószínűleg házasság útján. Az 1930-as években, mint „szellemi ínségmunkás”, munkát kapott a leventeservezetnél. A világháború kitöréséig, illetve a katonai behívójáig főállású leventeoktatóként működött, 1944-ben már kerületi parancsnok volt. Vörös Bálint nála tíz évvel fiatalabb volt, 1908-ban született Hódmezővásárhelyen. Okleveles állami tanító volt, a két világháború között Hódmezővásárhely külterületein, 1931–1932-ben Gorzsán, majd 1945-ig a tegehalmi népiskolában tanított. Vagyontalan volt, nős, és két gyermek atyja. 1943 januárjában hívták be a 14. kiegészítő kerületi levente parancsnoksághoz. Egy évig Makón volt körzetparancsnok, majd Hódmezővásárhelyre helyezték.

Amikor az öt levente század 1944. szeptember 23. és 28. között elhagyta a várost, majd Kistelek–Dunaföldvár érintésével a Dunántúlra vonult, egyikőjük sem volt jelen, bár nem egy tanú (például Süli László) határozottan állította, az ő vezetésükkel indultak el a városból. Utólag kiderült, hogy ez nem volt igaz, mivel Tompa főhadnagy szeptemberben még Magyaránisán, majd Szabadkán tartóz-

5 A zászlóalj öt századból állt. Az I. század parancsnoka Gerencsér József hadnagy, a II. századé Ács József hadnagy, a III. századé Bardóczy János főhadnagy, a IV. századé 1944 karácsonyáig Mozola Pál tart. hadnagy, utána Pán Béla zászlós, az V. századé Bakó Károly százados volt. (Volt még egy plusz század, a VI., az ún. „kicsik” százada, tehát az 1928–29-beli leventéké, akiknek úgy tűnik, be sem kellett volna vonulniuk. Parancsnokuk egy rövid ideig Vörös Bálint volt, de ezt a századot télen feloszlatták és a leventékkel feltöltötték a többi századot, hogy a sok szökések miatt keletkezett létszámihiányokat elleplezzék.) Herczeg, 1990., 10–11.

6 Baranyai Béla (1880–1959) hivatásos tisz. A Nagy Háborúban a szegedi 46. közös gyalogezredben teljesített szolgálatot. 1928-ban nyugállományba került, 1938-ban reaktiválták. Ezek után különböző helyeken leventeparancsnoki beosztásban ténykedett, legutoljára Hódmezővásárhelyen. Nyugaton esett hadifogságba, 1945 novemberében tért vissza Magyarországra. Ifj. Szabó Lajos dr.: Emlékirat, 2017. 270.

7 Erről Bakó Károly is említést tesz a visszaemlékezésében. Herczeg, 1990. 36.

8 Herczeg, 1990. 6.

codott, míg Vörös hadnagy a levente zászlóalj-parancsnoksággal vonult el Szekszárdra, nem pedig a századokkal.

A két továbbszolgáló tiszt sorsa 1944 telén, 1945 tavaszán pár hónapra egybefonódott. Mindketten eljutottak a történelmi Magyarország határához, ahol szovjet hadifogságba estek, akárcsak a leventék, de őket, mint tiszteket külön választották a többiektől. Azt, hogy Tompával mi történt, nem lehet tudni, valószínűleg ugyanaz lett a sorsa, mint Vörösnek, akit 1945. június 20-án Cegléden – a lefolytatott vizsgálat után – a GPU szabadon bocsátott. Ennek ellenére nem kizárt, hogy mindketten csak 1946 nyarán érkezhettek haza Hódmezővásárhelyre (bár Vörös Bálint Hódmezővásárhely távoli részén, a Pusztán lakott egy tanyán, az is elképzelhető, hogy a városban egyszerűen nem tudták, hogy már otthon tartózkodik). Talán ezzel magyarázható, hogy nem indult hamarabb velük szemben eljárás.

1945. augusztus 20-án Klein (két hónap múlva már Koltai) Vilmos rendőr hadnagy, a Magyar Államrendőrség Hódmezővásárhelyi Főkapitányság Politikai Osztályának nyomozója jelentésében azt írta, hogy Vörös Bálint tanító a leventék körzetparancsnoka volt, és „igen nagy része” volt az 1944 októberi „elhurcolásukban”. „Megállapításom onnan ered – írta a hevenyészett, iktatószám nélküli jelentésében – mert több leventéssel beszélgetésem során előadták, hogy Vörös Bálint állandóan arról beszélt nekik, hogy ha az oroszok megközelítik a várost, meneküljenek el”. Valami oknál fogva ezt követően egy évig nem történt semmi sem.

1946. augusztus 6-án Zana László próbaidős nyomozó azt jelentette, hogy Süli László húszéves napszámostól, volt leventétől olyan bizalmas értesüléshez jutott, miszerint Vörös Bálint, mint a leventék parancsnoka, 1944-ben a Dunántúlon különféle „visszaéléseket” követett el. Például arra kényszerítette őket október 15. után, hogy esküdjenek föl a Szálasi-kormányra, aki pedig erre nem volt hajlandó, azt kivégeztetéssel fenyegette meg. A szökevényekről azonnal körözvényt állított ki, amit „további intézkedés végett” átadott az SS-nek. Komáromban „rugdosta őket és piszkos kommunistáknak nevezte mindannyiukat”, mert nem segítettek a többieknek vagont kirakni. Egyébként pedig, aki nem teljesítette azonnal a parancsát, azt is „piszkos kommunistának” nevezte. Amikor Hegyeshalomnál nem akarták átlépni a (trianoni) országhatárt, megfenyegette őket, hogy az SS-katonákkal viteti el őket. Eme vádjait egy hét múlva, 13-án Nagy Benkő Lajos rendőr nyomozó hadnagy előtt – mint sértett – azzal egészítette ki, hogy Vörös Bálint „kegyetlenül bánt” velük, „szidta és ütötte őket”. (Figyelemre méltó, hogy október végén ugyanezeket a vádakot hozta föl Tompa István ellen az 1946. szeptemberi rendőrségi kihallgatásán, majd a népbírói tárgyaláson is.)

Süli vádjai Vörös Bálint ellen az elkövetkező hetekben újabb és újabb elemekkel gyarapodtak. Szeptember 2. és 10. között, (majd még október 3-án) hat tanúvallomási jegyzőkönyvet vettek föl a politikai rendészeti osztályon. Ezekben a tanúk nagyjából a fenti vádakot ismételték meg – vagy esetleg az „alaptémát cifrázták tovább”. Például Gulyás János tizenkilencéves kötszövő tanonc, aki öt nappal korábban érkezett haza a szovjet hadifogságból „beteg és teljesen leromlott állapotban”, a szeptember 6-i kihallgatásán azt állította, hogy a gyanúsított a Dunántúlon „a legembertelenebb bánásmódot tanúsította” velük szemben, és megfenyegette őket, hogy ha valaki haza akar szökni,

azt kivégezteti.⁹ Úgy tűnik, hogy Gulyás bosszúszomjasan érkezett haza. Ezt azért gondolom, mert még ugyanaznap Tompa Istvánra is terhelő tanúvallomást tett. Koltai Vilmos hadnagy előtt azt vallotta, hogy a levente zászlóalj parancsnoka „a leventékkel szemben a legszigorúbb fegyelmet tartotta fenn, olyan fegyelmet, amilyen még a katonaságnál sem alkalmaznak”. Előfordult, hogy ha valaki nem jelent meg időben a sorakozásnál, kiköttette, „és a konyha udvarában elhelyezett fánál azt azonnal végre is hajtottak”. Hegyeshalomnál – minden ellenkező tanács ellenére – „kivitte” a zászlóaljat Németországba. Ezek után, önmagának ellentmondva, azt közölte, hogy 1944 áprilisában Bruckban estek fogságba (mely valójában Ausztriában van!), míg a főhadnagy „a láthatárról eltűnt”.¹⁰

Szeptember 13-án Hegedűs János hadnagy, a politikai nyomozó osztály vezetője hallgatta ki Vörös Bálintot, aki a jegyzőkönyv szerint azt vallotta, hogy 1943-ban, amikor behívót kapott, kinevezték a leventekörzet parancsnokává. 1944. október 7-én a parancsnoksággal Szekszárdra vonult, majd egy hónappal később Zircre. Decemberben – már a leventékkel – Komáromba vonultak. Ott a leventezászlóalj szerszámokat vételezett. Komáromból Mosonszentjánosra irányították őket. 1945 április elején átvonultak az ausztriai Burgenlandba. Az 1921-ig Magyarországhoz tartozó Királyhidán (a mai Bruck-ban) estek szovjet hadifogságba. Tagadta a tanúk vádjait, miszerint rosszul bánt volna velük, esetleg valakit megpofozott vagy rugdosott volna, ugyanis útközben ő sohasem foglalkozott közvetlenül a legénységgel. Azt is tagadta, hogy egy beszédében megfenyegette azokat, akik vonakodtak kimenni Németországba. Csupán annyit kért, hogy maradjanak együtt, ne széledjenek szét.

Október 3-án a politikai osztályon még két tanút hallgattak ki. A volt leventék hasonlóan vallottak, mint a korábban kihallgatott társaik. Ezt követően Vörös Bálint ügyét – a rendelkezése álló iratokból legalábbis ez tűnik ki – félre tették, és Tompa István került a hódmezővásárhelyi politikai rendőrség célkeresztjébe, ugyanis szorgosan nyomozni kezdtek utána.

Szeptember 25-én Koltai hadnagy és Nagy István próbaidős nyomozó azt jelentették, hogy az ügyében lefolytatott nyomozás során hét volt leventét, illetve hozzátartozót hallgattak ki¹¹, akik mindnyájan terhelő vallomást tettek a főhadnagyra. Például az a Süli László, aki korábban Vörös Bálintot is megvádolta, Tompa kapcsán azt állította, hogy „kizavarta őket esőbe, sárba, fagyban dolgozni. Aki nem volt erre hajlandó, azt irgalmatlanul kiköttette.” (Ez közönséges hazugság, ugyanis a főhadnagynak nem volt erre joga.) Mindezek mellett azt állította, hogy a főhadnagy feleskette őket Szálásra, és megkövetelte a „nyilas köszöntés” használatát. Sülin kívül egyébként több tanú is állította, hogy leventéket köttetett ki, valamint azt is, hogy folyton a németeket dicsérte és az oroszokat szidta.¹²

Az összefoglaló jelentés után egy hónappal Kós István alhadnagy, illetve Kincses Imre nyomozó valami oknál fogva kihallgattak egy-egy, korábban már kihallgatott volt leventét. Csengeri Sándor annyiban módosította a korábbi vallomását, hogy a kiköttetések „rendszerint a századparancsnok

9 MNL CS-CSML, XXV. 8. fond, Nb. 205/1947. 653/1946. sz. (Vörös iratcsomója rendezetlen, nincs oldalszámozása, ezért csak az iktatószámra tudok hivatkozni – feltéve, ha található ilyen az iraton.)

10 MNL CS-CSML, XXV. 8. fond, Nb. 54/1947. 4204/1946. sz.

11 Ekkor még úgy tűnik, nem vettek föl jegyzőkönyvet a kihallgatásokról – legalábbis ennek nincsen nyoma.

12 MNL CS-CSML, XXV. 8. fond, Nb. 54/1947. 5-6.

egyéni akciója volt”.¹³ Kasza a korábbi vádak azzal „cifrázta” tovább, hogy a baksi majornál „több ízben hallottuk és hallottam, hogy a [Tompa] parancsnoksága alá beosztott leventék, kik munkájukat vagy más egyéb okból nevezett főhadnagy kifogásolta ténykedéseiket, azokat a konyhán elhelyezett ilyen bográcstartó rudakhoz kikötötte. Többet láttam a leventék közül, akiket fel is pozozott, hogy milyen okból kifolyólag, azt nem tudom.” A pótlólag – Borza Ferenc alhadnagy előtt – fölvetett vallomásában még egyszer kihangsúlyozta: a gyanúsított „a leventéket igenis kikötötte”, sőt, a „salyát szememmel láttam, hogy történtek kikötések”, és ezek „mind az ő utasításai voltak”.¹⁴ Utólag még azt állította, hogy uszította őket az oroszok ellen, és több ízben biztatta, jelentkezzenek „önként katonának”. (Süli László is beszélt erről. Valószínűleg az SS. 25. (1. magyar) „Hunyadi” fegyveres-gránátoshadosztályba¹⁵ folyt toborzás a leventék között. Más perekből is tudható, hogy többen beléptek, csak azért, mert abban reménykedtek, hogy ezzel épp bőrrel ússzák meg a háborút, ugyanis mire megkapják a kiképzésüket, addigra az öldöklések véget érnek.)

Ezt követően Borza még aznap gyanúsítottként hallgatta ki Tompa István volt főhadnagyot. Ismertette vele az addig fölvetett tanúvallomásokat, melyeket még azzal egészített ki, hogy a tanúk szerint kijelentette, ha valaki megszökik, azt „fejbe löveti”, Mosonszentjánoson pedig a leventék számára érkezett bőrből nem nekik készített bakancsot, hanem magának, még pedig egy birgerli csizmát. A gyanúsított mindent tagadott. Egyebek között előadta, hogy amikor Mosonszentjánoson állomásoztak, parancsot kapott, miszerint a munkás zászlóaljat vezényelje Bécsbe, vagy ha oda nem tudnának eljutni, Stockerauba, és ott adja át egy újonckiképző alakulatnak, de ennek a teljesítését „elszabotálta”. Lébénynél pedig ötven munkaszolgálatos levente valóban be akart lépni a „Hunyadi”-ba, de kijelentette, hogy az előljáró parancsnokság („Khóler vép. csoport”) engedélye nélkül senki sem hagyhatja el a zászlóaljat, emiatt – mint azt utólag megtudta – a nyilas megbízottak följelentették a győri katonai parancsnokságon. Végezetül kijelentette, ő sajnálta a leventéket azért, mert elkerültek hazulról, és igyekezett mind az élelmezésben, mind a ruházkodás terén a lehető legjobbat nyújtani számukra.¹⁶

Ezután a népügyész által elrendelt pótnyomozás során december 14-én Nagy Benkő Lajos hadnagy előtt ifj. Banga Sándor tett tanúvallomást. Előadta, hogy Mosonszentpéteren kikötötték, de nem a vádlott rendelte ezt el, mert ő akkor már nem volt az egységük parancsnoka (egyébként sem volt az, mert nem század-, hanem zászlóaljparancsnok volt!), hanem egy Bartucz nevű hadnagy¹⁷ – bár hozzátette, hogy „salyát szememmel láttam, hogy nem csak én hanem több bajtárs is ki volt kötve”, sőt, volt, „akiket gúzsba köttetett”.¹⁸

13 MNL CS-CSML, XXV. 8. fond, Nb. 54/1947. 17.

14 MNL CS-CSML, XXV. 8. fond, Nb. 54/1947. 19. (A kiemelt részeket valószínűleg a népügyész húzta alá.)

15 A levente-kötetben többen is megemlítik, hogy „csábították” őket a „páncélos hadosztályba”, voltak olyan visszaemlékezők, akik jelentkeztek is a „hungarista légióba”. Lásd pl. D. Kiss Ernő visszaemlékezését. Herczeg, 1990. 145–152.

16 MNL CS-CSML, XXV. 8. fond, Nb. 54/1947. 23.

17 Bardóczy János főhadnagyról, a III. század parancsnokáról van szó.

18 MNL CS-CSML, XXV. 8. fond, Nb. 54/1947. 20. (A kiemelt részeket valószínűleg a népügyész húzta alá.)

Ez elég is volt ahhoz, hogy a politikai rendőrség úgy gondolja, eljött a vádemelés ideje. December 18-án Borai Emil alhadnagy azzal tette át a szegedi népügyészséghez Tompa iratcsomóját, hogy „nevezett alaposan gyanúsítható népellenes cselekedetek elkövetésében”.¹⁹

Alig két hónappal később, 1947. február 6-án dr. Márai Pál vezető népügyész – anélkül, hogy ő is kihallgatta volna a terhelte – megküldte a népbíróságnak az addig keletkezett nyomozati iratokat, valamint a 6250/1946. n. ü. számú vádiratát. Ebben a szabaddalbon lévő Tompa István ellen 1.) egy rendbeli, a Nbr. 13. §. 7. pontjába²⁰ ütköző háborús, 2.) egy rendbeli, a Nbr. 15. §. 3. pontjába²¹, és 3.) egy rendbeli a Nbr. 17. §. 4. pontjába²² ütköző „népellenes büntett” elkövetése miatt emelt vádat. Indoklásában azt hozta fel, hogy a terhelte 1.) mint leventeparancsnok szovjetellenes, uszító beszédek tartott; 2.) mint egy leventealakulat parancsnoka, „*tehát joghatósággal bírő közalkalmazott*”, a legkisebb mulasztást is kikötetéssel torolta meg, valamint a „Hunyadi” hadosztályba való belépésre buzdított; 3.) A parancsnoksága alá tartozó leventék előtt a „végső győzelmet” hirdette és megkövetelte tőlük a „Kitartás! Éljen Szálasi!”-köszöntési mód használatát. A bizonyításhoz hét, a nyomozati szakaszban vallomást tett volt levente beidézését indítványozta.²³

Két héttel később, február 19-én a Tompa István ellen indított bűnügyben dr. Serényi György népügyész indítványozta „*a tárgyalásnak a szegedi népbíróság elé leendő kitűzését akként, hogy a tárgyalás, célszerűségi szempontból más hódmezővásárhelyi ügyekkel együtt Hódmezővásárhelyen tartassék meg.*”²⁴ Az nem világos, hogy miért ragaszkodott ehhez a helyszínhez, ugyanis két nappal korábban egy átiratában a népbíróság arról tájékoztatta a népügyészséget, hogy a Hódmezővásárhelyen külön alakított népbíróság „*már hónapok óta nem tárgyal a pártok meg nem egyezése miatt, és előreláthatólag nem is lesz a pártok között megegyezés*”²⁵, ezért a szegedi tárgyalási helyszín lenne a kívánatos. Úgy tűnik azonban, hogy egy héten belül megoldódott a helyi pártok vizsgálata,²⁶ mert február 24-én dr. Kozma Ferenc népbíró a következő hónap 26-ára tűzte ki a főtárgyalás időpontját, helyszínként pedig a Kossuth téri „református kollégium” (vagyis az ógimnázium) épületét jelölte meg.

A vádlott föltehetően még február folyamán megkapta a vádiratát, és igyekezett alaposan felkészülni. Nyilván az ő felkérésére március 11-én Bierbauer István bakonyánai lakos, volt szakaszvezető nyilatkozatot tett, mely szerint Tompát 1945. március 5-én ismerte meg Mosonszentjánoson, amikor az ott állomásozó levente zászlóaljhoz vezényelték. Kijelentette, hogy a főhadnagy „*mindig*

19 MNL CS-CSML, XXV. 8. fond, Nb. 54/1947. 64.

20 A Nbr. 13. §. 7. pontja szerint háborús bűnös az is, aki „*bármilyen formában olyan tevékenységet fejtett vagy fejt ki, illetőleg mozdított vagy mozdít elő, amely a népek háború utáni békéjének vagy együttműködésének megnehezítésére vagy megbontására, avagy nemzetközi viszály előidézésére alkalmas.*” Szűcs – Fenesi – Káldi, 1945., 23.

21 Ez kimondja: „*Népellenes büntettben bűnös: az a joghatósággal bíró közalkalmazott, aki következetesen népellenes, fasiszta-barát hivatali működést fejtett ki.*” Szűcs – Fenesi – Káldi, 1945., 30.

22 Ez kimondja: „*Népellenes vétségben bűnös az, aki kényszerű szükség nélkül a nép- vagy demokráciaellenes hírverés szolgálatába szegődött.*” Szűcs – Fenesi – Káldi, 1945., 31.

23 MNL CS-CSML, XXV. 8. fond, Nb. 54/1947. 44.

24 MNL CS-CSML, XXV. 8. fond, Nb. 54/1947. 51.

25 MNL CS-CSML, XXV. 8. fond, Nb. 54/1947. 65. (Aznap, tehát 17-én a népbíróság szó szerint (!) ugyanezt az átiratot küldte meg a népügyészségnek Aradi Áron és dr. Kovács Dezső ügyében is.)

26 CSML, XXV. 8. fond, Nb. 54/1947. 65.

a leventék érdekeit kereste. Célja az volt, hogy a leventéket Németországba kivinni nem szabad.” A leventékkel „jól bánt és tisztikarát is arra kérte, hogy a leventékkel jól bánjanak, mert sajnálta őket, hogy otthonuktól el lettek tépve.”²⁷

Tompa István – feltehetően aznap, amikor a fenti nyilatkozat elkészült –, védőjén, dr. Verebes Tibor²⁸ ügyvéden keresztül egy, a népbíróságnak címzett két oldalas beadványában²⁹ megtette a vádiratra vonatkozó észrevételeit. Azt állította, hogy csak január első felében került a hódmezővásárhelyi leventékből alakított munkás zászlóalj élére, mint helyettes zászlóaljparancsnok. (Valójában, mint említettem, decemberben vette át a parancsnokságot Vörös Bálinttól, aki ettől kezdve zászlóaljparancsnok-helyettes lett.) A parancsnoksága alá tartozó öt század fegyelmileg és „gazdászat-közigazgatásilag” teljesen önálló volt. (Tehát már csak emiatt sem köttethetett ki más századbeli leventéket!) Az alakulata a „Köchler vasútépítő parancsnokság”-nak volt alárendelve. Segédtsíztjével, Vörös Bálinttal sikerrel akadályozták meg, hogy a nyilasok az arra alkalmas leventéket harcoló alakulatokhoz osszák be.³⁰ Végül kérte hét hódmezővásárhelyi személy tanúként való beidézését.

A hódmezővásárhelyi nyilvános népbírósi főtárgyalásra március 26-án³¹ került sor. A tanácsvezető bíró dr. Kozma Ferenc volt, a népbírák pedig Daka Ferenc (SZDP), Kocsis József (szakszervezetek), Lévy Béla (FKGP), Nemes Árpád (NPP), Széll Sándor (MKP) és Tarasovits Ödön (PDP), a vádat dr. Márai Pál népügyész képviselte. A megidézett tanúk közül többen hiányoztak, egyebek között ifj. Banga Sándor és Benkő István, valamint Gulyás János (ő időközben a hadifogságban szerzett betegsége miatt elhalálozott) akik korábban a politikai rendőrségen tanúskodtak a vádlott ellen. A tárgyalást azonban nem ezért kellett felfüggeszteni, majd elnapolni, hanem azért, mert a vádlott hirtelen szívrohamot kapott. A kihívott dr. Kander Ottó tiszti ügyész kijelentette, hogy a vádlott gyógyíthatatlan szívbajban szenved, emiatt pedig a jelenlegi állapotában ki nem hallgatható. „*Ilyen súlyos roham bármikor előfordulhat*” – jelentette ki, de nem is folytathatta tovább, mert a vádlottnak újabb szívrohama keletkezett. A roham enyhülésével végül folytatta a diagnózis ismertetését: „*Állapota annyira súlyos, hogy egy esetleges szabadságvesztés büntetés kiszabása életveszedelemnek teszi ki.*” Ezért azt tanácsolta, hogy napolják el a tárgyalást, és legközelebb a lakásán tartsák meg (erre volt lehetőség!), mert az otthoni környezetben talán „*nem fog olyan izgalmat kiváltani, ami ilyen szívrohamot idéz elő. Azonban az is lehetséges, hogy egyáltalán nem lesz kihallgatható, mert ezek a rohamok sűrűn fordulnak elő.*” Ezek után a népügyész indítványozta a főtárgyalás elnapolását, amit a védő sem ellenzett, a népbírósi tanács pedig úgy határozott, hogy legközelebb a vádlott lakásán tartják meg az újabb tárgyalást.³²

Eközben a másik terhelt, Vörös Bálint vádirata is elkészült, melyet dr. Polónyi Jenő népügyész április 24-én küldött meg a népbíróságnak. (Feltehetően az ő esetében sem történt ügyészi kihall-

27 MNL CS-CSML, XXV. 8. fond, Nb. 54/1947. 60.

28 Az aktában nem található meg a meghatalmazás.

29 MNL CS-CSML, XXV. 8. fond, Nb. 54/1947. 61–63. (A beadvány alján nincs dátum, a hátoldali pecsét szerint március 12-én érkezett be a népbíróságra.)

30 Voltak mások is, akik ezt megtették: Bernáth Antal főhadnagy

31 Aznap kezdődött Hódmezővásárhelyen az Aradi Áron elleni per is.

32 MNL CS-CSML, XXV. 8. fond, Nb. 54/1947. 25–26.

gatás...) A 4204/1946. n. ü. számú vádiratban a szabadlábbon védekező Vörös Bálint ellen két rendbeli, a Nbr. 15. §-ának 2. pontjába³³ ütköző „népellenes büntett” miatt emelt vádat, az állítólagos komáromi „rugdosás”, „pofozkodás”, valamint amiatt, mert Hegyeshalomnál az SS-szel fenyegette meg a leventéket, és a tanúk szerint az ország elhagyására kényszerítette őket. Nyolc, már korábban kihallgatott tanú beidézését indítványozta,³⁴ valamint azt is, hogy „több más ügygel kapcsolatosan” Hódmezővásárhelyre tűzzék ki a tárgyalást. Mielőtt azonban erre sor került volna, befejeződött Tompa István pere.

Május 19-én³⁵ Tompa István saját lakásán megtartott nyilvános (!) népbírói főtárgyaláson (annyi változás történt az előző tárgyaláshoz képest, hogy az MKP Széll Sándor helyett most Galotti Ferencet delegálta, a vádat pedig dr. Serényi György népbüvész képviselte) több tanú maradt távol (köztük ifj. Banga Sándor és Bakó Károly). A beteg vádlott ártatlannak vallotta magát és – akárcsak a március 11-i beadványában – tételesen megcáfolta a felhozott vádakot.

A vád tanúi, Süli László és Benkő István – bár a vádlott ezúttal is kihangsúlyozta, hogy szeptemberben őt Szabadkára vezényelték –, továbbra is azt állították, hogy ő indította útnak őket Kistelekre, Vörös Bálint hadnaggyal együtt. Emellett Benkő – aki egész vallomása alatt „idegesen és zavartan” viselkedett –, azt bizonygatta, hogy Zircen találkozott vele, mire a vádlott közbeszólt: ott nem találkozhattak. Erre módosította a vallomását: csak hallotta, hogy ott volt! Hamarosán kiderült, hogy valami nem stimmel a vallomása körül, ugyanis a bíróság keresztkérdései nyomán „olyan zavaros válaszokat” adott, hogy „megértése és helyes jegyzőkönyvezése lehetetlen” – olvasható a tárgyalási jegyzőkönyvben.³⁶

A tárgyalás későbbi szakaszában az újabb tanúk sorra cáfolták a Tompa ellen felhozott vádakot. Egyikük, Muladi Sándor visszavonta a rendőrségi vallomásában tett azon kijelentését, miszerint a vádlott kikötetett leventéket, sőt azt is tagadta, hogy a rendőrségen azt vallotta volna, hogy az oroszok ellen uszított. Tulajdonképpen vallomásával a vádlott védekezését támasztotta alá. Erre a hallgatóság soraiban lévő ávós alhadnagy „közbeszólásával zavarta a főtárgyalást”.³⁷ (Nyilván az történt, hogy Koós István, aki előző év október 22-én aláírta a tanúval a jegyzőkönyvet, fölhabrodott, hogyan merészel mást mondani, mint a politikai rendőrségen – ahol valószínűleg „szájába adták” a „megfelelő” mondatokat.) A tanácsvezető bíró „erélyesen rendre utasította” az ávóst – ami nem sűrűn fordulhatott elő abban az időben. Végül a tanú – valószínűleg sokak meglepetésére – kijelentette: a vádlottat „rendes, jó parancsnoknak” ismerte.³⁸

33 Eszerint „Népellenes büntettségben bűnös: aki az 1939. évi szeptember hó 1. napját követő időben közhivatali ténykedése során a nép egyes rétegei ellen irányuló törvények és rendeletek végrehajtásában a számára előírt ténykedést túlhaladva olyan tevékenységet fejtett ki, amely a személyes szabadságot vagy a testi épséget veszélyeztette vagy sértette, vagy egyes személyek vagyoni romlását elősegítette”. Szűcs – Fenesi – Káldi, 1945., 30.

34 MNL CS-CSML, XXV. 8. fond, Nb. 205/1947. II.707/1946. sz.

35 Aznap délután az ógymnázium tanácstermében tárgyalták Kokovay János városi tisztviselő bűnperét. 22-én (amikor a Vörös Bálint elleni ítélet megszületett) fölmentették a „népellenes” büntett elkövetésének vádja alól. Másodfokon a NOT fél évre ítélte. Nb. 116/1947. sz.

36 MNL CS-CSML, XXV. 8. fond, Nb. 54/1947. 32.

37 I. h.

38 MNL CS-CSML, XXV. 8. fond, Nb. 54/1947. 33.

A tanúként beidézett Vörös Bálint – többekkel egybehangzóan – azt vallotta, hogy amikor a vádlottat bevonultatták Szabadkára, ő lett a leventekörzet parancsnoka, tehát Tompa nem lehetett jelen a leventék útba indításánál. Az indulási parancsot a Dunántúlra egyébként Baranyi Béla alezredes adta ki, aki tudomása szerint a városban tartózkodik. A Sülével és Benkővel való szembesítése eredménytelen volt – valamiért a két tanú továbbra is kitarzott az eredeti vallomása mellett. Azt is elmondta Vörös, hogy a „Szálasi-köszöntést” Köchler osztályparancsnok rendelte el (egyébként a Szálasi-féle hatalomátvétel után kötelezővé tették a honvédségnél). Királyhidánál pedig három napig bujkáltak a németek elől³⁹ (a tiszti gyűlésen elhatározták, hogy nem mennek tovább Németországba), mert tudták, hogy az oroszok közel vannak. A védő kérdésére előadta, tud róla, hogy amikor Hegyeshalomnál száz levente megszökött, a vádlott tudatosan nem kerestette őket.⁴⁰ Ifj. Kasza János részben módosította a rendőrségen tett vallomását, most már azt mondta, hogy a kikötésekről csupán hallott. Az aznap utolsóként kihallgatott Boros Ernő szintén azt vallotta, hogy a hódmezővásárhelyi útba indításuknál a vádlott nem volt jelen, egyébként pedig „a leventék érdekében minden lehetőt megtett. Nem ismertem rossz embernek.”⁴¹

A népbíróság ekkor a tárgyalást elnapolta, és 22-ét jelölte ki a következő tárgyalási napnak. Azon a napon még öt tanút hallgattak ki. (Hetet idéztek be, de az egyik ágyban fekvő beteg volt, a másik pedig – az elsőként kihallgatott Gulyás János – időközben elhunyt.) Csengeri Sándor, akit korábban a rendőrségen kihallgattak, módosította a vallomását. Eszerint a vádlott nem mondott oroszellenes beszédeket, a kikötéseket pedig nem is ő, hanem a századparancsnokság rendelte el. Ifj. Berta Károly (aki a III. század parancsnoka volt) elmondta, hogy tőlük harminc levente jelentkezett a „Hunyadi”-ba, de a főhadnagy elfektette a papírjaikat. Amikor pedig elszökött hetven-nyolcvan levente, azt „szinte helyeselte”.⁴² A századok teljesen önállóak voltak, a zászlóaljparancsnok (Tompa) feladata csupán az elvégzendő munka kiosztása és annak ellenőrzése volt. A további tanúk vallomásai sem a vádat támasztották alá, hanem éppen ellenkezőleg, a vádlott védekezését.

Ezek után a népbünyész a tárgyalás elnapolását kérte ifj. Banga Sándor beidézése miatt, de a táncszervező ezt elutasította, és elrendelte a rendőrségen tett tanúvallomásának felolvasását. Végül befejezettek nyilvánították a bizonyítási eljárást, majd kihirdették az Nb.54/1947/10. számú ítéletet. Ebben a népbírósági tanács minden vádpont alól fölmentette Tompa Istvánt. A részletes indokolásból kiderül, hogy „megnyugtató bizonyíték hiányában” mentették föl a vádlottat. Fölhozták, hogy Süli László és Benkő István tanúk „a népbíróság megítélése szerint ingadozó vallomást tettek, a nyomozati vallomásukat is részben megváltoztatták”, ráadásul, a többi tanú sorra megcáfolta őket.⁴³ (Ez burkolt beismerése annak, hogy a két fenti tanú össze-vissza hazudott.)

A népbünyész – a törvényi előírásnak megfelelően – föllebbezést jelentett be a felmentő ítélettel szemben, természetesen a védő, dr. Verebes Tibor hódmezővásárhelyi ügyvéd és védeuce az ítéletet tudomásul vették. Július 10-én a népbíróság megküldte az iratcsomót a népfőügyészségnek, ám 18-

39 A hódmezővásárhelyi volt leventék 1980-as évek végén készült visszaemlékezéseiben is ez olvasható.

40 MNL CS–CSML, XXV. 8. fond, Nb. 54/1947. 33–34.

41 MNL CS–CSML, XXV. 8. fond, Nb. 54/1947. 35.

42 MNL CS–CSML, XXV. 8. fond, Nb. 54/1947. 36–37.

43 MNL CS–CSML, XXV. 8. fond, Nb. 54/1947. 47–48.

án dr. Cseh Jenő népfőügyész-helyettes visszavonta a fellebbezést, ezért augusztus 19-én jogerőssé vált az elsőfokú ítélet. Tompa István szeptember 17-én vette kézhez az erről szóló végzést.

Visszatérve Vörös Bálint bűnperére, néhány nappal azt követően, hogy a népfőügyész visszavonta Tompa perében meghozott fölmentő ítélet ellen bejelentett fellebbezést, 1947. április 24-én dr. Serényi György néppügyész – anélkül, hogy ő is kihallgatta volna a terheltet – megküldte a népbíróságnak az addig keletkezett nyomozati iratokat, valamint a 4204/1946. n. ü. számú vádiratát. Ebben a szabadlábbon védekező Vörös Bálint ellen két rendbeli, az Nbr. 15. §. 2. pontjába⁴⁴ ütköző „népellenes bűntett” elkövetése miatt emelt vádat. Indoklásában azt hozta fel, hogy a terhelt, mint leventeparancsnok-helyettes 1944 októberében Komáromban a munkában elfáradt leventéket „*ütlegetve, megrugdosva, további munkára szorította*”, Hegyeshalomnál pedig lelövésével fenyegette meg azokat, akik vonakodtak átlépni az ország határát, illetve azzal, hogy átadja őket az SS-nek. A vád bizonyítására nyolc – korábban már kihallgatott – tanú beidézését indítványozta.⁴⁵

Május 24-én dr. Félegyházi Pál tanácsvezető bíró június 25-ére tűzte ki a főtárgyalás időpontját a hódmezővásárhelyi református ógimnázium épületében.

A vádlott június 4-én kapta meg a vádiratot, majd június 16-án előterjesztette a népbíróságnak – védőjén, dr. Deák Ferencen keresztül – a bizonyításkiegészítés iránti kérelmét. Ebben egyebek mellett előadta, hogy a zászlóalj-parancsnokságon volt beosztva, mint segédtsiszt. Ő is hangsúlyozta, hogy az öt század fegyelmileg és az élelmezés tekintetében teljesen önálló volt, a zászlóalj parancsnokság legfeljebb a századok ruhával történő ellátásával foglalkozott. A munkát a 106. vasútépítő zászlóalj – Komáromban a 101. vasútfelépítményi század – osztotta ki, az dolgoztatta a leventéket, és ellenőrizte a munkát is, tehát a vádiratban szereplő vádak alaptalanok. Hegyeshalmon azt a parancsot kapták, hogy vonuljanak Stockerauba újonckiképzés céljából, de ennek a teljesítését megtagadták, és addig vonulgattak ide-oda, hogy végül egy Lajta-menti erdőben várták be az oroszokat. Azt sem akadályozták meg, hogy egyesek elszökjenek. Kérte tizenhét tanú beidézését is.

A június 25-i hódmezővásárhelyi nyilvános népbírósági főtárgyaláson a tanácsvezető bíró dr. Félegyházi Pál törvényszéki tanácselnök volt, a néppügyész pedig dr. Bozsó Béla. (A népbírák összetétele ugyanaz volt, mint Tompa István május 19-i tárgyalásán.) A megidézett tanúk közül – a szabályszerű idézés ellenére – néhányan ezúttal sem jelentek meg, köztük Süli László, és ifj. Banga Sándor.

A főtárgyaláson alapjában véve két kérdést kellett tisztázni: 1.) a vádlott bántalmazott-e Komáromban néhány leventét; 2.) támogatta-e a leventék kivitelét az országból, avagy igyekezett megakadályozni azt.

Vörös Bálint megismételte mindazt, amit a június 28-i beadványában kifejtett. Határozottan tagadta, hogy bántalmazott volna Komáromban bárkit is, emellett azt vallotta, hogy több leventének tanácsolta, hogy szökjön meg, sőt, egy leventének nősülési szabadságot adott, és megüzente, hogy vissza se menjen hozzájuk. (Ezt az illető a tárgyalás során megerősítette.) Hegyeshalomnál egy éj-

⁴⁴ Ez kimondja, „népellenes” bűntettet követett el az is, aki: „*az 1939. évi szeptember hó 1. napját követő időben közhivatali ténykedése során a nép egyes rétegei ellen irányuló törvények és rendeletek végrehajtásában a számára előírt ténykedést túlhaladva, olyan tevékenységet fejtett ki, amely a személyes szabadságot vagy a testi épséget veszélyeztette vagy sértette, vagy egyes személyek vagyoni romlását elősegítette*”. Szűcs – Fenesi – Káldi, 1945., 30.

⁴⁵ MNL CS-CSML, XXV. 8. fond, Nb. 205/1947. II.707/1946.

szaka a III. század akkori parancsnoka átjött a zászlóalj parancsnokságra, hogy szökik a százada, mire Tompával azt mondták Bardóczy János főhadnagynak, hogy ne is törődjön ezzel. (A zászlóalj mintegy ezerkétszáz főnyi legénységéből nagyjából négyszázan szöktek meg Hegyeshalomig.) A szökevények névsorát föl kellett volna terjeszteni belügyminisztériumba, de a listákat inkább elégettette. Ő a legénységgel egyébként nem foglalkozott, csak élelem és ruházat után futkosott, meg irodai teendőket látott el.

Benyhe Imre (ötvenkétéves kisbirtokos, a munkászászlóalj „keretlegénye” volt) tanú továbbra is fönntartotta, hogy a vádlott Komáromban egyszer négy leventét, akik „lajsáltak”, „fenéken rúgta és pofont adott nekik”.⁴⁶ Ezt a vádlott határozottan tagadta, a szembesítés eredménytelen volt. Azt azonban elismerte, hogy Hegyeshalomnál hagyták, hogy bárki megszökhesen (ő is így tett.) A rendőrségen fölvelt vallomását pedig részben módosította, ugyanis tagadta, hogy azt vallotta volna, miszerint Hegyeshalomnál fenyegetőzött a vádlott.

A komáromi esetet Zsarkó István tanú olyképpen adta elő, hogy amikor a testvérével, Imrével, Vörös Mihálllyal, Benyhével és Ács Lajossal Komáromnál egy vagon kipakolása után lepihentek (mikor közben a többiek egy másik vagonnál dolgoztak), a hadnagy őt és testvérét felháborodottan ülepen billentette, Ácsnak meg Vörösnek pedig lekevert egy-egy pofont, de – tette hozzá – az is inkább csak afféle „legyintés” volt. Ő is tagadta, hogy a rendőrségen azt mondotta volna, hogy a szökni szándékozókat kivégzik, bár a jegyzőkönyvet aláírta.

Hegedűs Imre tanú azt vallotta, hogy a komáromi ügyről csak Zsarkó Imrétől értesült, és senkitől sem hallotta, hogy az SS-szel fenyegetőzött volna a vádlott. Mivel pedig a vezető bíró felhívta a figyelmét arra, hogy a rendőrségen nem ezt vallotta, előadta, hogy amikor a fogságból nagy betegen hazajött, és a kórházban feküdt, akarata ellenére vallatta ki a kórházban a nyomozó, neki csak igennel és nemmel kellett felelnie! A védő, dr. Deák Ferenc ügyvéd kérdésére elmondta, hogy a határátlépésre a parancsot a Köhler-csoporttól kapták, ezt ő is látta, mint irodai küldönc. Ekkor a védő kérésére a népbíróság engedélyezte még újabb két tanú meghallgatását, akik megerősítették a vádlott azon vallomását, miszerint hagyta, hogy a leventék elszökjenek, sőt a dezertőrök listáját nem továbbította az illetékes hatóságoknak, hanem elégettette. Egyikőjük kijelentette: „*Lehetetlennek tartom, hogy durván bánt a leventékkal, részben, mert nem olyan természet, részben mert nem is érintkezett velük.*”⁴⁷ A másik tanú vallomása végén megjegyezte: „*Én a demokratikus hadseregben is teljesíttem szolgálatot és ott is segberugás fenytést kaptam.*”⁴⁸

Ekkor – mivel Süli László csak június 26-án tudott megjelenni tanúskodni – a vezető bíró javasolta, hogy napolják el a tárgyalást, amit a népügyész és a védő is elfogadott. Másnap reggel Süli – akiről már a Tompa István elleni perben is kiderült, hogy vallomásának semmi köze a valósághoz – bár korábban senki nem említette a nevét, azt állította, hogy Komáromban egyike volt a négy „lajsáló” leventének. Amikor a vádlott meglátta őket, „*segberugott bennünket azzal, hogy kommunisták vagyunk.*” Amikor a három, korábban kihallgatott volt leventének az esettel kapcsolatos vallomását a

46 MNL CS-CSML, XXV. 8. fond, Nb. 205/1947/. tárgyalási jegyzőkönyv, 3.

47 MNL CS-CSML, XXV. 8. fond, Nb. 205/1947/. tárgyalási jegyzőkönyv, 7.

48 I. h.

tanácsvezető elébe tárta, és kiderült, hogy őt meg sem említették, képes volt azt válaszolni, hogy biztosan nem emlékszenek rá – mint ahogy arra sem, hogy Tompa főhadnagy és Vörös hadnagy azzal fenyegette meg őket Hegyeshalomnál, hogy a szökni akarókat átadják az SS-nek. Ehhez még hozzá tette: akik ezt rajta kívül esetleg hallották, még mindnyájan orosz fogságban vannak.⁴⁹ (Valószínűleg érezte, hogy nem igazán hihető, amit állít, ezért kezdett el magyarázkodni.) A vádlottal való szembe-sítése eredménytelennek bizonyult, mindegyikük kitartott a maga álláspontja mellett.

Ezt követően a népbíróság elvetette a népbügyész indítványát, hogy olvassák fel az elhunyt Gulyás és a Hódmezővásárhelyről időközben elköltözött ifj. Banga rendőrségi vallomását, mert „a kihallgatott tanúk a rendőrségi vallomásukat részben megváltoztatták, és így nem valószínű”, hogy az övékét „teljes egészében valónak el lehetne fogadni”. A védő bizonyítási kiegészítési indítványát is elvetették, emiatt ő és a népbügyész a végzés „ellenzett részét” semmisségi okként jelölte meg.⁵⁰ A népbügyész a vádat fenntartotta, a védő és védenca felmentést kért. (Tanácskozási jegyzőkönyv ebben az esetben sem készült, így nem tudni, egyhangú döntés született-e.)

A június 25-i dátummal ellátott, Nb. 205/1947/5. számú ítéletével a Félégyházi-tanács Vörös Bálintot fölmentette a „népellenes” büntett vádja alól. A három oldalas indoklásban egyebek mellett arra hivatkozott a tanács, hogy a tanúk döntő része rendőrségi vallomását „úgyiszlván teljes egészében visszavonta”, és módosította. „Mindezek alapján a népbíróság arra a meggyőződésre jutott, hogy a tanúknak a nyomozás során tett vallomásai az ügy elbírálásánál figyelembe nem vehetők”, csak a főtárgyalási vallomások, amelyek nem bizonyítják a vádlott bűnösségét. Sűli vallomását sem lehetett figyelembe venni, mert részben módosította azt, részben a többi tanú homlokegyenest mást vallott.⁵¹

A népbügyész a felmentés miatt fellebbezést jelentett be, a védő pedig közölte, hogy ha a népbügyész azt nem vonja vissza, a NOT-tól szóbeli tárgyalást kér. Erre nem került sor, ugyanis 1948. február 13-án dr. Szűcs János népbügyész visszavonta a fellebbezést, így az elsőfokú ítélet május 5-én jogerőssé vált.

Tompa István és Vörös Bálint tehát fölmentéssel megúsza a népbíróságon ellene indított bűnpert (akárcsak az eddigi kutatásaim során megismert többi „levente-ügy” vádlottja). De miért is indult rendőrségi eljárás ellenük, miért szerették volna többen is börtönbe juttatni őket? A népbírósági iratokból úgy tűnik számomra, hogy a 18-20 éves legények (és szüleik) a két levente-parancsnokot okolták azért, hogy el kellett hagyniuk az otthonukat, és annyi megpróbáltatáson, szenvedésen kellett átessenek. Ha börtönbe juttatják a két „horthysta” tisztet, talán könnyebben föl tudják dolgozni a szenvedéseket. Ahogy egy volt levente fogalmazott a szerzőnek írt, 2011. októberi levelében: mind-

49 MNL CS-CSML, XXV. 8. fond, Nb. 205/1947/. tárgyalási jegyzőkönyv, 9.

50 MNL CS-CSML, XXV. 8. fond, Nb. 205/1947/. tárgyalási jegyzőkönyv, 10.

51 MNL CS-CSML, XXV. 8. fond, Nb. 205/1947/. Nb. 205/1947/5. sz. ítélet.

azok a volt leventék, akik hamarabb hazajöhettek a szovjet hadifogságból, „*beteg az egész világot szidták, s mindenkit okoltak. Kerestek valakiket, akiket okolhatnak.*”⁵²

A volt leventék (és egyes szülők) mindent megtettek annak érdekében, hogy elítéljék Tompa Istvánt és Vörös Bálintot: képtelenebbnél képtelenebb vádakat hangoztattak, sőt, már-már apokaliptikus „történeteket” adtak elő a tanúk (lásd a „bográcstartó rudakhoz” való „kiköttetést”). Süle László tudatos hazudozása különösen szembetűnő. Több település „levente-ügyét” vizsgáltam meg eddigi kutatásaim során, és mindenhol ugyanaz figyelhető meg, mint a két leventeparancsnok esetében: az adott helyi közösség „ideális bűnbaknak” tartotta a volt levente-oktatót, levente parancsnokot. Rajtuk szerették volna megtorolni a vélt vagy valós sérelmeiket. Még akkor is, ha ártatlanok voltak.

52 A levél a szerző tulajdonában van.

V. „IZGATÁSI” PEREK

RÉSZEG „IZGATÓK” EGY KOMMUNISTA KOCSMÁBAN

Az 1944 őszi „felszabadulás” után Hódmezővásárhelyen, akárcsak az ország más területein, egy ideig az emberek jó része bízott abban, hogy – az átmenetinek gondolt – szovjet megszállás ellenére idővel egy valódi demokratikus rendszer épül ki, melyben egyebek mellett gyakorolni lehet a szólásszabadságot. Hamarosan kiderült azonban, hogy a „népi demokráciának” elkeresztelt, erőteljesen határok közé szorított látszat-demokráciának semmi köze a valódi demokráciához, ráadásul a szólásszabadság is egyre inkább csak üres frázis, mert az emberek a valódi véleményüket nem mondhatják el, ha pedig mégis őszintén beszélnek (esetleg „borközi állapotban”) – könnyen népbíróság elé kerülhetnek.

Hódmezővásárhelyen ezt elsőként az egyik közismert, tekintélyes tálaszester (fazekaszester), Kis Sándor tapasztalhatta meg. Őt még 1945 áprilisában följelentette egy haragosa, mert az egyik kocsmában – szerinte – néhány pohár ital után szidta a földosztást és a „népi demokráciát”.¹ Neki ekkor még szerencséje volt: a népbírósági tárgyaláson bebizonyosodott, hogy rosszindulatú, alaptalan följelentés áldozata lett, emiatt fölmentették. (Meg kell jegyezni, hogy ő nem volt részeg – ellentétben az alább ismertetendő történetek főszereplőivel.) A következő hódmezővásárhelyi, akit már az 1946. évi VII. törvénycikk alapján vádoltak meg, Posztós Ernő volt. A molnár-segéd egy 1946. júliusi este barátaival úgy beborozott, hogy hazafelé – szinte öntudatlan állapotban – lakása előtt az egyik zsidó származású nyomozót, Koltai Vilmos hadnagyot és a zsidókat durván szidalmazta.² Neki szerencséje volt, mert fölmentették. (Az ítéletben az indoklást mellőzték – de minden bizonnyal a vádlott totális részegsége volt az ok.) Fodor József napszámos is hasonlóképpen járt. Ő októberben a bodzási olvasókör bálján „jelentős mennyiségű italt” fogyasztott el (úgy beborozott, hogy csak másnap józanodott ki), és eközben a „reakciót” dicsérte. Őt bizonyítékok hiányában mentette föl a népbíróság különtanácsa.³

1 Az erről szóló esettanulmányt lásd Mészáros, 2010.

2 MNL CS-CSML, XV. 8. fond, Nb. 768/1946.

3 MNL CS-CSML, XV. 8. fond, Nb. 144/1947.

Az alább ismertetett négy ügynek az adja az érdekességét, hogy a vád alapját képező inkriminált kijelentéseket ugyanott tették meg a gyanúsítottak, illetve vádlottak, és a följelentők nagyrészt ugyanazok a személyek voltak: Hódmezővásárhely Susán nevű városrészében található Klauzál u. 93. szám alatti, egykori Kertész-féle kocsmáról van szó.⁴ A kocsmáros, Kertész Imre⁵ az MKP hűséges tagja volt, aki kocsmája belső helyiségét a kerületi pártszervezet rendelkezésére bocsátotta, ott tartották rendszeresen a gyűléseiket.

1947. január 30-án Kincses Imre, a hódmezővásárhelyi kapitányság államvédelmi osztályának nyomozója – „további eljárás végett” – azt jelentette, hogy „B egyén” („bizalmi egyén” – vagyis ügynök) útján megtudták, miszerint Szikora István⁶, aki korábban rendszeresen járt a Kertész-féle kocsmába, egy ízben kijelentette: „nem szereti a kommunistákat és valamennyit akasztva szeretné látni.” A spicli szerint „a villanypóznára mutatott, hogy ott.” Az ávos detektív azt is kiderítette, hogy a „sertéskepec” kisgazdapárti és „beszédeiből mindenkor érezhető, hogy ezellen a rendszer ellen gyűlölettel van.”⁷ A jelentés végén azt sem felejtette el megemlíteni, hogy további információk az ügyről a kocsmárostól és családjától szerezhetők be.

A tanúk, illetve a vádlott Szikora kihallgatását megelőzően, február 3-án újabb bűnügyről értesítette feletteseit Kincses. Jelentette, hogy Farkas Sándor⁸ ügyében lefolytatott nyomozás során – Vata Zoltán kerületi MKP-titkár és a kocsmárosné közlései alapján – megtudta, hogy még az előző (!) év december hó 20. körül, amikor „pártnapot” tartottak a kocsmában egyik helyiségében, az ott italozó terménykereskedő, mikor Vata kijött a gyűlésről – a háta mögött – „gúnyosan és piszkos galád módon szidalmazta a kommunistákat”. A kocsmárosné szerint egyebek mellett azt mondta róla, hogy „ez gazember és mégis M.K.P. kerületi titkára.” Majd még hozzátette: „Valamennyi kommunista gazember. A vezetőjük mind tolvaj és csirkefogó. Főleg abból a piszkos zsidókból áll a vezetőjük, ott van Rákosi is, az a piszkos zsidó, az a fejük a kommunistáknak. Felakasztva szeretné látni valamennyi piszkos zsidót és kommunistát, mert az ilyenekért nem kár, mert valamennyi gazember, főleg a vezetőjük. A köztársaság pedig le van szarva. Ő kommunista soha nem lenne, mert ilyen csőcselék társaságba semmi szín alatt be nem lép. Úgy meg tudták ezek a piszkos zsidók csinálni, hogy valamennyi a M.K.P. vezetője.”⁹ Jellemző, hogy a kocsmárosné lánya (Fodor Istvánné, sz. Kertész Ibolya) a március 13-i kihallgatásakor szó szerint megismételte az anyja által mondottakat... Az ávos nyomozó egyébiránt kiderítette, hogy Farkas 1944 előtt a Hódmezővásárhelyi Társasági Téglagyárnál mint „főkönyvvezető” volt alkalmazásban, és ebben a beosztásban is „érezte a munkás ellenességét”, akiről pedig „észrevette, hogy baloldali eszmét folytatnak”, azokat kirúgatta. Egyébként

4 Az épület egyik részében jelenleg a „Fapados” néven ismert kocsmában működik.

5 Kertész Imre (Hódmezővásárhely, 1897–1947) vendéglős. Még 1943-ban váltotta ki az iparendélyét a Klauzál u. 93. szám alatti ingatlanba. 1945-ben az igazolóbizottság igazolta. Pár hónapig az Andrassy utcán működött, majd ismét a Klauzál utcai házukban nyitotta meg a kocsmát.

6 A sertéskepec kereskedéssel foglalkozó Szikora István 1884-ben született Hódmezővásárhelyen, hat elemit végzett el, családos ember volt (három felnőtt gyermek apja), egy fél ház, valamint két és fél hold föld volt a tulajdonában.

7 MNL CS-CSML, XXV. 8. fond, Nbő. 245/1947. (A dossziében lévő iratok számozatlanok, rendezetlenek.)

8 Farkas Sándor 1902-ben született Kisperegén, Hódmezővásárhely-Újvároson lakott, felsőkereskedelmi érettségivel rendelkezett, nős volt, egy fiú apja, és egy ház tulajdonosa. Korábban téglagyári alkalmazott volt, a pere idején pedig fuvaros.

9 MNL CS-CSML, XXV. 8. fond, Nbő. 310/1947., 8. (Az aláhúzások valószínűleg a népgyűsztről származnak.)

jelenleg gazdálkodik és alkalmi fuvaros, állítólag az FKGP tagja, a fia pedig a „*Horty-hadseregben*” zászlós volt.¹⁰

Mielőtt Farkas ügyében megkezdték volna a további nyomozást, Szikorával kapcsolatban február végén, március elején Wenger Sándor rendőr nyomozó főhadnagy több tanút hallgatott ki, akik mind azt vallották, hogy a gyanúsítottat régebb óta ismerik. Elsőként a kocsmárosné, Kertész Imrénét (sz. Varró Mária) hallgatta ki. Ő különös módon az inkriminált eset időpontjára nem emlékezett (még oly mértékben sem, mint Farkas esetében), csak annyira, hogy „egyszer” a kocsmájukban politizált valakivel Szikora és ezenközben földicsérte Oláh Sándort¹¹, az FKGP helyi titkárát („*második Petőfi Sándornak*” nevezve), amikor pedig – talán provokációs szándékkal – a kocsmárosné megkérdezte, miért dicséri őt ennyire, megtette az idézett kijelentéseit. A másik három tanúnak, Kertész Imrénnek, valamint Márkus Péter gyári munkásnak és Szűcs Mihály földművesnek (utóbbiak is a Klauzál utcában laktak és az alapszervezet „gazdasági vezetői” voltak) jobb volt a memóriája. Mindhármán úgy emlékeztek, hogy az eset valamikor 1946. december elején történt. Márkus és Szűcs nagyjából megismélték a kocsmárosné vallomását (azzal egészítve ki, hogy miközben erősen dicsérte Oláh Sándor kisgazda politikust, Oláh Mihály¹² MKP-titkárt becsmérelte). Tulajdonképpen a kocsmáros is hasonlóan vallott, de azt mondta, hogy nem a felesége, hanem ő szólt oda Szikorának.

Ezt követően március 11-én Wenger Sándor főhadnagy gyanúsítottként hallgatta ki Szikorát. A hatvanhárom éves sertéskereskedő – legalábbis a jegyzőkönyv szerint – bűnösnek érezte magát, de azt állította, három pohár pálinka megivása után csak annyit mondott, hogy Oláh Mihály érdemtelenül került a pozíciójába. A kommunistákról nem mondta, hogy villanypóznán szeretné látni őket, valójában „*a kommunistákra azt a kijelentést tettem, hogy a fákat locsolni kell, nem pedig elvinni.*”¹³

A tanúvallomási és a gyanúsított jegyzőkönyvek alapján a főhadnagy 14-én összefoglaló jelentést állított össze az osztály számára. Részletesen ismertette a fölvetett tanúvallomásokat, majd jelentés végén megjegyezte: a környezettanulmányozás során megállapította, hogy a gyanúsított „*a kisgazdapárt jobboldalához tartozik, és így nincs megalégedve a demokratikus pártok koalíciós együttműködésével.*”¹⁴

Március 13-án megkezdődtek a kihallgatások Farkas Sándor ügyében is. Borza Ferenc ávós alhadnagy a kocsmároson és családján kívül kihallgatta Vata Zoltán negyvenhárom éves cipészegé-

10 MNL CS-CSML, XXV. 8. fond, Nbö. 310/1947., 9.

11 Oláh Sándor (1925–1999) alig húsz évesen, 1945 novemberében lett az FKGP helyi titkára. 1946–47-ben, amikor a „szálmítaktika” jegyében az MKP támadást intézett a párt azon tagjai ellen, akik nem voltak hajlandók a kollaborációra, kis időre internáltak (lásd később). 1947 őszén, a „kékcédulás” választások után a megerősödő kommunista támadások miatt háttérbe húzódtott, de ez kevésnek bizonyult, mert 1948 elején lemondatták a titkári tisztségéről, majd nyáron kizárták a pártból. 1956-ban – majd 1989-ben – részt vett a Kisgazdapárt újjászervezésében, 1990 és 1994 között országgyűlési képviselő volt. Kovács, 2015. 212. valamint ÁBTL 3.1.9. V-41.018. és V-145.373.

12 Oláh (Gödény) Mihály (1899–1981) szegény családba született, 1919-ben vöröskatona volt. A két világháború között közműves-szegédként az SZDP balszárnyán küzdött a „Horthy-fasizmus” ellen. A „felszabadulás” után ő lett az MKP helyi titkára és delegálták az ideiglenes nemzetgyűlésbe. Az 1945-ös és 1947-es választások után is bekerült a parlamentbe. 1948 márciusától polgármester, 1950 és 1954 között tanácselnök volt. A műveletlen, fanatikus, egyben erőszakos kommunista politikus típusát testesítette meg. Kovács, 2015. 211.

13 MNL CS-CSML, XXV. 8. fond, Nbö. 245/1947. 124/1947.áv.o. gyanúsított jegyzőkönyv.

14 MNL CS-CSML, XXV. 8. fond, Nbö. 245/1947. 124/1947.áv.o. jelentés.

det is. Utóbbi előadta, hogy Farkas „*kissé ittas állapotban volt*”, de az inkriminált mondatokat nem hallotta, mert azok azt követően hangzottak el, hogy ő már elhagyta a kocsmát. (Azt azért megjegyezte, hogy Farkas „*úgy a múltban mint a jelenben, a munkásságnak, illetve a munkás pártoknak ellensége volt.*”¹⁵) Tehát tulajdonképpen csak Kertészné és a lánya volt – állítólag – fültanúja az elhangzottaknak! Mindhármuk tanúvallomásában ismét ott szerepelt az „akasztásos” („villanypóznás”) kijelentés, de emellett újabb motívumok is előkerültek. A kocsmáros-lány szerint a gyanúsított helytelenítette a földosztást (mert a földeket korábban „*becsületes munkával szerezték, és most jogtalanul eltulajdonítják*” – kiemelés az eredetiben), Kertészné pedig a korábban vallottakat azzal egészítette ki, hogy miután le-pszkos-zsidózta Rákosit, Farkas még hozzátette: „*A hazatért deportáltak mind kapnak segítséget, mert zsidók, ez annak a jele, hogy ez zsidóország.*”¹⁶

Egy héttel később Borza gyanúsítottként hallgatta ki Farkas Sándort. A terménykereskedő nem érezte magát bűnösnek magát. Előadta, hogy előző év november végén vagy december elején a fiával, Sándorral betért a Kertész-féle kocsmába. Előtte már megivott egy liter bort, majd a kocsmában hat nagyfröccsöt. Tagadta, hogy a tanúk által idézett mondatokat elmondta volna. A kocsmában a Tiszáról igazságtalanul elszállított fáról és „*a főispán ellen felmerült vajkérdésről*” beszélgettek, arról, hogy őt „*a vaj elhasználásával*” gyanúsítják.¹⁷

A Farkas Sándor elleni vádemelést azonban megelőzte a Szikora István elleni. Április 19-én ugyanis dr. Lippay László néppügyész a nyomozati iratokat és a vádiratot megküldte a népbíróság öttagú különtanácsának, valamint az igazságügyminiszternek. (Utóbbi fölterjesztésében megjegyezte: „*az ügynek nagyobb helyi jelentősége nincsen.*”) Vádiratában a néppügyész a szabadlábón védekező Szikora ellen egy rendbeli, az 1946. évi VII. tc. 2. §.-ának c) pontjában meghatározott „izgatás” bűntette miatt emelt vádat, mert „villanypóznás” kijelentéseivel „*a kommunista párthoz tartozók ellen, azok demokratikus meggyőződése miatt gyűlöletre izgatott*”.¹⁸ (A „zsidózás” tehát nem szerepelt a vádpontok között! Ennek okát a megmaradt levéltári forrásokból már nem lehet kideríteni. Talán rájött a vádhatóság, hogy az ilyen jellegű kijelentések csak kitalációk.)

Azt megelőzően, hogy kítűzték volna Szikora bűnügye főtárgyalásának napját, május 10-én újabb vádirat készült el. Ezúttal dr. Serényi György küldte meg a népbíróság öttagú különtanácsának a nyomozati iratokat, valamint a 690/1947. nü. számú vádiratát. Ebben a szabadlábón védekező Farkas Sándor ellen egy rendbeli, az 1946. évi VII. tc. 2. §.-ának c) és d) pontjába ütköző „izgatás bűntette” miatt emelt vádat, mert 1946 decemberében a Kertész-féle kocsmában megtette az inkriminált kijelentéseit, ezzel pedig „*az állampolgárok egy csoportja ellen, azok demokratikus meggyőződése miatt gyűlöletre-, másrészt a zsidó vallásúak ellen felekezeti gyűlölködésre izgatott*”. Egyben azt is közölte, hogy a terhelt fia ellen nyomozás-kiegészítést rendelt el.¹⁹ Az indokok között fölhozta, hogy „*Kijelentésével a terhelt tulajdonképpen azt fejezi ki, hogy a kommunista párt ve-*

15 MNL CS-CSML, XXV. 8. fond, Nbö. 310/1947., 10. (Március 24-én az egyik ávos, Tamás András alhadnagy is azt jelentette róla, hogy „*Farkas Sándor a mai demokratikus államrendnek ellensége.*”)

16 MNL CS-CSML, XXV. 8. fond, Nbö. 310/1947., 11–12.

17 MNL CS-CSML, XXV. 8. fond, Nbö. 310/1947., 14–15.

18 MNL CS-CSML, XXV. 8. fond, Nbö. 245/1947. 642/1947. nü. sz.

19 Ezt utólag megszüntethette, ugyanis nincsen nyoma annak, hogy ifj. Farkas Sándor ellen vádemelés történt volna.

zetői és az abban tömörült egyének az ország és a többi állampolgár érdekeit oly súlyosan sértő magatartást tanúsítanak és működést fejtenek ki, hogy nem tekinthetők tisztességes embereknek, hanem gazembereknek. Kifejezi a kijelentés további része, hogy a zsidók, akik a kommunista párt vezetőit adják [sic!], nemkülönbön igen kártékony elemei az országnak, s aljas és elítélendő a viselkedésük, vétkes üzelmeik miatt megérdemlik, hogy rövidesen úgy a zsidók, mint a kommunisták méltó büntetesként az akasztófára kerüljenek.”²⁰ Javasolta, hogy Hódmezővásárhelyen folytassák le a főtárgyalást.

A főtárgyalás időpontjának kitűzése előtt azonban Kertészéknél újabb felháborító esetre került sor! Május 23-án azt történt ugyanis, hogy a „kommunistafészek” kocsmában, az esti órákban megjelent egy járőrcsapat, mely két szovjet katonából, és egy magyar rendőrből állt. Őket a kocsmárosék kedvesen beljebb tessékeltek, megmutatva azt a termet, ahol a pártgyűléseket szokták tartani. Az egyik ott borozgató vendég, Pál Lajos²¹ ezt nem hagyta szó nélkül, és miután a vegyes járőr eltávozott, megjegyezte: „de nagyon kedvesek voltak az oroszokhoz, csak lettetek volna ti 9 hónapig a fogságukban, akkor majd nem dicsérenétek”²², később odaszólt a kocsmárosnak: „majd meg tudná Maga is, hogy kik ezek, csak vinnék el”, ráadásul gyalázta a „demokráciát”. A helyi rendőrség az esetről nyilvánvalóan Kertésztől értesült. Egy hét múlva, 29-én Borai Emil ávos alhadnagy tanúként hallgatta ki a kocsmáros, a lányát és egy, a helyiségben tartózkodó asszonyt, aki ismerte a delikvenst. Kertész Imre nagyjából megismételte a fenti kijelentéseket, majd még hozzátette, hogy Pál Lajos (aki a lánya szerint „csak kissé volt italos”) a földosztást is szidta: „Kertész kocsmárosnak hogy jár föld, mikor kocsmája is van, ilyen a mostani demokrácia. Az egyiknek mindent ad, a másiknak semmit sem. Szarok a demokráciátokba!” A harmadik tanú, Borsos Jánosné (a kocsmához közel lakott, jóban volt a családdal) azt vallotta, hogy a gyanúsítottat gyermekkorá óta ismeri, mindig kötekedő ember volt. Vele személyes okok miatt vitatkozott, de közben a földosztást is szidta. (A negyvennégy éves asszony azt is elmondta, hogy Pál is az MKP tagja!)

Május 31-én Borai gyanúsítottként hallgatta ki a rendőrségen Pál Lajost. A géplakatos-segéd tagadta, hogy megtette volna azokat az inkriminált kijelentéseket, melyeket a tanúk a szájába adtak, sőt, azt állította, hogy május 23-án nem is járt a kocsmában, egész nap otthon dolgozott egy kőművessel. Kocsmában csak pünkösd első napján volt, de akkor sem a Kertész-féle kocsmában, hanem az újvárosi, Szoboszlai utcai Horváthnénál. Mivel akkor sokat ivott, „könnyen megtörténhetett, hogy Kertészékhez is betértem még, de erre nagyfokú ittasságomnál fogva nem emlékszem.” – vallotta.

A Hódmezővásárhelyi Főkapitányság Államvédelmi Osztálya ügyében további anyaggyűjtést folytatott. Június 25-én Borai Emil alhadnagy jelentésében összefoglalta a nyomozás során felderített „tényállást”. Megismételte az ominózus mondatokat, melyeket a gyanúsított tagadott. 29-én Nagy Benkő Lajossal együtt azt jelentette, hogy környezettanulmányozást folytattak a gyanúsítotttról. Az egyik szomszédasszony „erkölcsi szempontból megbízhatónak” tartotta, úgy tudja, hogy

20 MNL CS-CSML, XXV. 8. fond, Nbö. 310/1947. 18.

21 A szakmája szerint géplakatos-segéd Pál Lajos 1908-ban született Hódmezővásárhelyen, ő is csak hat elemít végzett, mint Szikora, nős volt, egy tíz éves gyermek apja, és egy ház tulajdonosa.

22 MNL CS-CSML, XXV. 8. fond, Nbö. 366/1947. (A dossziében lévő iratok számozatlanok, rendezetlenek.)

pártonkívüli, a környezete „mind demokratikus érzelmű munkás emberek”. Egy másik szomszédaszony azonban azt állította, hogy „iszákos természetű, ezért erkölcsi szempontból kifogásolható.” Tudomása szerint MKP-tag, de a gyűléseket ritkán látogatja.

Ezenközben június 6-án dr. Bozsó Ferenc törvényszéki tanácselnök 23-ára kitzúzte Szikora István főtárgyalásának napját. Tehát az eddig „izgatással” megvádolt három személy közül elsőként a ser-téskereskedő („kupec”) került a népbíróság elé.

Június 23-án a nyilvános főtárgyalást Hódmezővásárhelyen, a református ógimnázium nagyter-mében tartották meg. A dr. Bozsó Ferenc vezette különtanácsba az MKP Bary Dezsőt, az SZDP Pleskó Bélát, az NPP Pazár Tibort, az FKGP Szabó Lászlót delegálta. A vádat dr. Lippay László néppügyész kép-viselte, a védelmet pedig dr. Dániel Ferenc hódmezővásárhelyi ügyvéd látta el. A vádlott a tárgyalás kezdetén közölte, hogy a vádat megértette, de bűnösnek nem érzi magát. Azt vallotta, hogy csak három pohár pálinkát ivott meg (tehát nem lehetett nagyon ittas!), miközben a kocsmáros lányával²³ és feleségével (Kertész szerint övele!) beszélgetve megvédte Oláh Sándort, „akit ebben az időben internáltak”.²⁴ Csak annyit mondott, nem kellene őt bántani, mert ki tudja, „nem ő lesz-e a második Petőfi”. Azt tagadta, hogy a kommunistákkal kapcsolatban azt mondta, miszerint „egy év múlva lógni fognak.”

A beidéztet kocsmáros tulajdonképpen megismételte a politikai rendőrségen tett tanúvallomását (bár volt egy „apró” eltérés: ezúttal Szikora nem a villanypóznán, hanem a telefondróton szerette volna lógva látni a kommunistákat). Előadta, hogy a vádlott nem sokat ivott, nem volt részeg (vele el-lentétben a felesége azt vallotta, hogy ittas volt!), a vádbeli kijelentéseknek pedig csak ő és családja volt fültanúja, a másik két tanú, Szűcs Mihály és Márkus Péter csak a vitát hallva jött be a helyiségbe. A felesége nagyjából hasonló vallomást tett, mint a rendőrségen, de annyiban módosította azt, hogy „a demokráciát kifejezetten nem szidta”. Szűcs Mihály szintén módosította a rendőrségi vallomását, most azt mondta, hogy „akasztásról nem volt szó”, csak a két Oláh (a kispazda Sándor, és a kommu-nista Mihály) körül folyt a vita. A másik tanú kihallgatásakor is kiderült, hogy tulajdonképpen sem ő, sem Márkus nem hallotta azt a kijelentést, miszerint Szikora „a kommunistákat lógni szeretné látni”. A részben ellentmondásos vallomások ellenére a népbíróság mind a négy tanút megeskette.

A védő még négy személyt szeretett volna tanúként beidézni, de a különtanács „az ügyet tisztá-zottnak és elbírálnak” látta, ezért az indítványt mellőzte (a védő ezt semmisségi oknak jelölte meg), a bizonyító eljárást befejezettnek nyilvánította.²⁵

Ezután még aznap a dr. Bozsó Ferenc vezette különtanács meghozta az Nbö. 245/1947/4. számú ítéletét. Ebben Szikora Istvánt az „izgatás” bűntette alól fölmentette. Az indoklásban egyfelől arra

23 Őt valami oknál fogva nem idézték be tanúnak, pedig fültanúja volt az elhangzott kijelentéseknek!

24 Oláh Sándort még 1946. április 1-én internáltatta Bangó János rendőr százados, a politikai rendőrség vezetője, mivel sze-rinte a március 23-i beszéde „a demokratikus vezetők” elleni ellenszenv keltésére, illetve a beszolgáltatási rendszer elleni fellé-pésre irányult, s ezért Oláh „itt-tartózkodása és szabadonléte az állam, a közbiztonság, a termelés és a honvédelem érdekeire, a közrendre, a közbiztonságra, valamint a munkáspártok együttműködésére veszélyes és káros”. A kispazda politikust a szentesi internáló táborba hurcolták, ahonnan nyolc héttel később csak Rajk László belügyminiszternek köszönhetően szabadult. Lásd a VN 1946. március 31-i („Egy demokratikus párt titkárának arcképe. Cikkeivel és beszédeiben a demokrácia ellen uszít és rágalmoz Oláh Sándor párttitkár”), április 2-i („Internáltak Oláh Sándort”) és a VFÜ május 26-i („Oláh Sándor szabadon”) számain.

25 MNL CS-C5ML, XXV. 8. fond, Nbö. 245/1947. Nbö. 245/1947/4. tárgyalási jegyzőkönyv.

hivatkoztak, hogy a tanúk vallomása ellentmondásos volt és részben módosították korábbi vallomásukat, másfelől pedig arra, hogy a vádlott a kocsmában „arról vitatkozott, hogy ki milyen ember, Oláh Mihály és Oláh Sándor személyét illetően, de semmiféle párthoz tartozó egyéneknek a demokratikus meggyőződését ezzel nem sértette, nem izgatta.” Természetesen a népügyész az ítélet ellen föllebbezett (ezt az igazságügy minisztériumnak 29-én azzal indokolta meg, hogy „a vádbeli tényállást három kihallgatott vádtanú vallomásával” bizonyítottnak látja), ezért az iratokat a különtanács fölterjesztette a népfőügyészségnek, ahol dr. Szűcs János először szeptember 18-án, majd november 20-án azzal küldte tovább azokat a NOT-hoz, hogy a népügyész által bejelentett föllebbezést fönntartja és főtárgyalás megtartását kérte. Időközben azonban a szegedi népügyészség is tette a maga dolgát a többi bűnügyben.

1947. július 11-én a Pál Lajos elleni bűnügyben dr. Serényi György népügyész a népbíróság „ötös” különtanácsának megküldte a nyomozati iratokat és az 1010/1947. nü. számú vádiratot. Ebben a szabadlábon lévő, de rendőri felügyelet alatt álló terhelt ellen egy rendbeli, az 1946. évi VII. tc. 2. §.-ának b) pontjába ütköző „izgatás bűntette” miatt emelt vádat, mert a Kertész-féle kocsmában azokat az inkriminált mondatokat hangoztatta, ezzel pedig „a demokratikus államrend és annak alapintézménye, a földreform ellen gyűlöletre izgatott”. Egyben a népügyész azt is közölte, hogy „a fennforogni látszó háborús bűntett” ügyében a nyomozást külön határozattal megszünteti.²⁶

Augusztus 30-án dr. Félegyházi Pál tanácsvezető bíró október 2-ára Hódmezővásárhelyre, a járásbíróság épületébe tűzte ki Pál Lajos és Farkas Sándor bűnperében a főtárgyalás helyszínét. Ezt követően a két vádlott védői, dr. Erdélyi Sándor, illetve dr. Deák Ferenc hódmezővásárhelyi ügyvédek – a vádirat ismeretében – több tanú beidézését kérték. A védelem stratégiája kettős volt: egyfelől a tanúkkal bebizonyítani, hogy a vádlottak „öntudatlanságig ittas állapotban” voltak, vagyis azt sem tudták, hogy mit beszélnek, másfelől pedig ők nem lehetnek „reakciósk”, hiszen baloldali gondolkodásúak²⁷ és sohasem voltak antiszemiták.

Mindkét vádlott bűnperét a dr. Félegyházi Pál vezette „ötös” különtanács tárgyalta²⁸, a vádat dr. Lippay László képviselte. Elsőként Farkas Sándorra került sor.

A vádlott nem érezte bűnösnek magát. Előadta, hogy mielőtt betért volna a Kertész-féle kocsmába, Ráczéknál négyesben megittak tizenöt liter bort, ő maga mintegy öt-hat litert. Délután 4-kor elaludt, majd este, amikor érte jött a fia, elindult vele haza, ám útközben betért a Kertész-féle kocsmába. A fia szerint ott még kilenc fröccsöt ivott meg. A védő kérdéseire elmondta, hogy politikai pártnak nem volt tagja, a zsidókkal „mindig a legjobb viszonyban” volt, régebben pedig a vád egyik tanújával, Vatával „összetűzésbe” keveredett. Később az egyik népbíró kérdésére azt is elmondta,

²⁶ A dossziében nincs olyan irat, melyből kiderülne, hogy a népügyészség miért kezdett nyomoztatni „háborús bűntett” miatt Pál Lajos ellen.

²⁷ Eszerint Farkas Sándor azt vallotta, nem valószínű, hogy ő valóban megtette a vádbeli kijelentéseit, ugyanis ezek „teljesen ellentétben állanak az én múltbeli magatartásommal”. Pál Lajos azt hangsúlyozta: „én a demokrácia lelkes híve voltam már akkor, amikor ezért még internálás járt. Ha tehát részegségemben tettem is olyan kijelentést, amit ezúttal is tagadok, amely alkalmas volna a földreform elleni izgatásra, azt csakis öntudatlanságig ittas állapotban tehettem.”

²⁸ A hódmezővásárhelyi népbírák ugyanazok voltak, mint Szikora István perében, az NPP azonban ezúttal Pazár Tibor helyett Sziklás Mihályt küldte a különtanácsba.

hogy mi történt: korábban munkavezetője volt Vatának, de szabálytalanság miatt elbocsátotta, emiatt ő haragszik rá.

Kertészné – mint „érdektelen” tanú – megismételte a korábban vallottakat. Szerinte náluk négyöt liter bort ivott meg, de ennek ellenére „ittasság nem látszott rajta”.²⁹ Lánya is fenntartotta a rendőrségen tett vallomását, eszerint a vádlott „ittas is volt jócskán”, mikor pedig eltávozott, „nagyon részeg volt, tántorgott” – vallotta. Ekkor azonban hirtelen módosított a vallomásán: „később lett vádlott inkább részeg, mikor már nem beszélt, az elején nem viselkedett részegen.”³⁰ Sziklás népbíró azon kérdésére, hogy a cigányokkal gorombáskodott-e, igennel válaszolt. A védő kérdésére azt vallotta, hogy mielőtt a kommunista Vata Zoltán megérkezett, már egy-két órája ott ücsörgött. A védő, dr. Deák Ferenc kérésére elrendelték Rácz Pál fuvaros kihallgatását is, aki előadta, hogy reggel ment hozzá a vádlott, de már egy kicsit akkor is ittas volt. A fiával hozatott tíz liter bort, amit megittak, délután el is aludt. Este érte jött a fia, hogy hazavigye. Még akkor is nagyon tántorgott, ennek ellenére be akart térni útközben egy kocsmába, de az már zárva volt, ezért ment be Kertészékhez. Érdekes módon a népbünyész az egyik terhelő tanú, Vata Zoltán kihallgatásától elállt. A népbíróság elnapolta a tárgyalást és elrendelte a fuvaros feleségének és fiának a beidőzését, valamint a cigányzenészek elérhetőségének kinyomozását.³¹ (A védő kérte három zsidó származású tanú beidőzését annak igazolására, hogy védence sohasem volt antiszemita, ám ezt a különtanács mellőzte, emiatt a védő semmisségi okot jelölt meg.)

Ezt követően Pál Lajos következett. Kertész Imrét ezúttal beidézték, de nem jelent meg (feltételezhetően már ekkor nagybeteg volt), akárcsak Borsosné. A még mindig rendőri felügyelet alatt álló vádlott megismételte a korábban hangoztatott vallomását. Nem 23-án, hanem 25-én, pünkösd vasárnapján történt az eset. Aznap egy családi összejövetelel annyira berúgott („3 decis pohárból kb. 4-5 liter bort ihattam”), hogy arra, miszerint később még máshol is folytatta az italozást, már nem is emlékezett. Ezt követően elmondta, hogy 1939-től SZDP-tag volt, jelenleg az MKP tagja. „Kertész Imrééknek valami követelése van rajtam, s bosszúból jelenthetett fel” – vallotta. A kocsmáros lánya kitartott a rendőrségen tett vallomása mellett, de az időpontra már nem emlékezett. Amikor a bíró elé tárta az ott fölvetett jegyzőkönyvet, azt mondta: „most már egyáltalán nem tudok visszaemlékezni, hogy hogyan mondtam a rendőrségen”. A védő kérdésére, hogy mennyire volt részeg a vádlott, azt felelte: „megtántorogva jött be”. Végül a védő újabb tanúk kihallgatását kérte arra vonatkozólag, hogy a védence már napközben erősen részeg volt. A különtanács ezt jóváhagyta, és a tárgyalást ezúttal is elnapolták.³²

November 27-én a dr. Kiss Dezső vezette különtanács (a népbírák: Trischler Ferenc – MKP, Dóczi István – SZDP, Szabó László – FKGP, Bácskai Lajos – NPP) ismét Hódmezővásárhelyen tartotta meg az „izgatás” büntetével vádolt Farkas Sándor és Pál Lajos ügyében a nyilvános főtárgyalást. A vá-

29 MNL CS-CSML, XXV. 8. fond, Nbö. 310/1947. 26.

30 MNL CS-CSML, XXV. 8. fond, Nbö. 310/1947. 27–28.

31 November 11-én Zana László rendőrhadnagy átíratában három cigányzenész nevét adta meg a népbíróságnak, akik jelen voltak a kocsmában, de népbírói kihallgatásukra később nem került sor.

32 Az első tárgyalásról az 1947. október 3-i Független Újság számolt be („A szegedi népbíróság Félegyházi-tanácsa tegnap városunkban tárgyal”, ám – feltehetően a lapzárta miatt – Pál Lajos peréről nem tett említést).

dat ezúttal dr. Serényi György képviselte. Hogy Farkas tárgyalásán mi történt, azt sajnos nem lehet tudni, ugyanis a tárgyalási jegyzőkönyv hiányzik.³³ Annyi ismeretes, hogy végül a Kiss-tanács az Nbö. 310/1947/8. szám alatt meghozott ítéletében a vádlottat az izgatás bűntette miatt ellene emelt vád alól fölmentette. Mivel az ítélet a főtárgyaláson jogerőre emelkedett, ezért azt nem indokolták meg külön. (Egy december 1-i, az igazságügyminiszternek küldött fölterjesztésében dr. Serényi a fölmentés indoklásául azt közölte, hogy *„a tárgyalás adatai alapján megállapítást nyert, hogy a vádlott a bűncselekmény elkövetését megelőzően kb. 15 liter bort ivott meg, s ezért a nagymérvű ittasságát a bíróság beszámítást kizáró okként vette figyelembe.”*)³⁴

Pál Lajos nem volt ennyire szerencsés, nem úszta meg fölmentéssel.

A tárgyalás során előadta, hogy Kertésszel haragban van. Ennek az az oka – mondta –, hogy a kocsmáros, mint a földjuttató bizottság tagja – amíg ő hadifogságban volt –, arra hivatkozva, hogy iparos (géplakatos-segéd), megvétózta annak a félhektáros parcellának a kiutalását, melyet a római katolikus plébániától már tizenkét éve béreltek a feleségével. A kocsmárosnak azonban maga felé hajlott a keze, mert – bár szintén nem volt földműves – a legjobb minőségű földterületet igényelte ki, és meg is kapta. Neki tehát csak Kertésszel volt baja – hangsúlyozta –, és nem „a demokráciával”. Amikor pedig a Kertész-féle kocsmába ment, már nagyon részeg volt, mert korábban negyed vagy ötödmagával megittak úgy tíz-tizenöt liter bort, ebből ő mintegy négy-öt litert.

A kocsmárost már nem lehetett tanúként beidézni, mert időközben elhunyt. A lánya, Ibolya ezúttal ismét azt vallotta, hogy a vádlott nem volt nagyon ittas, amikor betért hozzájuk, *„értelmesen és összefüggően beszélt”* – majd megismételte a rendőrségen előadott kijelentéseket. Tagadta, hogy a vádlott az apjával haragban lett volna, mert akkor szerinte nem is ment volna a kocsmájukba. (Ha viszont valóban annyira részeg volt a vádlott, mint ahogyan azt állította, akkor ez a feltételezés nem állja meg a helyét!) A tanács elnökének kérdésére azt vallotta, látta, hogy *„egy kicsit tántorgott. Tántorgás közben nem esett el.”* Az ezúttal megjelent Borsosné megismételte a rendőrségi vallomását. Az ugyancsak beidézett férje, Borsos János (negyvenegy éves téglagyári munkás) azt vallotta, mivel inkább a billiárdra figyelt, csak annyit látott, hogy amikor a vádlott a feleségével vitatkozott, kissé meglökte és egyebek mellett olyasmit mondott, hogy *„szarok a demokráciára”*. A kocsmáros ekkor figyelmeztette, hogy a kijelentései miatt még megütheti a bokáját. A vádlott Borsos szerint *„nagyon nem volt részeg, de bor volt benne”*, ott csak két deciliter bort kért.

Egy másik tanú igazolta, hogy 23-án együtt dolgoztak a vádlottal (tehát a följelentők által említett, illetve a vádiratban szereplő időpont nem a valóságnak megfelelő volt!). Egy újabb tanú azt igazolta, hogy a vádlott 1938–39-ben illegális kommunista összejöveleteken vett részt, egyébként szociáldemokrata tag volt, emiatt *„a múlt rendszernek határozott ellensége volt”*. Újabb két tanú azt vallotta, hogy már napközben nagyon berúgott, hazafelé betántorgott az egyik kocsmába, de ott már ki sem szolgálták (egyébként, ha beivott, nem lehetett vele bírni, nagyon kötekedő volt). Figyelem-

33 Az 1947. november 28-i Független Újság ezúttal csak Pál Lajos peréről számolt be („Egyévi börtön a demokrácia rágalmozásáért. Szigorú ítéletet hozott Vásárhelyen a szegedi népbíróság”), a Farkas Sándoréről valami oknál fogva (talán azért, mert fölmentő ítélet született?) nem írtak.

34 MNL CS-CSML, XXV. 8. fond, Nbö. 310/1947. 32.

re méltó – és ez is azt támasztja alá, hogy tényleg annyira ittas volt, hogy nem is igazán tudta, mit cselekszik –, hogy amikor elindult hazafelé, egy idő múlva visszafordul, ugyanis épp az ellenkező irányban lévő Kertész-féle kocsmában kötött ki.

A bizonyítási eljárás befejezése után a különtanács visszavonult tanácskozni. A fennmaradt tanácskozási jegyzőkönyv szerint a népbíróság „a bűnösség kérdésében határozatát egyhangúlag hozta”. A büntetés mértékét illetően azonban a kommunista Trischler, és a kisgazda Szabó másfél év, a nemzeti parasztpárti Bácskai és a szociáldemokrata Dóczi egy év börtönbüntetésre, míg velük ellentétben a különtanács elnöke „csak” fél év börtönrre ítélte volna a vádlottat. Ezek után a tanács ítéletében bűnösnek nyilvánította Pál Lajost az „izgatás” büntetésében és ezért főbüntetesként egy év börtönbüntetésre, valamint mellékbüntetesként öt év hivatal- és politikai jogvesztésre ítélte.³⁵ (Az indokok között fölhozták, hogy a vádlott semmivel sem tudta alátámasztani azt, hogy Kertészékkel haragos viszonyban volt!)³⁶

A népügyész az ítéletet tudomásul vette, ám a vádlott és védője semmisségi okot jelentett be, ezért az „ötös” tanács az iratcsomót fölterjesztette a népfőügyészre. Ügyében több mint egy fél évig nem történt semmi – ha csak annyi nem, hogy 1948. július 23-án dr. Borbély János népfőügyész átiratban közölte az illetékesekkel (a népbírósággal, népügyességgel és a NOT-tal), hogy a védelem által bejelentett fölbebeszéshez nem kíván csatlakozni.

Szikora István és Pál Lajos bűnügyének másodfokú tárgyalására csak 1948 őszén került sor, időközben azonban újabb „népi demokráciaellenes megnyilvánulás” történt az ominózus helyszínen. (A kocsmát ekkor már Kertész Imréné üzemeltette özvegyi jogon egészen 1949 elejéig, utóda egy bizonyos Pál-család volt. Idős informátoraim szerint a lányuk, Ibolya még 1948-ban elhunyt, Kertészné pedig a következő évben elköltözött, sohasem hallottak többé felőle.)

1948. június 6-án este három hódmezővásárhelyi személy (Körömdi István, Borsos János³⁷ és Paku Bálint) a rendőrségen azzal jelentette föl Radics Mihályt, hogy aznap, délután hat és hét óra között „a demokráciát és vezetőit szidalmazta a jelenlévők előtt”³⁸ a Klauzál utcai kocsmában.³⁹ Borsos szerint – ő adta a legrészletesebb vallomást Zana László alhadnagy előtt –, amikor ő a kocsmán keresztül a pártgyűlésre sietett, meghallotta, hogy Radics, egyebek mellett ezt mondta: „*hogy Mindszenty kiadta a jelszót, a demokrácia vezetői erre összeszarták magukat. Meglátják majd, mi lesz itt kéthét múlva. Nézzék meg, itt sincs más, mint Oroszországban. Ott is zsidók uralják a népet, és itt is kétszáz zsidó kezében van az uralom, akik itt is csajkarendszert akarnak bevezetni.*” Amikor idáig ért, az éber kommunista figyelmeztette, hogy hagyja ezt abba, de ő neki támadt, és azt mondta, hagyja békén, mert „*nincs az az ember és nincs az a hatalom, mely őt letartóztatná. Én már Rákossival is álltam szemben, és akkor is leköpködtem, még sem történt semmi, bajom.*” Amikor Borsos néhány elvtársa bejött a zajra, ő átszaladt a szomszédba és értesítette a rendőrséget. Azt csak utólag

35 Érdekes módon az MKP-ból addig nem rúgták ki – legalábbis a november 28-i Független Újság tudomása szerint.

36 MNL CS-CSML, XXV. 8. fond, Nbö. 366/1947. Nbö. 366/1947/3. sz.

37 Ugyanarról a téglagyári munkásról van szó, aki a feleségével együtt Pál Lajos perében a vád tanúja volt.

38 MNL CS-CSML, XXV. 8. fond, Nbk. 1254/1948. (A dossziében lévő iratok számozatlanok, rendezetlenek.)

39 A rendőrségi jegyzőkönyvekben csak annyi olvasható, hogy a helyszín a VI. kerületi párhelyiség – ám a korábbi iratokból lehet tudni, hogy a Kertész-féle kocsmáról van szó.

tudta meg, hogy mielőtt belépett a kocsmába, Radics le akarta tépni Rákosi képét, de néhai elvtársa, Kertész Imre leánya, Ibolya ezt megakadályozta.

Másnap Farkas János rendőr őrzetű készített a gyanúsítottról egy – ellenmondásoktól hemzseggő – környezettanulmányt. Eszerint Radics Mihály 1924-ben született, nőtlen (a nagyszüleinél lakott), négy polgárit végzett gazdálkodó volt, aki az apjának tizenhárom holdas birtokán dolgozott a bátyjával. (Pár sorral lejjebb Farkas az előbbi megállapításnak ellentmondva azt írta: a földjüket ő és apja az iszákos életmódjuk miatt már a háború előtt eladogatták, illetve a maradék hét holdat 1941-ben elárverezték, de könnyelmű életvitelüket később is folytatták.) A kikérdezett tanúk szerint Radics folyton részeg volt, bár nem rendelkezett állandó jövedelemmel. Ennek ellenére – a nyomozó megállapítása szerint – anyagi helyzete mégis rendezett volt, és a nagyszülei száz holdas birtokát művelte az apjával együtt (bár ő csak alkalmanként segített be a munkába, inkább kocsmázott). Szerepelt a rendőrségi nyilvántartásban, ugyanis 1946-ban egyszer az egyik kocsmában „*fasiszta nő-tákat énekelt, s mikor ezért kérdőre vonták, magát fasisztának nevezte*”. Ezért 1946. április 17-től 1948. március 9-ig rendőrségi felügyelet alatt állt. „*Ismeretség és baráti köre jobboldali s fasiszta egyénekből áll – mint a tanúk állítják – s a kocsákat ezzel a társasággal látogatja állandóan.*” Végül Farkas a jelentéséhez egy megjegyzést fűzött: a kikérdezett tanúk szerint Radics nem volt katona, csak levente, és 1946-ban jött haza orosz hadifogságból. Ő azonban megállapította, hogy valójában 1944 júniusában katonai behívót kapott, és a kiképzése után a Dunántúlon vetették be az oroszok ellen, a hadifogságból 1945 augusztusában érkezett haza a városba.

Borai Emil alhadnagy és Farkas János őrzetű még aznap gyanúsítottként hallgatták ki Radicsot, aki azzal védekezett, hogy „*ittas állapotban*” volt és határozottan nem is emlékszik arra, miket mondott, és hogy Rákosi képét le akarta szakítani.

Június 23-án dr. Janikovszky Béla⁴⁰ alezredes, a szegedi rendőrkapitányság államvédelmi osztályának vezetője, „*további eljárás foganatosítása végett*” azzal küldte meg a nyomozati iratokat, valamint a gyanúsított erkölcsi és vagyoni bizonyítványát a népiügyszéknél, hogy nevezett ellen a hódmezővásárhelyi főkapitányságnál internálási javaslatot éltsen.⁴¹ (Az erkölcsi bizonyítvány szerint „*iszákos, tékozló, hazug*”, és „*apja erkölcsstelen élete hatására züllésnek indult*”. Vagyoni bizonyítványa szerint nem adózott, tehát vagyontalan volt.) A június 28-i 756/1-1948. számú véghatározattal elrendelték a rendőrhatalom őrizetbe helyezését, emiatt a Buda-déli Központi Internálótáborba kísérték. Egy újabb, december 13-i véghatározattal az internálásának határidejét meghosszabbították – ám másnap lekísérték Szegedre, hogy le lehessen folytatni ellene a népbírói tárgyalást.

Július 1-én dr. Serényi György népiügyszéki megküldte a nyomozati iratokat és a 1511/1948. n. számú vádiratot a népbírósnak. (Ebben az esetben sem történt ügyészégi kihallgatás!) A vádirat-

⁴⁰ Dr. Janikovszky Béla (1919–1978) eredetileg orvos volt. 1944-ben bekapcsolódott az egyik kommunista, „antifasiszta” ellenálló csoport munkájába. Karrierje 1945 legelején a Budapesti Főkapitányság Politikai Rendészeti Osztályán kezdődött, 1947-ben helyezték le a szegedi politikai rendőrséghez. Itt több (olykor általa kiprovokált) szervezkedés fölgöngyölítésében „jeleskedett”, majd visszahelyezték Budapestre. Ott több koncepció eljárás – egyebek mellett a Rajk elleni – során fontos szerepet töltött be. Péter Gábor ügye kapcsán 1953-ban letartóztatták, majd két évre ítélték. 1957-ben a Legfelsőbb Bíróság felmentette a vád alól. Később onkológus orvosként dolgozott. Bővebben lásd Bálint, 2004.

⁴¹ MNL C5-CSML, XXV. 8. fond, Nbk. 1254/1948. 17.120/1948.

ban Radics Mihály, mint terhelt ellen az 1946. évi VII. tc. 2. §. b) pontjába ütköző „izgatás büntetete” miatt emelt vádat, mert a „*párthelyiség mellett lévő kocsmahelyiségben az ott borozgató többi személy jelenlétében*” megette az inkriminált kijelentéseit, melyekkel „*a zsidó hitfelekezet ellen gyűlöletre izgatott*”. Az indoklásban az áll, hogy bár a terhelt ittás volt, de „*teljesen beszámítható volt az állapota*”.

Mielőtt sor került volna Radics főtárgyalása időpontjának a kitűzésére, Szikora István ügyében végre történt némi előrelépés. 1948. október 20-án a NOT I. számú tanácsa (tagjai: dr. Jankó Péter tanácselnök, dr. Lázár Miklós előadó – MKP, dr. Horányi Nándor – FKGP, dr. Fadgyas András – NPP és dr. Biczó Sándor – SZDP, szavazók) nyilvános tárgyalásán fölülbírálta az elsőfokú ítéletet, hivatalból megsemmisítette azt, és végzésével az eljáró népbíróságot új határozathozatalra utasította. Az indoklásban iratellenességként említették meg a bíróság ítéletében foglalt azon megállapítást, miszerint „*a tanúk vallomása annyiféle, ahány tanú azt teszi*”, mert Márkus Péter (aki a kommunista párt alkalmazottjaként a párthelyiségben dolgozott az ominózus napon) és Kertészné vallomása fedte egymást.

A NOT Jankó-tanácsa november 16-án újabb határozatot hozott, ezúttal Pál Lajos bűnperében. Ebben az elsőfokú bíróság ítéletének a cselekmény minősítésére vonatkozó részét, a büntetés kiszabására is terjedő hatállyal „*a II. Nbnov. 20. §.-ának 2. bek. alapján megsemmisíti és Pál Lajos vádlottat az 1946:VII. tc. 4. §.-ának 1. bekezdésébe ütköző vétségben mondja ki bűnösnek. Ezért őt az 1946:VII. tc. 10. §.-ának 4. és 5. bek. alapján a Btk. 91. §.-ának alkalmazásával*” egy hónap fogházra, mellékbüntetésként pedig egy évi hivatal és politikai jogvesztésre ítélte. Az indokok között megemlítették, hogy a „*szarok a demokráciára*” kijelentés nem alkalmas gyűlölet kiváltására, ezért kellett más paragrafus alapján ítélezni. Enyhítő körülményként vették figyelembe a vádlott eltartásra szoruló egygyermekes családját, azt, hogy „*beszámíthatósága ittasságának folytán korlátozott volt*”, a földosztás szidalmazásánál pedig csak „*helyenként előforduló visszásságokat általánosított*”. (A szegedi népbíróság csupán az 1949. február 17-i végzésében nyilvánította az ítéletet jogerősnek és végrehajthatónak.) Pál Lajos ügye ezzel végre lezárult – nem úgy a Radicsé és a Szikoráé.

Ami Radics Mihály ügyét illeti, még 1948. november 2-án dr. Kovács László 26-ára tűzte ki a nyilvános főtárgyalás napját, majd megkeresésére az ügyvédi kamara dr. Tompai Mihály Barna hódmezővásárhelyi ügyvédet jelölték ki védőül a vádlott számára.

A november 26-i nyilvános főtárgyalást szintén Hódmezővásárhelyen tartották meg. A dr. Kiss Dezső törvényszéki elnök vezette külön tanácsnak Bujdosai Pál (MDP), Fodor Gyula (FKGP), Nagy Sándor (NPP) és Száraz Ferenc (MDP) voltak a tagjai, a vádat dr. Tárkányi Béla népbünyész képviselte. A tárgyalást igen hamar elnapolták, mert kiderült, hogy a vádlott nem jelent meg – csak az anyja (ő vette át az idézést), aki elmondotta, hogy fia a Buda-déli Központi Internálótáborban van. (Elgondolkodtató, hogy erről a népbíróság nem értesült, de nem ez az egyetlen eset, amikor „nem tudta a balkéz, mit csinál a jobb”. Más népbírósági perek esetében is találkoztam hasonló „figyelmetlenség-gel”.) Emiatt az új tárgyalási napot egy hét múlva december 22-ére tűzték ki.

1948. december 22-én már jelen volt a vádlott is. Az „ötös” tanácsot ekkor dr. Kovács László vezette,⁴² a vádat pedig dr. Milassin László néppügyész képviselte. A vádlott bűnösnek tartotta magát, azt állította, hogy összesen mintegy négy deciliter abszintot, és közel másfél liter bort ivott meg előzőleg, „így nagyon részeg voltam” – mondotta. Bár nem emlékszik rá, hogy az inkriminált mondatokat megtette volna, de ha a tanúk állítják, „akkor az igaz is lehet” – tette hozzá. Csupán abban érezte bűnösnek magát, hogy annyira lerészegedett. A főljelentője, Borsos János megismételte a nyomozati szakaszban tett vallomását, majd kiegészítésül még megjegyezte: „A vádlottból csak úgy dűlt a hasonló mocskos beszéd. Én nem láttam, hogy részeg lett volna.” A másik tanú, Paku egyfelől szó szerint megismételte a Borsos által mondottakat, másfelől ellent is mondott neki, amikor azt vallotta: „A vádlotton lehetett látni, hogy sok ital van benne.” Körmendi, a harmadik főljelentő nem jelent meg, csak a rendőrségi vallomását olvasták föl, majd a védő kérte a kocsmáros (nyilván nem tudta, hogy már 1947 őszén elhunyt) és lánya beidézését annak tisztázása végett, hogy „a vádlott a vádbeli időben teljesen részeg volt”. Ezt – a néppügyész indítványára – a népbíróság végzésében elutasította, amiért a védő ezt semmisségi oknak jelölte meg. A néppügyész a vádat fenntartotta, a vádlott és védője fölmentést kértek.

A zárt tanácskozásra visszavonult tanács azután meghozta az Nbk. 1254/1948/5. számú ítéletét, melyben Radics Mihályt az „izgatás büntetében” bűnösnek találta, ezért az 1946. évi VII. tc. 10. §. 3. és 5. bek. alapján főbüntetesként két és fél év börtönbüntetésre, mellékbüntetesként öt év hivatal- és politikai jogvesztésre ítélte. A szabadságvesztés-büntetésbe beszámították az internálásban addig eltöltött öt hónapot és húsz napot. Az indoklásban az szerepel, hogy ugyan bebizonyosodott: ittas volt a vádlott, de „ittassága nem volt olyan fokú, amely szabad elhatározási képességében befolyásolta volna. Vádlott kijelentései alkalmasak arra, hogy a Magyar Dolgozók Pártjához tartozókkal szemben gyűlöletet kelts [áthúzva, helyette:] faji, illetve felekezeti gyűlölködésre izgassanak”. (A módosítás meglehetősen különös. Úgy tűnik, valamiért – utólag – jobbnak látták, ha „zsidózásért” ítélik el Radicsot...)⁴³

Az ítélet kihirdetése után a védő és védece semmisségi panaszt jelentett be, előbbi a NOT-nál szóbeli tárgyalást kért. Végül a különtanács elrendelte az előzetes letartóztatást „mert a kiszabott büntetés súlyára tekintettel a vádlott szökésétől tartani lehet”.

Visszatérve Szikora István bűnperére, a szegedi népbíróság dr. Kovács László vezette különtanácsa⁴⁴ 1949. január 26-án⁴⁵ tartotta meg a fellebbviteli tárgyalást Hódmezővásárhelyen. A vádat dr. Szondi György néppügyész képviselte, míg a védelmet ismételten dr. Dániel Ferenc látta el. (Kertész

42 Az MDP részéről Száraz Ferenc helyett ezúttal Horváth István népbíró volt jelen.

43 A helyi Kisgazdapárt lapja, a FÚ december 23-i számából („Izgatás büntette miatt súlyos börtön- és pénzbüntetésre, vagyonekobzásra ítélték nyolc vásárhelyi gazdálkodót”) kiderül, hogy aznap még Radics apját is elítélték: „Radics Balázs gazdálkodót ugyancsak demokráciaellenes kijelentésekkel vádolta az ügyészség, amit nem egy ízben harmadosai előtt tett, s azokkal össze is verekedett. A bíróság teljes vagyonekobzással, 2 évi börtönnel, 5 évi hivatali és politikai jogvesztéssel sújtotta, 1 hónapot és 7 napot kitöltöttnek vesznek az előzetes letartóztatással. A védő fellebbezett.” Hogy másodfokon mennyit kapott, arról már nem tudósítanak a lapok.

44 A népbírók egy kivételével ugyanazok voltak, mint Radics Mihály 1948. november 26-i perében, ám ezúttal az NPP helyi szervezete Martonosi István helyet Nagy Sándort delegálta.

45 Ugyanaznap tárgyalták Hódmezővásárhelyen dr. Körtvélyessy Dezső és Papi József műszerész-segéd „izgatási” perét is.

Imrét már nem tudták tanúként beidézni, mert mint korábban említettem, 1947 novemberében elhalálozott.) A vádlott továbbra sem tartotta magát bűnösnek és fenntartotta a korábbi tárgyaláson tett vallomását. A kocsmáros özvegye – a jegyzőkönyv szerint „érdektelen tanú” – már nem nagyon emlékezhetett pontosan arra, hogy mit is vallott még 1947 februárjában az esetről, mert most kisé másként adta elő a történetet: „*A kommunistákról azt mondotta, hogy a kommunisták olyanok, hogy vegyük el a másét. Egy év múlva ott a villanypóznán szeretném látni őket. Még mutatta is a drótot. Pofon akartam vágni ezért a vádlottat. Vádlott ittas volt, de nem dülöngélt...*” A másik két tanú, Márkus és Szűcs szinte szó szerint ugyanazt vallották most is, mint az özvegy. (Mindketten azt mondták, hogy már nem emlékeznek az elhangzottakra, ezért kérték a korábbi vallomásuk fölolvadását...) A vádlott és a tanúk szembesítése eredménytelen volt, előbbi kitarított amellet, hogy ő nem azt mondta, miszerint egy év múlva villanypóznán szeretné lógva látni a kommunistákat, hanem azt, hogy egy év múlva minden kommunistát a Kisgazdapártban szeretne látni. Ezt követően a védő – annak bizonyítására, hogy védenca „erősen ittas volt”, valamint, hogy „*demokratikus érzelmű és magatartású*”, még öt hódmezővásárhelyi személy tanúkénti kihallgatását kérte, azonban ezt a külföntanács végzésében mellőzte. (Az, hogy a védelem tanúinak kihallgatását a népbíróság elutasította, szinte általános jelenség volt abban az időben.) A népügyész fenntartotta a vádat, míg a védelem felmentést, „*esetleg enyhe büntetést*” kért.

1949. január 26-án az „ötös” tanács a tárgyalás végeztével „rövid tanácskozás után” az Nbö. 245/1947/9. számú ítéletében a hatvannégy éves, három gyermekes Szikora Istvánt az 1946. évi VII. tc. 10. §. 3. és 5. bekezdése alapján egy év börtönbüntetésre, mellékbüntetésként pedig öt év hivatal- és jogvesztésre, valamint vagyonának felerészben történő elkobzására ítélte. Az indoklásból kiderül, hogy a tanács ítélete meghozatalakor kizárólag a kocsmáros-házaspár és a két kommunista tanú vallomását vette figyelembe. Enyhítő körülménynek a vádlott ittas voltát, valamint azt vették figyelembe, hogy „*hosszú időn keresztül saját hibáján kívül*” bűnvádi eljárás alatt állt.

Az ítéletet annak kihirdetése után a népügyész „megnyugvással” tudomásul vette, míg a védő semmisségi panaszt jelentett be fölmentés, és a büntetés súlyossága miatt, enyhítés végett, a Népbíróságok Országos Tanácsánál pedig szóbeli tárgyalás kitűzését kérte. Az iratok tehát ismét a népfőügyésznél, illetve a NOT-nál kötöttek ki.⁴⁶

Szikora István 1949. március elején⁴⁷ – ügyvédje útján – részletesen megindokolta a semmisségi panaszát. Ebben egyebek mellett arra hivatkozott, hogy iratellenesen állapította meg tényállásként a népbíróság külföntanácsa, hogy ő a kocsmában „*többek jelenlétében*”, akiken észrevette az MKP kitűzött jelvényét, azt az inkriminált „villanypóznás” kijelentést tette. A fő tárgyaláson kihallgatott tanú vallomásából ugyanis kiderült, hogy ő csak a (néhai) kocsmáros leányával beszélgetett – ittasan –, amit Kertészné csak „*kívülről*” hallott, Márkusék pedig annak nem is voltak fültanúi. Továbbra is arra hivatkozott, hogy „*meglehetősen részegen*” kizárólag a két Oláhról, Sándorról, a kisgazda politikusról és Mihályról, a kommunistáról volt szó. Bár előfordulhatott – tekintettel ittas állapotára

46 Az ítéletről a kisgazda színezetű Délvidéki Hírlap másnap számolt be, azt állítván, hogy Szikora „*szidta a kommunistákat és államrendünket minősíthetetlen szavakkal becsmérelte. A vád beigazolódása után a büntetés sem maradt el...*”

47 A beadványon nem található dátum, csupán az látszik a hátoldalon, hogy március 3-án érkezett be a népbírósághoz.

–, hogy „*esetleg sértő vagy bántó*” kifejezést használt a vita hevében, de semmi esetre sem uszított a kommunisták ellen. Már csak azért sem tehette ezt – érvelt – mert „*mint kisember, demokratikus felfogásban nevelkedtem, mindenkor demokratikus felfogású és gondolkodású voltam*”, ráadásul a kocsmai ügye idején mind a két leánya MKP-tag volt. „*Nem tettem tehát olyan kijelentést, amely szerint a saját gyerekeimet kívántam lógni látni...*” Végül megjegyezte, hogy semmisségi okot valószínűsíthetett meg a népbíróság akkor is, amikor enyhítő körülményként nem vette figyelembe a büntetlen előéletét, magas korát, azt, hogy a „büntett” elkövetése óta eltelt két év, de ellene semmiféle panasz nem merült föl. Vagyona felének elkobzása miatt külön semmisségi panasszal élt, mert olyan kis vagyonnal rendelkezett, amelyből alig tudta a feleségét eltartani. A védelem által bejelentett semmisségi panaszhoz a népfőügyész nem kívánt csatlakozni. Ezt követően azonban hónapokig nem történt semmi Szikora ügyében.

Közben, a még mindig előzetes letartóztatásban lévő Radics Mihály esetében végre 1949. november 3-ára kitűzték a nyilvános fellebbviteli tárgyalás napját. Ezen a napon a NOT dr. Buday Ferenc vezette tanácsa (tagjai: dr. Pap Ádám előadó, dr. Molnár Dezső, dr. Selmeczy István és dr. Sarlós Béla szavazók⁴⁸) meghozta a NOT.IV.508/1949/9. számú ítéletét. Ebben „*az elsőbíróság ítéletének a cselekmény minősítésére vonatkozó rendelkezését – csupán a főbüntetésre kiterjedő hatállyal – a II. Nbnov. 20. §. 2. bekezdése alapján*” megsemmisítette, és „*a vádlottnak a cselekményét az 1946:VII. tc. 2. §. b) pontjába ütköző izgatás büntetéként*” minősítette, s ennek folytán a főbüntetés mértékét egy év és négy hónap börtönbüntetésre szállította le. A szabadságvesztés-büntetést a vádlott előzetes fogvatartásával teljesen kitöltöttnek vették, mivel a tanács úgy látta, hogy „*a cselekményre megállapított büntetésnek a legkisebb mértéke is aránytalanul súlyos lenne*”, ezért szállította le a büntetési tételt. A Buday-tanács sürgönyileg értesítette a szegedi népbíróságot, hogy ítéletével elrendelte Radics szabadlábra helyezését.

Természetesen a foglyot nem helyezték azonnal szabadlábra, mert még meg kellett várni azt, hogy a szegedi népbíróság Kovács-tanácsa december 5-én a szabadságvesztés-büntetést jogerősnek és végrehajthatónak nyilvánítsa, majd erről értesítse aznap a népügyészséget. Ekkor a népügyészség átiratot küldött a szegedi Országos Büntetőintézetnek, hogy az előzetesben lévő elítéltet „*azonnali hatállyal*” helyezték szabadlábra. Az 1948. június 28-ától internálás alatt álló, majd december 22-étől előzetes letartóztatásban lévő Radics Mihály azonban ezzel még sem került szabadlábra, ugyanis 1949. december 8-án – tehát a szabadlábra-helyezést elrendelő végzést követően! – visszakísérték a kistarcsai internáló táborba, ahonnan csak 1950. április 7-én bocsájtották szabadon. (Ez az eljárás abban az időben ugyancsak elterjedt volt...)

Szikora István fellebbviteli tárgyalásának időpontját november 10-ére tűzték ki, de azon a napon a Buday-tanács el is napolta a tárgyalást, mert dr. Szegedi József védőügyvédet elfelejtették kiértesíteni az időpontról.

Végül egy hónappal később, 1949. december 1-én csak sor került a nyilvános szóbeli tárgyalásra. Ennek végén a Buday-tanács a NOT IV. 796/1949-17. számú ítéletében az elsőbíróság ítéletének a büntetés kiszabására vonatkozó rendelkezését megsemmisítette, és Szikora István cselekményét az

48 A tárgyalási jegyzőkönyvben nem tüntették fel a bírók pártállását, ami jogszabályellenes volt.

1946. évi VII. tc. 2. §. c) pontjába ütköző vétséggé minősítette át, ezért pedig csak három hónapi fogházra, valamint mellékbüntetésként háromévi hivatal- és politikai jogvesztésre, vagyona felének elkobzása helyett pedig ezer forint pénzbüntetésre ítélte. Az ítélet indoklásában az olvasható, hogy az elsőbíróság ugyan helyesen állapította meg a vádlott bűnösségét, de „a büntetés kiszabásánál [...] a bűnösségi körülmények figyelembevételével a népbíróság túl súlyos büntetést szabott ki”, ugyanis az enyhítő körülményeket nagyobb nyomatékkal vették figyelembe.

Az ítéletet a szegedi népbíróság december 1-én jogerőssé nyilvánította. Szikora István december végén vonult be a megyei bírósági fogházba, ahonnan 1950. március 26-án szabadult. Két héttel korábban pedig – nyilván valamelyik hozzátartozója – a nevében befizette az ezer forint pénzbüntetést.

A négy „delikvens” közül csak egy úszta meg viszonylag simán azt, hogy a Kertész-féle kocsmában – igen részegen – állítólag szidta a kommunistákat, a zsidókat, Rákosiékat: Farkas Sándor, akit első fokon fölmentettek.⁴⁹ A többiek internáló táborba és/vagy előzetes letartóztatásba kerültek, hogy majd hónapok, évek múltán kiderüljön, mégsem volt akkora a bűnük, mint azt kezdetben az ávos nyomozók – vagy a följelentők, a vád tanúi – gondolták. A történetüket megismerve, az alapvető „probléma” mindannyiukkal az volt, hogy ellenségei „a mai demokratikus államrendnek”. Még az MKP-tag Pál Lajos is gyanús volt, mert – bár totálisan részeg volt – mégiscsak hevesen szidta az oroszokat (ami nem meglepő, hiszen volt alkalmuk megismerni őket hadifogolyként). Ráadásul – őt leszámítva – kiszagzda-szimpatizánsok voltak, az egyikük gyanús „kupec”, a másik kulák-család tagja – tehát egyikük sem volt „rendes” proletár. Úgy gondolom, ez utóbbi tény jelentősen meghatározta az ellenük lefolytatott eljárás kimenetelét. Az is feltételezhető, hogy népbíróság elé állításukkal a környezetüknek is üzeni kívántak: a „népi demokráciában” ugyan (*de jure*) létezik a szólásszabadság – ám ha valaki őszintén kimondja a véleményét, az nem sokáig marad szabadon.

⁴⁹ Az ügygel, illetve a három ítélettel kapcsolatban meg kell jegyeznem, hogy a NOT Sarlós-tanácsa jogegységi határozattal enyhítő körülménynek számította be az első fokon elítélt személy alkoholizmusát. NK 1946. június 13. „Iszákosság, mint enyhítő körülmény”.

„IZGATÓ KULÁKOK”: GALLYAS JÁNOS, ÉS GOMBOS SÁNDOR PERE

Kik is voltak a „kulákok”?

Az alábbiakban két hódmezővásárhelyi, „kulák”-nak nyilvánított gazda meghurcolásának, bebörtönzésének történetét mutatom be. Előtte azonban érdemes röviden tisztázni: kik is voltak a „kulákok”?

Maga a „kulák” kifejezés eredetileg oroszul öklöt, átvitt értelemben nagygazdát jelentett. A sztalinista diktatúra idején a módosabb gazdákat illették ezzel a jelzővel, de egy idő után mindenki „kulák” lett, aki nem volt hajlandó önként belépni (földjével, mezőgazdasági felszerelésével, állattal) a szovjet típusú szövetkezetbe, a kolhozba.

A „kulák” kifejezés Magyarországon 1945 után vált ismertté, a kommunista sajtó révén. Amikor elkezdődött az ország sztalinizálása, ennek egyik állomása a „mezőgazdaság szocialista átalakítása” programjának meghirdetése volt. Erre 1948. augusztus 20-án került sor, Rákosi Mátyás kecskeméti nagygyűlésén. A „kulák” kategória igencsak képlékenynek bizonyult. Eredetileg azt a gazdát minősítették „kulák”-nak, akinek huszonöt katasztrális holdnál nagyobb földje volt, vagy háromszáz aranykorona tiszta jövedelemmel rendelkezett hektáronként. Ez azonban a valóságban azt jelentette, hogy egy idő után helyi szinten a párt és tanácsi vezetés bárkit (!) „kulák” listára tehetett, még olyanokat is, akiknek csupán egy-két hold földjük volt – vagy éppen semennyi sem. Ez részben azzal magyarázható, hogy többféle „kulák” kategóriát állítottak föl. A „kulák-paraszt”-on kívül létezett ún. „kuculkulák” (terményfelvásárló, állatkereskedő), „ipari kulák” (malom- vagy cséplőgéptulajdonos), sőt, „értelmiségi kulák” is (például egy lelkész, aki az illetményföldjét nem maga művelte meg, hanem kiadta felesművelésbe). Akiket föltek a „kulák”-listára, azoknak brutálisan megemelték a pénzbeli és termény-adójukat.¹ Egy idő után az állam felé a kötelezettségeiknek lehetetlenség volt eleget tenni. (Éppen ez volt a cél!) Ekkor a „kulák” vagy bíróság elé, majd börtönbe került, vagy megszuza pénzbüntetéssel (előbb-utóbb úgylis a börtönbe került valamiért). A cél az volt, hogy megtörjék a hagyományos paraszti társadalmat, és kisajátíthassák a termőföldeket, mezőgazdasági felszerelése-

¹ Bevezették a külön „kulák”-adót (hivatalos nevén: „mezőgazdaság-fejlesztési járulékot”), amelynek egy hektárra számított értéke 1949 és 1953 között megháromszorozódott.

seket, gépeket az erőszakkal megszervezett kolhozok, állami gazdaságok számára. Megjegyzem még, hogy ha egy gazdát „kulák”-listára tettek, nem csak őt, hanem az egész családját büntették!²

Hódmezővásárhelyen mintegy kétezer gazda került „kulák”-listára. A kutatás jelenlegi fázisában még nem lehet megmondani, hogy összesen hányat állítottak közülük népbíróság vagy 1950 tavasza után megyei, járási bíróság elé különféle vádakkal („izgatás”, „népidemokráciaellenes szervezkedésben való részvétel” vagy a „közellátás érdekeit veszélyeztető büntettet” miatt), mennyit büntetett meg a rendőrség (!) vagy a helyi tanács. A feltételezésem szerint számuk ezernél is több lehet, ami a családtagokkal együtt elérhette a több tízezeres létszámot.³

Két „izgató kulák” esete

Gallyas János 1892-ben született Hódmezővásárhelyen. Legmagasabb iskolai végzettsége négy polgári volt. Az apjának 160 kat. holdnyi birtoka volt, melyből ő hatvankét holdat örökölt, (a feleségének is volt még negyvenkét kishold birtoka), ezeken gazdálkodtak 1949-ben a két fiukkal és béreseikkel. Volt két lova és „különböző gazdasági felszerelések”. 1945-ben belépett az FKGP-be, emellett tagja volt a helyi vadásztársaságnak – csakúgy, mint Gombos Sándor. Hódmezővásárhely határában, Külsőszőrháton, a Tanya 1648. szám alatt lakott.

Gombos Sándor 1904-ben született Hódmezővásárhelyen. Elemi iskolai tanulmányai után a polgári iskolának csak egy évét végezte el. Az ellene folyó eljárás idején nős, három gyermekes családapa volt. A harmincas évektől kezdve a földművelés mellett „kupeckodással”, vagyis sertéskereskedéssel is foglalkozott. Ezt olyan sikeresen folytatta, hogy a jövedelméből földeket tudott vásárolni (1945-ben egy teherautót vett a szovjetektől, amelyet 1947-ben eladott.) A második világháború után huszonöt kishold földje volt, valamint a feleségének még huszonkét kisholdja. Az idős édesapjával laktak együtt, akinek hatvan holdja volt, melynek a felén ő gazdálkodott. A „kupeckedéssel” 1949-ben hagyott föl. Ekkor már összesen harminchat hold saját földje volt, és emellé még bérelt huszonhat holdat. A földjeit saját maga művelte, néhány bérese segítségével, jól felszerelt gazdasággal volt, igásállatokkal, gépekkel. 1945-ben ő is belépett az FKGP-be. A város határában, Tanya 1522. szám alatt lakott.

Arató József hódmezővásárhelyi rendőr hadnagy egyik környezettanulmányából, valamint a helyi kommunista napilap cikkéből az derül ki, hogy a két „kulák” barátok voltak. Mindkettőjüket ugyanazon a napon, 1949. április 1-én jelentették fel.

A Gallyas Jánost följelentő, 43 éves Tóth Péter földműves azt vallotta, hogy hosszabb ideje ismeri (a tanyaszám alapján Gallyas közelében lakhatott). Valamikor 1948–49-ben összeházasodtak, és a „kulák” egyebek mellett azt a kijelentést tette előtte, hogy „nem is tudja, hogy mit akarnak ezek a mostani vezetők, akik mind kanászokból és béresekből kerültek ki. Ezek nem tudnak mást, csak hogy elvegyék azt, ami másnak megvan. [...] a múltrendszerben volt a jó, mert abban a rendszerben becsülettel lehetett élni, de a mostani rendszer csak nyomorúságot hoz az emberek nyakára.

2 Bővebben lásd: Kávási, 1991. és Ő. Kovács, 2012. 107–116.

3 Csak 1952-ben országos szinten mintegy hatezer „kulákot” tartottak nyilván. Ő. Kovács, 2012. 114.

Föl kellene akasztani a kormány tagjait és azoknak hajcsárait, hogy megváltozzon végre ez a piszkos rendszer. Elvesznek az embertől mindent, kirabolják a parasztságot a mostani vezetők. [...] ... hamarosan változás lesz, mert tűrhetetlen ez az állapot. Akkor majd futhatnak a kommunisták Oroszországba, azokhoz a csőcselék népekhez. Mindenre szövetkezetet erőszakolnak, pedig azzal tesznek tönkre mindenkit. A mostani rendszer azt hirdeti, hogy a kizsákmányolást megszünteti, a valóság pedig az, hogy maga a rendszer, az állam zsákmányolja ki az embereket. Hangoztatta még azt is, hogy csak annyit fog termelni, amennyi neki elég lesz, a többit egye meg a fene, dögöljenek meg azok, akik nem a földeken munkálkodnak, hanem a gyárakban. A mostani vezetők csaknem mindannyian zsidók. Ezek a piszkosok nyomják el a magyar népet. Föl kellett volna valamennyit akasztani. Rákosi Máttyás is piszkos zsidó és az ilyenek dirigálnak. [...] ... ez a rendszer hamarosan megváltozik az angolok segítségével.”⁴

Aznap Kincses Imre rendőr alhadnagy – Gallyas ügyében – még két tanút hallgatott ki. A harmincnyolc éves Zacsok Máttyás azt vallotta, hogy még az elmúlt év, tehát 1948. december 20. körül beszélt Gallyással a tanyáján, a béresek ellátásával kapcsolatban, aki ekkor bizonyos politikai jellegű kijelentéseket tett. Zacsok gyakorlatilag szó szerint azokat a szavakat adta Gallyas szájába, mint Tóth Péter.⁵ Ez természetesen nem lehet véletlen, nyilvánvalóan korábban egyeztetették a vallomásukat. A harminchét éves „földmunkás”, Török Bálint ugyancsak régóta ismerte a „kulákot”. Ő is hasonlóképpen vallott, mint az előző két tanú. Ez azonban nem volt elég. Ugyanezen a napon Török följelentette Gombos Sándort is! A szintén Kincses Imre alhadnagy által kihallgatott Török érdekes módon hasonló kijelentéseket tulajdonított Gombosnak, mint Gallyasnak. Ezek szerint pár héttel korábban a „kulák”-nak minősített gazda kijelentette előtte: „ez a rendszer piszkos és sokkal jobb volt a múlt rendszer, amikor Horthy uralkodott. A mostani rendszerben nem lehet jó üzleteket csinálni... [...] az angolok segítségével úgy is megfogják változtatni a rendszert.” Állítólag azt is mondta, hogy „egy vasmenyasszonyt⁶ dobtak le repülőgépről, és arra az volt írva, hogy »a nász nép, az angolok majd jönnek utánam«”. Ez utóbbi ostobaságot állítólag másoknak is elmondta. Arról is beszélt, hogy „Oroszországban is tűrhetetlen rossz rendszer van, és az itteni kormányzat az oroszországi állapotokat akarja megvalósítani, ahol az emberek csak nyomorognak. Szidta a zsidókat és azt mondta, hogy ezek a piszkos zsidók mindennek az okai.”⁷ Ha összehasonlítjuk az – állítólag – Gallyas által megtett kijelentéseket a Gomboséval, szembeötlő a hasonlóság! (Egyedül a „vasmenyasszony”-motívum esetében található eltérés.)

Április 1-én, illetve 2-án Kincses Imre a Magyar Államrendőrség Államvédelmi Osztályának hódmezővásárhelyi kirendeltségén összefoglaló jelentést készített a két ügyről. Gallyasról azt írta, hogy mindig alkalmazott cselédeket, akiket éjjel-nappal dolgoztatott, gorombán bánt velük, az istállóban

4 MNL CS-CSML, XXV. 8. fond, Nbk. 618/1949. 9–10.

5 MNL CS-CSML, XXV. 8. fond, Nbk. 618/1949. 12.

6 A „vasszűz” vagy „vasmenyasszony” a hidegháború egyik vándormotívuma volt. Több „izgatási” perben fölbukkant. Azt utólag nehéz kideríteni, hogy mire gondolhattak ennek a híresztelésnek a terjesztői. Még Rákosi is fölemlítette az MDP Központi Vezetésének egyik ülésén, hogy – szerinte – a „reakciós” papok azt terjesztik, hogy „leszáll a vasmenyasszony és vége a kommunizmusnak”. Pünkösti, 1996. <http://mek.oszk.hu/05300/05372/05372.htm#7> (Letöltve: 2021. január 18-án.)

7 MNL CS-CSML, XXV. 8. fond, Nbk. 631/1949. 9.

altatta az állatokkal, olykor az asztalhoz sem engedte oda őket ebédelni. „Ő maga sosem dolgozott, csak dirigált és hajtotta a munkásokat.” A házassága is rossz, a feleségét ütötte-verte, emiatt ő többször elhagyta. Gallyas szerint „kocsmáros-részezes, sokszor előfordult, hogy nagyobb özszegeket mulatott el.” A baráti köre „kulákokból” kerül ki. Tavaly és ezévből több alkalommal szidta a rendszert. (Itt beidézte a fenti kijelentéseket.) Eljár a „kulák” cimboráival vadászgatni. A földjét tavaly csak akkor műveltette be, amikor a dűlőbiztos megfenyegette. „Hanyag gazdálkodást folytat”, nem törődik megfelelően a földje bemunkálásával, jelenleg is van 2.647 forint adóhátraléka, amit már be kellett volna fizetnie, de nem tette, mert „szabotálni akarja a rendelkezéseket”, a zsírbeszolgáltatásnak sem tett eleget. „Nevezett demokráciaellenes kijelentései miatt a környéken szövetkezetellenes hangulat uralkodik.”⁸ Másnap Gombosról azt írta, hogy „állandóan korcsmába tartózkodik, részegségig issza le magát. Kocsmákban különböző rémhíreket terjeszt, de ezeket a rémhíreket nemcsak a kocsmákba, hanem a parasztság között is terjeszti kupeckodása során.” Jelentése folytatásaként az ominózus kijelentéseit sorolta föl, majd azt írta, hogy „sem a zsírbeszolgáltatásnak, sem az adóbefizetési kötelezettségének nem tett eleget.” Nevezettnek most is 3500 ft. adóhátraléka van, melyet nem hajlandó befizetni, amivel is szabotálja a kiadott rendelkezéseket. „Nevezett demokráciaellenes magatartását a környékbeli kisparasztság mélyen elítéli és hangoztatják, hogy túrheterlen Gombos Sándor viselkedése.”⁹

Ismét fölívom az olvasók figyelmét arra, hogy a két összefoglaló jelentés szembeötlően hasonló.

1949. április 4-én Arató József rendőr hadnagy környezettanulmányt készített a két „kulák”-ról. Gallyas Jánosról egyebek mellett azt írta, hogy „A 30-as évek óta, mióta a földet örökölte, mindig cselédekkel munkáltatta és azokkal igen gorombán bánt, éjjel-nappal dolgoztatta őket. Alkalmazottait mindig úgy válogatta ki, akik szellemileg igen alacsonyfokon álltak, merthogy azok nem is mertek követelődni. Alkalmazottait az istállóban, tartotta, csak a mostani rendelkezések során hozta ki őket az istállóból. Munkásait túlhajszolta, előfordult, hogy még asztalhoz sem engedte ülni őket...” Kincses szerint „a múltban” (a Horthy-rendszerben) a kormánypárt híve volt, 1945-ben a Kisgazdapárt tagja lett, de az 1947-es választások idején „Pfeifferista magatartást tanúsított. Határtalan gyűlölettel beszél a környékben a jelenlegi rendszerről, s főleg a kommunistákat szidja...” A politikai rendőr szerint rossz volt a házassága, olykor megverte a feleségét, egyébként pedig „eléggé szereti az italt”.¹⁰ Gombos Sándorról hasonlókat írt: „a múltban is munkásokkal dolgoztatta a földjét, meg jelenleg is. [...] Állandó bérest tart, noha 3 gyermeke van.”¹¹ Egyik barátja az is-

8 MNL CS-CSML, XXV. 8. fond, Nbk. 618/1949. 6.

9 MNL CS-CSML, XXV. 8. fond, Nbk. 631/1949. 6.

10 MNL CS-CSML, XXV. 8. fond, Nbk. 618/1949. 8.

11 MNL CS-CSML, XXV. 8. fond, Nbk. 631/1949. 7.

mert vásárhely-kutasi mintagazda, az 1949-ben „kulákká” nyilvánított Maczelka Gábor¹² volt. „*Elég gyakran tartózkodik kocsmában...*” – jegyezte meg a politikai rendőr.¹³

Április 4-én Arató kihallgatta a gyanúsított Gallyas Jánost is. A négy polgárit végzett „kulák” „beismerte”, hogy megtette az idézett kijelentéseket. „*Tény az, hogy engemet a mai rendszer nem segített és nem is segít, így a fenti kijelentéseket ebből kiindulva mondtam.*”

Ezt követően hónapokig nem történt semmi – ha csak az nem, hogy még áprilisban dühödött ki-rohanás jelent meg a helyi kommunista napilapban. Ebben az ismeretlen nevű újságíró előjáróban leszögezte: „*Ismeretes, hogy a kuláknak nevezett zsidósparaszt egyik legjellemzőbb tulajdonsága, hogy gőgös, fennhézásó, nyíltan vagy titokban lenézi a szegényparasztot és lekinsyili a törpebir-tokost. [...] Gyűlöli és utálja a dolgozók rendjét, amit néhány kulák bemutatásával könnyen bi-zonyíthatunk.*” Ezt követően először Gallyas Jánosnak esett neki: Szerinte azt szokta hangoztatni, hogy „*a béres csak úgy jó, ha hülye*”, nem engedi, hogy az alkalmazottai az asztalnál üljenek evés közben. „*A döllyfős gazda természetesen a mai rendszerrel sem volt kibékülve. [...] Nagyhangúan hangoztatta, hogy a rendszer meg fog változni...*” Végül a „sajtómunkás” felkiáltott: „*Reméljük, Jani gazda nem sokáig rontja a dolgozó kisparasztok között a levegőt...!*”. Gombosról pedig egyebek mellett ez olvasható: „*Alig egy hónappal ezelőtt a »vasmenyasszony« meséje tartotta izgalomban a nagyszénási határrész dolgozó parasztságát.*” Ezt a „fantasztikus mesét” a „kulákparaszt”, Gombos terjesztette, aki „*úgy »urizált«, hogy tanyájában gazdasági vezetőt tartott. A föld haszna mellett így még kupeckodni is tudott.*” Az adótartozását nem fizette meg, miközben „*minden kocsmában súlyos százakat lumpolt el*”. Végezetül pedig: „*A középparasztok nem jó szemmel nézik az ilyen ku-lákfogásokat, és szeretnék, ha Gombos Sándor is úgy eltűnne, mint a vasmenyasszony meséje.*”¹⁴

Arató főhadnagy elsőként Gombos Sándort hallgatta ki gyanúsítottként, július 3-án, aki azt el-ismerte, hogy mindkét följelentőjét ismeri, de tagadta, hogy a terhére rótt kijelentéseket megtette volna. Ismerte a Vásárhelyi Népeben megjelent kirohanást, ennek ellenére kijelentette: „*én mindig demokratikus magatartást tanúsítottam és a demokrácia híve vagyok*”.¹⁵ Másnap Gallyast is kihall-gatta, aki tulajdonképpen beismerő vallomást tett. (Valószínűleg kiveték belőle...) Végül kijelentet-te: „*Tény az, hogy engemet a mai rendszer nem segített és nem is segít, így a fenti kijelentéseket ebből kiindulva mondtam.*”¹⁶

Dr. Tárkányi Béla államügyész 1949. július 30-án a népbíróóság különtanácsának megküldte a nyomozati szakban keletkezett iratokat és a vádiratot. (Ügyészi kihallgatásuknak nincsen nyoma az aktájukban – feltehetően ebben az esetben is „eltekintettek” ettől.) Gombos Sándor ellen az 1949.

12 Maczelka Gábor (1881–1964) földbirtokos, mintagazda. Gazdasági akadémiát végzett, okleveles gazdász volt. Gregus Má-téval együtt Vásárhely-kutas (a mai Székkutas) önállóodásának egyik élharcosa. 1949 nyarán őt is, mint „kulákot” letartóztatta az ÁVH. (DH, 1949. július 17. „Letartóztattak három vásárhelyi kulákot, többek ellen eljárás van folyamatban.”). „Megállapították” róla, hogy 1944 előtt a MÉP egyik szervezője volt, majd 1947-ben Pfeiffer Zoltán mellett agitált. Két nappal később a Vásárhelyi Népe is dühödött kirohanást indított ellene: „Szabotálnak a »méltóságos« és »kegyelmes« kulákok”. Népbíróóság aktája vagy államvédelmi vizsgálati dossziéja nem maradt fenn a vonatkozó levéltárakban.

13 MNL CS-CSML, XXV. 8. fond, Nbk. 631/1949. 7.

14 VN 1949. április 8. „Gallyas János és Gombos Sándor – kulák a javából”.

15 MNL CS-CSML, XXV. 8. fond, Nbk. 631/1949. 10–11.

16 MNL CS-CSML, XXV. 8. fond, Nbk. 618/1949. 13–15.

1946. július 1., míg Gallyas János ellen az 1949. július 2. szám alatt emelt vádat, Előbbi ellen az 1946. évi VII. tc. 2. §. b), és d), míg utóbbi ellen 2. §. b), c) és d) pontjaiba¹⁷ ütköző „izgatás büntette” miatt emelt vádat, mert megtették az inkriminált kijelentéseiket, ezzel pedig Gombos „egységes akarat elhatározással, részben a demokratikus államrend, részben pedig a zsidók ellen felekezeti gyűlölködésre”¹⁸, Gallyas pedig „a demokratikus államrend és köztársaság, valamint annak alapintézményei, a magyar kormány és a szervezetek ellen; egyes csoportok ellen azok demokratikus és köztársasági meggyőződésük miatt; végül pedig az állampolgári jogegyenlőség érvényesülése miatt egyes felekezetek ellen gyűlöletre” izgatott. Utóbbi esetében még olvashatunk egy erőteljesen ideologikus indokolást is: „A terhelt nem érti meg, hogy a kapitalizmus ideje lejárt és a munkás osztály szoros szövetségben a dolgozó paraszttal a szocializmust építi... [...] A terhelt, mint tőkés kizsákmányoló, ezt nem érti...”¹⁹

A két gazdálkodó közül, úgy tűnik, hogy az idősebb, Gallyas János tűnt a „veszélyesebbnek”, mert őt 1949. augusztus 6-án előzetes letartóztatásba helyezte dr. Tárkányi Béla, „mert az előrelátható büntetés nagyságánál fogva a terhelt szökésétől alaposan tartani kell”. Aznap az „eljáró fogalmazó” közölte Gallyással a határozatot, amit kénytelen volt tudomásul venni, de kijelentette: bűnösnek nem tartja magát, Tóth Péterrel ő sohasem beszélt, Török Bálintot nem is ismeri (!) és Zatyókkal (sic!) sem beszélt.²⁰ Ez azt jelenti, hogy a rendőrségen tett beismerő vallomását visszavonta. Érdekes módon egy följegyzés szerint már az előzetes letartóztatása előtt egy nappal „átvették” a törvénytörési fiókfogházban. (Egy későbbi költségszámolásban is az olvasható, hogy augusztus 5. és szeptember 5. között volt előzetesben.)

Két nappal később, augusztus 8-án dr. Tárkányi határozatilag elrendelte a terhelt mindennemű ingó és ingatlan vagyonának zár alá vételét, mert az államügyészség „izgatás büntette” miatt emelt vádat ellene, és „figyelemmel arra, hogy mellékbüntetésként vagyonekbobzás is kimondandónak látszik, és így a zárlat elrendelése indokolt és törvényes alappal bír, annál is inkább, mert a terhelt kulák, ellensége a népidemokráciának családjával együtt, és alaposan attól lehet tartani, hogy a vagyonekbobzás foganatosítását vagyonának vagy vagyona egyes tárgyainak elidegenítése vagy elrejtése által a gyanúsított vagy más meg fogja hiúsítani.”²¹ Elrendelte, hogy erről értesítsék a szegedi pénzügyigazgatóságot és a hódmezővásárhelyi telekkönyvi hatóságot. Szeptember 22-én a pénzügyigazgatóságtól – erre a megkeresésre hivatkozva – átiratot küldtek az államügyészségnek, hogy a fenti személy ingó vagyonát leltárba foglalás útján zár alá vették. (Gombos ezt az intézkedést valamiért megsúzta.)

17 „Népellenes” büntettet követ el: „b) a demokratikus államrend vagy annak alapintézményei ellen gyűlöletre izgat; c) egyes személyek vagy csoportok ellen azok demokratikus vagy köztársasági meggyőződése miatt gyűlöletre izgat; d) az állampolgári szabadság vagy jogegyenlőség érvényesülése ellen vagy nemzetiségi, faji vagy felekezeti gyűlölködésre izgat, illetőleg annak felkeltésére alkalmas más cselekményt követ el.” <https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=94600007.TV&searchUrl=/ezer-ev-torvenyei%3Fpagenum%3D42> (Letöltve: 2021. január 10.)

18 MNL CS-CSML, XXV. 8. fond, Nbk. 631/1949. 17.

19 MNL CS-CSML, XXV. 8. fond, Nbk. 618/1949. 24–25.

20 MNL CS-CSML, XXV. 8. fond, Nbk. 618/1949. 33.

21 MNL CS-CSML, XXV. 8. fond, Nbk. 618/1949. 34.

Augusztus 19-én Gallyas Jánosné meghatalmazta dr. Lóránt László szegedi ügyvédet²², hogy lássa el férje bűnperében a védelmet. Erről az államügyészség nem értesült, mert egy nappal korábban azzal fordult a szegedi ügyvédi kamarához, hogy jelöljenek ki egy ügyvédet a vádlott védelmének ellátása céljából. Ez pár nap múlva megtörtént (dr. Hütter Béla szegedi ügyvédet jelölték ki), de ez okafogyottá vált. Gombos számára az ügyvédi kamara szeptember 2-án dr. Lehel Béla ügyvédet jelölte ki védőnek, de a „kulák” vádlott 19-én dr. Kormányos István szegedi ügyvédet hatalmazta meg, hogy teljes jogkörrel képviselje őt a bűnperében.

A két gazda közül elsőként Gallyas János bűnperét tárgyalta le a szegedi népbíróság különtanácsa. A szeptember 5-i szegedi nyilvános főtárgyaláson a különtanács elnöke dr. Kovács László volt, a vádat dr. Gárdon László államügyész képviselte, a népbírák Nagy Sándor (NPP), Fodor Gyula (FKG-P)²³, Száraz Ferenc (MDP) és Tanács János (MDP) voltak.

A vádlott tagadta az ellene felhozott vádat, és kijelentette, hogy a három tanút nem is ismeri, velük nem beszélgetett. A rendőrségi vallomása eléje tárása után kijelentette, a mostani vallomását tartja fenn. „A rendőrségen erőszak alkalmazásával kényszerítettek engem a vallomástételre.”²⁴ A tanúként beidézett Tóth Péter fenntartotta a rendőrségen tett vallomását és bevallotta: „én voltam az, aki őt feljelentettem”.²⁵ Azt is mondta, hogy a vádlottal „beszédes viszonyban” volt, ám ő kijelentette, hogy sohasem látta. A szembesítés eredménytelen volt. Török Bálint „érdektelen tanú” kijelentette, hogy „nagyon rossz viszonyban” van a vádlottal, „mert a cselédeit kizsákmányolja”. A rendőrségi vallomását fenntartotta (bár megjegyezte, hogy az inkriminált kijelentés négy szemközt hangzott el), majd az elnök kérdésére azt közölte, hogy tudja a vádlotról, hogy „nagyon iszákos”, meg azt is, hogy volt „bolondok házában”.²⁶ A szembesítés ezúttal is eredménytelen volt. Zacsek (sic!) Mátyás tanú oda módosította a rendőrségi vallomását, hogy azokat a mondatokat nem a vádlott (aki nem is volt otthon!) mondta, hanem az egyik fia.

Ekkor a védő kérte Lászlai Flóriánné és felesége, Venczel Ferenc és Kristó Ferenc vásárhely-kutasi lakosok tanúkénti kihallgatását a vádlott „iszákos” voltára és kérte törvényszéki orvosszakértő kirendelését az elmeállapotának megvizsgálására. A különtanács végzésében ezt elutasította, mert „azt feleslegesnek tartja és az ügyet jelen állapotában elbírálhatónak tartja”.²⁷ Ezt a végzést a védő semmisségi oknak jelölte meg.

Az államügyész a vádat fenntartotta, a védő pedig felmentést, illetve enyhítést kért.

A szegedi népbíróság dr. Kovács László vezette „ötös” tanácsa az Nbk. 618/1949/6. számú vádiratában bűnösnek nyilvánította Gallyas Jánost az „izgatás” bűntettében, ezért a vádlottat az 1946. évi VII. tc. 10. §. 3. és 5. bekezdése alapján, a Btk. 92. §. alkalmazásával főbüntetesként (egy hónap beszámításával) egy év börtönbüntetésre, mellékbüntetesként pedig öt év hivatal-, és politikai jogvesztésre, ingatlana és gazdasági felszerelése elkobzására, ítélte, ráadásul az addig felmerült és az

22 Aznap dr. Lóránt László elvállalta id. Füvesi Mihály hódmezővásárhelyi „kulák” védelmét is.

23 Nagy és Fodor Gombos Sándor perében is részt vettek.

24 MNL CS-CSML, XXV. 8. fond, Nbk. 618/1949. 18.

25 MNL CS-CSML, XXV. 8. fond, Nbk. 618/1949. 19.

26 I. h.

27 I. h.

azután felmerülő költségeket is köteles volt megtéríteni. Az indokok között egyebek mellett arra hivatkoztak, hogy ugyan a vádlott tagadta a terhére rótt cselekmény megtételét, a három tanú vallomásával azonban megállapíthatták a „vádbeli tényállást”. Enyhítő körülményként vették figyelembe a vádlott betegségét, családos mivoltát és azt, hogy kijelentéseit csak egy-egy ember előtt tette meg.²⁸

Az ítélet kihirdetése után az államügyész az ítélet ellen semmisségi panaszt jelentett be súlyosbítás végett, a védő pedig a vádlott javára, felmentés végett, az eltérő minősítés miatt enyhítés végett és a vagyonek Kobzás miatt.

A népbíróság a semmisségi panaszokat befogadta és az iratokat a NOT-hoz fölterjeszteni rendelte. Legvégül a védő kérte védenca szabadlábra helyezését, mert állandó, bejelentett lakása van, foglalkozása, és ő kell eltartsa a családját. Ezt az államügyész ellenezte, de a népbíróság különtanácsa végzésével elrendelte az azonnali szabadlábra helyezését, mert a büntetés egy részét már kitöltötte, és szökésétől szerintük nem kell tartani.²⁹

Az ítélethozatal után egy nappal készült egy olyan tanúvallomás, amely alapján módosítható volna az elsőfokú ítéletet – ha azt másodfokon figyelembe veszik. Tanúk előtt Venczel Ferenc és Kristó Ferenc azt nyilatkozta, hogy amikor 1948. december második felében Zacsok Máttyás kint járt a Gallyas-tanyán, se az idősebb, sem az ifjabb Gallyas János nem voltak otthon, csak a másik fiú, Sándor, vele beszélt a följelentő. Ők mindnyájan jelen voltak a beszélgetés közben, és semmiféle politikai témáról nem volt szó, kizárólag a béresek elhelyezésének körülményeiről.³⁰

Gombos Sándor „izgatási” ügyét jó két héttel később tárgyalta a szegedi népbíróság különtanácsa. Szeptember 21-én a szegedi nyilvános főtárgyalást dr. Kovács László vezette, a vádat dr. Tarnay Győző államügyész képviselte. A népbírák: Nagy Sándor (NPP), Fodor Gyula (FKGP), Horváth Béla (MDP) és Kurucz László (MDP) voltak, a védelmet dr. Kormányos István látta el. A vádlott tagadta, hogy megtette volna a vád tárgyává tett kijelentéseket. A két tanút csak „névleg” ismerte, velük egyáltalán nem beszélgetett. Azzal védekezett, hogy ő mindig a demokrácia híve volt, 1944-ben támogatotta az üldözött zsidókat, most pedig a családja földjét – tizenkét hold kivételével – fölajánlotta a DÉFOSZ³¹-nak. (A különtanács elnökének kérdésére elismerte, ezt a bűnvádi eljárás megindulása tette.) Az ÁVH-n tett vallomását továbbra is fönntartotta.

Török Bálint „érdektelen tanú” azt vallotta, hogy a vádlottat gyerekkora óta ismeri. Az év márciusában a külsősőrháti olvasóköriben italoztak, amikor a vádlott azt mondta neki, hogy a „*csomorjai nagy-templom*” (föltehetően a csomorkányi templom-romra gondolt) mellett „*leszállott a vas-menyasszony, melyre az van írva, hogy majd nyugatról jön utána a násznép*” meg hogy Oroszországban „*csajka-rendszer*” van, meg „*jobb volt a Horthy-érában*”. A rendőrségi vallomását fenn tartotta. A vádlott erre azt mondta, hogy a beszélgetésen jelen volt még Makó Imre, Nagy László és

28 MNL CS-CSML, XXV. 8. fond, Nbk. 618/1949. 26–27. (Az ítéletről röviden beszámolt a helyi kommunista napilap: VN 1949. szeptember 7. „Börtönbüntetésre és vagyonek Kobzásra ítélték két izgató vásárhelyi kulákok.”)

29 MNL CS-CSML, XXV. 8. fond, Nbk. 618/1949. 45. (Érdekes, hogy a népbíróságnak az államügyészhez küldött értesítésre dr. Gárdon kézzel ráírta: „Fogvatartandó!”)

30 MNL CS-CSML, XXV. 8. fond, Nbk. 618/1949. 35.

31 DÉFOSZ: Dolgozó Parasztok és Földmunkások Országos Szövetsége (az MKP/MDP egyik „társadalmi szervezete”).

Kispál János is. A szembesítés eredménytelen volt. A beidézett Nagy is főnntartotta az ÁVH-n tett vallomását, de azt állította, hogy a „vas-menyasszony”-ról, meg a többiről a vádlott csak négyszemközt beszélt neki. Amikor szembesítették a másik tanúval, aki kötötte az ebet a karóhoz, hogy ő is jelen volt, elbizonytalanodott, a vádlottal való szembesítés eredménytelen volt. Az államügyész a két tanú ellentmondásos vallomása miatt nem ellenezte a védő által kért tanúk meghallgatását, de a különtanács végzésében ezt elutasította, mert „*azt feleslegesnek, és az ügyet jelen állapotában elbírálnak tartja*”. Ezt a végzést a védő semmisségi oknak jelölte meg. Az államügyész a vádat fenntartotta, a védő felmentést kért, illetve azt, hogy a bűnösség megállapítása esetén „*valótlan hír terjesztés*” vétségének minősítsék a cselekményt.³²

1949. szeptember 21-én a szegedi népbíróság különtanácsa az Nbk. 631/1949/4. számú ítéletével Gombos Sándort bűnösnek nyilvánította „izgatás” büntetének elkövetésében, ezért – akárcsak Gallyas Jánost – az 1946. évi VII. tc. 10. §. 3. és 5. bekezdése alapján, a Btk. 92. §. alkalmazásával főbüntetésként egy év börtönbüntetésre, valamint mellékbüntetésként három év hivatal-, és politikai jogvesztésre, valamint teljes vagyonek Kobzásra ítélte, ráadásul az eddig felmerült és az ezután felmerülő költségeket is köteles volt megtéríteni. Az indokok között arra hivatkoztak, hogy ugyan a vádlott tagadta a terhére rótt cselekmény megtételét, de a két följelentő tanú vallomásával megállapíthatta a „vádbeli tényállást”. (A védelem tanúit azonban nem hallgatták ki!) Enyhítő körülményként vették figyelembe a vádlott családos voltát.³³

Az ítélet kihirdetése után az államügyész az ítélet ellen semmisségi panaszt jelentett be súlyosbítás végett, a védő pedig a vádlott javára, felmentés végett, az eltérő minősítés miatt enyhítés végett és a vagyonek Kobzás miatt. Végül kérte a NOT-nál szóbeli tárgyalás kitűzését. A különbíróság a semmisségi panaszokat befogadta és az iratokat a NOT-hoz fölterjeszteni rendelte.

Gallyas János védőügyvédje, dr. Lóránt László szeptember 27. körül³⁴ küldte meg a semmisségi panaszainak indoklását a népbíróságnak. A védekezése meglehetősen sajátosnak tekinthető, ugyanis is előjáróban leszögezte: „*Ennél az ügynél legeklatánsabban a vád tanúi igazolták, hogy a vádlott iszákos és nem beszámítható.*” A bíróság ennek ellenére ennek bizonyítását mellőzte, amit semmisségi oknak jelölt meg. Fölvívta a figyelmet arra, hogy a három tanú más-más időpontba és helyszínre helyezte a vádbeli kijelentések megtételét. Ráadásul Tóth Péter a feltételezett esemény kapcsán jóval az általa (bizonytalanul) megjelölt időpont után tette meg a följelentését. Zacsok Mátyas azt sem jelölte meg, hogy melyik Gallyassal beszélgetett – a mellékelt, szeptember 6-i nyilatkozat szerint csak Sándorral találkozott – tehát az ő vallomását nem is lehetne figyelembe venni.³⁵

Gombos Sándor ügyében ügyvédje, dr. Kormányos István egy hónappal később, október 25-én küldte meg a népbíróságnak a semmisségi panasz indoklását. Előjáróban leszögezte: „*A védelem lényeges elve és érdeke sérült meg, mikor a bíróság az államügyész nem-ellenzés daczára sem rendelte el*” a „ténytanú” (Makó Imre és neje, Kispál János, valamint Gál Imre és Nagy József) kihall-

32 MNL CS-CSML, XXV. 8. fond, Nbk. 631/1949. 15–16.

33 Az elsőfokú ítéletről a Déli Hírlap csupán öt nappal később számolt be. DH 1949. szeptember 26. „Börtönbüntetésre és vagyonek Kobzásra ítélték a demokrácia ellen izgató kulákat”.

34 A beadványon nincsen dátum feltüntetve, a hátoldalán lévő pecséten annyi látszik, hogy 28-án érkezett be a népbíróságra.

35 MNL CS-CSML, XXV. 8. fond, Nbk. 618/1949. 36.

gatását. Tette mindezt annak ellenére, hogy Török Bálint és Nagy László vallomása homlokegyenesen eltérő volt.

Dr. Borbély János népfőügyész október 13-án, illetve november 7-én arról értesítette a NOT-ot, hogy a két „izgatási” perben az államügyészek által bejelentett semmisségi panaszokat fönntartja. Ezzel a két ügy a NOT elé került.

Elsőként Gallyas János ügyét tárgyalták. 1949. december 1-én a NOT dr. Buday Ferenc tanácselnök vezette tanács (tagjai: dr. Pap Ádám előadó, dr. Molnár Dezső, dr. Sarlós Béla, dr. Selmeczy István szavazók) a nyilvános szóbeli tárgyaláson a NOT.IV.2958/1949/10. számú ítéletével a főbűntetést helybenhagyta, az elsőfokú ítéletnek a teljes vagyonekobbzásra vonatkozó rendelkezéseit azonban megsemmisítette, és annak mértékét a lakóházon és nyolc hold, valamint az ahhoz tartozó élő és holt felszerelésen kívül a többi ingatlan vagyónának elkobbzására korlátozta. A semmisségi panaszokat ezen túlmenően elutasították. Egy héttel később, december 15-én a NOT dr. Lázár Miklós tanácselnök vezette tanács (tagjai: dr. Fadgyas András előadó, dr. Biczó Sándor, dr. Horányi Nándor és dr. Fűrész Endre szavazók) a NOT.I.3184/1949/8. számú ítéletével az elsőfokú ítéletnek a börtönbüntetésre vonatkozó részét megsemmisítette, és másfél év börtönbüntetésre súlyosbította azt. A mellékbűntetéseket is módosították, a politikai jogvesztést tíz évre súlyosbították, a teljes vagyonekobbzást azonban enyhítették: a lakóházat kivették a vagyonekobbzás köréből. A semmisségi panaszokat ezen túlmenően elutasították. Enyhítő körülményként vették figyelembe, hogy csak két személy előtt tette meg az inkriminált kijelentését.

Gallyas János 1949. december 11-től 1950. december 11-ig volt a Csongrád megyei bírósági fogház fogvatartottja. Gombos Sándor a börtönbüntetését 1949. december 21-én kezdte meg és 1951. június 21-ig töltötte ki.

A két „kulák” listára tett gazda későbbi sorsát levéltári források hiányában nem lehet megismerni, csupán annyi tudható, hogy Gombos Sándor ítéletét 1993. április 6-án a Csongrád Megyei Bíróság az 1990:XXVI. tc. 1. §.-a értelmében megsemmisítette.

FELHASZNÁLT FORRÁSOK, IRODALOM, RÖVIDÍTÉSEK, A TANULMÁNYOK ELSŐ MEGJELENÉSI HELYE

Felhasznált levéltári források

Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára

- 3.1.2 M-35.891/2 „Kútvölgyi” fn. hálózati személy munkadossziéja
- 3.1.5. O-9275 Vata Ernő személyi dossziéja
- 3.1.5. O-14958/472. Ifj. Sárközi János operatív dossziéja
- 3.1.5. O-14967/162. Dr. Kovács Ernő operatív dossziéja
- 3.1.5. O-14967/263. Nagy Kardos Ernő operatív dossziéja
- 3.1.5. O-14967/425. Ifj. Zaka Ferenc operatív dossziéja
- 3.1.6. P-274. Gruncsity Milán és társai dossziéja
- 3.1.9. V-26176. Körtvélyesi László vizsgálati dossziéja
- 3.1.9. V-34192. Dr. Wiener Tibor vizsgálati dossziéja
- 3.1.9. V-36736. Ifj. Hódi János vizsgálati dossziéja
- 3.1.9. V-36764. Dr. Körtvélyessy Dezső vizsgálati dossziéja
- 3.1.9. V-40471. Keppinger Károly vizsgálati dossziéja
- 3.1.9. V-40856. Ifj. Sárközi János vizsgálati dossziéja
- 3.1.9. V-41371. Dr. Kovács Ernő vizsgálati dossziéja
- 3.1.9. V-88018. Kruzslicz János és társai vizsgálati dossziéja

Budapest Főváros Levéltára

A Budapesti Népbíróság, mint igazolásfellebbezési bíróság iratai: XXV.1.b fond,

Magyar Nemzeti Levéltár Csongrád-Csanád Megyei Levéltára

- A Szegedi Megyei Bíróság büntetőperes ügyei, XXV. 9/b fond, Beliczky Kálmán aktája
- A Szegedi Népbíróság iratai, XXV.8. fond, Nb. 99/1945. Wirth Emil aktája
- A Szegedi Népbíróság iratai, XXV.8. fond, Nb. 255/1945. Szathmáry János aktája
- A Szegedi Népbíróság iratai, XXV.8. fond, Nb. 537/1946. Keppinger Károly aktája
- A Szegedi Népbíróság iratai, XXV.8. fond, Nb. 612/1946. Kruzslicz János aktája
- A Szegedi Népbíróság iratai, XXV.8. fond, Nb. 613/1946. Wambach Ferenc aktája
- A Szegedi Népbíróság iratai, XXV.8. fond, Nb. 620/1946. Dr. Lázár Béla aktája
- A Szegedi Népbíróság iratai, XXV.8. fond, Nb. 625/1946. Dr. Lénárt János aktája
- A Szegedi Népbíróság iratai, XXV.8. fond, Nb. 762/1946. Schmidt Ferenc aktája

- A Szegedi Népbíróság iratai, XXV.8. fond, Nb. 874/1946. Id. Zaka Ferenc aktája
- A Szegedi Népbíróság iratai, XXV.8. fond, Nb. 54/1947. Tompa István aktája
- A Szegedi Népbíróság iratai, XXV.8. fond, Nb. 85/1947. Dr. Kovács Ernő aktája
- A Szegedi Népbíróság iratai, XXV.8. fond, Nb. 98/1947. Balogh Sándor aktája
- A Szegedi Népbíróság iratai, XXV.8. fond, Nb. 118/1947. Sándor Lajos aktája
- A Szegedi Népbíróság iratai, XXV.8. fond, Nb. 205/1947. Vörös Bálint aktája
- A Szegedi Népbíróság iratai, XXV.8. fond, Nb. 267/1947. Dr. Wiener Tibor aktája
- A Szegedi Népbíróság iratai, XXV.8. fond, Nb. 1309/1948. Nagy Kardos Ernő aktája
- A Szegedi Népbíróság iratai, XXV.8. fond, Nb. 8/1949. Dr. Körtvélyessy Dezső aktája
- Magyar Nemzeti Levéltár Csongrád-Csanád Megyei Levéltára, Hódmezővásárhelyi Levéltár**
- A Hódmezővásárhelyi II. sz. Igazolóbizottság iratai (1945–1947), dr. Endrey Antal iratai, XVII. 406. fond, IV. doboz, 3/II.nb.1945. sz.
- A Hódmezővásárhelyi II. sz. Igazolóbizottság iratai (1945–1947), dr. Kovács Ernő iratai, XVII. 406. fond, III. doboz, 80/II.f.1947. sz.
- A Hódmezővásárhelyi II. sz. Igazolóbizottság iratai (1945–1947), dr. Lénárt János iratai, XVII. 406. fond, IV. doboz, 9/II.nb.1945. sz.
- A Hódmezővásárhelyi II. sz. Igazolóbizottság iratai (1945–1947), id. Zaka Ferenc iratai, XVII. 406. fond, IV. doboz, 14/1946. II.nb. sz.
- A Hódmezővásárhelyi a Nemzeti Bizottság iratai, XVII. 1. fond.
- Hódmezővásárhely város főispánjának iratai, általános iratok (1872–1944) IV.B.1401.b fond.

Felhasznált szakirodalom

Almanach, 2003.

Hódmezővásárhely Törvényhatósági Jogú Város történeti almanachja. (Szerk.: Herczeg Mihály – Kruzslíc István Gábor – Makó Imre – Varsányi Attila). Hódmezővásárhely Megyei Jogú Város Önkormányzata, Hódmezővásárhely, 2003.

Bacsó, 1947.

Dr. Bacsó Ferenc et al. (szerk.): *Két év hatályos jogszabályai 1945–1946.* Kiadja Grill Károly Könyvkiadóvállalata, Budapest, 1947.

Bálint, 2004.

Bálint László: Janikovszky Béla. In *Szegedi Műhely*, 2004. 3–4. sz. 208–219.

Bálint, 2005.

Bálint László: *Különös szervezkedések Szegeden és környékén 1945–1956. A hírhedt koncepciós eljárások és ítéletek első magyar példái.* Belvedere Meridionale, Szeged, 2005.

Barna – Pető, 2012.

Barna Ildikó – Pető Andrea: *A politikai igazságszolgáltatás a II. világháború utáni Budapesten.* Gondolat, Budapest, 2012.

Bencsik, 2018.

Bencsik Péter: *Hódmezővásárhely politikai élete 1944–1950 között.* Tornyai János Múzeum és Közművelődési Központ – Emlékpont, Hódmezővásárhely, 2018. (Emlékpont könyvek 8)

Berki, 1942.

Berki Feriz: *A Magyarországi Ortodox Keleti Egyház szervezése*. Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, Budapest, 1942.

Bindorffer, 2004.

Bindorffer Gyöngyi: „Horthy eladott minket Hitlernek”. In *Kisebbségkutatás*, 2004. 2. sz. http://www.hhrf.org/kisebbssegkutatas/kk_2004_02/cikk.php?id=882 (Letöltve 2013. november 2-án.)

Csordás, 1967.

Csordás István: *A hódmezővásárhelyi görög keleti egyház kétszáz év tükrében*. Hódmezővásárhely, 1967. (Németh László Vásárhelyi Könyvtár Helytörténeti Gyűjteménye, sz. n.)

Erdős, 2015.

Erdős Kristóf: A Hazahozatali Kormánybiztosság a politikai ellenőrzés szolgálatában (1945–1947). In Soós Viktor Attila (szerk.): *Súlypontáthelyezés a diplomáciában. A NEB külügyi munkacsoportjának tanulmányai*. Nemzeti Emlékezet Bizottsága, Budapest, 2015. 171–196.

Gergely – Kiss, 1976.

Gerely Ferenc – Kiss György: *Horthy leventéi. A leventeintézmény története*. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1976.

Haeffler, 1940.

Haeffler István (szerk.): *Országgyűlési Almanach. Az 1939–44. évi országgyűlésről*. Budapest, 1940. https://library.hungaricana.hu/hu/view/OGYK_Almanach_1939-1944/?pg=238&layout=s (Letöltve: 2018. március 10.)

Herczeg, 1985.

Herczeg Mihály: Hódmezővásárhely a felszabadulástól a földosztásig. In Blazovich László (szerk.): *Tanulmányok Csongrád megye történetéből IX*. Kiadja a Csongrád Megyei Levéltár, Szeged, 1985. 5–63.

Herczeg, 1990.

Herczeg Mihály (közreadja): *A vásárhelyi leventék háborús kálváriája*. Kiadja a Csongrád Megyei Levéltár, Szeged, 1990.

Ignác, 2016.

Ignác Károly: Politikai és választói magatartást 1939-ben és 1945-ben – a nyilas-kommunista folytonosság mítosza. In *Múltunk*, 2016. 1. sz. 19–44.

Kanyó, 1973.

Kanyó Ferenc: Az Igazoló Bizottságok tevékenysége 1944–1945-ben Szegeden és Csongrád megyében. In *Acta Universitatis Szegediensis de Attila József nominatae. Sectio Scientiae Socialismi Tom. XII*. Szeged, 1973., 45–63.

Kávási, 1991.

Kávási Klára: *Kuláklista*. Agóra Könyv- és Lapkiadó, Budapest, 1991.

Kerepeszki, 2007.

Kerepeszki Norbert: Debrecen és a Volksbund. Adalékok a Volksbund debreceni megalakulásának körülményeihez. In *Múltunk*, 2007. 4. sz. 255–281.

Kerepeszki, 2012.

Kerepeszki Róbert: *A Turul Szövetség (1919–1945)*. Attraktor, Máriabesnyő, 2012.

Kovács, 2009.

Kovács Tamás (szerk., bev.): *Rendőrségi célkeresztben a szélsőjobb – Dr. Schweinitzer József feljegyzése a szélsőjobb mozgalmáról, 1932–1943*. Gondolat Kiadói Kör, Budapest, 2009.

Kovács, 2015.

Kovács István: *Hódmezővásárhelyi életrajzi kalauz. 500 év – 2700 név*. Vörös Tervező és Kereskedelmi Kft., Hódmezővásárhely, 2015.

Kovács – Számvéber, 2001.

Kovács Zoltán András – Számvéber Norbert: *A Waffen-SS Magyarországon*. Budapest, 2001. <http://mek.oszk.hu/05000/05002/html/#d1e1426> (Letöltve 2013. október 20-án.)

Kovács M., 2001.

Kovács M. Mária: *Liberalizmus, radikalizmus, antiszemitizmus. A magyarországi orvosi, ügyvédi és mérnöki kar politikája 1867 és 1945 között*. Helikon Kiadó, Budapest, 2001.

Krahulcsán – Müller, 2015.

Krahulcsán Zsolt – Müller Rolf (szerk., jegyzeteket írta): *Az Államvédelmi Osztály 1946–1948. Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára – L Harmattan Kiadó, Budapest, 2015. (Dokumentumok a magyar politikai rendőrség történetéből 2.)*

Magyarországi Rendeletek Tára, 1946.

Magyarországi Rendeletek Tára, 1945. I–VI. füzet. Hetvenkilencedik évfolyam. Kiadja a Magyar Belügyminisztérium, Budapest, 1946. https://library.hungaricana.hu/en/view/OGYK_RT_1945/?pg=0&layout=s

Manzinger, 2010.

Manzinger Krisztián: Ortodox egyház a magyar nemzeti célok szolgálatában? In *Regio*, 2010. 3. sz. 149–179.

Máthé, 2013.

Máthé Áron: Zöld bolsevizmus, a kommunista diktatúra elfelejtett előképe. In *Kommentár*, 2013. 4. sz. 90–100.

Máthé, 2019.

Máthé Áron: *A nyilaskereszt árnyéka. A magyarországi nemzetiszocializmus elmélete és gyakorlata*. Attraktor, Máriabesnyő, 2019.

Miklós, 2014.

Miklós Péter: Törekvések egy magyarajkú ortodox püspökség létrehozására az 1930-as években. Németh István püspök életrajzához. In *Acta Universitatis Szegediensis: Acta Historica*. 136. Tom. 2014. 139–148.

Miklós, 2018.

Miklós Péter: *A katolikus egyház Hódmezővásárhelyen (1944–1950)*. Tornyai János Múzeum és Közművelődési Központ, Hódmezővásárhely, 2018. (Emlékpont Könyvek 9)

Ö. Kovács, 2012.

Ö. Kovács József: *A paraszti társadalom felszámolása a kommunista diktatúrában. A vidéki Magyarország politikai társadalomtörténete 1945–1965*. Korall, Budapest, 2012.

Paksa, 2013.

Paksa Rudolf: *Magyar nemzeti szocialisták. Az 1930-as évek új szélsőjobboldali mozgalma, pártjai, politikusai, sajtója.* Osiris, Budapest, 2013.

Paksy, 2013.

Paksy Zoltán: *Nyilas mozgalom Magyarországon 1932–1939.* Gondolat Kiadói Kör, Budapest, 2013.

Polgár, 2008.

Polgár Péter Antal: *Perbe fogott múlt. Tanulmányok háborús és néPELLenes bűnösök pereiről.* A Német Kisebbségi Önkormányzat kiadása, Mór, 2008.

Presztóczy, 2019/a.

Presztóczy Zoltán: *Hódmezővásárhelyi református prédikátorok és lelkipásztorok almanachja 1569-től a legújabb időkig.* Kiadja a Magyar Nemzeti Levéltár Csongrád-Csanád Megyei Levéltára, Hódmezővásárhely, 2019. (Dél-Alföldi Évszázadok 33.)

Presztóczy, 2019/b.

Presztóczy Zoltán: Takács Ferenc országgyűlési képviselői tevékenysége (1935–1939). In *A Hódmezővásárhelyi Szeremlei Társaság Évkönyve 2019. Helytörténeti tanulmányok.* Hódmezővásárhely, 2019. 85–112.

Pünkösti, 2016.

Pünkösti Árpád: *Rákosi a csúcson (1948–1953).* Európa Kiadó, Budapest, 1996. <http://mek.oszk.hu/05300/05372/05372.htm#7> (Letöltve: 2021. január 18-án.)

Révész, 2016.

Révész Béla (szerk.): *Iratok az Igazságügyi Minisztérium történetéből 1944–1990. I. köt. (1944–1956).* Igazságügyi Minisztérium, Budapest, 2016.

Sass, 2016.

Sass Szilvia: „Tegnap az államvédelmi szervek internálták Hoche Lajos volksbundista vezért, akinek az Agyag utcában volt a hírhedt kocsmája...” (Egy „volksbundista” család kálváriája Hódmezővásárhelyen.) In *Hombár. (Múzeumi Műhely 6.) Múzeumi Tanulmányok.* Tornyai János Múzeum és Közművelődési Központ kiadása, Hódmezővásárhely, 2011. 286–296.

Spannenberger, 2005.

Spannenberger Norbert: *A magyarországi Volksbund Berlin és Budapest között.* Lucidus, Budapest, 2005.

Ifj. Szabó Lajos dr.: Emlékirat, 2017.

Ifj. Szabó Lajos dr.: Emlékirat. In „Nektek írtam fiaim...” *Fogolynaplótól a háborús emlékiratig. 1914–1917, 1944–1947.* Magánkiadás, Hódmezővásárhely, 2017.

Szűcs – Fenesi – Káldi, 1945.

Dr. Szűcs János – dr. Fenesi Ferenc – dr. Káldi István (összeáll.): *A népbírói rendelet és a népbírói joggyakorlat.* Békeffy Könyvkiadó Vállalat kiadása, Budapest, 1945.

Szűcs, 1997.

Szűcs László: *Dálnoki Miklós Béla kormányának (Ideiglenes Nemzeti Kormány) minisztertanácsi jegyzőkönyvei. 1944. december 23.–1945. november 15.* „A” kötet. Magyar Országos Levéltár, Budapest, 1997.

Takács, 2013.

Takács Tibor: A BM II/5. („Belsőreakció-elhárító”) Osztály. In Cseh Gergő Bendegúz – Okvátth Imre (szerk.): *A megtorlás szervezete. A politikai rendőrség újjászervezése és működése 1956–1962. (Intézménytörténeti tanulmányok.)* Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára – L'Harmattan Kiadó, Budapest, 2013. 123–152.

Tilkovszky, 1978.

Tilkovszky Lóránt: *Ez volt a Volksbund*. Kossuth Kiadó, Budapest, 1978.

Ungváry, 2003.

Ungváry Krisztián: Kik azok a nyilasok? In *Beszélő*, 2003. 6. sz. 58–68.

Ungváry, 2004.

Ungváry Krisztián: Kik voltak a nyilasok? Egy szocialista tömegpárt. In *Rubicon*, 2004. 11. sz. 204–211.

Végső, 2020.

Végső István: Kossuth városa a szélsőjobboldal markában. A nyilaskeresztes mozgalom Cegléden (1938–1944). Clío Intézet, Budapest, 2020. (Clío műhelytanulmányok 2020/9. szám)

Vincze, 2012.

Vincze Gábor: Feltételezések és kérdőjelek. (Dr. Wiener Tibor, a hódmezővásárhelyi „volksbundista” görögkeleti lelkész esete.) In *Magyar Egyháztörténeti Vázlatok*, 2012. 1–2. sz. 117–128.

Vincze, 2013.

Vincze Gábor: Egy „ellenforradalmár” múzeumigazgató kálváriája. Dr. Galyasi Miklós 1958-as bűnpere. In *Emlékeztető*, 2013. 3. sz. http://www.emlekpont.hu/emlekezteto/2013_3/2013_3.pdf (Letöltve: 2016. február 4.)

Vincze, 2014.

Vincze Gábor: Adalékok a hódmezővásárhelyi Volksbund-csoport megalakulásához és működéséhez. In *Szeremlei Társaság Évkönyve, 2014. Helytörténeti tanulmányok* Hódmezővásárhely, 2013–2014. 169–190.

Vincze, 2016.

Vincze Gábor: „A legnagyobb nyugtalanság tapasztalható...” *Hatósági eljárások református egyházi személyekkel szemben (1945–1948)*. Tornyai János Múzeum és Közművelődési Központ, Hódmezővásárhely, 2016. (Emlékpont Könyvek 1)

Zeman, 2019/a.

Zeman Ferenc: Az ÉME, a MOVE és a szélsőjobboldali pártok tevékenysége. In Makó Imre – Marjanucz László (szerk.): *Hódmezővásárhely története III. A forradalmak korától a tanácsrendszer létrejöttéig. 1. rész*. Hódmezővásárhely, 2019. 316–321.

Zeman, 2019/b.

Zeman Ferenc: Takács Ferenc ipariügyi miniszter, a Magyar Népköztársaság 474 D. 737. számú foglya. In *A Hódmezővásárhelyi Szeremlei Társaság Évkönyve 2019. Helytörténeti tanulmányok*. Hódmezővásárhely, 2019. 113–122.

Rövidítések

ÁBTL = Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára
AÚ = Alföldi Újság
BFL = Budapest Főváros Levéltára
DM = Délmagyarország
MÉP = Magyar Élet Pártja
MNL CS–CSML = Magyar Nemzeti Levéltár Csongrád–Csanád Megyei Levéltára

MNL CS–CSML, HL = Magyar Nemzeti Levéltár Csongrád–Csanád Megyei Levéltára, Hódmezővásárhelyi Fióklevéltár
NK = Népbírói Közlöny
r. = rendőr
tsz. = továbbszolgáló (katonatiszt)
VFÚ = Vásárhelyi Független Újság
VRÚ = Vásárhelyi Reggeli Újság
VN = Vásárhelyi Népe

A tanulmányok első megjelenési helye

- I. „Az 1944 előtti elit egyes tagjai elleni perek” című fejezetben olvasható tanulmányok némileg rövidebb formában „A népi demokrácia a mi szegedi gondolatunk”. Csongrád vármegye a szovjet megszállás első évében (1944–1945) című kötetben jelennek meg 2021-ben, a Nemzeti Emlékezet Bizottsága kiadásában.
- II. 1. *Keppinger Károly, gépész*
Itt jelenik meg először.
2. *Dr. Wiener Tibor, görögkeleti lelkész*
Rövidebb formában a Magyar Egyháztörténeti Vázlatokban jelent meg (2012. 1–2. sz. 117–128.), Feltételezések és kérdőjelek. (Dr. Wiener Tibor, a hódmezővásárhelyi „volksbundista” görögkeleti lelkész esete) címen.
- III. A „*Megtévedt nyilasok*” című fejezetben olvasható tanulmányok első változata a hódmezővásárhelyi Emlékpont folyóirata, az Emlékeztető 2020. 1–4. számában (52–78.) jelentek meg, ezeket egészítettem ki a később kutathatóvá vált levéltári forrásokkal.
- IV. 1. *Dr. Körtvélyessy Dezső rendőrhadnagy*
Egy hódmezővásárhelyi „horthysta” rendőrhadnagy meghurcoltatása 1945 után: dr. Körtvélyessy Dezső esete. In Emlékeztető, 2019. 1–2. sz. 24–36.
2. *Két leventeparancsnok: Vörös Bálint tsz. hadnagy, Tompa István tsz. főhadnagy*
A tanulmány korai változata: A tanú „olyan zavaros válaszokat adott”, hogy „megértése és helyes jegyzőkönyvezése lehetetlen”. Két levente-parancsnok (Tompa István és Vörös Bálint) népbírói pere. In Belvedere Meridionale, 2010. szeptember–október, 29–37.
- V. 1. *Részeg „izgatók” egy kommunista kocsmában*
„Könnyen megtörténhetett, hogy Kertészékhez is betértem még, de erre nagyfokú ittasságonnál fogva nem emlékszem.” Egy kommunista kocsmában Hódmezővásárhelyen avagy a szólásszabadság korlátai 1945 után. In Hombár. (Múzeumi Műhely 6.) Múzeumi Tanulmányok. Tornyai János Múzeum és Közművelődési Központ kiadása, Hódmezővásárhely, 2011. 331–344.
2. „*Izgató*” kulákok: *Gallyas János és Gombos Sándor pere*
Itt jelenik meg először.

■ EMLÉKPONT KÖNYVEK

Sorozatszerkesztő: Miklós Péter

1. Vincze Gábor: „A legnagyobb nyugtalanság tapasztalható...”. (2016)
2. Kovács Imre Attila: Imago parvi mundi. (2017)
3. Bálint László: „Ellenséges elemek”. (2017)
4. Miklós Péter (szerk.): Mindennapok a Gulágon. (2017)
5. Miklós Péter (szerk.): Forradalom közelnézetből. (2017)
6. Miklós Péter (szerk.): Harctér és fogolytábor. (2017)
7. Nagy Gyöngyi – Zeman Ferenc: Kádár-huszárok és pártkatonák. (2017)
8. Bencsik Péter: Hódmezővásárhely politikai élete 1944–1950 között. (2018)
9. Miklós Péter: A katolikus egyház Hódmezővásárhelyen (1944–1950). (2018)
10. Kovács Imre Attila: Így van ez. (2019)
11. Tóth Marcell: Németi Lajos, a „vörös Forrest Gump”. (2019)
12. Medgyesi Konstantin: Szavakkal ölni. Demokráciadiskurzus(ok) Magyarországon az 1945 és 1949 közötti időszakban és időről. (2019)
13. Nagy Gyöngyi: „A zsidó lakosság igen hazafias”. Hódmezővásárhelyi zsidó katonák az első világháborúban. (2019)
14. Döbör András, Miklós Péter, Zeman Ferenc (szerk.): Tanulmányok a huszadik századi magyar történelemről. (2019)
15. Haág Zsolt: Ifjúsági mozgalmak a szegedi felsőoktatásban az 1956-os forradalom előtt, alatt, után. (2020)
16. Döbör András, Miklós Péter, Zeman Ferenc (szerk.): Közéletek a modern magyar történelemhez. (2020)
17. Miklós Péter, Vincze Gábor (szerk.): „Népellenes” újságíróktól „reakciós lelkesekig”. Népbíráóságok elé állított hódmezővásárhelyiek 1945 és 1949 között. (2021)